

ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ
МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ
МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Лопушинська Олена В'ячеславівна

УДК [005.412:005.336.1] : 338. 432(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**Менеджмент ресурсозберігаючого розвитку підприємств
агропродовольчої сфери України**

Спеціальність: 073 – «Менеджмент»

Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»

Подається на здобуття наукового
ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Лопушинська Олена В'ячеславівна

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник – Маркіна Ірина Анатоліївна, доктор економічних наук,
професор, заслужений діяч науки і техніки України

Дисертація являється ідентичною іншим екземплярам.
Голова спеціалізованої вченої ради ДФ 44.887.008
д.е.н., професор М. В. Зось-Кіор

Полтава – 2021

АНОТАЦІЯ

Лопушинська О. В. Менеджмент ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 «Менеджмент» (галузь знань 07 «Управління та адміністрування»). – Полтавська державна аграрна академія Міністерства освіти і науки України, Полтава, 2021.

У дисертаційній роботі обґрунтовано теоретичні положення та запропоновано практичні рекомендації щодо менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України.

За результатами узагальнення поглиблено теоретичні аспекти менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства на основі детальної характеристики етапів становлення та розвитку концепцій ресурсозбереження, етимологічного аналізу понятійно-категоріального апарату «менеджменту ресурсозберігаючого розвитку», систематизації нормативно-правової та законодавчої інформаційної бази управління ресурсозбереженням, узагальнення моделі організаційно-економічного механізму менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства агропродовольчої сфери.

На основі інтеграції сучасних підходів запропоновано власне визначення поняття «ресурсозбереження» як результативної організаційно-управлінської діяльності, спрямованої на раціональне використання ресурсного потенціалу, застосування ресурсоощадних технологій, стимулювання природоохоронних заходів з метою досягнення соціо-еколого-економічних цілей підприємства. У запропонованому трактуванні увагу зацентровано на ключовій ролі людського фактору при здійсненні процесів ресурсозбереження та орієнтації на досягнення комплексу цілей сталого розвитку підприємства.

На підґрунті етимологічного аналізу понять «менеджмент ресурсозбереження» та «розвиток підприємства» менеджмент ресурсозберігаючого розвитку підприємства визначено як процес управління, який забезпечується діями компетентних осіб, кількісними та якісними організаційними, економічними, технологічними, соціальними, екологічними та структурними змінами, що впливають на оптимізацію й раціоналізацію формування та використання ресурсного потенціалу, основу якого складають природні, матеріальні, нематеріальні, фінансові, людські, інформаційні, часові та структурно-організаційні ресурси, та призводять до переходу підприємства на новий якісний рівень його існування.

Систематизація теоретичних положень щодо організаційно-функціональної моделі менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства дозволила констатувати, що вона є консолідуючою системою елементів, які забезпечують підвищення ефективності кількісних та якісних змін у процесі управління ресурсним потенціалом, ресурсозберігаючими технологіями та природоохоронними заходами з метою досягнення цілей сталого розвитку підприємства у їх комплексному поєднанні. Запропонована модель відрізняється авторським баченням елементів: суб'єкту, об'єкту функцій, принципів, методів, інструментів тощо та їх взаємодії, що дозволяє застосувати дану модель в практиці підприємств в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Аналіз стану агропродовольчої сфери України дозволив визначити її негативні тенденції, зокрема: збільшення питомої ваги амортизаційних відрахувань в загальній структурі витрат при одночасному зменшенні питомої ваги витрат на оплату праці; зростання індексу цін на основні види продукції підприємств агропродовольчої сфери; зменшення поголів'я худоби; зменшення питомої ваги тваринництва в загальній структурі виробництва продукції сільського господарства. Серед позитивних тенденцій розвитку агропродовольчої сфери слід відмітити такі: збільшення частки населення, що зайняте в сфері сільського господарства; низький рівень

викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря порівняно з іншими галузями економіки; зростання індексів сільськогосподарської продукції; позитивне сальдо торговельного балансу; збільшення поголів'я птиці; збільшення частки сільськогосподарських підприємств, що отримали прибуток за результатами операційної діяльності. Виявлено значне навантаження на природні ресурси та відсутність методик урахування всіх елементів системи менеджменту ресурсозбереження на підприємствах агропродовольчої сфери при здійсненні її оцінки.

Охарактеризовано організаційно-управлінське та інформаційно-аналітичне забезпечення системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України, що сприяло формуванню моделі потрібної спіралі ресурсозбереження, яка передбачає синкретичний взаємозв'язок між трьома інституційними сферами (державою, бізнес-сферою та закладами вищої освіти) в контексті забезпечення функціонування високотехнологічного бізнес-середовища, орієнтованого на високий рівень ресурсозбереження та мотивації суб'єктів менеджменту ресурсозберігаючого розвитку. Акцентовано увагу на необхідності систематичного моніторингу, аналізу та оцінювання рівня менеджменту ресурсозберігаючого розвитку з метою формування системи відповідних заходів ресурсозбереження.

Розроблено методичний підхід до оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери на основі розрахунку показників економічної (ефективність використання матеріальних, нематеріальних, фінансових, людських, інформаційних, часових ресурсів, показників фінансування ресурсозберігаючих заходів), соціальної (сформованість ціннісно-орієнтаційної єдності колективу, професійний розвиток, задоволеність змістом праці тощо) та екологічної (показники природоємності, природної ресурсовіддачі, екологоємності, ресурсоємності процесу, екологічності об'єкту, відходоємності, екологічності виробництва тощо) складових, що дозволило провести аналіз стану

менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей, за результатами якого було визначено необхідність оптимізації організаційно-кадрового забезпечення та формування ресурсозберігаючої моделі поведінки персоналу підприємств агропродовольчої сфери.

Спрогнозовано значення інтегрального показника ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України на основі розробленої системи показників оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства «Тріада 6R», яка включає множини економічної (використання матеріальних, людських, фінансових, нематеріальних, інформаційних, часових ресурсів та фінансування ресурсозберігаючих заходів), соціальної та екологічної ефективності, в межах яких визначено показники-стимулятори та показники-дестимулятори, що дозволило розрахувати інтегральні оцінки зазначених підмножин. Апробовано методику інтегральної оцінки економічної, соціальної та екологічної складових ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку на підприємствах агропродовольчої сфери, базисом якої є метод модифікованої головної компоненти. За допомогою методу динамічної регресії визначено вплив ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку на показники виробництва сільськогосподарської продукції. Встановлено, що найбільший вплив на інтегральну оцінку ефективності рівня менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства мають показники ефективності використання людських, нематеріальних та інформаційних ресурсів.

Оптимізовано організаційно-кадрове забезпечення менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України на основі поєднання специфічних інструментів, методів й прийомів управління ресурсозбереженням разом із специфічними компетенціями суб'єктів менеджменту ресурсозбереження, що дозволило виконувати складні управлінські завдання ресурсозаощадження. Акцентовано увагу на

тому, що умовою оптимізації менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України є формування культури ресурсозбереження. Модифіковано проєктний підхід до організації менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України на основі формування проєктних груп та/або комісій із питань ресурсозбереження. Актуалізовано принципи ефективної реалізації стратегії ресурсозберігаючого розвитку підприємства на засадах системи мотивації персоналу, що дозволило визначити комплекс напрямів мотивування персоналу підприємства до ресурсозберігаючої моделі поведінки. Охарактеризовано основні етапи розроблення організаційної культури та стратегії ресурсозбереження на підприємствах агропродовольчої сфери. Розроблено комплекс адміністративно-правових, економічних та соціально-психологічних методів мотивування персоналу підприємств агропродовольчої сфери України до реалізації ефективних заходів ресурсозбереження.

Ключові слова: ефективність використання ресурсів, інтегральний показник, менеджмент ресурсозберігаючого розвитку, організаційно-кадрове забезпечення, підприємства агропродовольчої сфери України, ресурсозбереження, сталий розвиток, стратегія ресурсозберігаючого розвитку.

ABSTRACT

Lopushynska O. V. Resource-saving Development Management of Agri-food Enterprises of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of Philosophy by specialty 073 “Management” (field of study 07 “Management and Administration”). – Poltava State Agrarian Academy of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Poltava, 2021.

The thesis substantiated theoretical prerequisites and offered action-oriented recommendations on the management of resource-saving development of agri-food enterprises of Ukraine.

Subsequent to the results of generalization, the theoretical aspects of resource-saving development management of an enterprise are deepened on the basis of detailed characteristics of formation and development stages of resource-saving concepts, etymological analysis of conceptual and categorical framework of “resource-saving development management”, taxonomy of legal and regulatory informational basis of resource-saving development management of an agri-food enterprise.

On the basis of integration of modern approaches there has been given authorial definition of resource saving as effective organizational and management activity oriented to far-sighted use of resource potential, use of resource-saving technologies, promotion of environmental protection measures with a view to achieving socio-ecological and economic purposes of the enterprise. The proposed notion emphasizes the key role of the human factor in the implementation of resource conservation and focus on achieving a set of goals of sustainable development of the enterprise.

Based on the etymological analysis of the notions of “development of the enterprise” and “resource conservation management”, resource-saving development management of an enterprise is defined as a management process, provided by the actions of competent authorities, quantitative and qualitative organizational, economic, technological, social, environmental and structural changes affecting optimization and rationalization of the formation and use of resource potential, which is comprised of natural, immaterial, financial, human, information, time, structural and organizational resources and physical environmental assets, and lead to the transition of the enterprise to a new qualitative plane of existence.

Systematization of theoretical prerequisites regarding the organizational and functional model of resource-saving development management of an enterprise

allowed to state that it is a consolidating system of elements, that increase the effectiveness of quantitative and qualitative changes in resource management, resource-saving technologies and environmental protection measures in order to achieve sustainable development from a comprehensive perspective. The proposed model is characterized by authorial vision of the elements: the subject and object of functions, principles, methods, tools, etc. and their interaction, which makes it possible to put this model into practice at the enterprises under the conditions of dynamic environment.

Analysis of the state of Ukrainian agri-food sector allows us to identify its negative trends, in particular: increase in the relative share of depreciation charges in total expenditure with contemporaneous decrease in the relative share of wage costs; rise in the price index number for the core products of agri-food enterprises; livestock reduction; reduction of the relative share of livestock agriculture in the overall structure of agricultural products. It stands to mention such positive trends in the development of the agri-food sector as: increase in the proportion of the population, employed in agriculture; low level of atmospheric pollutant emissions compared with other sectors of the economy; growth of agricultural production indices; positive visible trade of balance; increase in poultry population; increase in the share of agricultural enterprises that made a profit as a result of business operations. Besides, there has been determined significant load on natural resources and lack of methods for taking into account all elements of resource saving management system at agri-food enterprises.

Characteristics of organizational-managerial and information and analytical support of the management system of resource-saving development of agri-food enterprises of Ukraine allowed to form a triple helix model in the context of resource conservation at agri-food enterprises of Ukraine, which provides comparative correlation between three institutional areas: the State, business area and the system of higher educational institutions in the context of ensuring the functioning of high-tech business environment, focused on high level of resource conservation and motivation of management entities of resource-saving

development. Emphasis is placed on the necessity for systematic monitoring, analysis and evaluation of the level of management of resource-saving development in order to form the system of appropriate resource-saving measures.

The methodological approach to the assessment of efficiency of resource-saving development management of agri-food enterprises has been developed on the basis of calculation of indicators of economic (utilization efficiency of material, non-financial, financial, human, information, time resources and funding levels of resource-saving measures), social (formedness of value-oriented unity of the personnel, professional growth, job satisfaction, etc.) and environmental (indicators of natural resource intensity, natural resource productivity, environmental and resource capacity of the process, environmental friendliness of the entity, waste issue, ecological performance of production, etc.) components, which allowed to analyze the resource-saving development management of agricultural enterprises of Poltava, Zaporizhzhia Luhansk regions. The analysis results show that it is necessary to optimize organizational support and human resourcing and to form resource-saving behavioral model of personnel at agri-food enterprises.

The values of the integrating efficiency indicator of resource-saving development of agri-food enterprises of Ukraine were predicted on the basis of the developed system of indicators of performance evaluation of resource-saving development management of the enterprise “Triada 6R”, which includes multitudes of economical efficiency (the use of material, non-financial, financial, human, information, time resources and funding of resource-saving measures), social performance and environmental effectiveness, within the boundaries of which indicators-stimulators and indicators-disincentives were determined, which allowed to calculate integrated assessment of the specified subsets. The author has tried out the method of integrated assessment of economic, social and environmental components of efficiency of management of resource-saving development at agri-food enterprises using the method of the modified main component. Using the dynamic regression method, the author has determined the

influence of the efficiency of resource-saving development management on the indicators of agricultural production. It has been established that performance indicators of the usage of human, immaterial and information resources have major impact on the integrated estimation of efficiency of the management level of resource-saving development of the enterprise.

Optimization of organizational and staffing support of management of resource-saving development of agri-food enterprises of Ukraine necessitated the use of not only specific tools, methods and techniques of resource conservation management, but also specific competencies that will help to solve managerial tasks of resource conservation. The emphasis is placed on the fact that development of resource conservation culture is the condition for optimizing resource-saving development management of agri-food enterprises of Ukraine. The tested project approach determined the possibility of organizing resource-saving development management of agri-food enterprises of Ukraine on the basis of formation of project groups or commissions on resource conservation. The principles of effective implementation of the strategy of resource-saving development of the enterprise have been updated on the basis of employee incentive programme, which allowed to determine a set of directions of motivation of the resource-saving behavioral model of the personnel of the enterprise. The main development phases of organizational culture and energy conservation strategy at agri-food enterprises have been characterized in the work. There has also been developed a set of administrative-legal, economic and socio-psychological methods of employee engagement to the implementation of effective resource conservation measures at agri-food enterprises of Ukraine.

Keywords: efficiency of resources use, integrated indicator, resource-saving development management, organizational and staffing support, agri-food enterprises of Ukraine, resource conservation, sustainable development, resource-saving development strategy.

Список публікацій здобувача

Статті у монографіях:

1. Лопушинська О. В. Конкурентоспроможність персоналу як основний чинник визначення конкурентоспроможності підприємства. *Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики* : колективна монографія / за ред. І. А. Маркіної. Полтава : В-во «Сімон», 2017. С. 710–717. (0,35 друк. арк.).

2. Lopushinska O. Conceptual foundations of resource conservation under modern conditions. *Theory and practice of social, economic and technological changes* : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros, Prague, 2018. P. 66–73. (0,42 друк. арк.).

3. Lopushinska O. Characteristics of elements of the system of management of the enterprise resource conservation development. *Management of the 21st century : globalization challenges* : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros s.r.o., Prague, 2018. P. 249–255. (0,35 друк. арк.).

4. Lopushynska O. Current state and ways of solving resource conservation problems at the enterprises of the processing industry of Ukraine. *Security of the XXI century : national and geopolitical aspects* : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros s.r.o., 2019. P. 338–342. (0,30 друк. арк.).

5. Lopushynska O., Klymenko V. State of development of the meat and milk processing industry in Ukraine. *Management of the 21st century : globalization challenges*. Issue 2 : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros s.r.o., Prague, 2019. P. 183–188. (Особистий внесок автора: визначені особливості діяльності підприємств м'ясо-молочної галузі та основні шляхи підвищення конкурентоспроможності в напрямку ресурсозбереження, 0,35 / 0,20 друк. арк.).

6. Лопушинская Е., Клименко В. Концептуальные основы управления ресурсосбережением на предприятиях Украины и стран Европейского Союза. *Икономиката на България в глобалния свят* : коллективная монография. София, 2019. С. 99–108. (Особистий внесок автора: узагальнено основні проблеми ресурсовикористання і ресурсозбереження на українських

підприємствах, визначені шляхи їх подолання, 0,78 / 0,50 друк. арк.).

7. Лопушинська О. В., Вовк М. О. Техніко-технологічна реструктуризація як елемент ресурсозберігаючого розвитку підприємства під час формування загальної стратегії інноваційного типу. *Механізм управління стратегіями випереджаючого інноваційного розвитку промислових підприємств* : колективна монографія / за ред. к.е.н., доцента Ілляшенко Н. С. Суми : Триторія, 2019. С. 70–80 (*Особистий внесок автора: визначено взаємозв'язок елементів інноваційного розвитку підприємства, визначені основні напрямки ресурсозберігаючого розвитку, 0,48 / 0,24 друк. арк.).*

8. Лопушинська О. В. Мотивація ресурсозберігаючої поведінки персоналу як складова стратегії інноваційного розвитку підприємства. *Управління стратегіями випереджаючого інноваційного розвитку* : колективна монографія / за ред. к.е.н., доцента Ілляшенко Н. С. Суми : Триторія, 2020. С. 185–194. (*0,52 друк. арк.).*

9. Voronina V., Ishcheikin T., Lopushynska O. Management of wastes : problems of processing and utilization. *Management of the 21st century : globalization challenges*. Issue 3 : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros s.r.o., 2020. P. 120–127. (*Особистий внесок автора: охарактеризовано стан переробки відходів на українських підприємствах та досліджено досвід зарубіжних країн в цьому напрямку, 0,40 / 0,15 друк. арк.).*

10. Taran-Lala O., Oliinyk A., Lopushynska O. Evaluation of efficiency of resource-saving development management of agricultural enterprises in the context of environmental security of the country. *Security of the XXI century : national and geopolitical aspects*. Issue 3 : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros s.r.o., 2021. P. 78–82. (*Особистий внесок автора: визначено систему показників та проведено оцінку екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери, 0,30 / 0,10 друк. арк.).*

**Статті в науковому періодичному виданні
країни Європейського Союзу:**

11. Markina I., Lopushynska O. Methods of assessing the management efficiency of the agricultural enterprise resource-saving development. *Modern Science – Moderi veda*. 2021. № 1. P. 12–19. (**Index Copernicus, Google Scholar**). (Особистий внесок автора: визначено основні етапи та модель оцінювання ресурсозберігаючого розвитку агропродовольчих підприємств, 0,54 / 0,27 друк. арк.).

**Статті у наукових фахових виданнях України, включених до
міжнародних наукометричних баз:**

12. Лопушинська О. В. Сутність і напрями розвитку підприємства: теоретичний аспект. *Науковий вісник ПУЕТ. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 5 (84). С. 87–92. (**Index Copernicus**). (0,44 друк. арк.).

13. Лопушинська О. В. Підходи до визначення сутності та класифікації ресурсів підприємства. *Економічний форум*. Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2018. № 1. С. 184–189. (**Ulrich's Periodicals Directory, Index Copernicus**). (0,46 друк. арк.).

14. Лопушинська О. В. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення управління ресурсозбереженням в Україні і світі. *Вісник Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького*. 2019. Вип. 4. С. 57–65. (**Ulrich's Periodicals Directory, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Index Copernicus**). (0,79 друк. арк.).

15. Маркіна І. А., Лопушинська О. В., Лопушинський Є. Р. Аутсорсинг бізнес-процесів як механізм менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2020. Вип. 45. С. 74–78. (**Index Copernicus**). (Особистий внесок автора: визначено переваги та недоліки аутсорсингу бізнес-процесів, його види та вплив на ресурсозберігаючий розвиток на підприємствах агропродовольчої сфери,

0,69 / 0,25 друк. арк.).

16. Лопушинська О. В. Особливості оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери в контексті сталого розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 4, ч. 2. С. 160–165. (**Index Copernicus, Google Scholar**). (0,58 друк. арк.).

17. Лопушинська О. В. Основні проблеми формування системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери та шляхи їх вирішення. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 5. С. 286–291. (**Index Copernicus, Google Scholar**). (0,57 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України:

18. Лопушинська О. В. Концептуальні підходи до оцінки конкурентоспроможності персоналу підприємства. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. Кіровоград : КНТУ, 2011. Вип. 20, ч. II. С. 75–81. (0,41 друк. арк.).

19. Лопушинська О. В. Економічна сутність конкуренції та її значення в розвитку економіки країни. *Економіка Крима*. 2011. № 3 (36). С. 281–285. (0,43 друк. арк.).

Статті у наукових виданнях інших держав:

20. Markina I., Aranchii V., Somych N., Sharavara R., Lopushynska O. State Regulation of Enterprise Resource Saving Development Management: Experience of Different Countries. *Revista Espacios*. 2020. Vol. 41, Issue 10. URL: <https://www.revistaespacios.com/a20v41n10/a20v41n10p29.pdf> (Особистий внесок автора: визначено вплив факторів зовнішнього і внутрішнього середовища на систему управління ресурсозберігаючим розвитком підприємства, 0,91 / 0,18 друк. арк.).

21. Markina I., Aranchii V., Somych N., Sharavara R., Lopushynska O.

Resource saving regulatory approaches and factors affecting company's energy saving management. *International Journal of Management (IJM)*. 2020. Vol. 11, Issue 7. P. 371–383. DOI: 10.34218/IJM.11.7.2020.036. URL: <http://www.iaeme.com/IJM/issues.asp?JType=IJM&VType=11&IType=7>

(Особистий внесок автора: визначено напрями державної політики управління енергозбереженням в Україні та світі, 0,92 / 0,18 друк. арк.).

22. Лопушинська О. В. Науково-методичні підходи до оцінки ефективності управління ресурсозбереженням і ресурсозберігаючим розвитком підприємства. *Scientific development, advanced technologies, innovations* : Scientific works and theses V International scientific and practical conference, 6–8 May 2019. Nemoros s.r.o., Prague, 2019. С. 76–83. (0,44 друк. арк.).

Праці апробаційного характеру:

23. Лопушинська О. В. Категорійно-понятійна та наукова сутність конкурентоспроможності персоналу. *Методологія та практика менеджменту на порозі XXI століття* : загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти : матер. V Міжнар. наук.-практ. конфер., 13–14 травня 2010 р. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. Ч. 2. С. 231–233. (0,10 друк. арк.).

24. Маркіна І. А., Лопушинська О. В. Конкурентоспроможність персоналу як елемент розвитку людського капіталу. *Опережающее управление социально-экономическим развитием регионов – инновационное обеспечение* : матер. Междунар. научно-практ. конфер., 15–18 сентября 2011 г. Симферополь : «ДИАЙПИ», 2011. С. 53–57. (0,26 / 0,13 друк. арк.).

25. Лопушинська О. В. Систематизація чинників впливу на конкурентоспроможність персоналу підприємства. *Особенности развития регионов Украины в новых экономических условиях* : матер. III Всеукр. науч. web-конференции молодых учёных, 1 марта 2012 г. Симферополь : ИТ «Ариал», 2012. С. 175–177. (0,15 друк. арк.).

26. Лопушинська О. В. Теоретичні засади організаційно-економічного механізму управління ресурсозберігаючим розвитком підприємства.

Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки : матер. II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 13 жовтня 2017 р. Полтава : РВВ ПДАА, 2017. С. 308–309. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/academicdepartment/kafedramenedzhmentu/ilovepdfcom-171-317.pdf> (0,10 друк. арк.).

27. Лопушинська О. В. Сутність і типи розвитку підприємств. *Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах : позиціонування і реалії* : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конфер., 21–22 березня 2018 р. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2018. С. 278–280. (0,15 друк. арк.).

28. Лопушинська О. В. Сутність значення ресурсозберігаючого розвитку підприємства. *Менеджмент XXI століття : глобалізаційні виклики* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конфер., 19 квітня 2018 р. Полтава : ПП «Астроя», 2018. С. 50–52. (0,11 друк. арк.).

29. Лопушинська О. В. Теоретичні засади механізму управління підприємством. *Estern European studies: economics, education and law : Proceedings of the International Scientific Conferenc*, June 7–8 2018 р. Bulgaria. Burgas : Publishing House FLAT Ltd-Burgas, 2018. Р. 43–45. (0,13 друк. арк.).

30. Лопушинська О. В. Теоретичні засади організаційно-економічного механізму управління підприємством. *Створення ефективної інфраструктури в умовах інноваційної економіки* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер., 9 червня 2018 р. Дніпро : НО «Перспектива», 2018. Ч. 1. С. 78–81. (0,21 друк. арк.).

31. Лопушинська О. В., Єрмакова Д. В. Сутність і значення управління ресурсозбереженням підприємства. *Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки* : матер. III Всеукр. наук.-практ. конфер., 31 жовтня, 2018 р. Полтава : ПДАА, 2018. С. 39–40. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/academicdepartment/kafedramenedzhntu/materialyiiiivseukrayininternet-konfer1compressed1.pdf> (0,09 / 0,05 друк. арк.).

32. Лопушинська О. В. Управління ресурсозберігаючим розвитком

підприємства як чинник підвищення ефективності функціонування переробної галузі України. *Управління розвитком соціально-економічних систем* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер., 8–9 листопада 2018 р. Харків : ХНТУСГ, 2018. С. 65–67. (0,12 друк. арк.).

33. Яковенко В. Р., Лопушинська О. В. Теоретичні основи управління ресурсозбереженням підприємств переробної галузі України. *Нові виклики для аграрного сектору України в умовах глобалізації* : матер. Міжнар. наук.-практ. студ. конфер., 14 листопада 2018 р. К. : НУБіП, 2018. С. 92–94. (0,12 / 0,06 друк. арк.).

34. Лопушинська О. В. Основні проблеми ресурсовикористання на підприємствах переробної галузі України. *Economic development : theory, methodology, management* : Scientific works and theses V International scientific and practical conference, 26–28 November 2018. Nemoros s.r.o, Prague, 2018. Р. 229–231. (0,13 друк. арк.).

35. Лопушинська О. В. Диференціація чинників впливу на управління ресурсозбереженням підприємства. *Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конфер., 23 березня 2019 р. Східноукраїнський інститут економіки та управління. Запоріжжя : ГО «СІЕУ», 2019. С. 109–111. (0,22 друк. арк.).

36. Лопушинська О. В. Роль держави в управлінні ресурсозбереженням підприємства: український і зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми маркетингового менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки* : тези VI Міжнар. наук.-практ. конфер. студ. та молодих науковців, 29 березня 2019 р. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2019. С. 123–124. (0,13 друк. арк.).

37. Лопушинська О. В. Теоретичні і методичні основи оцінки ефективності управління ресурсозбереженням підприємства. *Менеджмент підприємництва та цифрові інновації* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер., 30 березня 2019 р. ГО «Львівська економічна фундація». Львів : ЛЕФ, 2019. С. 38–41. (0,20 друк. арк.).

38. Лопушинська О. В. Ресурсний аудит як інструмент підвищення

ефективності управління ресурсозбереженням підприємства. *Менеджмент XXI століття : глобалізаційні виклики* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конфер., 23–24 квітня 2019 р. Полтава : ТОВ «Сімон», 2019. С. 66–69. (0,13 друк. арк.).

39. Лопушинська О. В., Маркіна І. А. Доцільність впровадження управління ресурсозбереженням на м'ясо- і молокопереробних підприємствах з метою підвищення конкурентоспроможності продукції. *Управління ресурсним потенціалом господарюючих суб'єктів в умовах глобальних економічних трансформацій* : матер. наук.-практ. інтернет-конфер. студ. та молодих вчених з між нар. участю, 19 червня 2019 р. Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Wyższa Szkoła SpołecznoGospodarcza w Przeworsku. Przeworsk : WSSG, 2019. С. 90–92. (0,13 / 0,07 друк. арк.).

40. Лопушинська О. В., Дмитренко А. Р. Особливості управління інформаційними ресурсами підприємства. *Інноваційний розвиток та безпека підприємства в умовах неоіндустріального суспільства* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. студ., аспірантів та молодих вчених, 31 жовтня 2019 р. Луцьк, 2019. С. 631–633. (0,16 / 0,08 друк. арк.).

41. Lopushynska O., Kurkina V. Resource-saving management of the enterprise as an important component of sustainable development. *Economic development : theory, methodology, management* : scientific works and theses VI International scientific and practical conference, 27–29 November 2019. Nemoros s.r.o., Prague, 2019. P. 248–250. (0,18 / 0,09 друк. арк.).

42. Лопушинська О. В. «Кругова економіка» як складова стратегії управління ресурсозбереженням переробних підприємств в умовах невизначеності. *Менеджмент XXI століття : глобалізаційні виклики* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конфер., 14–15 квітня 2020 р. Полтава : ПП «Астроя», 2020. С. 39–42. (0,13 друк. арк.).

43. Куркіна В. С., Лопушинська О. В. Сталий розвиток об'єднаних сільських територіальних громад в контексті впровадження системи

енергоменеджменту. *Енергетична незалежність сільських територій як пріоритетна модель розвитку : міжнародний та вітчизняний досвід* : матер. I Міжнар. наук.-практ. конфер., 20 травня 2020 р. Полтава : РВВ ПДАА. С. 112–114. (0,16 / 0,08 друк. арк.).

44. Лопушинська О. В. Модель потрійної спіралі як механізм ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України. *Scientific development, advanced technologies, innovations : scientific works and theses VI International scientific and practical conference*, 6–8 October 2020. Nemoros s.r.o., Prague, 2020. С. 117–119. (0,17 друк. арк.).

45. Markina I. A., Lopushynska O. V. The main directions of management Of strategic development of agro-food enterprises. *Нові виклики для аграрного сектору України в умовах глобалізації* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конфер. студ., аспірантів та молодих вчених, 22 жовтня 2020 р. Київ : НУБіП України, 2020. С. 59–60. (0,11 / 0,05 друк. арк.).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	23
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МЕНЕДЖМЕНТУ РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	35
1.1. Сучасні підходи до визначення ресурсозбереження на підприємстві.....	35
1.2. Етимологічна характеристика менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства.....	56
1.3. Модель менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства.....	78
Висновки до розділу 1.....	96
Список використаних джерел до розділу 1.....	99
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МЕНЕДЖМЕНТУ РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ.....	121
2.1. Аналіз стану та тенденцій розвитку агропродовольчої сфери України.....	121
2.2. Діагностика системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України.....	142
2.3. Оцінка ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України.....	159
Висновки до розділу 2.....	182
Список використаних джерел до розділу 2.....	186
РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ.....	196
3.1. Методичний підхід до інтегрального оцінювання ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України.....	196
3.2. Прогнозування інтегрального показника ефективності менеджменту	

ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України.....	221
3.3. Актуалізація організаційно-кадрового забезпечення менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України.....	242
Висновки до розділу 3.....	260
Список використаних джерел до розділу 3.....	262
ВИСНОВКИ.....	268
ДОДАТКИ.....	272

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ І УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

НТП– науково-технічний прогрес;

РЗ – ресурсозбереження;

РЗР – ресурсозбеоігаючий розвиток;

ВВП – валовий внутрішній продукт;

АСУ – автоматизовані системи управління;

ОЗ – основні засоби;

НМА– нематеріальні активи;

ДЗ – дебіторська заборгованість;

КЗ – кредиторська заборгованість;

CRM-система – Customer Relationship Management (менеджмент відносин з клієнтами).

ВСТУП

Актуальність теми. Агропродовольча сфера відіграє значну роль у розвитку економіки України, забезпечуючи населення продуктами харчування, робочими місцями, а велику кількість підприємств – сировиною та матеріалами, а також є базисом формування продовольчої безпеки як на регіональному, так і на національному рівні. Агропродовольча сфера посідає важливе місце у структурі агропромислового комплексу України і суттєво впливає на сільське господарство. Процес взаємодії сільського господарства з агропродовольчою сферою ґрунтується на організаційно-економічній єдності виробництва, зберігання та переробки продукції рослинництва і тваринництва. Процеси глобалізації посилюють вплив агропродовольчої сфери на економічне зростання країни та конкурентоспроможність продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Продовольча безпека та розвиток сільської місцевості є пріоритетними в державній і регіональній політиці. Для досягнення зазначених пріоритетів необхідною умовою є підвищення ефективності діяльності підприємств агропродовольчої сфери на засадах сталого розвитку. Основним чинником підвищення ефективності функціонування підприємств агропродовольчої сфери є розроблення і впровадження сучасної інноваційної моделі господарювання, що ґрунтується на принципах ресурсозбереження. Проблема зниження ресурсоемності продукції підприємств агропродовольчої сфери полягає у відсутності дієвих управлінських механізмів ресурсозберігаючого розвитку суб'єктів господарювання.

Актуальні проблеми розвитку агропродовольчої сфери відображені в наукових працях учених світової та вітчизняної наукової спільноти, зокрема В. Аранчій, І. Арістової, Л. Березіної, В. Болека, Ю. Данька, Д. Дячкова, С. Зефірова, М. Зось-Кіора, С. Івка, Є. Гарифулліної, О. Качана, Є. Міщука, Є. Муратової, Д. Новака, С. Норзката, А. Ойха, Д. Окелло, О. Павлова, А. Піко, І. Потапюк, М. Сьомича та інших.

Проблемам менеджменту ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні науковці: Г. Алімусаєв, А. Азріліян, Ю. Александровська, О. Антипова, Р. Ахмадієв, Є. Ахромкін, І. Баландіна, Р. Балашова, О. Барсукова, Т. Батракова, Н. Вдовенко, Н. Вітка, І. Воротников, Н. Герасимчук, О. Горб, Ю. Дзядикевич, С. Дорогунцов, Р. Ісмагілов, С. Килим, В. Коноплицький, О. Кролл, І. Ляшенко, І. Маркіна, О. Масліченко, Л. Мельник, І. Міняйленко, С. Мочерний, М. Назаренко, С. Олиферук, Т. Петрушка, С. Скоков, І. Сотник, О. Федірець, А. Філіна, Л. Хижняк, О. Чигирин, І. Штулер та інші.

Незважаючи на вагомі здобутки науковців, більшість підприємств агропродовольчої сфери України мають значні недоліки, які стосуються формування ефективної системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку, що зумовлює необхідність удосконалення методики оцінки та прогнозування ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств та актуалізації організаційно-кадрового забезпечення цього напряму управлінської діяльності, формування ресурсозберігаючої культури працівників підприємств агропродовольчої сфери України та вдосконалення мотиваційної політики в питаннях ресурсозбереження, що зумовило актуальність, вибір теми, мети та постановку завдань цього дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою наукових досліджень Полтавської державної аграрної академії, зокрема в межах тем: «Управління соціально-економічним розвитком агропродовольчої сфери України», у якій автор розробив методичний підхід до оцінки інтегрального показника ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери на основі розробленої системи показників оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства – «Тріада 6R» (державний реєстраційний номер 0118U005208); «Управління соціально-економічною системою в умовах національних і глобалізаційних викликів», в якій автор розвинув понятійно-категоріальний апарат менеджменту

ресурсозбереження підприємства, надав етимологічну характеристику основних термінів, за допомогою яких формується поняття «менеджмент ресурсозберігаючого розвитку», актуалізував модель менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства, розвинув організаційно-економічний механізм менеджменту розвитку ресурсозбереження підприємства (державний реєстраційний номер 0117U003102); «Управління національною безпекою в умовах глобалізаційних викликів: макро-, мікро-, регіональний та галузевий рівні» (державний реєстраційний номер 0118U005209), де автор визначив прогнози інтегральних оцінок показників ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей і тенденції показників ефективності використання матеріальних, фінансових, нематеріальних, людських, інформаційних, часових ресурсів і фінансування ресурсозберігаючих заходів. У межах держбюджетної теми молодих науковців Сумського державного університету «Механізм управління формуванням стратегій випереджаючого інноваційного розвитку промислових підприємств» (державний реєстраційний номер 0117U003928) автор визначив методи мотивації персоналу підприємств агропродовольчої сфери до ресурсозбереження.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних засад і розробленні практичних положень щодо менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України.

Досягнення мети зумовило необхідність виконання таких **завдань**:

- узагальнити сучасні підходи до визначення ресурсозбереження на підприємстві;
- надати етимологічну характеристику менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства;
- розвинути моделі менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства;

- проаналізувати стан і тенденції розвитку агропродовольчої сфери України;
- провести діагностику системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України;
- оцінити рівень ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України;
- розробити методичний підхід до інтегрального оцінювання ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України;
- спрогнозувати ефективність показників менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України;
- актуалізувати організаційно-кадрове забезпечення менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України.

Об'єктом дослідження є процес менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України.

Предметом дослідження є теоретико-методичні, наукові та практичні засади менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України.

Методи дослідження. Теоретико-методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження є системний підхід до аналізу соціально-економічних процесів і явищ, положення сучасного менеджменту, праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені питанням менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери.

У процесі виконання поставлених завдань наукового дослідження були використані такі методи: *історичного та логічного аналізу* – для визначення еволюції становлення та розвитку концепцій ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку; *узагальнення, етимологічного аналізу та діалектичний* – для систематизації понятійно-категоріального апарату менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства; *систематизації* –

для побудови моделі менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства агропродовольчої сфери; *економіко-статистичний, табличний та графічний* – для визначення стану та тенденцій розвитку агропродовольчої сфери України; *анкетування та опитування* – для оцінки ефективності системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України; *порівняльного та кластерного аналізу, групування* – для проведення оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери; *модифікованої головної компоненти, фасетний* – для удосконалення методики інтегрального оцінювання ефективності використання ресурсів і менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери; *прогнозування, динамічної регресії та ретроспективного аналізу* – для прогнозування рівня інтегрального показника ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств; *узагальнення, системного аналізу, графічний* – для формування рекомендацій щодо актуалізації організаційно-кадрового забезпечення менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств тощо.

Інформаційна база дослідження. Теоретичною та нормативною основою дисертаційної роботи є нормативно-правові акти України та Європейського Союзу у сфері регулювання питань ресурсо- та енергозбереження, офіційна інформація та дані Державної служби статистики України, фінансова та статистична звітність підприємств агропродовольчої сфери України, результати опитування та анкетування, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених за тематикою дослідження, інші довідкові матеріали, інформаційні інтернет-ресурси, власні первинні та аналітичні матеріали дисертанта.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробленні науково-практичних положень щодо менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери. У межах проведеного дослідження автор отримав наукові результати,

що становлять наукову новизну та практичну значущість і виносяться на захист, зокрема:

удосконалено:

– методичний підхід оцінювання та прогнозування інтегрального показника ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України, який, на відміну від існуючих, передбачає розрахунок груп коефіцієнтів ефективності «Тріада 6R» (використання матеріальних, людських, фінансових, нематеріальних, інформаційних і часових ресурсів у контексті економічної, соціальної та екологічної складових) на основі застосування методу модифікованої головної компоненти, що дозволяє враховувати фактори, які найбільше впливають на рівень ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку, у процесі прогнозування виробництва сільськогосподарської продукції;

– організаційно-кадрове забезпечення менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери, яке, на відміну від існуючих, базується на інтеграції культури ресурсозбереження в загальну корпоративну культуру підприємств на основі актуалізації моделі ресурсозберігаючої поведінки персоналу та інноваційних напрямів мотивації її дотримання в поєднанні із застосуванням модифікованого підходу до формування проєктних груп і комісій із ресурсозбереження, що дозволяє мінімізувати ризики неефективного використання ресурсного потенціалу;

– організаційно-функціональну модель менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства, яка, на відміну від існуючих, представлена як консолідуюча система елементів, що забезпечує підвищення ефективності кількісних і якісних змін у процесі управління ресурсним потенціалом, ресурсозберігаючими технологіями та природоохоронними заходами з метою досягнення цілей стійкого розвитку підприємства у їх комплексному поєднанні й інтегрує організаційні та функціональні особливості системи розвитку підприємства, що дозволяє нівелювати

негативний вплив факторів зовнішнього середовища на систему менеджменту ресурсозбереження підприємства;

– сутнісно-змістовне значення поняття «менеджмент ресурсозберігаючого розвитку підприємства», що, на відміну від існуючих, базується на поєднанні етимологічної характеристики понять «розвиток підприємства» та «менеджмент ресурсозбереження» та визначено як процес управління, який забезпечується діями компетентних осіб, кількісними та якісними організаційними, економічними, технологічними, соціальними, екологічними та структурними змінами, що впливають на оптимізацію та раціоналізацію формування і використання ресурсного потенціалу, основу якого становлять природні, матеріальні, нематеріальні, фінансові, людські, інформаційні, часові та структурно-організаційні ресурси, та призводить до переходу підприємства на новий якісний рівень, що сприяє формуванню управлінського інструментарію забезпечення пріоритетних напрямів стійкого розвитку;

набули подальшого розвитку:

– понятійно-категоріальний апарат ресурсозбереження на підприємстві шляхом здійснення етимологічного аналізу поняття «ресурсозбереження», що, на відміну від існуючих, визначено як результативна організаційно-управлінська діяльність, спрямована на раціональне використання ресурсного потенціалу, застосування ресурсоощадних технологій, стимулювання природоохоронних заходів з метою досягання соціо-еколого-економічних цілей підприємства та дозволяє акцентувати увагу на ключовій ролі людського фактора при здійсненні процесів ресурсозбереження та орієнтації на досягнення комплексу цілей сталого розвитку підприємства;

– організаційно-управлінське та інформаційно-аналітичне забезпечення системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств, що, на відміну від існуючих, базуються на акумулюванні природних, матеріальних, енергетичних, нематеріальних, фінансових, людських, інформаційних і часових об'єктів ресурсного потенціалу для

формування моделі потрібної спіралі ресурсозбереження, що дозволяє встановити синкретичний взаємозв'язок між інституційними сферами (державою, бізнес-сферою та закладами вищої освіти) в контексті забезпечення функціонування високотехнологічного бізнес-середовища, орієнтованого на високий рівень ресурсозбереження та мотивації суб'єктів менеджменту ресурсозберігаючого розвитку;

– система показників оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України, яка, на відміну від існуючих, базується на розрахунку коефіцієнтів, об'єднаних у групи економічної, соціальної та екологічної ефективності, що дозволяє виявити її недоліки та визначити перспективи розвитку в тріаді «еколого-соціо-економічних» відносин.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені теоретичні та практичні положення доведені до рівня методичних рекомендацій, які пропонуються для впровадження у практику підприємств агропродовольчої сфери України та державних органів влади під час формування та реалізації стратегій регіонального розвитку. Практичне значення має розрахунок прогнозованих змін значень інтегральних показників економічної, соціальної та екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України, пропозиції щодо вдосконалення мотиваційного механізму ресурсозберігаючої поведінки працівників, що позитивно відобразиться на сталому розвитку сільських територій. Зазначені рекомендації використані в роботі Департаменту агропромислового розвитку Полтавської обласної державної адміністрації (довідка № 16/01-24 від 27.01.2021 р.) та Департаменту агропромислового розвитку Запорізької обласної державної адміністрації (довідка № 0490/01-00 від 26.03.2021 р.). Визначені позитивні та негативні тенденції агропродовольчої сфери України враховані під час стратегічного планування діяльності аграрних підприємств, що входять до Всеукраїнського аграрного об'єднання «Українська аграрна конфедерація»

(довідка № 1-1/27 від 25.03.2021 р.). Окремі результати апробування методичного підходу до оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку використані з метою корегування системи управління ТОВ «Диканські ягоди» (довідка про впровадження № 48/12 від 10.12.2020 р.). Результати дисертаційного дослідження, висновки та пропозиції щодо вдосконалення системи мотивації ресурсозберігаючої поведінки персоналу схвалено та використано у практичній діяльності СТОВ «Сади Гадяччини» (довідка про впровадження № 4 від 18.01.2021 р.). Пропозиції автора щодо актуалізації організаційно-кадрового забезпечення менеджменту ресурсозберігаючого розвитку використано для удосконалення організаційної структури управління АТ «Мелітопольський м'ясокомбінат» і розвитку культури персоналу в напрямі ресурсозбереження (довідка про впровадження № 3-01/21 від 21.01.2021 р.). Представлені в дисертації розробки застосовуються у господарській діяльності ПрАТ «Агротон», де здійснено апробацію запропонованої методики оцінювання ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку агропродовольчого підприємства з використанням авторської системи показників, що дозволило отримати достатньо повну та об'єктивну інформацію про діяльність підприємства у сфері використання ресурсів і ресурсозберігаючого розвитку суб'єкта господарювання (довідка про впровадження № 7 від 22.01.2021 р.). Розроблені автором рекомендації щодо оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку є суттєвим доповненням до процесу оперативного та стратегічного управління ТОВ «Мелітопольський олійноекстракційний завод» і включені до програми розвитку підприємства (довідка про впровадження № 3 від 27.01.2021 р.).

Результати досліджень застосовано у навчальному процесі Полтавської державної аграрної академії МОН України при підготовці здобувачів вищої освіти під час викладання дисциплін «Енергетичний менеджмент», «Аграрний менеджмент», «Екологічний менеджмент», «Управління витратами», «Менеджмент» (довідка № 01-11/122 від 21.12.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій висновки, рекомендації та положення наукової новизни одержані автором особисто. Із 17 опублікованих у співавторстві праць у дисертаційній роботі використано лише ті положення, що є результатом особистої праці здобувача. Теоретичні розробки та науково-практичні рекомендації щодо менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України, які містяться в роботі та виносяться на захист, викладені в переліку наукових праць автора.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження, висновки та пропозиції дисертації доповідалися, обговорювалися та одержали схвалення на 23 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, таких як: V Міжнародна науково-практична конференція «Методологія та практика менеджменту на порозі XXI століття: загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти» (м. Полтава, 13–14 травня 2010 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Випереджаюче управління соціально-економічним розвитком регіонів – інноваційне забезпечення» (м. Сімферополь, 15–18 вересня 2011 р.); III Всеукраїнська наукова web-конференція молодих вчених «Особливості розвитку регіонів України в нових економічних умовах» (м. Сімферополь, 1 березня 2012 р.); II Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки» (м. Полтава, 13 жовтня 2017 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах: позиціонування і реалії» (м. Київ, 21–22 березня 2018 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики» (м. Полтава, 19 квітня 2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Східно-європейські дослідження: економіка, освіта і право» (м. Бургас, Болгарія, 7–8 червня 2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Створення ефективної інфраструктури в умовах інноваційної економіки» (м. Дніпро,

9 червня 2018 р.); III Всеукраїнська науково-практична конференція «Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки» (м. Полтава, 31 жовтня 2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Управління розвитком соціально-економічних систем» (м. Харків, 8–9 листопада 2018 р.); Міжнародна науково-практична студентська конференція «Нові виклики для аграрного сектору України в умовах глобалізації» (м. Київ, 14 листопада 2018 р.); V Міжнародна науково-практична конференція «Економічний розвиток: теорія, методологія, менеджмент» (м. Прага, Чехія, 26–28 листопада 2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки» (м. Запоріжжя, 23 березня 2019 р.); VI Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих науковців «Актуальні проблеми маркетингового менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки» (м. Луцьк, 29 березня 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Менеджмент, підприємництво та цифрові інновації» (м. Львів, 30 березня 2019 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики» (м. Полтава, 23–24 квітня 2019 р.); Науково-практична Internet-конференції студентів та молодих вчених з міжнародною участю «Управління ресурсним потенціалом господарюючих суб'єктів в умовах глобальних економічних трансформацій» (Харків – Пшеворськ, 19 червня 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Інноваційний розвиток та безпека підприємства в умовах неоіндустріального суспільства» (м. Луцьк, 31 жовтня 2019 р.); VI Міжнародна науково-практична конференція «Економічний розвиток: теорія, методологія, менеджмент» (м. Прага, Чехія, 27–29 листопада 2019 р.); IV Міжнародна науково-практична конференція «Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики» (м. Полтава, 14–15 квітня 2020 р.); I Міжнародна науково-практична конференція «Енергетична незалежність сільських територій як пріоритетна модель розвитку: міжнародний та вітчизняний

досвід» (м. Полтава, 20 травня 2020 р.); VI Міжнародна науково-практична конференція «Наукові розробки, передові технології, інновації» (м. Прага, Чехія, 6–8 жовтня 2020 р.); III Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Нові виклики для аграрного сектору України в умовах глобалізації» (м. Київ, 22 жовтня 2020 р.).

Публікації. Теоретичні та практичні результати дисертаційної роботи відображені в 45 наукових працях, із яких 10 статей – у колективних монографіях, 8 статей – у фахових наукових виданнях (зокрема 6 статей – у періодичних виданнях України, що внесені до міжнародних наукометричних баз даних), 1 стаття – у науковому періодичному виданні країни Європейського Союзу, 3 статті – у закордонних виданнях, 23 праці апробаційного характеру. Загальний обсяг наукових праць за темою дисертації становить 14,61 друк. арк., особисто автору належить 11,01 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 306 найменувань, 25 додатків. Основний текст дисертації становить 224 сторінки та містить 58 таблиць, 57 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МЕНЕДЖМЕНТУ

РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Сучасні підходи до визначення ресурсозбереження на підприємстві

Друге десятиліття ХХІ століття характеризується активізацією антропогенних впливів на навколишнє середовище, оскільки широкомасштабне застосування новітніх технологій, сприяючи прискореному забезпеченню потреб у різних видах ресурсів, одночасно актуалізує питання економії цих ресурсів. Якщо на початку ХХ століття вчені та практики сперечалися щодо розв'язання тих чи інших проблем ресурсозбереження, то наразі актуальною стає проблематика ресурсозбереження. Почали з'являтися наукові доробки стосовно економії різноманітних ресурсів, у першу чергу матеріальних [6; 7; 12; 20; 26; 29; 31; 45; 48; 64; 65; 66; 70; 77; 80; 85; 118; 122; 123; 142; 182], розробляються програми ресурсозбереження [136; 138; 151; 152; 160; 166; 170; 171; 174; 175; 183]. Водночас різноспрямованість наукових досліджень із зазначеної проблематики, широке коло сфер і напрямів упровадження ресурсозбереження та енергозаощадження потребують систематизації наукових знань, конкретизації та постійного вдосконалення категоріального апарату, формування ефективної системи управління розвитком ресурсного потенціалу на мікро- та макрорівні, що обґрунтовує доцільність формування новітніх підходів до управління ресурсозбереженням і ресурсозберігаючим розвитком.

Перехід економіки на якісно новий рівень розвитку можливий лише за умови докорінної зміни характеру розвитку продуктивних сил, відмови від екстенсивного типу економічного зростання, переходу до інтенсивних факторів. Для цього необхідно розв'язати проблеми раціонального,

економного використання виробничих ресурсів, матеріально-сировинних, технічних, енергетичних, і як наслідок – фінансових і людських ресурсів. Тому перед урядами країн постає завдання забезпечення ефективного ресурсозбереження як основного джерела задоволення зростаючих потреб виробників палива, енергії, сировини та матеріалів.

Актуальність проблеми економії ресурсів на сучасному етапі розвитку економіки привертає увагу багатьох учених і практиків. У науковій літературі висвітлені різні аспекти організації, планування, управління ресурсозбереженням і раціонального ресурсоспоживання на всіх рівнях господарювання. Особливої значущості проблематика ресурсозбереження набуває для суб'єктів агропродовольчої сфери, оскільки ці проблеми охоплюють широкий діапазон напрямів діяльності, що передбачає значне різноманіття ресурсів, від ефективності використання яких залежать продовольча та економічна безпека країни. Слід відзначити, що останнім часом істотно зросла господарська самостійність підприємств, їх об'єднань і регіонів, а разом з тим необхідність виконання завдань, пов'язаних із обґрунтуванням пріоритетних напрямів ресурсозбереження в умовах інтенсифікації виробництва, шляхів еволюції прогресивних форм інтеграції науки та виробництва, розробленням методів визначення ефективності цих напрямів, насамперед ресурсозберігаючих та енергоощадних технологічних систем, дослідженням недостатньо вивчених напрямів ресурсозбереження в сільському господарстві [167].

Отже, на сучасному етапі розвитку перед країнами постає завдання переходу до інноваційного етапу розвитку економіки, техніко-технологічної модернізації всіх сфер матеріального виробництва. Цей напрям розвитку економіки – єдино можливий спосіб подолати відставання більшості країни від економічно розвинених провідних держав. Також основними проблемами, пов'язаними з необхідністю застосування ресурсозберігаючих технологій в агропродовольчій сфері, є: недостатньо ефективні форми організації виробництва та управління витратами; екстенсивна основа

господарювання; висока собівартість виробленої продукції; зниження родючості, генетичного потенціалу сільськогосподарських культур і тварин.

Теоретичні погляди у різні періоди розвитку теорій ощадливого використання ресурсів переважно зумовлювалися їх дефіцитністю. А відповідно й організаційне забезпечення теорії ресурсозбереження здійснювалося в різних формах на різних історичних етапах, з-поміж яких можна умовно виокремити п'ять етапів (рис. 1.1).

Перший етап становлення ресурсозбереження пов'язують із науковою діяльністю німецького економіста Й. Тюнена (1783–1856 рр.), дослідження якого були спрямовані на виконання оптимізаційних завдань у сільському господарстві [164]. Він уперше окреслив новий науковий підхід до виконання економічних завдань оптимізаційного типу [84]. Отже, вперше проблематика ресурсозбереження виникла як реакція на проблеми збереження ресурсів землі, агрокліматичних і водних ресурсів та стосувалася аграрної сфери.

На другому етапі розвитку концепції ресурсозбереження базисом стала проблематика раціонального використання різнорідних, переважно матеріальних, ресурсів у процесі виробництва продукції. Отже, ресурсозбереження визначалося переважно як економія і розглядалося на рівні суб'єктів господарювання. Основне завдання дотримання режиму економії полягало в тому, щоб забезпечити випуск додаткової продукції, не збільшуючи обсяг споживаних ресурсів. Виконання цього завдання розглядалось у різних напрямках економії, як-от: скорочення витрат, максимальне використання відходів виробництва, підвищення якості продукції, скорочення обсягів браку тощо [82; 84; 116; 137]. Важливим аспектом розвитку цього етапу став розвиток ідей комплексності та єдності щодо реалізації ресурсозберігаючих заходів, що передбачало застосування не ізольованих заходів економії на підприємстві, а цілої системи заходів в їх взаємозв'язку, які втілюються відповідно до конкурсного плану. Результатом управління процесом ресурсозбереження з позицій комплексного підходу є зниження загальної суми витрат на виробництво продукції.

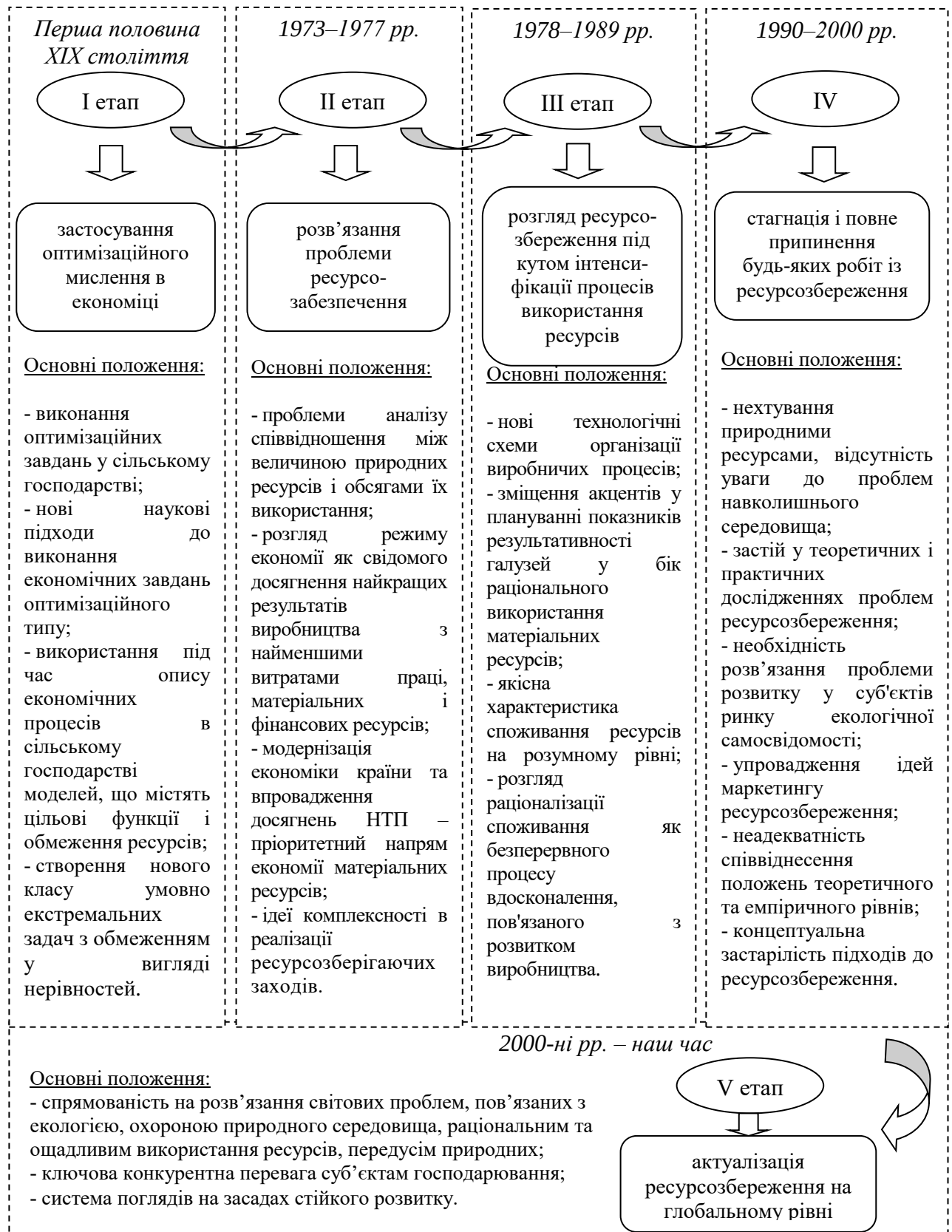

Рис. 1.1. Еволюція становлення та розвитку концепцій ресурсозбереження [авторська розробка]

Третій етап розвитку ресурсозбереження характеризується

інтенсифікацією використання матеріальних ресурсів, що пов'язано з масштабним розвитком виробництва, який зумовив пошук нових технологій раціонального використання ресурсного потенціалу підприємств із метою отримання ефекту економії та більшого прибутку. Зазначені завдання вчені [12; 15; 64; 90; 130; 135] визначали як необхідність створення умов для задоволення зростаючих потреб народного господарства через підвищення ефективності використання ресурсів шляхом скорочення витрат, прискорення оборотності залучених у виробництво ресурсів, зниження втрат при використанні сучасних технологічних процесів, масштабного застосування новітніх методів організації управлінської праці та досягнень науково-технічного прогресу. Інша група науковців [4; 8; 10; 36; 64; 142; 150; 163] працювала над проблематикою раціонального споживання ресурсів. Власне на цьому етапі ресурсозбереження набувало рис, які характерні для нього на сучасному етапі.

Четвертий етап концептуального розуміння ресурсозбереження переважно характеризується безвідповідальним ставленням до ресурсів, особливо природних, як до джерела отримання найбільшої вигоди. Розвиток підприємницької діяльності зумовив формування жорсткого конкурентного середовища, що призвело до нехтування приватними підприємцями правил раціонального використання ресурсів, бережливого ставлення до природного середовища, екологізації виробництва, оскільки ринкове середовище створило такі умови, за яких приватний бізнес використовував будь-які методи для створення продукту за мінімальних витрат і продажу його за найнижчою ціною. Отже, цей етап, особливо на його початку, характеризується споживацьким ставленням до ресурсного потенціалу навколишнього середовища. Дослідження у сфері ресурсозбереження кінця 90-х мали суто теоретичний характер, оскільки в них проблеми економії матеріальних ресурсів були розглянуті з позиції формування нових ринкових умов відновлення вітчизняної економіки. В кінці 90-х років XX століття у зв'язку із активізацією екологічної та природоохоронної діяльності у

суб'єктів ринку виникає необхідність розв'язання проблем розвитку енергозберігаючих і ресурсощадних технологій, формування екологічної самосвідомості, впровадження ідей маркетингу ресурсозбереження. Вищезазначене актуалізує необхідність розроблення теоретико-методологічного базису концепції маркетингу ресурсозбереження. Поєднуючи маркетинг і теорію ресурсозбереження, маркетинг ресурсозбереження створює науковий базис для розроблення заходів економії матеріальних ресурсів в умовах ринкової економіки. За цих умов в основу пізньої концепції ресурсозбереження четвертого етапу були покладені: теорія економного використання матеріальних ресурсів, методологія нормування витрат матеріальних ресурсів та оптимізація запасів.

П'ятий етап концептуального підходу до ресурсозбереження виник як виклик на стагнацію процесів раціонального використання ресурсів і природокористування, а відповідно і загострення проблем екології на загальносвітовому рівні. Проблема використання ресурсів набуває глобального характеру, в основі якої лежить суперечність між безмежно зростаючими потребами людей та обмеженими можливостями нашої планети їх задовольнити. Науково-технічний прогрес прагне все більше розкривати можливості раціонального використання ресурсного потенціалу навколишнього середовища, проте вирішити корінне протиріччя між людиною і беззахисною перед нею природою, частиною якої вона є, не може. У зв'язку з цим в економіці першорядного значення набуває проблема ефективного використання ресурсів, яка також формулюється як проблема економії ресурсів, проблема ресурсозбереження [176]. Тому п'ятий етап розвитку концепції ресурсозбереження спрямований на розв'язання світових проблем, пов'язаних з екологією, охороною природного середовища, раціонального та ощадливого використання ресурсів, передусім природних.

Важливим аспектом ресурсозбереження, управління ним є дослідження категоріального апарату. Категорія «ресурси» зустрічається в різних галузях знань і життя людини. Відомі американські вчені К. Макконнелл і Ст. Брю

економічними ресурсами вважають землю, працю, капітал і підприємницьку спроможність [79]. Ресурси, за Харінгтоном, – це джерело допомоги або підтримки і наявні засоби [171].

Найпоширеніші визначення поняття «ресурси» як загальної категорії зустрічаються у зарубіжних і вітчизняних словниках відомих учених. У широкому сенсі ресурси визначаються як можливості, запаси, кошти, які наявні та можуть бути використані в разі необхідності [59; 132]. Розгляд етимології зазначеного поняття дозволяє виявити особливу його змістову грань. Слово «ресурс» запозичене із французької мови і має латинське коріння (фр. «ressource» – допоміжний засіб; старофр. «resourdre» – підніматися; лат. «Resurgere» – розпрямлятися, підніматися [165]), отже, за змістом ресурси тісно пов'язані із процесом відновлення («re» – знову, «sourdre» – виникати, сходити). Очевидно, що мова в цьому разі йде не про відновлення власне ресурсів, а про їх здатність сприяти розвитку (відновленню, зростанню) соціально-економічної системи, яка цими ресурсами володіє. Наприклад, О. Мельничук визначає ресурси як матеріальні засоби, запаси, певні цінності, кошти, що їх у разі потреби можна використати [153]. Аналогічних поглядів дотримуються А. Прохоров [154] та А. Азриліян [23]. У «Великій енциклопедії» поняття «ресурси» визначене через сукупність існуючих наразі засобів та джерел отримання цих засобів, спрямованих на використання з метою досягнення попередньо визначених і непередбачуваних цілей та виконання завдань у режимі звичайних, оптимальних, екстремальних умов [22]. В «Економічному енциклопедичному словнику» за редакцією С. Мочерного категорію «ресурси» витлумачено як основні елементи виробничого потенціалу, що є у розпорядженні певної системи і можуть бути використані для досягнення окремих цілей економічного та соціального розвитку [55]. М. Реймерс теж визначає категорію «ресурси» як загальну і стверджує, що вони являють собою будь-які джерела (матеріальні, трудові, зокрема інтелектуальні та природні) та

передумови отримання матеріальних і духовних благ, які можна використати за наявності певних технологій і соціально-економічних відносин [149].

Якщо ж розглядати ресурси у вузькому сенсі, тобто з позиції певної предметної області дослідження, то науковці по-різному розглядають питання сутності та визначення цього поняття. Варто звернути увагу і на трактування теоретиками категорії «ресурси» на макрорівні (світовому рівні, рівні національної економіки, окремих секторів економіки) та мікрорівні (окремої ланки, суб'єкта господарювання).

А. Філіпенко пропонує розглядати ресурси в масштабі світової та національної економік та характеризує їх як елемент виробничого потенціалу, що належить окремій країні чи світовому господарству загалом, який використовується для соціального, економічного, науково-технічного розвитку [170]. Т. Гладир характеризує ресурси як сукупність матеріально-технічних, природних, фінансових, трудових, інформаційних можливостей, які застосовуються як базис для створення товарів, послуг, інших цінностей [43]. Дж. Блек зазначає, що ресурси – це все те, що забезпечує здійснення економічної діяльності та сприяє економічному розвитку, а саме: людські ресурси, природні ресурси, товари виробничого призначення, засоби виробництва [20]. Крім того, ресурси характеризуються як суспільно-економічна категорія. Тому науковці більш пізнього періоду – Н. Верхоглядова та О. Письменна – ресурси визначають як сукупність елементів, які можуть бути залучені в процес праці з метою виробництва споживчих вартостей, а також використані людиною для забезпечення її життєдіяльності [31].

Л. Огорокова розглядає ресурси на макрорівні, переважно на рівні підприємства, та визначає цю категорію як сукупність джерел, засобів, запасів, предметів праці, які знаходяться на підприємстві, і можуть бути мобілізовані та використані для досягнення цілей [134]. Схожою є думка В. Коноплицького, який характеризує досліджувану категорію як усі можливі засоби, джерела чого-небудь, можливості, запаси, зокрема природні,

технологічні, інтелектуальні, які можуть бути використані в господарській діяльності підприємства [85]. С. Гончаров розкриває категорію як природні, трудові, матеріальні, сировинні, фінансові цінності, які потенційно можуть бути використані за необхідності у процесі виробництва продукції, надання послуги, з метою одержання додаткової вартості [161]. Дещо інший підхід використовує А. Предеїн і розглядає ресурси як джерело забезпечення всіх виробничих та управлінських процесів на підприємстві. Крім того, науковець розподіляє ресурси залежно від рівня управління, на якому вони використовуються, на операційні, тактичні та стратегічні [146]. Т. Шталь зазначає, що ресурси підприємства – це лише основні фактори виробництва, які переважно представлені сукупністю матеріальних і виконавчих трудових ресурсів, що комплексно використовуються в процесі виробництва товарів і послуг [180].

Загалом наведені визначення поняття «ресурси» можна позиціонувати в межах чотирьох основних підходів (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Основні підходи до визначення економічної сутності ресурсів підприємства [узагальнено на основі 22; 31; 43; 55; 59; 85; 132; 134; 146; 153; 154; 161; 165; 170; 180]

Переважна більшість науковців визначають ресурси як різні цінності, які в разі потреби можуть бути використані в процесі створення цінностей вищого порядку (продукт, послуга) з метою задоволення потреб споживачів.

Із розвитком науково-технічного прогресу відбулась еволюція поглядів науковців на види ресурсів, які використовує підприємство в процесі здійснення господарської діяльності. Більшість науковців виокремлює такі основні види ресурсів: природні, матеріальні, трудові (людські, кадрові), фінансові, інформаційні, часові, інтелектуальні, технологічні, просторові, структурно-організаційні (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Види ресурсів підприємства [узагальнено на основі 6; 18; 20; 23; 28; 33; 36; 43; 46; 55; 58; 70; 85; 134; 136; 141; 149; 162; 161; 171]

Автор	Види ресурсів												
	природні	матеріальні	трудові (людські, кадрові)	фінансові	нематеріальні	інформаційні	часові	Інтелектуальні	технологічні	технічні	просторові	структурно-організаційні	Аутсорсинг
Дж. Блек [20]	+	+	+										
Т. Гладир [43]	+	+	+	+	+	+	+			+			+
В. Коноплицький [85]	+	+						+	+				
С. Гончаров [161]	+	+	+	+		+							
С. Мочерний [55]	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	
А. Азриліян [23]	+	+	+	+		+							
М. Реймерс [149]	+	+	+					+					
А. Єсіркепова, П. Касімбеков, А. Жумагулова [58]		+	+	+		+	+						
С. Ільїн [70]	+	+	+	+		+	+				+	+	
О. Ващенко [28]		+	+	+		+							
Л. Огорокова [134]	+		+		+	+	+	+	+		+		
М. Орлатий, С. Романюк, І. Дегтярьова [136]	+	+	+	+			+						
Ю. Воробйов, Б. Холодов [36]		+	+	+	+	+							

Продовж. табл. 1.1

Автор	Види ресурсів												
	природні	матеріальні	трудові (людські, кадрові)	фінансові	нематеріальні	інформаційні	Часові	Інтелектуальні	технологічні	технічні	просторові	структурно-організаційні	Аутсорсинг
Н. Власова, В. Андросов [33]	+	+	+	+									
Дж. Харінгтон [171]			+	+		+		+		+		+	
Н. Дем'яненко, О. Фененко [46]	+	+	+	+		+	+	+	+				
І. Ансофф [6]			+	+		+			+	+	+	+	
А. Томпсон, А. Стрікленд [162]		+	+	+		+			+	+	+	+	
А. Берсуцький [18]		+	+		+	+		+					
І. Писаревський [141]	+	+	+	+		+		+		+	+		

Отже, погляди науковців на поділ ресурсів підприємства суттєво різняться, проте, враховуючи різноспрямованість класифікацій та особливості типізації ресурсів, ми пропонуємо як основні види ресурсів підприємства визначити такі: природні, матеріальні, нематеріальні, фінансові, людські, інформаційні, часові та структурно-організаційні (рис. 1.3). Зазначена класифікація запропонована, щоб враховувати особливості та відмінні характеристики видів ресурсів, і водночас більше не переобтяжувати детальний поділ ресурсів, оскільки, наприклад, інтелектуальні ресурси є похідними від трудових і нематеріальних ресурсів, а технічні та технологічні – від матеріальних і нематеріальних ресурсів. Отже, запропонована класифікація, з одного боку, визначає найбільш суттєві види ресурсів і охоплює всю їх різноманітність, з іншого – не обтяжує «зайвими» видами та типами ресурсів, які є похідними від інших ресурсів або від об'єднання декількох видів ресурсів. На основі запропонованої класифікації, зазначені види ресурсів можна визначити як виробничі ресурси. Отже, виробничі ресурси підприємства – це сукупність

ресурсів, завдяки яким підприємство отримує фінансові результати в процесі розширеного відтворення, трансформації та акумуляції в інші види ресурсів з метою досягнення економічного ефекту. Дані складеної класифікації уможливають подальший аналіз виробничих ресурсів і їх впливу на процеси виробництва й ефективність функціонування підприємства.

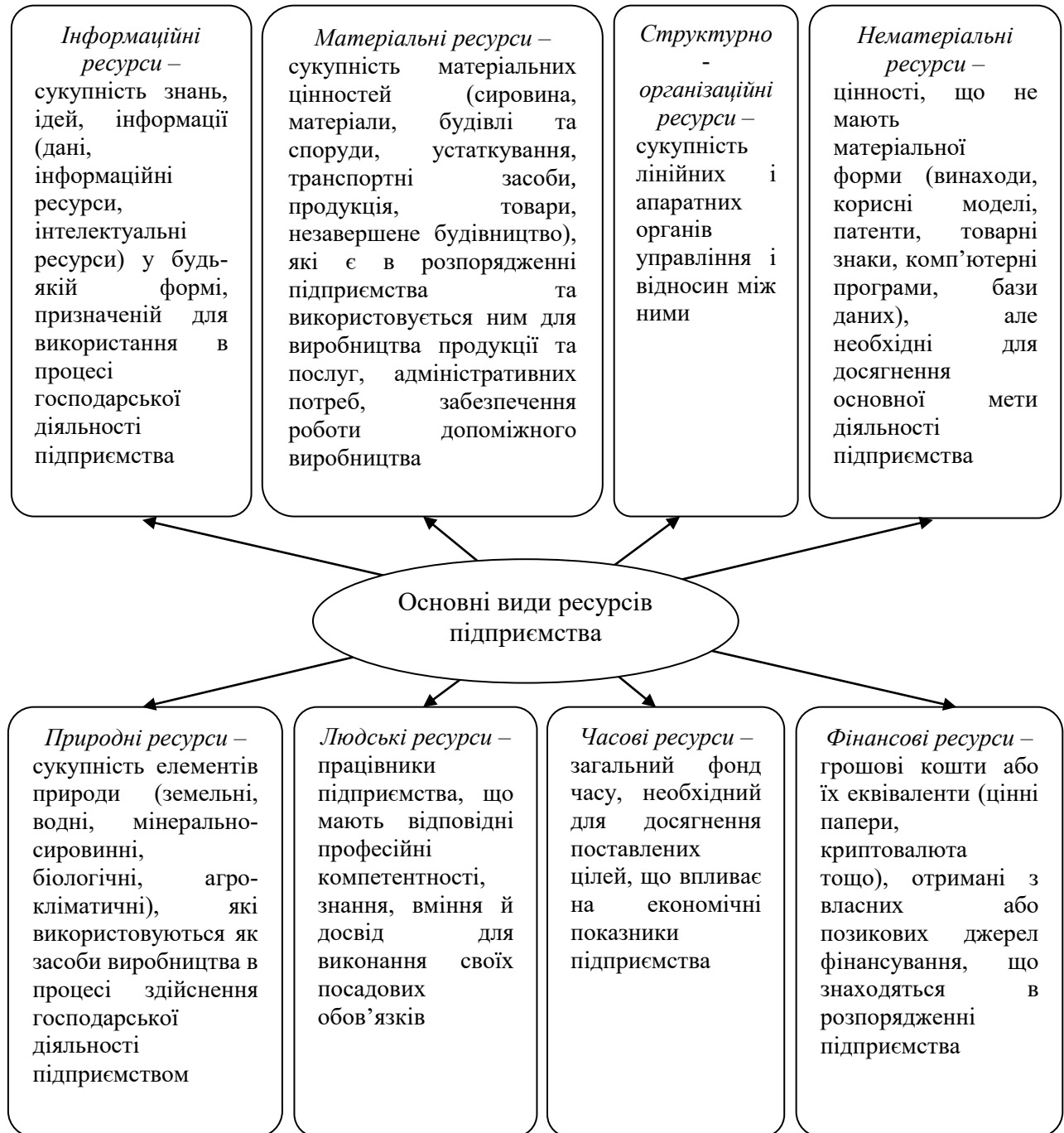

Рис. 1.3. Основні види ресурсів підприємства [узагальнено на основі 26; 35; 48; 51; 54; 64; 65; 110; 122; 150; 184]

Виробничі ресурси підприємства залежно від їх походження можуть поділятися на різні групи й типи: за натурально-речовою формою залучення, терміновістю залучення, використанням у процесі виробництва, доступністю, характером використання та за іншими характеристиками (табл. 1.2).

Одним із найважливіших завдань, що стоять перед керівництвом сучасних підприємств, є вибір функцій, методів, принципів, інструментів, за допомогою яких здійснюватиметься управління ресурсозбереженням.

Таблиця 1.2

**Класифікаційні ознаки типізації виробничих ресурсів підприємства
[узагальнено на основі 8; 26; 31; 35; 37; 48; 51; 54; 64; 65; 67; 85; 122; 150;
170; 184]**

Класифікаційна ознака	Виробничо-економічне призначення	Види ресурсів
За фізичним змістом		Матеріальні, нематеріальні, трудові
За вичерпністю		Вичерпні, невичерпні
За доступністю		Доступні, недоступні, резервні
За рівнем вивченості		Прогнозні, виявлені, вивчені
За характером використання		Одноцільового використання, багатоцільового використання
За залученням до господарського обігу		Дійсні (реальні), можливі (потенційні)
За видами ресурсів		Природні, матеріальні, трудові, фінансові, нематеріальні, інформаційні, часові, структурно-організаційні
За походженням	виготовлені власним способом	нематеріальні, матеріальні
	отримані за реалізацію продукції	фінансові, матеріальні
	Інвестовані	Фінансові
	природного походження	Природні
	Придбані	матеріальні, фінансові, нематеріальні
	Залучені	матеріальні, нематеріальні, трудові, фінансові
За видами власності	Власні	матеріальні, нематеріальні, фінансові, трудові, структурно-організаційні, природні,
	Позикові	матеріальні, нематеріальні, фінансові, трудові,
Щодо використання в процесі виробництва	беруть участь	матеріальні, нематеріальні, трудові, структурно-організаційні, природні
	не беруть участь	Фінансові
За терміновістю залучення	Короткострокові	матеріальні, нематеріальні, фінансові, трудові
	Середньострокові	природні, матеріальні, нематеріальні, кадрові, трудові, фінансові
	Довгострокові	природні, матеріальні, нематеріальні, кадрові, трудові, фінансові, структурно-організаційні

Продовж. табл. 1.2

Класифікаційна ознака	Виробничо-економічне призначення	Види ресурсів
За групами джерел залучення	Внутрішні	природні, матеріальні, трудові, фінансові, структурно-організаційні
	Зовнішні	природні, матеріальні, нематеріальні, трудові, фінансові
За натурально-речовою формою залучення	грошова форма	Фінансові
	фінансова форма	Фінансові
	матеріальна форма	матеріальні, природні
	нематеріальна форма	Нематеріальні

У зв'язку з цим проблема менеджменту ресурсозбереження набуває особливої значущості. Важливим аспектом дослідження зазначеної проблематики є категоріальний і етимологічний аналіз основних понять, оскільки передумови сучасних поглядів на необхідність ресурсозбереження почали формувати ще класики політекономії. Зокрема англійський економіст Д. Рікардо (1802 р.) відзначав, що економічне зростання рано чи пізно припиниться через нестачу природних ресурсів. Проте категорія «ресурсозбереження» постійно змінювалась і набувала нових форм і значень залежно від рівня управління, сфери діяльності, спрямованості застосування тощо. З метою аналізу значення категорії «ресурсозбереження» найбільш широкоживані та різноспрямовані визначення наведено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Етимологічний аналіз категорії «ресурсозбереження» [узагальнено на основі 1; 3; 12; 14; 15; 23; 37; 49; 55; 63; 69; 74; 82; 85; 90; 113; 114; 123; 129; 130; 131; 135; 137; 138; 142; 152; 156; 160; 168; 179; 196]

Визначення	Автор, джерело
Економічне стимулювання природоохоронної діяльності суб'єктів господарювання здійснюється шляхом надання пільг при оподаткуванні у разі раціонального використання природних ресурсів при переході на маловідходні та безвідходні ресурсо- й енергозберігаючі технології, а також підприємства звільняються від оподаткування фондів охорони довкілля	Закон України «Про охорону навколишнього середовища» [1]
Діяльність (організаційна, економічна, технічна, наукова, практична, інформаційна), методи, процеси, комплекс організаційно-технічних заходів, що супроводжують усі стадії життєвого циклу об'єктів і спрямовані на раціональне використання та ощадливе витрачання ресурсів	ДСТУ 3051-95 [3]

Продовж. табл. 1.3

Визначення	Автор, джерело
Процес ресурсозбереження передбачає ефективне використання всіх видів виробничих ресурсів і грошових коштів. Крім того, зростання ресурсозбереження означає підвищення ефективності використання виробничого потенціалу на основі раціонального використання речових елементів процесу виробництва та доцільного кооперування робітників, який забезпечує зростання продуктивності праці, а також ефективність витрачання грошових коштів, які знаходяться у розпорядженні об'єктів господарювання	Концепція, розроблена Інститутом економіки промисловості НАН України [196]
Форма реалізації резервів виробництва, пов'язана з максимальною економією у виробництві матеріальних ресурсів	А. Азріліян [23]
Комплекс економічних, правових та адміністративних заходів, спрямованих на забезпечення збереження всіх видів ресурсів та їх раціональне використання	С. Мочерний [55]
Прогресивний напрям використання природно-ресурсного потенціалу, що забезпечує економію природних ресурсів та зростання виробництва продукції при тій самій кількості використаної сировини, палива, основних і допоміжних матеріалів	С. Дорогунцов, Я. Олійник, Ю. Пітюренко [49]
Цілеспрямована діяльність зі збереження собівартості продукції завдяки економії матеріальних і трудових ресурсів шляхом зменшення втрат і відходів, упровадження заміників сировини, безвідходних технологій, покращення технічних параметрів виробів, удосконалення технологій тощо	В. Коноплицький, А. Філіна [85]
Економічна категорія, яка постійно вдосконалюється і являє собою процес підвищення ефективності використання ресурсів на підприємствах усіх типів і форм власності	Р. Балашова [15]
Організаційна, економічна, технічна, наукова, практична, інформаційна діяльність, методи, процеси, комплекс організаційно-технічних заходів, що супроводжують усі стадії життєвого циклу об'єктів і спрямовані на забезпечення мінімальної витрати речовини та енергії на цих стадіях з розрахунку на одиницю кінцевого продукту, виходячи з існуючого рівня розвитку техніки і технології та з найменшим впливом на людину і природні системи	І. Сотник [156]
Наукова, виробнича, організаційна, комерційна та організаційна діяльність, спрямована на раціональне, комплексне використання та ощадливе споживання всіх видів ресурсів, виходячи з існуючого рівня розвитку техніки і технології, за одночасного зниження техногенного впливу на навколишнє середовище	С. Скоков [152]
Метод господарювання, який охоплює комплекс технічних, економічних, організаційних заходів, спрямованих на раціональне використання ресурсів і забезпечення зростаючих потреб у них головним чином завдяки економії	М. Іванов, А. Бреславцев, Л. Хижняк, Д. Липницький [69]
Комплексний напрям наукових досліджень, який складається із кола економічних, інженерно-технічних, правових і соціальних дисциплін, які постійно розширюються і мають єдину цільову установку	О. Кролл [90]

Продовж. табл. 1.3

Визначення	Автор, джерело
Метод господарювання, за якого раціональне використання усіх ресурсів фірми обов'язково супроводжується впровадженням ресурсозберігаючих технологій і прийняттям ефективних управлінських рішень стосовно них	О. Єршова [63]
Система заходів, спрямованих на найбільш раціональне і ефективне використання всіх видів ресурсів, їх скорочення на одиницю корисного ефекту	В. Іфтемічук, В. Григор'єв, М. Маниліч, Г. Шута [74]
Планомірний процес раціоналізації використання всіх видів матеріальних, сировинних, паливно-енергетичних та інших ресурсів у народному господарстві на основі впровадження досягнень НТП, оптимізації господарських зв'язків і пропорцій, посилення режиму економії у всіх галузях і виробничих ланках	В. Таран [160]
Узагальнена назва технологій, в яких технологічний процес забезпечується з мінімальною витратою енергії, на основні та допоміжні матеріали, заробітну плату робітникам основного виробництва при заданій якості і необхідній продуктивності праці	К. Багриновский, М Бендіков, Є. Хрусталєв [12]
Процес забезпечення зростання обсягів отриманих результатів виробництва при відносній стабільності матеріальних витрат характеризує ступінь зменшення кількості матеріалізованої праці, що входить в продукцію (кінцевий результат виробництва) в процесі її виготовлення і споживання	А. Невелєв, В. Сіренко, В. Габ [131]
Сукупність заходів для ощадливого й ефективного використання факторів виробництва (капіталу, землі, праці). Процес ресурсозбереження забезпечується за допомогою використання ресурсо- й енергозберігаючих технологій; зниження фондомісткості та матеріаломісткості продукції; підвищення продуктивності праці; підвищення якості продукції тощо	Економічний словник [55]
Сукупність заходів, спрямованих на отримання додаткового припливу грошових коштів, які забезпечують економію сировинних, матеріальних, фінансових і трудових ресурсів на всіх стадіях життєвого циклу продукції за допомогою реалізації системи факторів	О. Пасинкова [138]
Процес поліпшення економічного стану підприємства, підвищення конкурентоспроможності продукції, зниження негативного впливу на навколишнє середовище	Є. Шоколенко [179]
Продуктивність, продуктивність ресурсів	Є. Байцзеккер, Є. Ловінс, Х. Ловінс [14]
Ресурс для повернення можливих інвестицій у розвиток комплексу	М. Назаренко [130]
Об'єктивна економічна категорія, що має самостійну якісну і кількісну характеристики, певну соціальну й економічну спрямованість, яка визначається системою економічних відносин; певною мірою виражає результативність використання сукупної суспільної праці, вкладеної у виробництво, і одночасно є синтетичним і якісним показником економічного, техніко-технологічного та соціального розвитку	Г. Покарєв [142]

Продовж. табл. 1.3

Визначення	Автор, джерело
Критерій політичної зрілості держави, відмінна риса психології всього суспільства	Н. Панасенко [137]
Об'єктивний закон, що визначає співвідношення між ресурсами, ступенем їх залучення в процес виробництва, які призводять до зростання кількості та ступеня задоволеності або підвищення продуктивності окремих ресурсів і їх сукупності	В. Омельчишин [135]
Один із найважливіших напрямів у структурній перебудові методів ведення сільгоспвиробництва. Тому цілком очевидний вектор розвитку сільського господарства – ресурсозбереження, скорочення втрат і підвищення енергоефективності виробництва продукції для задоволення зростаючих потреб країни в продовольстві та сировині, що пов'язано з глибокою технічною та технологічною модернізацією сільського господарства	В. Федоренко [168]
Звертає увагу на те, що воно пов'язане: по-перше, з виробничою діяльністю всіх трьох сфер АПК; по-друге, – з раціональним використанням природних (земельних, водних, лісових, мінеральних руд) і трудових ресурсів, капітальних вкладень, виробничих основних і оборотних фондів, добрив, паливно-енергетичних та інших матеріальних ресурсів, засобів механізації та автоматизації виробництва, потужностей з переробки, зберігання, транспортування продукції та її реалізації споживачам; по-третє, ресурсозбереження в АПК пов'язане з виробництвом окремих видів і груп кінцевої продукції в розрізі підкомплексів АПК, у яких щодо ресурсозбереження особлива увага повинна приділятися скороченню втрат, поліпшенню використання вторинних ресурсів	А. Воронцов [37]
Організаційна, економічна, науково-технічна, практична та інформаційна діяльність, яка супроводжує усі стадії життєвого циклу об'єктів і спрямована на забезпечення мінімальної витрати речовини та енергії на одиницю кінцевого продукту, враховуючи існуючий рівень розвитку техніки і технології та найменший вплив на людину та природні системи	Л. Мельник, І. Сотник, О. Чигрин [123]
Широкий спектр заходів, унаслідок яких оптимізуються виробничі процеси, підвищується продуктивність праці, покращуються умови виробництва, оновлюються основні фонди, впроваджуються новітні або більш досконалі технологічні процеси виробництва, вдосконалюються організаційні й управлінські процеси та здійснюється ефективне використання відходів виробництва	І. Ляшенко [113; 114]
Процес усунення втрат; процес залучення невикористовуваних резервів; процес підвищення ефективності використання факторів виробництва; процес інтенсифікації використання факторів виробництва; процес запобігання шкоді; процес усунення дефіциту факторів виробництва	А. Мяснянкін [129]
Забезпечення оптимізації лише рівня матеріало- та енергомісткості виробництва, ресурсозабезпечення; процес забезпечення зростання обсягів корисних результатів виробництва при відносній стабільності матеріальних та енергетичних витрат	М. Ковалко, С. Денисюк [82]

З огляду на етимологічний аналіз категорії «ресурсозбереження» перш за все доцільно відмітити те, що немає законодавчих актів, нормативних документів, які б чітко розмежовували регулювання питань ресурсозбереження на державному, регіональному, місцевому та локальному рівнях [99]. Лише окремі засади управління ресурсозбереженням окреслені в Законі України «Про охорону навколишнього середовища» [1] в контексті ощадливого використання природних ресурсів, застосування енергозберігаючих технологій і новітніх форм захисту екологічного середовища та в Держстандартах України [3], в яких переважно охарактеризовані загальні положення, розкриті основні поняття «енергозбереження» та «ресурсозбереження», яке визначено як діяльність, спрямована на раціональне витрачання, ощадливе використання різних видів ресурсів. Проте більшість нормативно-правових і законодавчих актів (Додаток А), які опосередковано стосуються предметної області ресурсозбереження, не визначає чіткого вектора розвитку цього напрямку діяльності на відміну від міжнародної правової і дорадчої бази в питаннях енергоефективності та ресурсозбереження [103] (Додаток Б).

Найбільш розповсюдженим і часто вживаним є процесний підхід до визначення ресурсозбереження, через що його визначають як певну послідовність дій або функцій управління ресурсами, які призводять до бажаного результату [15; 82; 129; 131; 160; 179; 196].

Ваговим є і доробок теоретиків, які вважають ресурсозбереження окремим видом діяльності, яка разом із застосуванням надбань НТП та ефективним менеджментом призводить до раціонального використання ресурсів і спрямована на використання ресурсозберігаючих технологій [3; 37; 85; 156; 152; 123].

Результативний підхід до ресурсозбереження є менш розповсюдженим, але на відміну від попередніх відображає його головну мету – раціоналізацію та оптимізацію використання ресурсів, зменшення втрат і витрат, підвищення ефективності використання ресурсів, збільшення ефективності

виробництва, зростання економічного, соціального та екологічного ефектів [1; 12; 14; 94; 130; 142].

Системний підхід до ресурсозбереження передбачає взаємодію підрозділів і посадових осіб, відповідальних за виконання окремих функцій з ресурсозбереження, з урахуванням особливостей організації виробництва на підприємстві. Такий підхід передбачає взаємодію суб'єкта управління та об'єкта управління, а також виділення ресурсозбереження як самостійного об'єкта управління та визначення складу конкретних функцій, що реалізуються відповідними ланками управління щодо його забезпечення. Комплексний характер цієї системи означає те, що в ній повинна розроблятися та проводитися сукупність науково-технічних, економічних, організаційних і соціальних заходів, що впливають на показники раціонального використання ресурсного потенціалу [44; 153].

Функціональний підхід до ресурсозбереження передбачає його планування; організацію та регулювання ресурсозберігаючої діяльності; контроль, облік та аналіз результатів роботи ресурсозбереження та його стимулювання.

Відповідно до положень ринкового підходу, розуміння економічної суті ресурсозбереження ґрунтується на його зв'язку з отриманням доходу як мотиву ресурсоощадної діяльності, оскільки основним критерієм ефективності господарської діяльності в ринковій економіці є прибуток підприємства. Характеристика сутності ресурсозбереження з позиції цього підходу здійснюється у взаємозв'язку виробничих ресурсів, які беруть участь у господарській діяльності підприємства, з корисністю кожної додаткової одиниці виробничих ресурсів, що виражається в додатковому прибутку. Отже, до предмета ресурсозбереження згідно з ринковим підходом у першу чергу слід включати виробничі ресурси, які дають найбільший позитивний економічний ефект, а аналіз ресурсозбереження має передбачати динаміку показників, що дозволить отримати об'єктивний результат кількості витрачених ресурсів і віддачу від їх використання. Тож економічна сутність

ресурсозбереження визначається як комплексне науково обґрунтоване використання виробничих ресурсів підприємства з урахуванням цільової установки, заснованої на методології граничної корисності, спрямоване на зниження ресурсоемності продукції та одночасне збереження її якісних характеристик, забезпечення стійкості родючості ґрунтів та екологічної безпеки [16].

Оригінальним є науковий підхід, який визначає ресурсозбереження як певний напрям наукових досліджень, що передбачає дослідження в економічній, соціальній, інженерно-технічній, правовій, екологічній та інших предметних областях дослідження, які постійно розширюються.

Зазначені положення збереження та ощадливого використання ресурсів інтегрує комплексний підхід, відповідно до якого ресурсозбереження переважно розглядається як сукупність заходів, система заходів, прогресивний напрям використання природно-ресурсного потенціалу, метод господарювання, форма реалізації резервів виробництва [23; 49; 55; 63; 69; 74; 113; 114; 135; 138; 168].

Необхідно звернути увагу на те, що деякі автори використовують два і більше підходи до визначення категорії «ресурсозбереження». Предмет зазначених підходів до ресурсозбереження значно різниться і виступає як система, процес, діяльність, результат: раціоналізації витрат ресурсів [25; 37; 38; 55; 68; 160; 196]; оптимізації витрат ресурсів [14; 131; 156]; залучення резервів [21; 37; 113; 114]; усунення витрат [37; 69; 129; 168]; комплексного використання ресурсів [130; 135; 137; 152]; інтенсифікації використання ресурсів [55; 82; 144; 173]; зниження (економії, мінімізації) витрат ресурсів [23; 49; 85; 123; 138]; підвищення ефективності використання ресурсів [4; 15; 49; 142]; підвищення конкурентоспроможності [179] (рис. 1.4).

На рис. 1.4 відображається взаємозв'язок охарактеризованих підходів до економічної сутності ресурсозбереження з предметами діяльності ресурсозбереження, її результатом.

*Підходи до визначення
сутності ресурсозбереження*

*Предмет діяльності
ресурсозбереження*

Рис. 1.4. Основні підходи до визначення сутності ресурсозбереження на підприємстві [авторська розробка]

Отже, ресурсозбереження – це складний, комплексний процес, а зіставлення підходу та предмета до визначення сутності поняття «ресурсозбереження» визначає ті заходи, які будуть потрібні для досягнення цілей раціонального й економного споживання ресурсів. Тому в процесі формування менеджменту ресурсозберігаючої діяльності необхідно в першу

чергу розглядати ресурсозбереження як комплекс заходів різного спрямування, надаючи важливу роль організаційно-економічним заходам для досягнення ресурсозаощадження в умовах конкуренції та ринкової економіки, зокрема вдосконаленню організації та управління, соціальним заходам, раціоналізації ресурсного потенціалу [87].

Водночас, враховуючи різноманіття підходів до опису економічної сутності ресурсозбереження, очевидна недостатня розробленість цієї економічної категорії з погляду управлінського підходу до її визначення. Тому в межах проведеного дослідження пропонується ресурсозбереження визначати як результативну організаційно-управлінську діяльність, спрямовану на раціональне використання ресурсного потенціалу, застосування ресурсоощадних технологій, стимулювання природоохоронних заходів з метою досягання соціо-еколого-економічних цілей підприємства. Оскільки в запропонованому трактуванні акцентується увага на ключовій ролі людського фактора при здійсненні процесів ресурсозбереження та орієнтації на досягнення комплексу цілей сталого розвитку підприємства, то наступним етапом дослідження буде визначення етимологічної сутності та особливостей менеджменту ресурсозбереження на підприємстві та його розвитку.

1.2. Етимологічна характеристика менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства

Розглядаючи етимологію поняття «менеджмент ресурсозбереження», доцільно відзначити, що зазначена управлінська категорія відносно нова, оскільки в економічній теорії та господарській практиці частіше вживали такі поняття: «економія ресурсів», «режим економії», «ефективне використання ресурсів» [4; 10; 13; 31; 38; 75; 93]. Сучасний категоріальний апарат передбачає, що зазначені поняття акумулює категорія «управління

ресурсозбереженням», яка має узагальнююче значення та характеризує процес зменшення кількості матеріалізованої праці як складової продукції – кінцевого результату виробництва – за умови забезпечення зростання обсягів корисних результатів виробництва та відносної стабільності матеріальних витрат.

У табл. 1.4 систематизовано підходи до визначення поняття «менеджмент ресурсозбереження» разом із показниками, які характеризують сутність зазначеної категорії.

Таблиця 1.4

**Підходи до визначення поняття «менеджмент ресурсозбереження»
[узагальнено на основі 5; 7; 10; 13; 31; 32; 38; 40; 56; 57; 66; 75; 80; 86; 93;
116; 119; 120; 128; 145; 151; 153; 155; 174]**

Автори досліджень і джерела	Визначення	Система основних показників
К. Багриновский, В. Леонтьєв [13; 93]	Управлінський вплив у напрямі економії ресурсів – скорочення їх витрати в процесі виробництва одиниці продукції або послуг; використання вторинних матеріальних ресурсів і місцевих видів палива	Матеріаломісткість, енергоємність, матеріаловіддача, енерговіддача, фондівіддача
А. Савенко [151]	Полягає в аналізі та оцінці впливу чинників, що підвищують або знижують обсяги ресурсопоживання, в розробленні та реалізації відповідних поліпшень для досягнення поставлених в стратегії ресурсозбереження цілей	Рівень якості продукції, обсяг продажу, рівень завантаженості складу, рівень забруднення навколишнього середовища, показники формування та використання власного та позичкового капіталу, питома вага та показники ефективності використання нематеріальних активів
А. Чечета [174]	Процес ринкового саморегулювання системи методів управління виробництвом, який забезпечує конкурентоспроможний рівень раціонального використання ресурсів на основі вдосконалення і розвитку таких напрямів функціонування підприємства, як управління якістю продукції; транспортування, зберігання та продаж; охорона навколишнього середовища і природних ресурсів; формування та управління капіталом, іншими об'єктами інтелектуальної власності; підвищення інвестиційної привабливості підприємства	

Продовж. табл. 1.4

Автори досліджень і джерела	Визначення	Система основних показників
Г. Алімусасв [4]	Результат керуючих впливів, спрямований на виконання завдання глибокої переробки природної сировини, відходів виробництва і споживання, впровадження безвідходних, маловідходних ресурсо- та енергозберігаючих екологічно чистих технологій і виробництв	Питома матеріаломісткість виробництва товару, витрата матеріалів на виробництво одиниці товару в натуральному або вартісному вираженні,
Р. Ахмадієв [10]	Результат реалізації комплексу керуючих впливів на потенціал ресурсозбереження на різних ієрархічних рівнях управління. Виходячи з цього, схема взаємодії основних елементів концепції включає в себе оцінку й освоєння, облік зміни (внаслідок освоєння) потенціалу ресурсозбереження	інтегральний показник ефективності використання ресурсів в організації за аналізований період, питома вага активної частини основних фондів; коефіцієнт вибуття основних фондів; коефіцієнт оновлення основних фондів; коефіцієнт придатності основних фондів (з урахуванням фізичного й морального зносу)
Р. Фатхутдінов [93; 13]	Комплекс принципів, факторів, методів, заходів, що забезпечують неухильне зниження витрати сукупних ресурсів на одиницю валового національного продукту (в межах країни) або на одиницю корисного ефекту конкретного товару за умови забезпечення безпеки країни, екосистеми, регіонів, фірм, людини	Госпрозрахунковий дохід, «трансфертні» ціни, облікові показники (нормативи ресурсів) чекової форми витрат
А. Каган [75] А. Попов [144]	Режим економії – система управлінських заходів в умовах госпрозрахункового механізму функціонування господарюючого суб'єкта	Показники природоємності, техніко-економічні, показники ресурсомісткості, група показників потенціалу ресурсозбереження:
І. Воротніков, Е. Котельнікова, К. Петров [38]	Цілеспрямоване перетворення виробничого потенціалу підприємства до якісно нового способу виробництва, що забезпечує поряд із рентабельним господарюванням стійке відтворення ресурсів і соціально-екологічну рівновагу агросфери	економічний ефект від зниження плати за природокористування, чистий прибуток, економічний ефект унаслідок податкових надходжень.
О. Мазур, Л. Артеменко [116]	Комплексний процес, пов'язаний з управлінням якістю продукції, транспортуванням і зберіганням, а також з екологією, оскільки джерелом усіх ресурсів, зокрема матеріальних, є природа	
М. Єршов [57]	Сукупність дій осіб, які приймають рішення щодо досягнення поставлених цілей через виконання функцій управління в економічних системах будь-якого рівня (галузі, підгалузі, концерни)	

Продовж. табл. 1.4

Автори досліджень і джерела	Визначення	Система основних показників
І. Сотник, С. Шевцов [155]	Сукупність дій щодо здійснення впливу управлінських органів (суб'єкта управління) на процес ресурсозбереження (об'єкт управління) за допомогою реалізації функцій (загальних, конкретних і забезпечувальних), спрямованих на досягнення постійного підвищення ефективності використання всіх ресурсів підприємства і, як наслідок, підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності	Показники матеріалота енергоємності виробництва окремих видів продукції, структура матеріальних витрат і змін у цій структурі, показники використання матеріальних ресурсів, показники вартості матеріально-сировинних ресурсів, оцінка рівня використання відходів, обсяг втрат матеріально-сировинних ресурсів, норми витрачання ресурсів
Г. Маслова [120] А. Каленюк [76]	Формування відповідного механізму організаційно-економічного забезпечення, що являє собою систему конкретних засобів і інструментів, за допомогою яких може бути забезпечене досягнення цілей регіонального ресурсозбереження	Показники забезпечення максимального обсягу ресурсозбереження при підвищенні рівня соціально-економічного розвитку регіону, показники прибутковості та потенціалу прибутковості господарського комплексу регіону, поліпшення екологічного стану в регіоні
А. Голубин, М. Ставровський [44] Н. Потапова [145]	Інноваційна діяльність, яка стосовно регіонального рівня господарювання припускає вдосконалення якісних параметрів продукції, будівництво нових об'єктів з використанням ресурсозберігаючих технологій і пошуком технологічного рішення, при якому зникає потреба в продукті певного типу	Рівень інноваційної діяльності, витрати на інноваційну діяльність, пов'язану з упровадженням ресурсозберігаючих технологій, показники економічної ефективності від упровадження інновацій

Продовж. табл. 1.4

Автори досліджень і джерела	Визначення	Система основних показників
А. Зайцев, А. Шкурський [66] С. Константинов [86],	Ефективне використання ресурсів – забезпечення принципу кінцевої мети функціонування господарюючого суб'єкта в ринковій економіці – максимізації прибутку. Досягнення Парето-ефективності у використанні ресурсів	Показники ефективності використання ресурсів; маржинальний дохід і маржинальні витрати
О. Антипова [7]	Процес управління ресурсами, спрямований на реалізацію концепції сталого розвитку компанії за рахунок зниження втрат й витрат у всіх основних і забезпечувальних процесах створення цінності продукту / послуги за умови ощадливого та бережливого ставлення до природних ресурсів	Показники економічної, соціальної та екологічної ефективності
І. Кінаш [80]	Управління ресурсозбереженням у системі управління підприємством є відносно самостійною підсистемою (тобто цілісною системою для складових її елементів), містить сукупність специфічних інструментів, правил, структурних органів, інформації і процесів, націлених на підготовку та забезпечення виконання планів ресурсозбереження	Якісні показники ефективності прийняття управлінських рішень і їх вплив на кількісні показники ресурсозбереження
Н. Верхоглядова, О. Письменна [31]	Управління ресурсозбереженням включає: збір, сортування та аналіз первинної інформації, що необхідна для управління ресурсозбереженням у галузі; розрахунок показників, що визначають ефективність управління та рівень ресурсозбереження в галузі; виявлення вузьких місць у системі управління ресурсозбереженням в галузі; розроблення рекомендацій щодо усунення проблемних аспектів у системі управління ресурсозбереженням в галузі; реалізацію розроблених рекомендацій щодо усунення вузьких місць у системі управління ресурсозбереженням; контроль за виконанням	
Т. Моргун, К. Солов'єв, Г. Тищенко [128]	Управління ресурсозбереженням на підприємстві пропонується розглядати в розрізі підходів операційного менеджменту. Для цього господарська діяльність підприємства розглядається як сукупність бізнес-процесів на основі розроблених алгоритмів удосконалення процесів діяльності підприємства	

Продовж. табл. 1.4

Автори досліджень і джерела	Визначення	Система основних показників
Р. Мартинов [119]	Сукупність і комплексне використання економічних, організаційно-розпорядчих, правових, соціально-психологічних методів управління в межах організаційно-економічного механізму	Якісні показники ефективності прийняття управлінських рішень і їх вплив на кількісні показники ресурсозбереження
А. Калюк [153]	Вироблення економічної політики ресурсозбереження, методів господарського керівництва ресурсоощадністю, формування систем організації виробництва, спрямованих на вдосконалення діючих і створення нових оргструктур менеджменту ресурсозбереження, адекватних сучасним моделям господарювання	
Л. Єпихіна [56]	Система управлінських рішень, орієнтована на оптимізацію витрат природних ресурсів щодо сумарного обсягу видобутку корисних копалин, що враховує інтереси як підприємця, так і держави й соціуму загалом	
Н. Вітка [32]	Процес дотримання балансу між кінцевими результатами праці, що характеризуються зростанням продуктивності, раціональним використанням ресурсів і їх економією, з одного боку, та збільшенням обсягу реалізації продукції (робіт, послуг) – з іншого	
Є. Андріянова [5]	Мобілізація органом управління організаційних, адміністративних, правових, економічних важелів, стимулів, мотиваторів для ліквідації негативних явищ і причин, що викликають псування, непродуктивні витрати та перевитрати ресурсів шляхом прийняття відповідних рішень щодо посилення мотивації, стимулювання ресурсозбереження або покарання винних у псуванні, втраті, перевитраті ресурсів і зростанні витрат	Показники витрат, перевитрат ресурсів, показники псування ресурсів

Аналізуючи етимологічні аспекти поняття «менеджмент ресурсозбереження», доцільно звернути увагу на те, що воно є достатньо новітнім, його почали розглядати як самостійну категорію в контексті об'єктивного процесу управління співвідношенням ресурсів різних видів,

рівнем залучення їх у виробничі процеси, що призводять до зростання чисельності й рівня потреб, які задовольняються завдяки підвищенню ефективності використання окремих ресурсів або їх сукупності. Підґрунтям такого трактування є головні економічні закони та концепції управління кінця XX – початку XXI ст., на основі яких сформувалися дві дуальні концепції, що різняться ступенем державного втручання в процеси управління ресурсозбереженням: конкурентного планування і неолібералізму. Власне зазначений, результативний, підхід і став у першоджерел застосування на пряму управління – менеджменту ресурсозбереження, базисом якого виступило ефективне використання ресурсів з метою максимізації прибутку, тобто досягнення Парето-ефективності при використанні ресурсів.

Слід зазначити, що результативним управлінським впливом у напрямі економії ресурсів вважалося скорочення витрат, перш за все матеріальних ресурсів у процесі виробництва продукції або послуг [13; 93]. Отже, в межах цього підходу доцільно визначити менеджмент ресурсозбереження як складову загального управління підприємством, спрямовану на економію та раціоналізацію використання ресурсного потенціалу з метою максимізації прибутку [66].

Розвиток результативного підходу дозволив диференціювати предметну область дослідження поняття «менеджменту ресурсозбереження» і виокремити ряд наукових підходів, зокрема:

потенціальний підхід, який визначає процес управління ресурсозбереженням як результат керуючих впливів різних ієрархічних рівнів на ресурсний потенціал задля досягнення економічного ефекту діяльності підприємства [10] і в подальшому розвитку враховує поряд із рентабельним господарюванням і стійким відтворенням ресурсів також і соціально-екологічну ефективність [38; 52];

ресурсний підхід у трьох його напрямках: як системи управлінських заходів, спрямованих на режим економії ресурсів в умовах госпрозрахункового механізму функціонування господарюючого суб'єкта [75;

144] та зниження витрати сукупних ресурсів на одиницю корисного ефекту конкретного товару [166]; як результату керуючих впливів, спрямованого на виконання завдання глибокої переробки природної сировини, відходів виробництва і споживання, впровадження безвідходних, маловідходних ресурсо- та енергозберігаючих екологічно чистих технологій і виробництв [4], що стало передумовою для формування екологічного підходу до управління ресурсозбереженням; як розроблення комплексного організаційно-економічного механізму досягнення цілей ресурсозбереження [76; 120].

Як зазначалось вище, розвиток ресурсного підходу сприяв формуванню новітніх підходів до менеджменту ресурсозбереження, зокрема:

факторного підходу, який полягає у виявленні та оцінці одиничних чинників впливу та їх комплексного впливу на зміну рівня ресурсозбереження, в розробленні та реалізації мінімізації впливу негативних факторів на процеси ресурсозаощадження для досягнення цілей, установлених стратегією ресурсозбереження підприємства [151]. Одна із фундаментальних проблем теорії ресурсозбереження полягає у визначенні, характеристиці та класифікації чинників, що впливають на дотримання та посилення режиму економії ресурсів у галузях національного господарства, який здійснюється через реалізацію системи основних і допоміжних факторів впливу на виробничі, технологічні та управлінські процеси ресурсозбереження окремих суб'єктів господарювання. Зміст основних факторів ресурсного менеджменту в межах охарактеризованого підходу наведено на рис. 1.5.

Відповідно до рис. 1.5 основна проблема управління матеріальними ресурсами – це проблема зниження сукупної матеріаломісткості продукції або послуги, яка складається з матеріальних витрат на виробництво кінцевої продукції, а також витрат на споживання. Слід відзначити, що головна відповідальність за збереження ресурсів (при виготовленні кінцевої продукції) в національній економіці повинна лежати на виробникові, оскільки власне він і формує ресурсозберігаючий тип продукції. Використання сировини, матеріалів, палива, енергії передбачає застосування індивідуального підходу

економії ресурсів на основі реалізації принципів: бізнес-планування цільових показників, програмно-цільової організації, формування системи прогресивних техніко-економічних нормативів, зміцнення трудової та технологічної дисципліни, мотивації економії ресурсів.

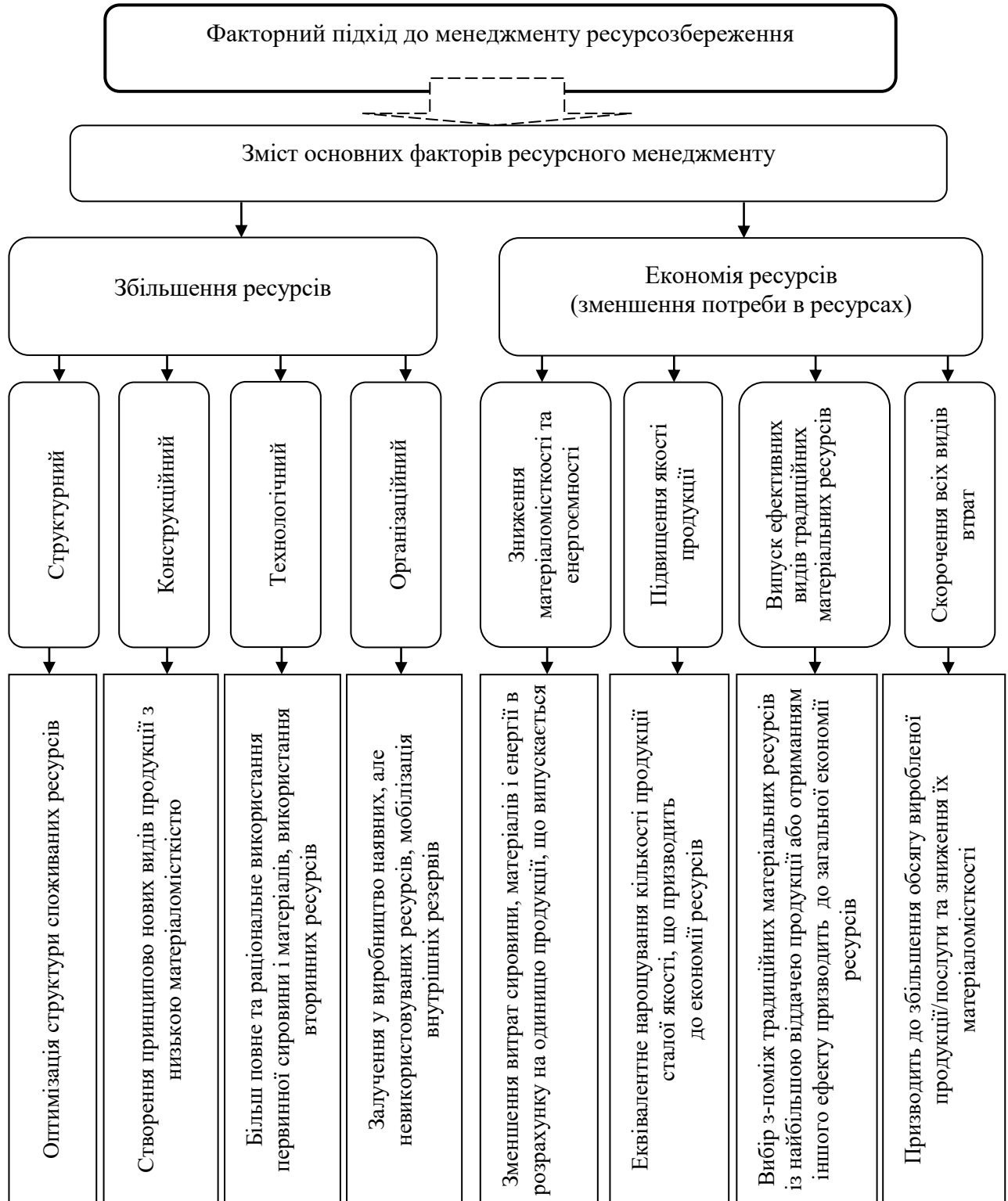

Рис. 1.5. Зміст основних факторів ресурсного менеджменту [розроблено на основі 45]

Отже, факторний підхід визначає, що ресурсозбереження передбачає комплексну економію ресурсів, яка є одним із його напрямів і сприяє формуванню конкурентного ринкового середовища на основі економічних законів і закономірностей, факторів управління ресурсами в межах науково-методологічних засад щодо менеджменту ресурсозаощадження та визначення рівня ресурсо- та енергоефективності [45];

ринково-орієнтованого підходу, який діє як ринкове саморегулювання та система методів управління виробництвом одночасно та дозволяє забезпечити конкурентоспроможний рівень раціонального використання ресурсів на основі вдосконалення і розвитку базисних напрямів функціонування підприємства [174];

екологічного підходу, який полягає у застосуванні методів менеджменту, спрямованих на створення та застосування більш екологічних та менш ресурсномістких технологій ресурсозбереження, переорієнтацію структури виробництва, що забезпечує зменшення забруднень, зміну екологічної свідомості споживачів продукції. Зазначений підхід у подальшому розвинула у своїх працях Л. Єпихіна [56], яка менеджмент ресурсозбереження розглядає вже як систему, зорієнтовану на оптимізацію витрат саме природних ресурсів, раціоналізацію обсягу видобутку корисних копалин, упровадження природоохоронних заходів і застосування еколого-раціональних технологій у виробництві з урахуванням дотримання вимог тріади «підприємець – держава – соціум». Досить цікавим є трактування екологічного менеджменту ресурсозбереження як комплексного процесу управління, який передбачає, крім вищезазначених аспектів, ще й взаємоінтеграцію системи управління якістю, логістичну систему та систему зберігання продукції, спрямованих на оптимізацію використання природних ресурсів [116];

інформаційного підходу, в основу якого покладено базовий принцип збору описової інформації та виокремлення з неї змістовної інформації або знань відносно процесів і технологій управління ресурсозбереженням. Зазначений підхід передбачає збір, сортування та аналіз первинної інформації,

яка необхідна для управління ресурсозбереженням на підприємстві, в галузі, в країні. Цей підхід є також основою для визначення та розрахунку показників рівня ресурсозбереження, критеріїв ефективності управління ресурсозаощадженням; виявлення недоліків функціонування системи менеджменту ресурсозбереження підприємства, галузі, регіону, держави; формування рекомендацій щодо вирішення проблемних аспектів, нейтралізації або мінімізації впливу негативних факторів на систему управління ресурсозбереження будь-якого об'єкта, реалізації цих рекомендацій, а також контролю за їх виконанням [31];

інноваційного підходу, згідно з яким ресурсозбереження обов'язково має бути взаємопов'язане із інноваційною діяльністю, яка орієнтована на вдосконалення якісних параметрів продукції / послуги або зменшення кількості ресурсів у процесі виробництва продукту / послуги за допомогою інноваційних ресурсозберігаючих технологій, новітніх технологічних рішень, використання нововведень в управлінських процесах [44; 53; 112; 145; 194];

продуктивного підходу, згідно з яким акцентується увага не на процесі ресурсозаощадження, а на значенні необхідності дотримання балансу кінцевих результатів праці, зростання продуктивності, економії та раціонального використання ресурсів зі збільшенням обсягу реалізації продукції / послуги [32]. Особливість зазначеного підходу полягає в тому, що трудовий ресурс суб'єкта господарювання визнається первинним, а ефективність його використання зумовлює ефективність використання інших видів ресурсів у процесі виробництва продукції / послуги та в процесі управління виробничо-господарською діяльністю.

Формування вищезазначених підходів і визначення особливостей їх базових положень дозволили сформувати та розвинути класичні підходи управління стосовно процесів менеджменту ресурсозбереження. Зокрема це процесний, системний, функціональний та ситуаційний підходи.

Загалом класичне розуміння процесного підходу до управління підприємством слід визначити як сукупність взаємозумовлених і

взаємопов'язаних процесів, які існують усередині організації, так і за її межами (із зовнішнім середовищем). Передумовами виникнення процесного підходу стали: розвиток інформаційних технологій, їх використання в управлінській діяльності, глобалізація економіки, перехід від ринку продавця до ринку покупця, де визначальним стала якість продукції / послуги. Беручи до уваги особливості процесів ресурсозбереження, енергозаощадження, природоохоронної діяльності, в межах процесного підходу менеджмент ресурсозбереження на підприємстві пропонується розглядати через призму операційного менеджменту. З цією метою господарська діяльність підприємства розглядається як сукупність бізнес-процесів на основі розроблених алгоритмів удосконалення процесів діяльності підприємства, що є інструментом для розв'язання проблем підвищення ефективності використання його ресурсного потенціалу [128]. Водночас створення системи процесного менеджменту ресурсозбереження передбачає створення системи планових показників реалізації цих процесів (на основі світових, міжнародних та вітчизняних стандартів) «згори-вниз», і відповідно системи управлінської звітності «знизу-вгору».

Функціональний підхід до управління передбачає чітку ієрархію та розподіл обов'язків між працівниками. На підприємствах, які здійснюють управлінські процеси за функціональним принципом, діяльність представлена через набір функцій, закріплених за функціональними підрозділами, працівниками тощо. Функціональний підхід до процесів управління ресурсозбереженням обумовлює визначення сукупності дій осіб, які приймають рішення про досягнення поставлених цілей шляхом виконання функцій управління в економічних системах будь-якого рівня (підприємство, об'єднання, кластер, галузь, підгалузь, держава тощо) [57].

Ще одним класичним підходом до управління є системний підхід, особливістю якого є методологія наукового пізнання, що розвинулась у процесі природного прогресу наукового пізнання. Необхідно відзначити особливе значення системного підходу для аналізу соціально-економічних

явищ і процесів, оскільки соціально-економічні системи, якими і є організації, підприємства та їх об'єднання, відрізняються від технічних і природних систем більшою складністю, різноманіттям взаємозв'язків, більш високим рівнем організації та водночас рівнем невизначеності [133]. Тому і система менеджменту ресурсозбереження є, безумовно, складноорганізованою соціально-економічною системою, яка характеризується багатоаспектною діяльністю та множинними об'єктами впливу. Відповідно до положень зазначеного підходу менеджмент ресурсозбереження в системі управління підприємством є відносно самостійною підсистемою (тобто цілісною системою для її складових елементів), містить сукупність специфічних інструментів, правил, структурних органів управління, інформації та процесів, спрямованих на підготовку та забезпечення реалізації планів ресурсоощадної діяльності [80].

Похідним від ринкового та факторного є ще один класичний підхід до управління – ситуаційний, який не є простим набором альтернатив управлінських рішень керівництва суб'єкта господарювання, а є способом мислення відносно розв'язання організаційних проблем. Згідно із ситуаційним підходом необхідно застосовувати специфічні прийоми управління, які можуть значно відрізнятися в кожній конкретній ситуації, для найбільш ефективного досягнення цілей ресурсозбереження, зважаючи та враховуючи на те, що загальний процес менеджменту ресурсозбереження на підприємствах є більш-менш уніфікованим. Погоджуючись із послідовниками ситуаційного підходу, слід відзначити, що він спрямований на реалізацію можливостей безпосереднього застосування науки до конкретних ситуацій та умов, а отже, базовим аспектом цього напряму менеджменту ресурсозбереження є ситуація, тобто конкретний набір обставин, які впливають на організацію в цей конкретний час. Через те, що ситуація є в центрі уваги, у ситуаційному підході наголошується на значимості «ситуаційного мислення». Застосовуючи цей підхід, керівники

можуть краще зрозуміти, які прийоми будуть сприяти ефективному досягненню цілей у конкретній ситуації [125].

Результатом компіляції положень і взаємоінтеграції базових аспектів розглянутих управлінських підходів до менеджменту ресурсозбереження є формування комплексного підходу [181], для якого характерне таке:

у межах поєднання системного та функціонального підходів менеджмент ресурсозбереження визначається як сукупність дій щодо здійснення впливу органів управління (суб'єкта управління) на процес ресурсозбереження (об'єкт управління) через реалізацію загальних, специфічних і забезпечувальних функцій, спрямованих на досягнення постійного підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів суб'єкта господарювання з метою підвищення ефективності його фінансово-господарської діяльності [155];

у межах взаємоінтеграції функціонального та процесного підходів менеджмент ресурсозбереження характеризується через формування та актуалізацію політики ресурсозбереження, управлінських методів керівництва ресурсоощадливістю, вдосконалення діючих і створення нових оргструктур менеджменту ресурсозбереження, адекватних сучасним моделям господарювання [153];

у межах поєднання положень ситуаційного та функціонального підходів менеджмент ресурсозбереження передбачає мобілізацію органом управління організаційних, адміністративних, правових, економічних важелів, стимулів, мотиваторів для попередження або ж ліквідації негативних явищ та умов, що спричиняють псування, непродуктивні витрати, перевитрати ресурсів тощо [5];

у межах поєднання положень системного та ситуаційного підходів менеджмент ресурсозбереження визначається як сукупність і комплексне використання системою менеджменту ресурсозбереження економічних, організаційно-розпорядчих, правових, соціально-психологічних методів управління з метою збереження об'єктів ресурсозаощадження

через застосування ситуаційно-адаптивного організаційно-економічного механізму [119].

Найбільш актуалізованим наразі є підхід до менеджменту ресурсозбереження з позиції стійкого розвитку, оскільки його положення спрямовані на комплексне розв'язання глобальних проблем еколого-соціо-економічної сфери діяльності всіх без винятку суб'єктів господарювання різних напрямів і рівнів. Отже, процес менеджменту ресурсозбереження може бути охарактеризований як процес управління ресурсами, спрямований на реалізацію концепції сталого розвитку суб'єкта господарювання завдяки зниженню втрат і витрат у всіх основних і забезпечувальних процесах створення цінності продукту / послуги за умови бережливого ставлення до природних ресурсів [7; 191].

Узагальнюючи етимологічну характеристику менеджменту ресурсозбереження, ми сформуваємо концептуальну схему зміни сутності цього поняття (рис. 1.6).

Аналіз вищезазначених підходів до управління ресурсозбереженням визначає динамічний характер сутності поняття, який обумовлюється розвитком соціально-економічного середовища, в якому функціонують суб'єкти господарювання. Гострота окресленої проблематики посилюється також тим, що теоретико-методологічні концепції адекватного реагування на зростання суперечливості характеристик у процесах управління розвитком ресурсозаощадження більш розроблені для систем у масштабах країни.

Отже, слід розглядати процес менеджменту ресурсозбереження у перспективі, що визначає необхідність вивчати ці процеси в динаміці. Пропонуємо здійснювати це на основі проведеного етимологічного аналізу поняття «менеджмент ресурсозбереження» та особливостей розвитку підприємства.

Економічна теорія визначає різні підходи до трактування категорії «розвиток підприємства». Оскільки немає єдиного універсального підходу, а наявні визначення поняття «розвиток підприємства» інколи суперечать одне

одному, то потрібен також ґрунтовний аналіз цього поняття, що дозволить отримати актуалізоване теоретичне підґрунтя для практичної діяльності підприємства.

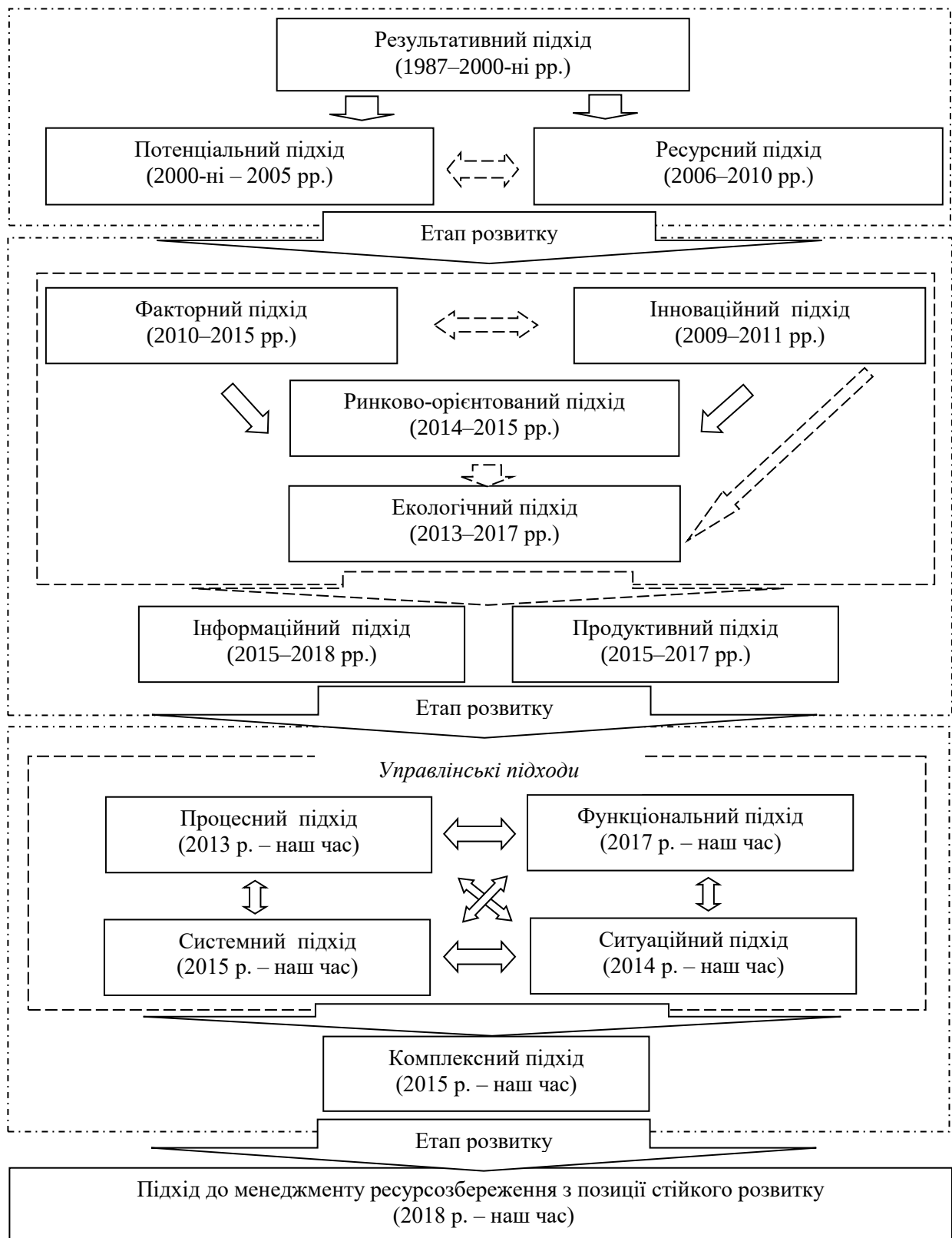

Рис. 1.6. Етимологія розвитку підходів та особливостей менеджменту ресурсозбереження [авторська розробка]

Незважаючи на нібито очевидність сутності поняття «розвиток підприємства», в теорії та практиці менеджменту існують досить різноманітні погляди на характеристику цього поняття та його особливості.

Тому необхідно проаналізувати етимологію поняття «розвиток» у його зв'язку з управлінням підприємством на основі напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Міждисциплінарний підхід до визначення сутності поняття «розвиток» [розроблено на основі 92]

Аналіз сутності поняття «розвиток підприємства» дав змогу виокремити ключові аспекти розуміння терміна в його вузькому та широкому значенні. У вузькому розумінні розвиток підприємства розглядається як стан або результат зміни діяльності підприємства, тобто його переходу в інший кількісний та/або

якісний стан через вплив чинників внутрішнього та зовнішнього середовища. Натомість у широкому розумінні розвиток підприємства інтерпретується як векторний, незворотний, закономірний процес, що за своєю суттю є послідовною та неперервною зміною (або ж сукупністю змін) результатів або станів підприємства в часі та просторі під впливом чинників внутрішнього і зовнішнього середовища [102; 148].

Аналіз класичних і сучасних трактувань сутності розвитку підприємства дозволив визначити п'ять основних підходів до етимології цієї категорії (рис. 1.8).

Рис. 1.8. Підходи до визначення сутності поняття «розвиток підприємства» [узагальнено автором]

Прихильники кількісного підходу визначають розвиток підприємства через зростання значень кількісних показників і загальну зміну масштабів його діяльності, зміну розміру суб'єкта господарювання тощо. Зазначений підхід до трактування поняття «розвиток підприємства» бере початок із середини 1980-х рр., оскільки виробничо-господарська діяльність підприємств цього періоду характеризується сталістю зовнішнього середовища та стабільністю конкурентного. Зважаючи на динамізм сучасних соціально-економічних відносин, новітні умови господарювання, які передбачають високий темп зміни зовнішнього середовища та зростання конкуренції, розвиток підприємства, доцільно розглядати не тільки з позиції кількісних показників.

Саме тому якісний підхід визначає розвиток підприємства як зміну перш за все якісних характеристик під впливом чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Зокрема в межах цього підходу розвиток підприємства визначається:

як сукупність цілеспрямованих, інтенсивних і якісних змін економічних відносин, які відбуваються на підприємстві внаслідок суперечності внутрішнього середовища та впливу зовнішнього;

як сукупність змін, що призводять до появи нової якості та зміцнення життєвості системи, її здатності чинити опір руйнівним впливам зовнішнього середовища;

як об'єктивна зміна лише якісних характеристик системи, зумовлена закономірностями функціонування окремих соціально-економічних систем у взаємозв'язку з дією фундаментальних законів природи, економіки та управління, у разі якої формуються нові властивості цієї системи [73; 148].

З позиції системного підходу розвиток підприємства характеризується як динамічна система взаємодіючих підсистем, передумов, факторів, принципів, які формують векторність кількісних і якісних змін функціонування соціально-економічної системи [148].

Процесний підхід характеризує цю категорію як унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі та часі, особливістю якого є постійна зміна стратегічних цілей підприємства через створення дисипативної структури його функціонування та переведення його в новий атрактор, який є однією з альтернативних траєкторій розвитку підприємства. Прихильники зазначеного підходу звертають увагу на його безупинність, штучну або природну програмованість формування нових можливостей, властивостей, якості та характерних рис підприємства, які сприяють нарощенню здатності виконувати нові функції і принципово інші завдання та здатності протидії негативним впливам. Базовим принципом цього підходу є те, що розвиток – це зміни, спрямовані на перехід підприємства у новий якісно-кількісний стан [175].

Згідно з комплексним підходом до розвитку підприємства ключовою характеристикою є зміна кількісного та якісного складу структурних елементів підприємства та акцентування уваги на якісних перетвореннях у функціонуванні підприємства завдяки змінам кількісних і структурних характеристик природних, матеріальних, технологічних, організаційних, інформаційно-комунікаційних, фінансових, часових та інших ресурсів на основі ефективного використання інтелектуально-кадрових ресурсів. Отже, розвиток підприємства з позиції комплексного підходу – це рух від одного якісного стану до іншого, спричинений кількісними накопиченнями в об'єкті, що призводять до якісних змін [73; 121; 141; 148].

Розглянувши багатоаспектність цього поняття, пропонуємо розглядати розвиток підприємства як процес кількісних, якісних і структурних змін, що призводять до переходу підприємства на новий рівень існування.

Розвиток підприємства відбувається за різними напрямками, охоплюючи всі сфери діяльності підприємства. Більшість науковців виокремлюють такі види розвитку підприємства: економічний, технологічний, управлінський, організаційний, соціальний тощо. Кожен із видів має свої характерні особливості, механізм реалізації, вплив на загальні результати діяльності

підприємства. Проте економічний розвиток є інтегруючим, оскільки для будь-якого підприємства досягнення економічного ефекту є необхідною метою господарювання, а інші цілі (соціальні, технічні тощо) є супутніми. Разом із тим неврахування одного з напрямів розвитку може бути згубним для підприємства, тому, крім цілей збільшення прибутку, підприємство повинне комплексно узгоджувати зміни усіх сфер діяльності [101].

З погляду структури розвитку та його типів виокремлюють економічний, технологічний, комерційний, соціальний та організаційний розвиток. Економічний розвиток, що пов'язаний з макроекономічними проблемами, домінує серед названих типів. Дослідження економічного розвитку деякі науковці визначають як принципову мету економічної науки, виокремлюючи організаційний, техніко-технологічний, соціальний, економічний розвиток залежно від об'єкта змін у соціально-економічній системі підприємства. За видом потенціалу пропонується поділяти розвиток підприємства на виробничий, фінансовий, комунікаційний, інноваційний, маркетинговий, управлінський, мотиваційний і трудовий (рис. 1.9) [91; 101].

Дослідивши погляди вчених на класифікацію розвитку підприємства, зробимо висновок, що за змістом розвиток підприємства доцільно поділяти на економічний, техніко-технологічний, комерційний, соціальний і організаційний. Крім того, на нашу думку, доцільно виокремити ще один напрям розвитку за змістом – ресурсозберігаючий розвиток підприємства. За видами діяльності можна виокремити виробничий, інноваційний, інвестиційний, маркетинговий, інформаційний, фінансовий розвиток і розвиток персоналу. Отже, підсумовуючи все вищевикладене, розвиток підприємства слід розуміти в першу чергу як процес усіх видів змін, завдяки яким підприємство переходить на новий рівень існування [100; 109].

На підґрунті етимологічного аналізу понять «менеджмент ресурсозбереження» та «розвиток підприємства» менеджмент ресурсозберігаючого розвитку підприємства визначено як процес управління, який забезпечується діями компетентних осіб, кількісними та якісними

організаційними, економічними, технологічними, соціальними, екологічними та структурними змінами, що впливають на оптимізацію і раціоналізацію формування та використання ресурсного потенціалу, в основі якого – природні, матеріальні, нематеріальні, фінансові, людські, інформаційні, часові та структурно-організаційні ресурси, та призводять до переходу підприємства на новий якісний рівень його існування.

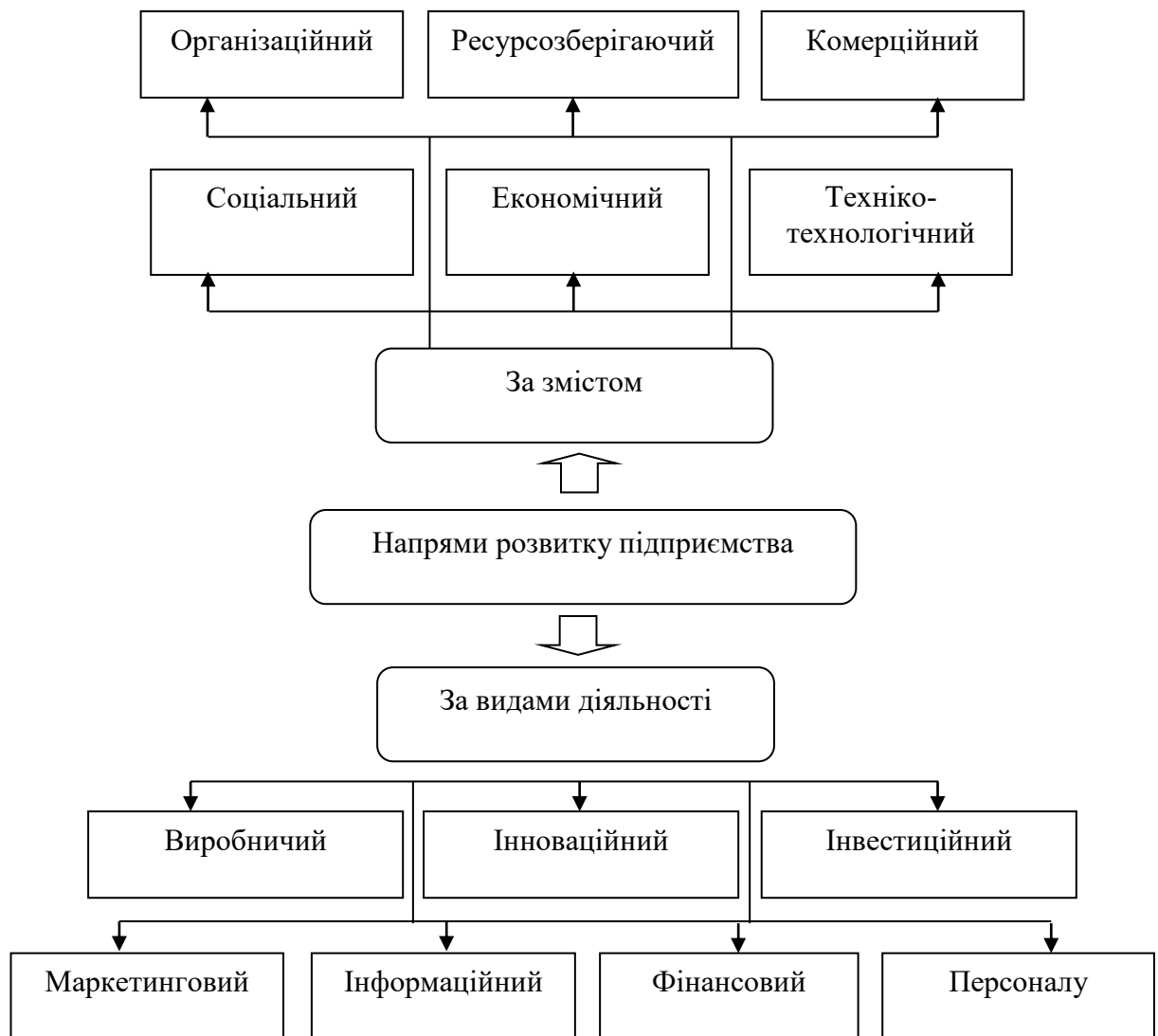

Рис. 1.9. Напрями розвитку підприємства [узагальнено автором на основі 73; 101; 121; 141; 148]

Більш детальне вивчення сутності і напрямів розвитку підприємства в подальшому дозволить обґрунтувати процес управління розвитком підприємства і охарактеризувати складові моделі менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства агропродовольчої сфери.

1.3. Модель менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства

У сучасних умовах господарювання забезпечення підприємств необхідними для ефективної діяльності ресурсами є одним із найважливіших завдань управління, оскільки від ефективності їх використання залежить загальна результативність діяльності підприємства [111]. Динаміка модернізації соціально-економічних відносин також обумовлює необхідність розроблення новітніх інструментів менеджменту ресурсозбереження, які повинні інтегруватися в єдиний механізм, спрямований на досягнення цілей розвитку підприємства [9]. Процес менеджменту ресурсозбереження як складову соціально-економічної системи суб'єкта господарювання формалізувати у вигляді універсальної моделі, орієнтованої на принципи стійкого розвитку. Зазначене потребує визначення та характеристики основних складових моделі менеджменту ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку, їх взаємодії та особливостей формування й реалізації.

На основі дослідження основних наукових надбань вітчизняних і зарубіжних теоретиків стосовно предметної області формування моделі та організаційно-економічного механізму управління ресурсозбереженням [17; 19; 24; 29; 34; 41; 42; 78; 81; 89; 124; 126; 127; 157; 159; 187; 193] було узагальнено положення менеджменту та визначено складові елементів системи ресурсозбереження з позиції системного підходу (рис. 1.10).

Отже, узагальнена модель системи менеджменту ресурсозбереження підприємства являє собою сукупність взаємопов'язаних елементів, що функціонують у часі та просторі як єдине ціле задля підвищення ефективності діяльності суб'єкта господарювання.

Як і на кожную відкриту систему на систему менеджменту ресурсозбереження підприємства впливає ряд факторів внутрішнього та

зовнішнього середовища, які можуть як позитивно впливати на розвиток ресурсозаощадження підприємства, так і перешкоджати йому.

Більшість теоретиків менеджменту та ресурсозбереження [11; 24; 27; 60; 83; 91; 115; 116; 176] розрізняють фактори зовнішнього середовища та фактори внутрішнього впливу.

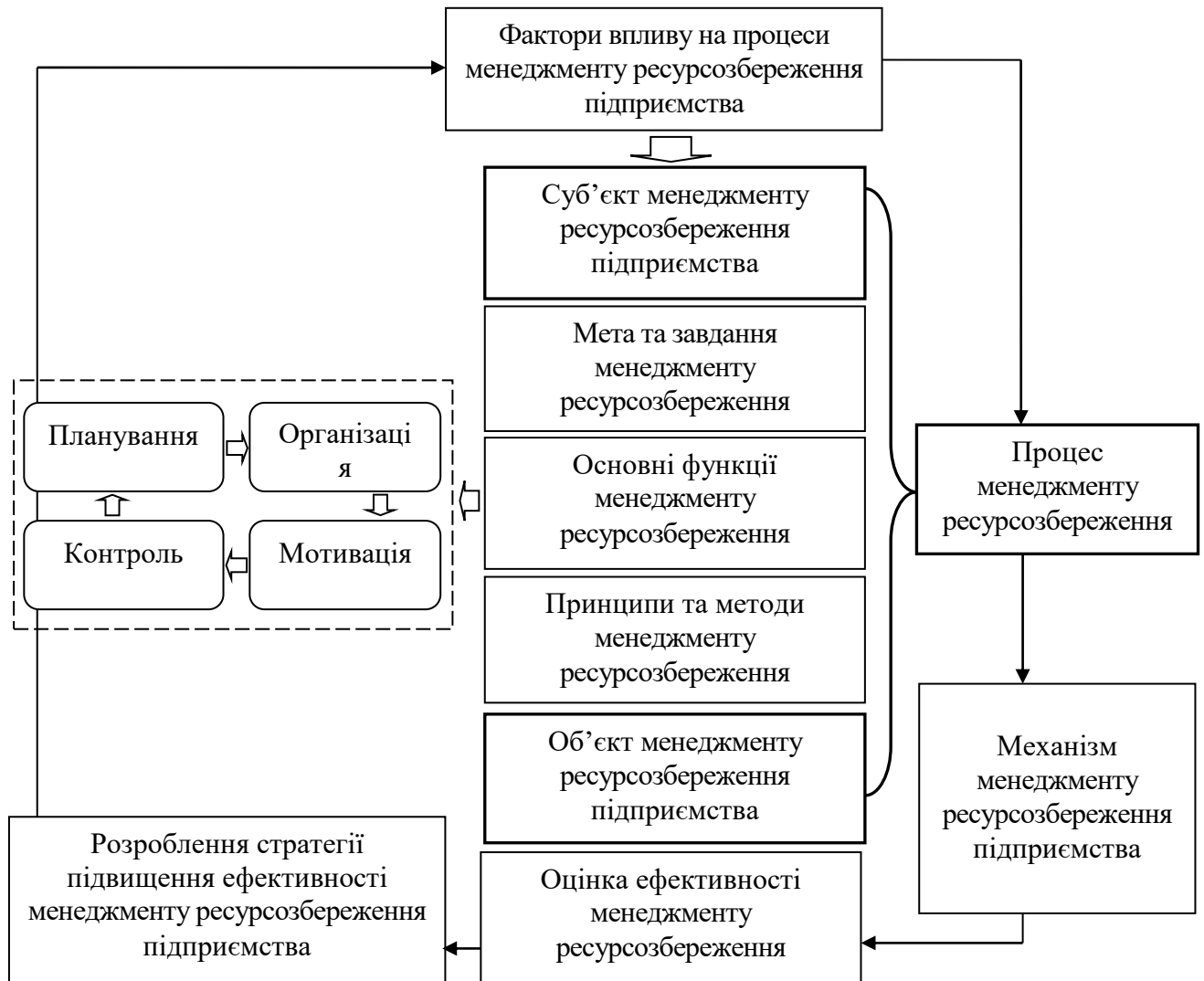

Рис. 1.10. Уніфікована модель системи менеджменту ресурсозбереження підприємства [190]

З-поміж класичних внутрішніх факторів впливу на систему менеджменту ресурсозбереження підприємства доцільно виокремити такі: організаційна структура, персонал, технологічні процеси, матеріально-технічне забезпечення, інформаційна система. До специфічних факторів впливу на стан менеджменту ресурсозбереження підприємства належать:

менеджмент підприємства; використання обладнання з ергономічними технічними характеристиками, забезпеченість діяльності підприємства техніко-технологічною інноваційністю; використання високоякісної сировини та матеріалів; повторне використання ресурсів; упровадження ресурсоощадних технологій; роботизація та автоматизація виробничо-господарських процесів; застосування новітніх систем нормування витрат ресурсів; контроль за якістю; кваліфікація персоналу; мотиваційна складова; відносні показники результативності фінансово-господарської діяльності [139]. Зовнішні фактори впливу на систему ресурсозбереження підприємства доцільно згрупувати таким чином: адміністративні, соціально-психологічні, організаційно-економічні, екологічні, природно-кліматичні, зовнішньоекономічні, науково-технічний прогрес, стан інфраструктури, розміщення продуктивних сил [16; 139] (рис. 1.11).

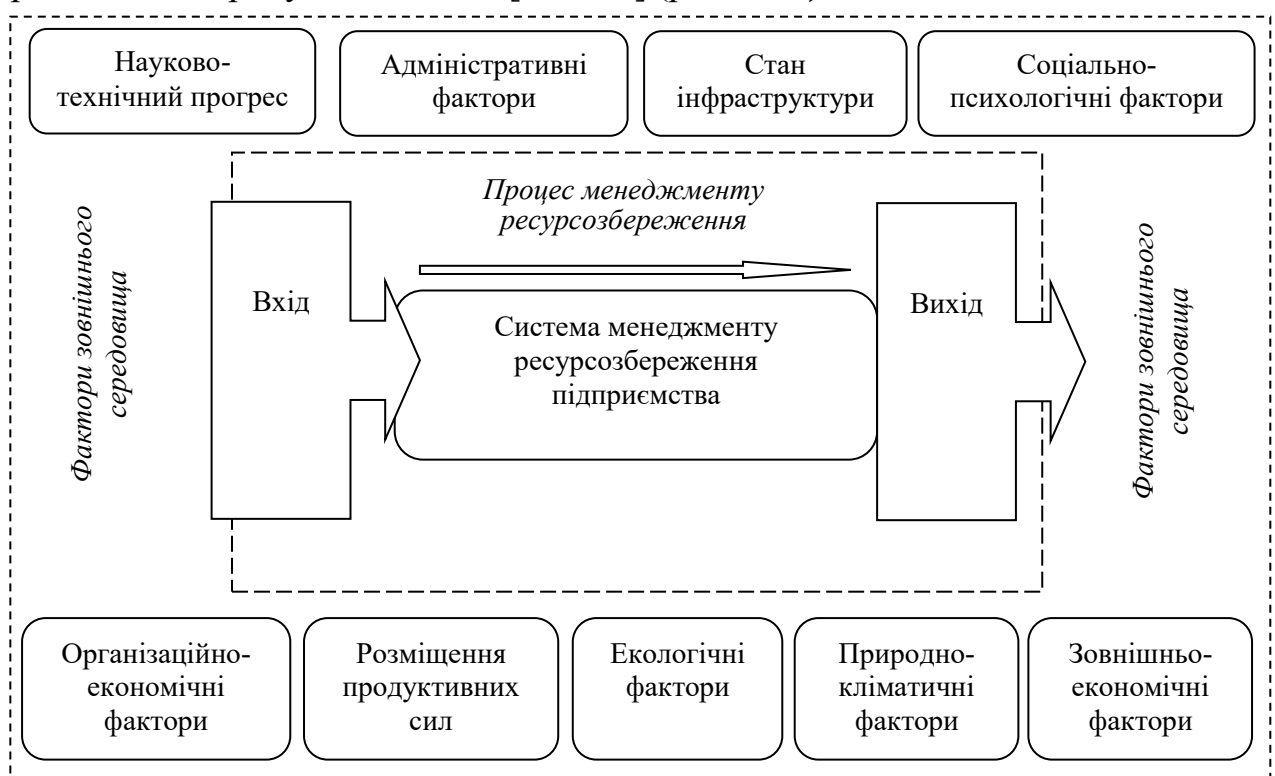

Рис. 1.11. Фактори впливу зовнішнього середовища на систему менеджменту ресурсозбереження підприємства [розроблено автором на основі 17; 19; 24; 34; 41; 42; 78; 81; 89; 95; 124; 126; 127; 157; 159; 185; 187]

Узагальнені фактори впливу зовнішнього середовища на систему менеджменту ресурсозбереження підприємства відображені на рис. 1.12.

Рис. 1.12. Узагальнені фактори впливу зовнішнього середовища на систему менеджменту ресурсозбереження підприємства [16]

Слід звернути увагу на те, що ефективність використання ресурсів неможливо забезпечити шляхом одиничних, разових зусиль керівників, окремих працівників системи менеджменту ресурсозбереження та інших підрозділів, що обґрунтовує доцільність застосування комплексного, системного підходу.

Отже, модель системи менеджменту ресурсозбереження підприємства слід розглядати крізь призму ієрархічності (рис. 1.13) [5].

Рис. 1.13. Організаційна складова моделі системи менеджменту ресурсозбереження підприємства [розроблено на основі 5; 62; 72; 92; 104; 105; 107; 122; 127]

Відповідно до організаційної складової основними функціями регулюючого органу менеджменту ресурсозбереження є відстеження, аналіз, контроль, облік інформації з об'єкта управління ресурсозбереженням, а як підсумок – прийняття ефективних управлінських рішень. З метою виконання зазначених функцій орган управління використовує економічні адміністративні, організаційні, правові, соціальні методи, інструменти та важелі як мотиватори для стимулювання дотримання моделі ресурсоощадливої поведінки або як демотиватори для запобігання псуванню, непродуктивним витратам, перевитратам ресурсів тощо.

В основу організаційної компоненти покладена загальна методологія управління ресурсозбереженням, яка враховує закономірності ефективного використання ресурсів, принципи та методи менеджменту, зокрема й управління ресурсозбереженням, а також взаємозв'язок із системою управління суб'єкта господарювання. Отже, основними функціями системи менеджменту ресурсозбереження підприємства є:

- планування, бюджетування, нормування для встановлення потреби у ресурсах на визначені обсяги виробництва продукції;

- планування управлінської діяльності щодо ресурсозбереження на підприємстві, розвиток напряму планування ресурсозберігаючих проєктів, формування інвестиційних портфелів їх фінансування, юридична підтримка та супровід ресурсоощадної діяльності;

- організація управління забезпеченням координації бізнес-процесів через призму доктрини ресурсозбереження;

- контроль за раціональним використанням ресурсів;

- облік та аналіз фактичного та потенційного використання ресурсного потенціалу;

- мотивація, стимулювання та регулювання процесів ресурсозбереження на підприємстві;

- економічне оцінювання якості довкілля, його планування;

формування стратегії ресурсозбереження та управління ресурсозбереженням на підприємстві, її деталізація;

створення природоохоронних програм і програм раціоналізації використання природних ресурсів;

проєктування організаційної структури менеджменту ресурсозбереження та менеджменту ресурсозберігаючого розвитку;

екологічний моніторинг, який передбачає процеси кількісного та якісного обліку витрат природних, матеріальних, нематеріальних, фінансових, людських, інформаційних, часових і структурно-організаційних ресурсів підприємствами, процеси спостереження за станом довкілля, природоохоронною діяльністю;

контроль за реалізацією планових показників і дотриманням процесів ресурсозбереження;

формування ресурсозберігаючої культури, культури споживання ресурсів і моделі поведінки на основі запровадження елементів екологічної освіти, виховання суспільної свідомості.

Відповідно до принципу функціональної повноти системи зазначені функції менеджменту ресурсозбереження доцільно поділити на такі підсистеми: підсистема загальних функцій менеджменту ресурсозбереження, підсистема конкретних функцій і підсистема забезпечувальних функцій менеджменту ресурсозбереження.

Реалізація загальних функцій управління ресурсозбереженням передбачає вплив керуючої підсистеми (суб'єкт управління) на підсистему управління (об'єкт управління) або ж здійснення процесу управління ресурсозбереженням. В цьому разі суб'єктами менеджменту в процесі управління ресурсозбереженням є вище керівництво підприємства, менеджери різних рівнів, фахівці підрозділів, а також сукупність методів, принципів і технічно-комунікаційних засобів інформаційної системи. Натомість об'єктом управління менеджменту ресурсозбереження є власне процеси ресурсозбереження та ресурси підприємства. Відповідно до

зазначеного основними його функціями є: планування заходів із менеджменту ресурсозбереження, встановлення нормативних показників, організація процесів ресурсозаощадження, здійснення мотиваційних заходів щодо ресурсозбереження. Регулювання й координація вищезазначених процесів здійснюються за допомогою прямого зв'язку між суб'єктом та об'єктом менеджменту ресурсозбереження. Оцінка, аналіз і моніторинг ресурсозбереження на підприємстві відбувається через зворотний зв'язок, тобто шляхом визначення фактичних показників ресурсозбереження; аналізу показників ефективності використання ресурсів підприємства; зіставлення фактичних показників ресурсозбереження з нормативними; проведення аналізу відхилень; визначення причин незадовільного стану ресурсозбереження на підприємстві. Отже, конкретні функції менеджменту ресурсозбереження розкривають зміст цього процесу та забезпечують безпосереднє досягнення цілей ресурсозбереження [108; 172].

Реалізація загальних і конкретних функцій менеджменту ресурсозбереження відбувається через виконання забезпечувальних функцій, які сприяють їх здійсненню (рис. 1.14).

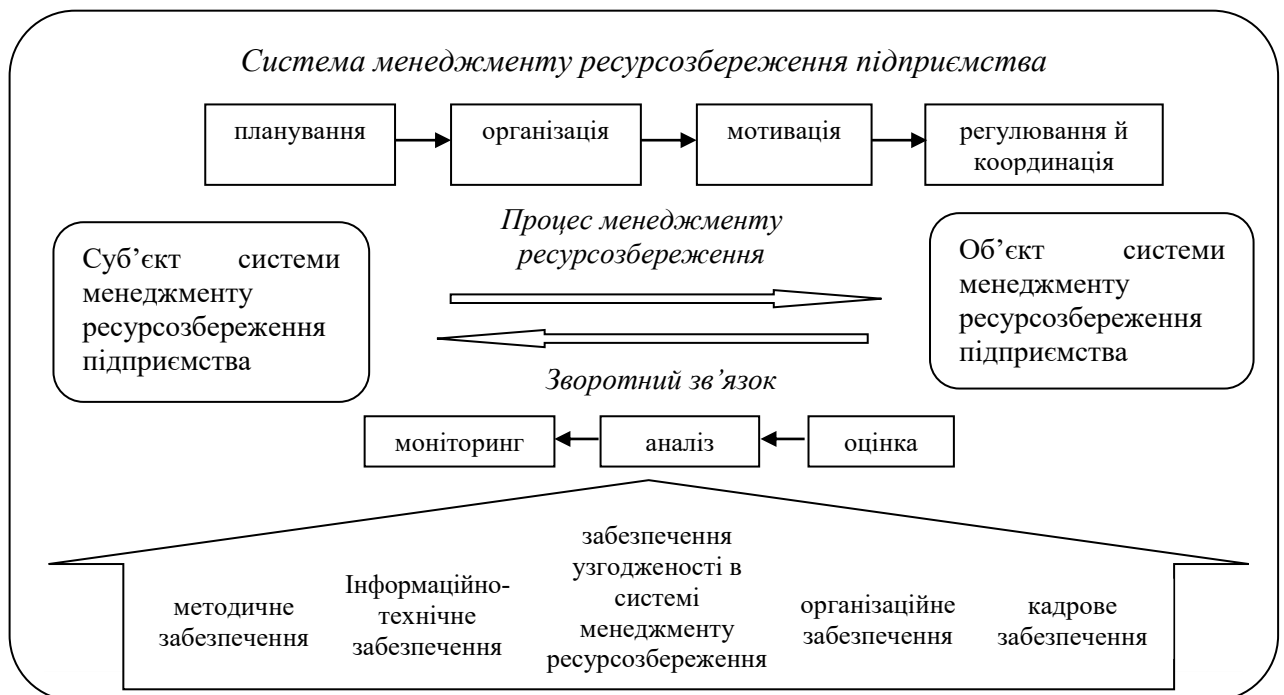

Рис. 1.14. Функціональна складова моделі системи менеджменту ресурсозбереження підприємства [розроблено на основі 71; 80; 172]

Остання група функцій включає: методичне забезпечення, інформаційно-технічне, організаційне, кадрове та забезпечення узгодженості в системі менеджменту ресурсозбереження [71; 80].

Відповідно до функцій менеджменту ресурсозбереження підприємства завдання ресурсозбереження повинні полягати у такому:

- зміна якості видобутку та використання виробничих ресурсів підприємства;

- досягнення негативного значення приросту / зменшення ресурсоемності за переважним рядом видів ресурсів підприємства;

- збільшення віддачі від ресурсозберігаючого ефекту при застосуванні новітніх та інноваційних технологій;

- зміна співвідношення темпів зростання обсягів кінцевого продукту до витрат живої та уречевленої праці;

- перетворення витрат, спрямованих на природоохоронну діяльність, на ключовий конкурентний фактор економічного зростання;

- актуалізація заміни первинних матеріалів і ресурсів вторинними;

- створення переробної інфраструктури для відходів виробництва та споживчих відходів [143].

Комплексно розглядаючи мету та завдання ресурсозбереження, доцільно звернути увагу на тісний зв'язок між підвищенням ефективності виробничо-господарської і фінансової діяльності та змінами в навколишньому середовищі. Забезпечення раціонального ресурсокористування в умовах посилення антропогенного впливу на соціально-економічні системи є однією з найважливіших глобальних проблем сучасності. У зв'язку з цим завдання екологічно безпечного, орієнтованого на ресурсозбереження, розвитку промислової сфери відносяться до розряду найбільш актуальних.

На основі проведеного наукового аналізу та логічних узагальнень можна сформулювати системний інструментарій для визначення основних і специфічних керівних принципів системи менеджменту ресурсозбереження підприємства.

Отже, до основних принципів функціонування системи менеджменту ресурсозбереження підприємства слід віднести такі:

принцип комплексності – впровадження засад ресурсозбереження на всіх рівнях і в усіх бізнес-процесах підприємства;

принцип системності – реалізація процесів ресурсозаощадження з урахуванням взаємозв'язків і взаємодії між суб'єктом та об'єктом системи менеджменту ресурсозбереження;

принцип сталості, який передбачає, що система менеджменту ресурсозбереження повинна постійно діяти;

принцип вимірюваності: рівень ефективності функціонування системи має визначатись набором показників;

принцип залученості персоналу: персонал підприємства має бути залучений до здійснення процесів менеджменту ресурсозбереження та оптимізації ресурсовикористання;

принцип відкритості: система менеджменту ресурсозбереження має керуватися принципом «зсередини – назовні», тобто впроваджувати та стимулювати ресурсозбереження не лише на підприємстві, а також у його найближчому зовнішньому середовищі;

принцип динамічності – здатність системи менеджменту ресурсозбереження адаптуватися та змінюватися відповідно до потреб підприємства та зовнішнього середовища [113; 114; 188].

До специфічних принципів системи менеджменту ресурсозбереження підприємства слід включити такі:

принцип випереджального цілепокладання, який обумовлює наявність і визначає необхідність створення адекватної моделі формування цілей ресурсозбереження як оперативного, так і стратегічного характеру – механізму випереджального цілепокладання, який є необхідним фактором системи менеджменту ресурсозбереження і ресурсозабезпечення. Згідно з цим принципом під час формування цілей і завдань менеджменту ресурсозбереження та ресурсозберігаючої політики доцільно враховувати

динаміку, а також векторність зміни зовнішнього середовища. Отже, як на базові орієнтири слід спиратися не на ті, що є наразі (умови, ситуація, обсяг відомих ресурсів), а на ті, які існуватимуть на момент досягнення поставлених цілей. Цей принцип відображає такі умови: безперервність споживання матеріальних ресурсів у зв'язку із безперервністю споживання суспільством природних і матеріальних ресурсів; вичерпність сировинних ресурсів з огляду на природне обмеження; наявність нерозвиненої практики промислового відтворення матеріальних ресурсів;

принцип саморесурсозабезпечення, який спрямований на збереження стану ресурсодостатності та орієнтацію його на перспективу;

принцип державного управління проєктами ресурсозбереження стратегічного значення, який передбачає державне регулювання найбільш важливих і масштабних проєктів ресурсозбереження;

принцип оптимальної структури системи менеджменту ресурсозбереження, який передбачає створення раціональних і водночас ефективних управлінських структур, спрямованих на виконання поставлених завдань ресурсозбереження;

принцип оптимального технологічного забезпечення;

принцип інтеграційної стратегії, який спрямований на формування найсприятливіших умов для тісного та всебічного розвитку відносин з питань ресурсозабезпечення;

принцип пріоритету національних інтересів;

принцип оптимального узгодження інтересів держави із суб'єктами всіх форм власності, який спрямований на створення зацікавленості у розв'язанні масштабних ресурсозберігаючих проблем;

принцип правового супроводу ресурсозберігаючої діяльності підприємства, який орієнтований на розроблення необхідних законодавчих актів у сфері ресурсозбереження;

принцип відповідальності за негативні соціально-еколого-економічні наслідки ресурсозберігаючої діяльності, який обумовлює соціально-еколого-

економічну пріоритетність, експертний супровід реалізації ресурсозберігаючих проєктів і контроль за нею;

принцип забезпечення конкурентоспроможної ресурсозберігаючої політики, що полягає у виявленні порівняльних переваг і слабких сторін, а також у розв'язанні наявних проблем ресурсозаощадження [96; 111];

принцип наукового супроводу ресурсозберігаючої політики, що полягає в необхідності наукового забезпечення системи менеджменту ресурсозбереження підприємства від формування до реалізації;

принцип промислового відтворення сировини, який спрямований на відтворення ресурсного потенціалу;

принцип інвестиційного забезпечення, що гарантує реалізацію ресурсозберігаючої політики і має виняткову важливість з огляду на те, що формування інвестицій є потужним інструментом управління. Для виконання стратегічних завдань він повинен мати особливу модель формування, задану на державному рівні. Державне управління є системоутворюючим елементом у формуванні та реалізації системи менеджменту ресурсозбереження підприємства. Тільки на рівні держави можуть бути здійснені необхідні управлінські рішення, спрямовані на формування організаційних структур для впровадження ресурсозберігаючої політики, розроблення правових основ її реалізації, інтеграцію сил і формування інвестиційної політики.

Основною метою базових керівних принципів менеджменту ресурсозбереження є створення базису та визначення напрямів розвитку моделі управління процесом ресурсозбереження, яка забезпечує перехід до моделі ефективного ресурсоспоживання та сталого ресурсозабезпечення. Сукупність принципів ресурсозберігаючої політики становить доктрину ресурсозберігаючої політики. У структурі моделі системи менеджменту ресурсозбереження підприємства доцільно виокремити такі три підсистеми:

підсистема стратегічних інтересів, що забезпечує стратегічну стійкість ресурсозабезпечення через еволюцію процесу ресурсозбереження – створення нової сировинної бази;

підсистема оперативних інтересів ресурсозбереження, що формує основні процеси оперативних проблем ресурсозбереження;

підсистема зовнішніх інтересів, що забезпечує цілеспрямований розвиток ресурсозберігаючого потенціалу.

У межах зазначених підсистем і здійснюється основна діяльність щодо ресурсозбереження на підприємстві в межах його основних напрямів функціонування (рис. 1.15).

Рис. 1.15. Основні напрями діяльності підприємства, в межах яких здійснюються процеси ресурсозбереження [авторська розробка]

На основі узагальнення ресурсоощадної діяльності в межах напрямів основних бізнес-процесів [2; 12; 16; 20; 33; 43; 61; 66; 74; 83; 84; 97; 105; 128; 150; 155; 174; 179; 188] було здійснене їх групування (рис. 1.16), що дозволило оптимізувати структуру процесів ресурсозбереження та управління ними задля формування ефективної моделі менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства.

Рис. 1.16. Взаємозв'язок напрямів діяльності з основними напрямками ресурсозбереження на підприємстві [складено на основі 188; 189]

Як зазначалося вище, у масштабах діяльності підприємства слід акцентувати увагу на таких видах ресурсів підприємства: природних, матеріальних, нематеріальних, фінансових, людських, інформаційних, часових і структурно-організаційних [97; 188], що визначає необхідність характеристики кожного виду управління (рис. 1.17).

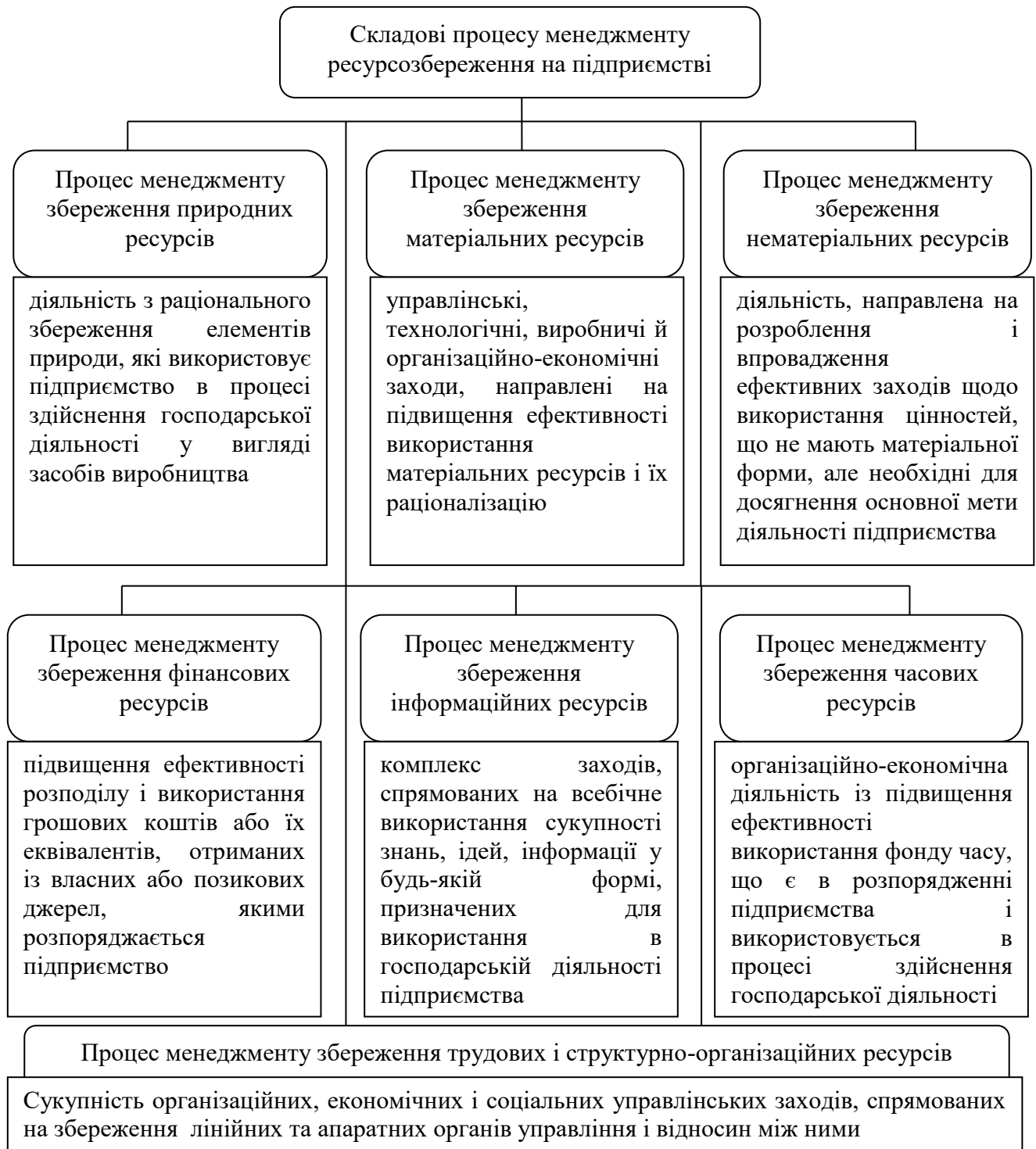

Рис. 1.17. Структурна складова моделі системи менеджменту ресурсозбереження підприємства [розроблено на основі 97; 98; 188]

У межах напрямів діяльності та структурної складової моделі системи менеджменту ресурсозбереження підприємства визначені чотири основні групи методів менеджменту ресурсозбереження підприємства:

група техніко-технологічних методів, що включає вдосконалення технології виробництва, впровадження ресурсозберігаючих, безвідходних технологій, використання високопродуктивного обладнання, виробництво високоякісної ресурсозберігаючої продукції, своєчасний ремонт і заміну обладнання, дотримання виробничого регламенту;

група організаційних методів – виявлення і ліквідація втрат ресурсів при здійсненні бізнес-процесів підприємства, визначення і реалізація ресурсного потенціалу в бізнес-процесах виробництва, контроль за зберіганням і використанням ресурсів, їх облік, розроблення механізму та системи управління ресурсозбереженням на підприємстві, оптимізація організаційної структури менеджменту ресурсозбереження і розподіл відповідальності;

група економічних методів – прогнозування зростання обсягів виробництва продукції і розширення асортименту на основі економії коштів, розрахунок економічної ефективності від зниження обсягів споживання ресурсів, викидів в атмосферу та скидів забруднюючих речовин і утворення відходів;

група екологічних методів – ідентифікація факторів ресурсозбереження, що позначаються на рівні шкідливого впливу підприємства на навколишнє середовище; визначення можливостей найбільш повного використання ресурсів у внутрішньовиробничих процесах, що сприяють зниженню шкідливого впливу на навколишнє середовище і економії ресурсів [61; 60; 89; 140; 147; 158; 169].

Зважаючи на фрагментарність досліджень із зазначеної проблематики, пропонуємо власне бачення структури моделі менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства, базисом для створення якої стали уніфікована модель системи менеджменту ресурсозбереження

підприємства, модель факторів впливу зовнішнього середовища на систему менеджменту ресурсозбереження підприємства, модель напрямів діяльності підприємства, в межах яких здійснюються процеси ресурсозбереження, а також моделі організаційної, функціональної та структурної складових і моделі системи менеджменту ресурсозбереження підприємства в поєднанні з ключовими елементами підсистеми розвитку підприємства (рис. 1.18).

У структурі пропонованої моделі наявні суб'єкти менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства, які можна умовно поділити на чотири основні групи.

Група 1 – органи державного регулювання, що прямо або опосередковано впливають на процеси ресурсозбереження на різних рівнях господарювання.

Група 2 – вище керівництво підприємства, яке здійснює загальне управління менеджментом ресурсозберігаючого розвитку підприємства і виконує загальні функції, відображені на схемі моделі. До цієї групи доцільно включити також провідних спеціалістів підприємства (начальник виробництва, економіст, головний бухгалтер, інженер, конструктор, менеджер із персоналу, IT-менеджер, механік, маркетолог, юрист тощо), які б здійснювали управління окремими аспектами ресурсозбереження та енергозаощадження відповідно до напрямів їхньої діяльності.

Групу 3 утворюють спеціалізовані органи управління ресурсозбереженням і його розвитку на підприємстві.

Група 4 – це персонал підприємства, який опосередковано бере участь у створенні належних умов забезпечення та дотримання процесів ресурсозаощадження та енергозбереження.

Наступним елементом моделі є власне процес менеджменту ресурсозбереження підприємства, тобто його забезпечення, що передбачає наявність таких складових, як загальні функції, спеціальні та забезпечувальні функції, загальні та спеціальні принципи менеджменту ресурсозбереження, методи, принципи, управлінські важелі та інструменти.

Рис. 1.18. Модель менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства [розроблено автором]

Об'єктами ресурсозбереження є технології, види діяльності, напрями ресурсозбереження, а також складові ресурсного потенціалу – власне ресурси підприємства (природні, матеріальні, нематеріальні, фінансові, людські, інформаційні, часові та структурно-організаційні).

Розглядаючи цю модель менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства через призму її динаміки, а саме розвитку, слід відмітити, що зв'язок між суб'єктом та об'єктом менеджменту ресурсозбереження відбувається з урахуванням складових елементів підсистеми розвитку: принципів, підходів і стратегій розвитку підприємства.

У сучасних ринково-господарських умовах існування соціально-економічних відносин важливим напрямом залишається діагностика та оцінка рівня менеджменту ресурсозбереження підприємства, що разом із динамічними умовами функціонування суб'єктів господарювання обумовлюють необхідність формування комплексної методики оцінки рівня менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства.

Висновки до розділу 1

Узагальнюючи результати дослідження щодо теоретичних аспектів менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства, слід зазначити:

1. Розвинуто організаційне забезпечення теорії ресурсозбереження, що здійснювалося в різних формах на різних історичних етапах, з-поміж яких можна умовно виокремити п'ять етапів. Перший етап, становлення ресурсозбереження, пов'язують із дослідженнями, спрямованими на виконання оптимізаційних завдань у сільському господарстві (збереження ресурсів землі, агрокліматичних і водних ресурсів та стосувалася аграрної сфери), що дало змогу окреслити новий науковий підхід до виконання економічних завдань оптимізаційного типу. На другому етапі розвитку концепції ресурсозбереження базисом стала проблематика раціонального

використання різнорідних, переважно матеріальних, ресурсів у процесі виробництва продукції. Третій етап розвитку ресурсозбереження характеризується інтенсифікацією використання матеріальних ресурсів, що пов'язано з масштабним розвитком виробництва, який зумовив пошук нових технологій раціонального використання ресурсного потенціалу підприємств із метою отримання ефекту економії та максимізації прибутку. Четвертий етап концептуального розуміння ресурсозбереження переважно характеризується безвідповідальним ставленням до ресурсів, особливо природних, як до джерела отримання найбільшої вигоди. П'ятий етап розвитку концепції ресурсозбереження спрямований на розв'язання світових проблем, пов'язаних з екологією, охороною природного середовища, раціонального та ощадливого використання ресурсів, насамперед природних.

2. Враховуючи різноспрямованість класифікацій та особливості типізації ресурсів, запропоновано як основні види ресурсів підприємства визначити наступні: природні, матеріальні, нематеріальні, фінансові, людські, інформаційні, часові та структурно-організаційні. Зазначена класифікація враховує особливості та відмінні характеристики видів ресурсів, і при цьому не переобтяжує детальний поділ ресурсів.

3. На основі інтеграції сучасних підходів надано власне визначення ресурсозбереження як результативної організаційно-управлінської діяльності, спрямованої на раціональне використання ресурсного потенціалу, застосування ресурсоощадних технологій, стимулювання природоохоронних заходів з метою досягання соціо-еколого-економічних цілей підприємства. Пропоноване трактування акцентує увагу на ключовій ролі людського фактору при здійсненні процесів ресурсозбереження та орієнтації на досягнення комплексу цілей сталого розвитку підприємства.

4. Етимологічна характеристика менеджменту ресурсозбереження підприємства надала змогу здійснити сутнісний аналіз зазначеного поняття та визначити його особливості з позиції результативного, потенціального, ресурсного, факторного, інноваційного, ринково-орієнтованого,

екологічного, інформаційного, продуктивного, процесного, функціонального, системного, ситуаційного, комплексного підходів та підходу до менеджменту ресурсозбереження з позиції сталого розвитку. Аналіз класичних і сучасних трактувань сутності розвитку підприємства дозволив визначити п'ять основних підходів до етимологічної зміни трактування цієї категорії з позиції кількісного, якісного, системного, процесного та комплексного підходів. На підґрунті етимологічного аналізу понять «менеджмент ресурсозбереження» та «розвиток підприємства» менеджмент ресурсозберігаючого розвитку підприємства визначено як процес управління, який забезпечується діями компетентних осіб, кількісними та якісними організаційними, економічними, технологічними, соціальними, екологічними та структурними змінами, що впливають на оптимізацію й раціоналізацію формування та використання ресурсного потенціалу, основу якого складають природні, матеріальні, нематеріальні, фінансові, людські, інформаційні, часові та структурно-організаційні ресурси, та призводять до переходу підприємства на новий якісний рівень його існування.

5. Запропоновано власне бачення структури моделі менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства, базисом для створення якої стали уніфікована модель системи менеджменту ресурсозбереження підприємства, модель факторів зовнішнього середовища на систему менеджменту ресурсозбереження підприємства, модель напрямів діяльності підприємства, в межах яких здійснюються процеси ресурсозбереження, а також моделі організаційної, функціональної та структурної складових моделі системи менеджменту ресурсозбереження підприємства в поєднанні з ключовими елементами підсистеми розвитку підприємства. Систематизація теоретичних положень щодо моделі менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства дозволила охарактеризувати її в якості консолідуючої системи елементів, які забезпечують підвищення ефективності кількісних та якісних змін у процесі управління ресурсним потенціалом, ресурсозберігаючими технологіями та природоохоронними заходами з метою

досягнення цілей сталого розвитку підприємства в їх комплексному поєднанні. Запропонована модель відрізняється авторським баченням елементів: суб'єкту, об'єкту, функцій, принципів, методів, інструментів тощо та їх взаємодії, що дозволяє застосувати дану модель в практиці підприємств в умовах динамічного зовнішнього середовища. Розглядаючи дану модель менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства через призму її динаміки, а саме розвитку, слід відмітити, що зв'язок між суб'єктом та об'єктом менеджменту ресурсозбереження відбувається з урахуванням складових елементів підсистеми розвитку: принципів, підходів та стратегій розвитку підприємства.

Основні результати за розділом 1 дисертації викладено у наукових працях [94–111; 187–190] за списком використаних джерел.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Про охорону навколишнього середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII : станом на 1 січ. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>. (дата звернення: 12.05.2019)

2. Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2020 роки : Постанова Каб. Міністрів України від 01.03.2010 р. № 243. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/243-2010-п>. (дата звернення: 12.05.2018).

3. ДСТУ 3051-95 (ГОСТ 30166-95). Ресурсозбереження. Основні положення. Чинний від 1997-01-01. Вид. офіц. Київ, 1996. 15 с.

4. Алимусаев Г. М. Ресурсосбережение в лесном комплексе. *Экология промышленного производства*. 2008. № 4. С. 48–49.

5. Андриянова Е. В. Логистическая модернизация внутрикорпоративного организационно-экономического механизма

управления ресурсосбережением. 2011. URL: <http://www.e-rej.ru/Articles/2011/Andriyanova1.pdf> (дата звернення: 4.06.2019).

6. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / пер. с англ. И. Ансофф при содействии Э. Дж. Макдонелла. СПб. и др. : Питер, 1999. 414 с.

7. Антипова О. В. Управление ресурсосбережением в современных экономических системах. М. : Креативная экономика, 2018. 144 с.

8. Апаршина О. І. Методологічні підходи до трактування поняття «ресурсозбереження». *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності* : зб. наук. пр. ПДТУ у трьох томах. Маріуполь, 2011. Т. 1. С. 156–163.

9. Астафьева О. Е., Потапова И. Ю. Российское и зарубежное государственное регулирование и стимулирование ресурсосбережения. URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/174EVN515.pdf> (дата звернення: 14.12.2020).

10. Ахмадиев Р. Я. Экономическое обоснование освоения потенциала ресурсосбережения : автореф. дисс. на соискание научной степени канд. экон. наук : 08.00.05. Казань, 2002. 20 с.

11. Бабина О. М. Інноваційно-інвестиційна діяльність як фактор розвитку ресурсозберігаючих технологій. *Економіка. Фінанси. Менеджмент : актуальні питання науки і практики*. 2020. № 1. С. 186-198.

12. Багриновский К. А., Бендиков М. А., Хрусталев Е. Ю. Современные методы управления технологическим развитием. М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОС-СПЭН), 2001. 272 с.

13. Багриновский К. А. Современные методы управления технологическим развитием. М. : Росспэн, 2001. 87 с.

14. Байцеккер Э., Ловинс Э., Ловинс Х. Фактор четыре. Затрат – половина, отдача – двойная. Новый доклад римскому клубу. М. : Academia, 2000. 400 с.

15. Балашова Р. І. Оцінка ефективності діяльності підприємств нових форм господарювання на основі показників ресурсозбереження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук : 08.06.01. Донецьк, 1999.

16 с.

16. Безносков Г. А., Рушицкая О. А., Безносова Е. А. Экономический механизм ресурсосбережения в сельскохозяйственном производстве : учеб. пособ. Екатеринбург : Уральский ГАУ, 2017. 125 с.

17. Беяева А. Е. Ресурсосбережение в обеспечении рационального использования природно-ресурсного потенциала. *Технологические и организационные аспекты комплексного использования ресурсов угольных месторождений* : монография / под общ. ред. А. Л. Голубенко и С. С. Гребенкина. Донецк : ВИК, 2010. С. 116–137.

18. Берсуцкий А. Я. Влияние интеллектуальных и информационных ресурсов на эффективность потенциала предприятия. *Академічний огляд*. 2009. № 1. С. 106–110.

19. Беяева Г.Є. Ресурсозбереження як напрямок підвищення конкурентоспроможності підприємств в загальній системі управління. *Екологічний менеджмент у загальній системі управління* : тези доп. Х щорічної Всеукр. наук. конф., 20–21 квітня 2010 р. Суми : СумДУ, 2010. Ч. 1. С. 20–23.

20. Блэк Дж. Экономика. Толковый словарь : англо-русский. М. : ИНФРА-М, Издательство «Весь Мир», 2000. 840 с.

21. Богатырев А. В. Теория и методология организационно-экономического обеспечения ресурсосбережения на промышленных предприятиях : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.05. Нижний Новгород, 2010. 360 с.

22. Большая энциклопедия в 62 томах. М. : ТЕРРА, 2006. Т. 41. 592 с.

23. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. 3-е изд. стереотип. М. : Институт новой экономики, 1998. 864 с.

24. Боровик О. А. Роль ресурсозберігаючого фактора в розвитку сучасного світового та вітчизняного господарства. *Економіка та держава*. 2013. № 5. С. 88–90.

25. Борщевский П. П., Панамарчук В. А. Основные направления

ресурсосбережения и основные пути их реализации в народном хозяйстве. *Ресурсосбережение как фактор интенсификации производства* : сб. науч. тр. Киев : АН УССР, 1987. 200 с.

26. Брич В. Я., Колодницька О. З. Людські ресурси як чинник забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Інноваційна економіка : науково-виробничий журнал*. 2015. № 4 (59). С. 72–75.

27. Буров А., Буров А., Цабиев О. Ресурсозбережение при обеспыливанні выбросов в атмосферу. *Економіст*. 2013. № 8. С. 54–59.

28. Ващенко О. П. Сутність та класифікація ресурсів підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2019. № 2 (28). С. 104–108.

29. Вдовенко Н., Барна М., Коробова Н. Вплив циркулярної економіки на механізм регулювання процесу ресурсозбереження з використанням водних, рибних і земельних ресурсів. *Біоекономіка та аграрний бізнес. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2020. № 4. С. 123–129.

30. Вдовенко Н. М., Зось-Кіор М. В., Федірець О. В., Гнатенко І. А. Роль енергоринку в менеджменті ресурсозбереження та ресурсоефективності конкурентоспроможних підприємств агропродовольчої сфери. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. № 4, т. 5. С. 222–229.

31. Верхоглядова Н. І., Письменна О. Б. Класифікація ресурсів та її значення для управління ресурсозбереженням. *Інвестиції : практика та досвід*. 2015. № 16. С. 27–31.

32. Вітка Н. Є. Процеси ресурсозбереження промислових підприємств в сучасних умовах. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Вип. 2 (12), т. 3. С. 144–149.

33. Власова Н. О., Андросов В. Ю. Особливості та класифікація ресурсів підприємств роздрібної торгівлі. *Вісник Львівської комерційної академії : зб. наук. праць. Серія : Торгівля, комерція, підприємництво*. 2013. Вип. 15. С. 12–16.

34. Вовк І., Погайдак О. Особливості формування організаційно-

економічного механізму ресурсозбереження в умовах соціально-економічної трансформації підприємств. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2012. Вип. 2 (7). С. 315-326. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12vipetr.pdf.pdf> (дата звернення: 7.08.2019).

35. Волкова С. В. Классификация форм ресурсосбережения. *Незалежний Аудитор : науково-практичне видання*. 2014. № 7 (1). С. 38–46.

36. Воробйов Ю. М., Холодов Б. І. Управління ресурсами підприємства : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 288 с.

37. Воронцов А. П. Ресурсосбережение в АПК. М. : ЮРКНИГА, 2006. 208 с.

38. Воротников И. Л. Формирование и управление ресурсосберегающей агроэкономикой. *Известия Оренбургского государственного аграрного университета*. 2004. Вып. № 4–1, т. 4. С. 185–186.

39. Воротников И. Л. Организационно-экономические основы формирования и развития ресурсосберегающего уклада АПК : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.05. Саратов, 2006. 381 с.

40. Воротников И. Л., Петров К. А., Котельникова Е. А. Ресурсосберегающие технологии в АПК. Саратов : ФГБОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2013. 219 с.

41. Гавриш О. А., Ляшенко І. О. Методичний підхід до моделювання економічних ефектів внаслідок впровадження ресурсозберігаючих заходів на промислових підприємствах. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 5. С. 108-118.

42. Герасимчук Н. А. Підприємницький механізм ресурсозберігаючого розвитку АПК : монографія. К. : ЦП Компрінт, 2015. 464 с.

43. Гладир Т. С. Ресурси підприємства : теоретичні аспекти. *Ефективна економіка*. 2014. № 5. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3044> (дата звернення: 15.07.2019).

44. Голубин А. К., Ставровский М. Е. Основы функционирования

систем обращения с отходами : монография. М. : РИАМА, 2009.

45. Гусаков В. Г., Буць В. И. Экономические законы, факторы и принципы управления ресурсосбережением. *Вестник БГУ. Сер. 3 : История. Философия. Психология. Политическая наука. Социология. Экономика. Закон.* 2010. № 3. С. 64–66.

46. Дем'яненко Н. В., Фененко О. М. Управління ресурсозбереженням як шлях до ефективного розвитку сільськогосподарського підприємства. *Приазовський економічний вісник.* 2018. Вип. 5 (10). С. 170–174.

47. Дзядикевич Ю. В. Економічні основи ресурсозбереження : навч. посіб. Тернопіль : Вектор. 2015. 76 с.

48. Довгань О. Д. Інформаційні ресурси : національні та державні, зміст, поняття. *Інформація і право.* 2015. № 3 (15). С. 85–91.

49. Дорогунцов С. І., Пітюренко Ю. І., Олійник Я. Б. Розміщення продуктивних сил України. К. : КНЕУ, 2000. 364 с.

50. Досвід країн Євросоюзу з підвищення енергоефективності, енергоаудиту та енергоменеджменту з енергоощадності в економіці країн. 2017. URL: <https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/01/Pidvyshhennya-energoefektyvnosti-v-YES.pdf> (дата звернення: 10.06.2019).

51. Дячков Д. В. Управлінські аспекти інформаційної безпеки: теорія, методологія, практика : монографія. Полтава : В-во «Інтер-М», 2019. 424 с.

52. Дячков Д. В., Христенко Л. М., Волошина В. В. Управління техніко-технологічним оновленням ресурсного потенціалу аграрного підприємства в умовах динамічного бізнес-середовища. *Вісник Сумського національного аграрного університету.* 2020. № 2 (84). С. 116–121.

53. Дячков Д. В., Овчаренко Є. І., Ільїн В. Ю., Сергієнко С. С. Менеджмент інноваційних проєктів з ресурсозбереження підприємств агропродовольчої сфери на основі діджиталізації. *Український журнал прикладної економіки.* 2020. № 4, т. 5. С. 333–338.

54. Економічна енциклопедія. К. : ВЦ «Академія», Тернопіль :

Академія народного господарства, 2001. Т. 2. 510 с.

55. Економічний енциклопедичний словник у 2 т. / за ред. С. В. Мочерного. Львів : Світ, 2011. Т. 2. 568 с.

56. Епихина Л. В. Новые подходы к формированию ресурсосберегающей модели предприятия горнорудной промышленности. *Предпринимательство*. 2016. № 6, т. 17. С. 747–762.

57. Ерюшев М. В. Ресурсосберегающие технологии отрасли: краткий курс лекций для направления подготовки 38.03.02 Менеджмент. Саратов : ФГБОУ ВО Саратовский ГАУ, 2017. 80 с.

58. Есиркепова А., Касымбеков П., Жумагулова А. Классификация ресурсов региона. *Международный экономический форум*. 2013. URL: <http://be5.biz/ekonomika1/r2013/1940.htm> (дата звернення: 6.07.2019).

59. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. М. : Русский язык, 2000.

60. Ємельянов О. Ю. Показники та методи оцінювання економічного розвитку промислових підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2016. № 7. С. 107–111.

61. Ємельянов О. Ю., Петрушка Т. О., Крет І. З. Методичні засади оцінювання економічної ефективності впровадження ресурсозберігаючих технологій на промислових підприємствах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2013. № 754. С. 18–25.

62. Єрмілов С. Ф. Проблеми і шляхи удосконалення державної політики України у галузі енергозбереження. *Економіка України*. 2006. № 9. С. 4–11.

63. Єршова О. Ресурсозбереження як альтернативний спосіб господарювання на підприємствах АПК. *Ефективна економіка*. 2013. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1971> (дата звернення: 9.08.2019).

64. Журавльова Т. О. Формування фінансових ресурсів підприємства

в умовах кризи. *Економіка та держава*. 2020. № 3. С. 42–45.

65. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. К. : Вид-во «Знання», КООО; Л. : Вид-во Львів. Банк. Ін-ту НБУ, 2002. 566 с.

66. Зайцев А., Шкурский А. Ресурсосбережение и развитие экономики. *Плановое хозяйство*. 1987. № 3. С. 23–39.

67. Закаблук Г. О. Теоретичні аспекти соціально-економічного розвитку трудових ресурсів. *Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво*. 2014. № 2. С. 86–93.

68. Золотогоров В. Г. Экономика : энциклопедический словарь. 2-е изд. стереотип. Мн. : Книжный дом, 2004. 720 с.

69. Иванов Н. И., Хижняк Д. В., Липницкий Д. В. Методические подходы к решению проблемы ресурсосбережения. Донецк : Институт экономики промышленности НАН Украины, 1997. 28 с.

70. Ильин С. Ю. Ресурсный потенциал. *Вестник Ижевского государственного технического университета*. 2012. № 3 (55). С. 70–72.

71. Ипполитова И. Я. Теоретические основы управления ресурсосбережением на предприятии. *Экономика промышленности : сб. наук. пр. НАН Украины ИЭП. Донецк*. 2004. С. 303–314.

72. Іваненко О. В. Формування потенціалу ресурсозбереження соціально-економічних систем. *Економіка. Фінанси. Право*. 2013. № 8. С. 7–10.

73. Іванчук К. О. Теоретичні підходи до визначення категорії «розвиток підприємства». *Стратегія і механізм регулювання промислового розвитку*. 2012. С. 231–239.

74. Іфтемічук В. С., Григор'єв В. А., Манілич М. І., Шутак Г. Д. Генеза ринкової економіки : терміни, поняття, персоналії. 2-ге вид., виправ. і доп. Львів : Магнолія, 2007. 688 с.

75. Каган А. М. Построение внутрихозяйственного механизма в реорганизованных сельскохозяйственных предприятиях. *Задачи и перспективы АПК в контексте программы возрождения и развития села*.

Мн., 2006. С. 34–55.

76. Каленюк А. А. Механизм управления ресурсосбережением в микроэкономической системе промышленного предприятия : автореф. дисс. на соискание научной степени канд. экон. наук : 08.00.05. Саратов, 2009. 23 с.

77. Калюк А. В. Ключевые цели и задачи системного подхода к управлению ресурсосбережением в промышленности *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия : Экономика и менеджмент*. 2011. № 28 (245). С. 77–80.

78. Карпуніна М. С. Реалізація механізмів економічного стимулювання підприємств галузі металургії щодо запровадження ресурсозберігаючих технологій. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2017. № 1. С. 70–78.

79. Кемпбелл Р. Макконнелл, Стенлі Л. Брю. Макроекономіка. Част. 2-га. 13-е вид. Львів : Просвіта, 1997. 983 с.

80. Кинаш И. А. Организация системы управления ресурсосбережением на предприятии. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*. 2015. № 11–12. С. 110–112.

81. Клим С. Ю., Ємельянов О. Ю. Сутність та види ресурсозберігаючого економічного розвитку підприємств. *Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства : сучасний дискурс* : матер. Міжнар. наук. практ. конфер., 13 листопада 2020 р. Миколаїв : Міжнародний центр наукових досліджень, 2020. Т. 1. С. 94–96.

82. Ковалко М. П., Денисюк С. П. Энергозбереження – пріоритетний напрямок державної політики України. К. : УЕЗ, 1998. 506 с.

83. Кондратенко Н. О. Особливості ресурсозбереження у регіональних економічних системах. *Інноваційна економіка : всеукраїнський науково-виробничий журнал*. 2010. № 5. С. 247–251.

84. Кононенко Е. С. К развитию теории ресурсосбережения. *Вестник Ростовского государственного экономического университета*. 2012. № 39. С. 51–57.

85. Коноплицкий В. А., Филина А. И. Экономический словарь. Толково-терминологический. К. : КНТ, 2007. 624.
86. Константинов С. А. Потери и резервы в АПК : теория и методология измерения. *Вестник Белорусской государственной сельскохозяйственной академии*. 2003. № 4. С. 68–79.
87. Корягин А. А., Тимофеева Е. Е. Эволюция подходов к пониманию ресурсосбережения применительно к строительной отрасли. *Студенческий научный форум* : матер. IX Междун. студ. науч. конфер. URL: <https://scienceforum.ru/2017/article/2017036438> (дата звернення: 17.06.2019).
88. Костенко О. К. Планування показників ефективності діяльності з ресурсозбереження в авіаційних підприємствах. *Стратегії розвитку України (економіка, соціологія, право)* : наук. журн. Київ : НАУ, 2014. № 1. С. 97–102.
89. Костенко О. К. Формування економічного механізму управління діяльністю з ресурсозбереження авіапромислових підприємств. *Проблеми системного підходу в економіці*. Київ : НАУ. 2014. № 46. С. 114–120.
90. Кролл О. Л. Материально-техническое обеспечение : ресурсосберегающая деятельность. М. : Экономика, 1988. 205 с.
91. Кулиняк І. Я., Прийма Л. Р., Шпак О. Г. Напрями розвитку підприємства в умовах динамічного середовища. *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія Економіка*. Ужгород : В-во УжНУ «Говерла», 2012. Вип. 3 (37). С. 55–58.
92. Кушнер М. А., Карлина Е. П. Концептуальные основы управления развитием предприятия. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия : Экономика и менеджмент*. 2011. № 21 (238). С. 112–117.
93. Леонтьев В. Экономические эссе. Теории, исследования, факты и политика / пер. с англ. Политиздат, 1990. 415 с.
94. Лопушинская Е., Клименко В. Концептуальные основы управления ресурсосбережением на предприятиях Украины и стран Европейского Союза. *Икономиката на България в глобалния свят* :

коллективная монография. София, 2019. С. 99–108.

95. Лопушинська О. В. Диференціація чинників впливу на управління ресурсозбереженням підприємства. *Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конфер., 23 березня 2019 р. Східноукраїнський інститут економіки та управління. Запоріжжя : ГО «СІЕУ», 2019. С. 109–111.

96. Лопушинська О. В. Економічна сутність конкуренції та її значення в розвитку економіки країни. *Економіка Крима*. 2011. № 3 (36). С. 281–285.

97. Лопушинська О. В. Підходи до визначення сутності та класифікації ресурсів підприємства. *Економічний форум*. Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2018. № 1. С. 184–189.

98. Лопушинська О. В. Ресурсний аудит як інструмент підвищення ефективності управління ресурсозбереженням підприємства. *Менеджмент XXI століття : глобалізаційні виклики* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конфер., 23–24 квітня 2019 р. Полтава : ТОВ «Сімон», 2019. С. 66–69.

99. Лопушинська О. В. Роль держави в управлінні ресурсозбереженням підприємства: український і зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми маркетингового менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки* : тези VI Міжнар. наук.-практ. конфер. студ. та молод. наук. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2019. С. 123–124.

100. Лопушинська О. В. Сутність значення ресурсозберігаючого розвитку підприємства. *Менеджмент XXI століття : глобалізаційні виклики* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конфер., 19 квітня 2018 р. Полтава : ПП «Астроя», 2018. С. 50–52.

101. Лопушинська О. В. Сутність і напрями розвитку підприємства : теоретичний аспект. *Науковий вісник ПУЕТ. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 5 (84). С. 87–92.

102. Лопушинська О. В. Сутність і типи розвитку підприємств. *Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах : позиціонування і реалії* : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конфер., 21–

22 березня 2018 р. Київ : Вид. центр КНУКиМ, 2018. С. 278–280.

103. Лопушинська О. В. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення управління ресурсозбереження в Україні і світі. *Вісник Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького*. 2019. Вип. 4. С. 57–66.

104. Лопушинська О. В. Теоретичні засади механізму управління підприємством. *Estern European studies: economics, education and law : Proceedings of the International Scientific Conferenc*, June 7–8 2018. Bulgaria. Burgas : Publishing House FLAT Ltd-Burgas, 2018. Р. 43–45.

105. Лопушинська О. В. Науково-методичні підходи до оцінки ефективності управління ресурсозбереженням і ресурсозберігаючим розвитком підприємства. *Scientific development, advanced technologies, innovations : Scientific works and theses V International scientific and practical conference*, 6–8 May 2019. Nemoros s.r.o., Prague, 2019. С. 76–83.

106. Лопушинська О. В. Теоретичні засади організаційно-економічного механізму управління ресурсозберігаючим розвитком підприємства. *Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки* : матер. II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 13 жовтня 2017 р. Полтава : РВВ ПДАА, 2017. С. 308–309. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/academicdepartment/kafedramenedzhmentu/ilovepdfcom-171-317.pdf>

107. Лопушинська О. В. Теоретичні засади організаційно-економічного механізму управління підприємством. *Створення ефективної інфраструктури в умовах інноваційної економіки* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер., 9 червня 2018 р. Дніпро : НО «Перспектива», 2018. Ч. 1. С. 78–81.

108. Лопушинська О. В. Теоретичні і методичні основи оцінки ефективності управління ресурсозбереженням підприємства. *Менеджмент, підприємництво та цифрові інновації* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер., 30 березня 2019 р. ГО «Львівська економічна фундація». Львів : ЛЕФ, 2019.

С. 38–41. (0,20 друк. арк.).

109. Лопушинська О. В., Вовк М. О. Техніко-технологічна реструктуризація як елемент ресурсозберігаючого розвитку підприємства під час формування загальної стратегії інноваційного типу. *Механізм управління стратегіями випереджаючого інноваційного розвитку промислових підприємств* : колективна монографія / за ред. к.е.н., доцента Ілляшенко Н. С. Суми : Триторія, 2019. С. 70–80.

110. Лопушинська О. В., Дмитренко А. Р. Особливості управління інформаційними ресурсами підприємства. *Інноваційний розвиток та безпека підприємства в умовах неоіндустріального суспільства* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер, 31 жовтня 2019 р. Луцьк, 2019. С. 631–633.

111. Лопушинська О. В., Єрмакова Д. В. Сутність і значення управління ресурсозбереженням підприємства. *Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки* : матер. II Всеукр. наук.-практ. конфер., 31 жовтня, 2018 р. Полтава : ПДАА, 2018. С. 38–39.

112. Лопушинська О. В., Жуков А. Є. Інновації як складова стратегічного управління для підприємств АПК. *Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки* : матер. IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конфер., 01 листопада 2019 р. Полтава : РВВ ПДАА, 2019. С. 117–119.

113. Ляшенко І. О. Особливості та перспективи розвитку ресурсозбереження в Україні. *Ефективна економіка*. 2012. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1537>. (дата звернення: 9.08.2019).

114. Ляшенко І. О. Ресурсозбереження у забезпеченні економічної ефективності діяльності деревообробних підприємств : монографія. URL: rada.kpi.ua/files/dissertation/dis_Lyashenko_I.O.doc (дата звернення: 15.12.2020).

115. Мазін Ю. О. Економічні основи управління інноваційною ресурсозберігаючою політикою в машинобудуванні : автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.02.02. Суми, 2005. 22 с.

116. Мазур О. В., Артеменко Л. П. Стратегічне управління ресурсозбереженням підприємства в умовах енергетичних обмежень. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2017. № 14. С. 245–250.

117. Мазур О. В., Артеменко Л. П. Міжнародний бенчмаркінг стратегій ресурсозбереження промислових підприємств. *Економіка і суспільство*. Вип. 6. 2016. С. 178–182.

118. Маркіна І. А., Зось-Кіор М. В., Сьомич М. І. Менеджмент ресурсозбереження в агропродовольчій сфері : інноваційність виробництва, екологізація землекористування, сталий розвиток сільських територій. *Держава та регіони. Серія Економіка та підприємництво*. 2020. № 4 (115). С. 54–59.

119. Мартынов Р. С. Методы управления ресурсосбережением на промышленном предприятии. *Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета*. 2010. № 5. С. 94–97.

120. Маслова Г. Н. Проблемы повышения эффективности использования энергетических ресурсов. *Економіка та право*. 2009. № 1. С. 146–150.

121. Матіщак Ю. І. Характеристика поняття «розвиток підприємства» та його зв'язку з іншими економічними категоріями. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2015. № 3 (223). С. 102–112.

122. Матросова Л. М., Носкова С. А. Теоретичні засади поняття «виробничі ресурси підприємства» та їх класифікація. *Економічний вісник Донбасу*. 2011. № 2 (24). С. 207–211.

123. Мельник Л. Г., Сотник І. М., Чигрин О. Ю. Економіка природних ресурсів : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2010. 346 с.

124. Микитенко В. В. Формування комплексної системи управління енергоефективністю в галузях промисловості : монографія. К. : Укр.

видавничо-поліграфічна компанія «Екс. Об», 2004. 336 с.

125. Михайлова М. М., Жексенбаева А. Б., Клепандина С. А., Ушницкий О. А., Филиппов Ф. С., Конторусова С. С. Ситуационный подход в управлении организациями. *Экономика и управление в XXI веке : тенденции развития*. 2014. № 14. С. 116–121.

126. Мица Н. В. Обґрунтування механізму управління ресурсозберігаючими галузевими трансформаціями на основі використання моделі МГБ. *Наука й економіка*. 2013. Вип. 3. С. 199–204.

127. Мних О. Б., Іванова Д. О. Актуальні проблеми забезпечення ресурсозбереження на промислових підприємствах у конкурентній економіці. *Якість економічного розвитку : глобальні і локальні аспекти* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конфер., 24–25 травня 2012 р. С. 11–12.

128. Моргун Т. Н., Соловьев К. С., Тищенко Г. З. Формирование механизма управления ресурсосбережением на промышленном предприятии. *Современные проблемы науки и образования : электронный научный журнал*. 2013. № 6. URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=11720> (дата звернення: 22.08.2019).

129. Мяснянkin А. А. обоснование приоритетных направлений ресурсосбережения и повышения эффективности производства продукции растениеводства (на материалах Курской области) : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Курск, 2002. 159 с.

130. Назаренко М. Делать как лучше, а не как всегда. *ЖКХ*. 2002. № 6. С. 2–6.

131. Невелев А. М., Сиренко В. А., Габ В. Н. Экономика ресурсосбережения / под ред. А. М. Невелева; Госплан УССР НИЭИ. Киев : Наук. думка, 1989. 248 с.

132. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка / Российская академия наук. Институт русского языка имени В. В. Виноградова. 4-е изд., доп. М. : Азбуковник, 1997. 944 с.

133. Озерникова Т. Г., Беркович Т. А. Использование системного

подхода к управлению человеческими ресурсами региона. *Известия Байкальского государственного университета*. 2009. № 3. С. 42–45.

134. Огорокова Л. Г. Ресурсный потенциал предприятий. СПб. : СПбГТУ, 2001. 293 с.

135. Омельчишин В. И. Ресурсосбережение как фактор повышения эффективности общественного производства : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. М., 1993. 171 с.

136. Орлатий М. К., Романюк С. А., Дегтярьова І. О. Ресурсний потенціал регіону : навч. посіб. авт.-упор. та ін.; Київ : НАДУ, 2014. 724 с.

137. Панасенко Н. С. Экономическая безопасность в контексте ресурсосбережения и природоохранной деятельности (на материалах Ставропольского края) : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Ставрополь, 2006. 153 с.

138. Пасынкова О. М. Организационно-экономические аспекты устойчивого развития предприятий на основе ресурсосбережения (на примере масложировых предприятий Воронежской области) : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Воронеж, 2004. 205 с.

139. Пекшин С. В. Планування систем формування стратегії ресурсозбереження на підприємствах машинобудування. *Ефективна економіка*. 2014. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3268> (дата звернення: 26.08.2019).

140. Петрушка Т. О. Оцінювання економічної ефективності ресурсозберігаючого розвитку промислових підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук : 08.00.04. Львів, 2013. 27 с.

141. Писаревський І. М. Підвищення ефективності використання ресурсів у плануванні виробничих процесів. *Фінанси України*. 2005. № 10. С. 91–100.

142. Покарев Г. М. Ресурсосбережение: проблемы и решение. М. : Экономика, 1990. 310 с.

143. Половникова С. Ю. Ресурсозбереження в розширеному

відтворенні трансформаційної економіки України : дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01. Дніпропетровськ, 2003. 182 с.

144. Попов А. С. Резервы ресурсосбережения на машиностроительных предприятиях : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Саратов, 2006. 145 с.

145. Потапова Н. Н. Ресурсосбережение как инструмент управления затратами в регионе. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки*. 2010. № 20. С. 154–158.

146. Предеін А. М. Роль ресурсів у стратегічному управлінні підприємством. *Бізнесінформ*. 2012. № 9. С. 166–169.

147. Приварникова І. Ю. Соціально-екологічна та ресурсозберігаюча спрямованість управління інноваційним розвитком : досвід Японії. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 2 (1). С. 122–131.

148. Прийма Л. Р., Кулиняк І. Я. Розвиток підприємства: сутність поняття. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22 (10). С. 236–241.

149. Реймерс Н. Ф. Экология (теории, законы, правила принципы и гипотезы). М. : «Россия Молодая», 1994. 367 с.

150. Руденко Л. Г., Лісовський С. А. Природно-ресурсний потенціал економічного зростання. *Вісник НАН України*. 2001. № 4. С. 20–32.

151. Савенко А. С. Управление ресурсосбережением на предприятии на основе анализа резервов энергоэффективности : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд.экон.наук : 08.00.05. Москва, 2012. 25 с.

152. Скоков С. А. Эколого-экономическое регулирование процессов ресурсосбережения : дис. ... канд. экон. наук : 08.08.01. Сумы, 2002. 190 с.

153. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. 2-е вид., випр. і доп. К. : Головна редакція УРЕ, 1985. 968 с.

154. Советский энциклопедический словарь / под. ред. А. М. Прохорова. М. : «Советская энциклопедия», 1980. 1600 с.

155. Сотник И. Н., Шевцов С. В. Управление инновационным ресурсосбережением на микроуровне в условиях трансформационных

- изменений экономики. *Механізм регулювання економіки*. 2013. № 1. С. 47–53.
156. Сотник І. М. Економічні основи ресурсозбереження. Суми : Університетська книга, 2013. 230 с.
157. Сотник І. М. Управління ресурсозберігаючими трансформаціями на основі моделі міжгалузевого балансу. *Наукові вісті НТУУ «КПІ». Серія «Економіка та організація виробництва»*. 2009. № 1. С. 5–12.
158. Сталінська О. В. Економічна складова ресурсозберігаючих технологій на металургійних підприємствах. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2015. № 1–2. С. 109–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2015_1-2_22 (дата звернення: 23.07.2019).
159. Суходоля О. М. Модель аналізу енергоспоживання та визначення рівня енергоефективності національної економіки. *Економіка України*. 2005. № 5. С. 31–38.
160. Таран В. А., Богатырёв А. В. Ресурсосбережение – новый символ социально-экономического и научно-технического прогресса. *Машиностроитель*. 2003. № 12. С. 8–19.
161. Тлумачний словник економіста / за ред. проф. С. М. Гончарова та ін. К. : Центр учбової літератури, 2009. 264 с.
162. Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : учеб. для вузов / пер. с англ. под ред. Л. Г. Зайцева и М. И. Соколовой. М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. 576 с.
163. Топузов Н. К. Моделирование механизма управления ресурсосбережением корпорации. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Экономика и менеджмент*. 2009. № 8 (141). С. 63–68.
164. Тюнен И. Г., Изолированное государство М. : Экономическая жизнь, 1926. № XII. 326 с.
165. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4-х т.

Пер. с нем. = Russisches etymologisches Wörterbuch / Перевод и дополнения О. Н. Трубочёва. 4-е изд., стереотип. М. : Астрель, АСТ, 2004. Т. 3. 830 с.

166. Фатхутдинов Р. А. Качество и ресурсосбережение – ключевые факторы к конкурентоспособности. *Современная конкуренция*. 2010. № 6 (24). С. 134–143.

167. Федірець О. В., Зось-Кіор М. В., Писаренко Р. О. Методичні підходи до оцінки витрат енергетичних ресурсів у сільському господарстві. *Економіка та суспільство*. 2020. Вип. 22. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-45> (дата звернення: 28.12.2020).

168. Федоренко В. Ф. Ресурсосбережение в АПК : науч. изд. М. : ФГБНУ «Росинформагротех», 2012. 384 с.

169. Фесенко І. А. Методологія ресурсозбереження у вугільній галузі. *Теоретичні та прикладні питання економіки* : зб. наук. пр. К. : Київський національний університет ім. Т. Шевченка. 2010. Вип. 2. С. 280-286.

170. Філіпенко А. С. Економіка зарубіжних країн : підруч. для студ. екон. спец. вищих закл. освіти. 2-ге вид. К. : Либідь, 1998. 416 с.

171. Харингтон Дж. Совершенство управления ресурсами / пер. с англ. А. Л. Раскина, В. В. Шахлевича / под науч. ред. В. В. Брагина. М. : РИА «Стандарты и качество», 2008. 352 с.

172. Хумарова Н. И. Ресурсосбережение как доминанта экологизации регионального развития (на примере Приморского регионов). *Nowoczesnosc ponowoczesnosc spoleczenstwo obywatelskie weuropie srodkowej iwschodniej*. Lublin. 2007. Т. II. С. 491–496.

173. Чередниченко О. А., Куренная В. В. Ресурсосбережение как средство повышения экономической эффективности использования производственного потенциала предприятия. *Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета*. 2012. № 80. С. 611–625.

174. Чечета А. П. Экономика материальных ресурсов. Пути совершенствования учета и анализа : учеб. М. : Юрайт, 2014. 457 с.

175. Чорна М. В., Коваль М. С. Особливості управління розвитком

підприємств ресторанного господарства. *Ефективна економіка*. 2015. № 1. URL: nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_1_5 (дата звернення: 24.08.2019).

176. Шевченко Л. А. Нормирование и эффективность использования ресурсов : сб. науч. тр. М. : Изд. НИИПиНа при Госплане СССР, 1990. С. 5–28.

177. Шевченко О. О. Ресурсозберігаючий підхід щодо управління розвитком підприємницького потенціалу інтегрованих структур бізнесу. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки*. 2017. № 3 (111). С. 58–67.

178. Ширма В. В. Функціональна модель інноваційного розвитку підприємств галузі рослинництва. *Молодий вчений*. 2014. № 5 (2). С. 39–44.

179. Шоколенко Е. А. Совершенствование процессов ресурсосбережения на машиностроительных предприятиях : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Омск, 2006. 192 с.

180. Шталь Т. В. Комплексна оцінка ресурсного потенціалу підприємств роздрібної торгівлі : дис. ... канд. экон. наук : 08.07.05 / Харківський держ. ун-т харчування та торгівлі. Харків, 2006. 318 с.

181. Штулер І. Ю. Регулювання ресурсного забезпечення підприємства на засадах гармонізаційного підходу. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 5. С. 27–39.

182. Штулер І. Ю. Стратегічні вектори удосконалення ресурсного забезпечення підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 7. С. 32–44.

183. Cruz-Lovera C., Perea-Moreno A., Cruz-Fernandez J., Alvarez-Bermejo J., Manzano-Agugliaro F. Worldwide Research on Energy Efficiency and Sustainability in Public Buildings. *Sustainability*. 2017. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/9/8/1294> (дата звернення: 29.09.2019).

184. Diachkov D. Strategic aspects of time management. *Management of the 21st century : globalization challenges*. Issue 3 : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros s.r.o. Prague, 2020. P. 245–252.

185. Fedirets O. Management of the development of agricultural resources

use. *Security management of the XXI century : national and geopolitical aspects*. Issue 2 : collective monograph / in edition I. Markina. Prague. Nemoros s.r.o., 2020. P. 297–303.

186. Hinge A., Bertoldi P., Waide P. Comparing Commercial Building Energy Use Around the World. *Commercial Buildings : Program Design, Implementation, and Evaluation*. Panel 4. 2018. P. 136–147.

187. Lopushinska O. Characteristics of elements of the system of management of the enterprise resource conservation development. *Management of the 21st century : globalization challenges* : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros s.r.o., Prague, 2018. P. 249–255.

188. Lopushinska O. Conceptual foundations of resource conservation under modern conditions: monog. *Theory and practice of social, economic and technological changes*. Nemoros. Prague, 2018. P. 66–73.

189. Markina I., Aranchii V., Somuch N., Sharavara R., Lopushynska O. Resource saving regulatory approaches and factors affecting company's energy saving management. *International Journal of Management (IJM)*. 2020. Vol. 11, Issue 7. P. 371–383. DOI: 10.34218/IJM.11.7.2020.036. URL: <http://www.iaeme.com/IJM/issues.asp?JType=IJM&VType=11&IType=7> (дата звернення: 28.11.2020).

190. Markina I., Aranchii V., Somych N., Sharavara R., Lopushynska O. State Regulation of Enterprise Resource Saving Development Management: Experience of Different Countries. *Revista Espacios*. 2020. Vol. 41, Issue 10. URL: <https://www.revistaespacios.com/a20v41n10/a20v41n10p29.pdf> (дата звернення: 15.08.2020).

191. Markina I., Diachkov D., Opeoluwa Oke Adedeji. Monitoring the level of sustainable development of the enterprise. *Problems and Perspectives in Management*. 2017. Vol. 15, Issue 1. P. 210–219.

192. Markina I., Fedirets O., Sazonova T., Kovalenko M., Ostashova V. Formation of Energy Efficient Strategy of Enterprise Management. *Journal of Entrepreneurship Education*. 2018. Vol. 21, Special Issue 2. <https://www.abacademies.org/journals/journal-of-entrepreneurship-education->

inpress.html (дата звернення: 13.08.2019).

193. Vdovenko N., Baidala V., Burlaka N., Diuk A. Management mechanism of agrarian economic system: composition, functioning and factors of development in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2018. Vol. 16, Issue 2. P. 179–189.

194. Zos-Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. Management of efficiency of the energy and resource saving innovative projects at the processing enterprises. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*. 2020. № 4, vol. 42. P. 504–515.

195. Законодавство України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 13.07.2020).

196. Інститут економіки промисловості *Офіційний вебпортал*. URL: <https://iie.org.ua/>. (дата звернення: 23.09.2020).

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ МЕНЕДЖМЕНТУ РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз стану та тенденцій розвитку агропродовольчої сфери України

Агропродовольча сфера є основою продовольчої безпеки України та має значний вплив на стан національної економіки. Окрім забезпечення підприємств і населення сировиною та продуктами харчування, агропродовольча сфера надає можливості для працевлаштування значній частині населення, що підтверджують дані табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Розподіл зайнятого населення України за видами економічної діяльності за 2010–2019 рр., % [сформовано на основі 50; 55; 75]

Галузь	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*	2018*	2019*
Сільське, лісове та рибне господарство	15,4	16,8	17,2	17,5	17,1	17,5	17,6	17,7	18,0	18,2
Промисловість	17,1	16,5	16,4	16,0	16,1	15,7	15,3	15,1	14,8	14,8
Будівництво	4,7	4,5	4,4	4,4	4,1	3,9	4,0	4,0	4,1	4,2
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспорту	22,0	22,1	21,8	22,3	21,9	21,3	21,6	21,8	22,3	22,9
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	6,9	6,8	5,9	6,0	6,2	6,1	6,1	6,1	6,1	6,0
Розміщування та організація харчування	1,8	1,8	1,8	1,8	1,7	1,7	1,78	1,7	1,7	1,8
Інші види діяльності	32,1	31,5	32,5	32,0	32,9	33,8	33,7	33,6	33,0	32,1

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Отже, протягом 2010–2019 рр. частка працівників, зайнятих в сільському, лісовому та рибному господарстві, поступово збільшується і в 2019 році становила 18,2 %. Крім того, значна частка населення працює в переробній та харчовій промисловості, для яких основною сировиною виробництва продукції є результат діяльності саме сільськогосподарських підприємств.

Сільське господарство є основним джерелом національного доходу для більшості країн, що розвиваються. Не виключенням є і Україна. Протягом 2010–2019 рр. в галузі сільського, лісового та рибного господарства створювалась значна частка валової доданої вартості продукції, що безпосередньо впливає на показник ВВП в цілому по країні (табл. 2.2), (Додаток В).

Таблиця 2.2

Динаміка частки валової доданої вартості за видами економічної діяльності в Україні за 2010–2019 рр., % [сформовано на основі 45; 50; 75]

Галузь	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*	2018*	2019*
Сільське, лісове та рибне господарство	8,4	9,4	9,0	9,9	11,8	14,2	13,8	12,1	12,0	10,5
Промисловість	25,3	25,2	24,8	22,7	22,7	23,3	25,0	25,1	24,8	23,1
Будівництво	3,7	3,5	3,2	2,9	2,6	2,3	2,3	2,6	2,7	3,1
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспорту	16,4	17,3	16,7	16,7	16,4	16,2	15,7	16,3	15,6	15,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	8,8	9,3	8,2	8,2	8,0	8,0	7,8	7,6	7,5	7,9
Розміщування та організація харчування	1,0	1,0	0,9	0,9	0,7	0,7	0,8	0,7	0,8	1,0
Інші види діяльності	36,4	34,3	37,2	38,7	37,8	35,3	34,6	35,6	36,6	39,1

*Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Максимальний відсоток створення валової доданої вартості в сільському господарстві спостерігався в 2015 р. У 2019 р. в порівнянні із 2010 р. питома вага валової доданої вартості, створена працівниками сільськогосподарського сектору, збільшилася на 2,1 %. В цілому за останні 10 років галузі сільського, лісового та рибного господарства створили суттєвий внесок в національну економіку країни. Водночас, в результаті глобальних катаклізмів, непослідовної державної політики, військового конфлікту та недбалого господарювання суб'єктів економічних відносин виникають та набувають глобального характеру економічні і екологічні проблеми, які стримують розвиток суспільства країни та світу. Значні масштаби забруднення навколишнього середовища, незворотній характер поступового виснаження природних ресурсів та ряд інших об'єктивних обмежень сучасності обумовлюють необхідність переходу підприємств до сталого розвитку [39; 41; 55]. Саме тому, сьогодні, при визначенні ефективності діяльності галузі економіки потрібно звертати увагу не тільки на економічну ефективність підприємств, на те, яку користь суспільству приносить галузь, але і на екологічні показники діяльності. Для України дана проблема є вкрай актуальною. Не виключенням є і галузі сільського, лісового та рибного господарства, про що свідчать частка викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка частки викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря за видами економічної діяльності в Україні за 2010–2019 рр., %
[сформовано на основі 50; 55; 75]

Галузь	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*	2018*	2019*
Сільське, лісове та рибне господарство	1,8	1,7	1,9	2,1	2,5	2,7	2,7	3,1	3,1	3,3
Промисловість	53,2	51,3	49,7	50,1	49,3	50,1	46,8	52,4	52,9	53,2
Будівництво, ремонт автотранспорту та торгівля	0,6	0,5	0,6	0,4	0,3	0,2	0,3	0,9	0,3	0,2

Продовж. табл. 2.3

Галузь	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*	2018*	2019*
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, водопостачання та каналізація	38,8	41,3	43,4	43,0	42,2	41,4	46,5	39,7	40,1	39,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	4,7	4,5	3,8	3,9	4,1	2,7	1,9	2,3	2,3	2,2
Інші види діяльності	0,9	0,7	0,6	0,5	1,6	2,9	1,8	1,6	1,3	1,3

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

В результаті аналізу розрахованих часток викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за видами економічної діяльності встановлено, що сільське господарство є галуззю з одними з найнижчих показників негативного впливу на навколишнє середовище. А якщо врахувати, що при цьому в середньому за 2010–2019 рр. частка валової доданої вартості продукції сільського господарства складає 10,5 %, а частка зайнятого в цій галузі населення складає близько 18,2 %, то можна зробити висновок, що саме сільське господарство в контексті сталого розвитку є однією з найефективніших та найперспективніших галузей економіки України.

Сьогодні Україна позиціонує себе на міжнародній арені як аграрна держава. Протягом 2010–2019 рр. спостерігається поступове збільшення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні, як в галузі рослинництва, так і тваринництва (табл. 2.4). В основному протягом 2010–2019 рр. спостерігається позитивна динаміка збільшення індексу сільськогосподарської продукції в цілому (як рослинницької, так і тваринницької). Найбільший індекс продукції сільського господарства спостерігається в 2011 р., коли цей показник становив 120,2 %, що

обумовлюється зростанням виробництва продукції рослинництва в даний період. Вдалими роками з точки зору виробництва сільськогосподарської продукції можна визначити також 2013 р. та 2018 р. Індекс продукції тваринництва протягом досліджуваного періоду суттєво не змінювався, спостерігалися незначні коливання на рівні 96–104 %.

Таблиця 2.4

**Індекс сільськогосподарської продукції України за 2010–2019 рр.
[сформовано на основі 47; 50; 51; 52; 75]**

Показник	Роки, % до попереднього року									
	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*	2018*	2019*
Продукція сільського господарства	98,6	120,2	96,1	113,6	102,2	95,2	106,3	97,8	108,2	101,4
Продукція рослинництва	96,4	128,7	93,3	117,1	103,1	94,8	109,1	97,1	110,2	101,8
Продукція тваринництва	104,3	99,8	104,9	103,9	99,5	96,4	97,3	100,2	101,2	100,2

*Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

В Україні серед продукції рослинництва переважає вирощування зернових та зернобобових культур, картоплі і баштанних культур, ягід, винограду, кормових і технічних культур тощо (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка виробництва продукції рослинництва в Україні за 2010–2019 рр., млн грн [сформовано на основі 47; 50; 51; 52; 75]

Роки	Зернові та зернобобові	Культури технічні	Картопля, овочеві, баштанні	Плодово-ягідні, виноград	Кормові культури	Інша продукція рослинництва	Разом
2010	41633,0	33031,2	37996,5	6919,6	4086,4	887,4	124554,1
2011	60492,5	41549,5	46916,5	7758,1	4619,7	1100,1	162436,4
2012	49407,4	40533,8	46395,6	7670,1	4316,1	910,4	149233,4
2013	66997,3	49108,6	45762,2	9092,8	4335,8	598,5	175895,2
2014*	67573,1	50512,2	46497,3	7721,1	4251,0	1153,2	177707,9

Продовж. табл. 2.5

Роки	Зернові та зернобобові	Культури технічні	Картопля, овочеві, баштанні	Плодово-ягідні, виноград	Кормові культури	Інша продукція рослинництва	Разом
2016*	211762,4	172100,4	79821,3	7793,8	17935,5	5048,5	494461,9
2017*	198633,1	167109,5	79901,1	8058,8	16984,9	9469,5	480157,0
2018*	225618,7	190580,1	80896,6	9677,3	17144,5	5430,3	529347,5
2019*	239728,2	194847,6	77753,1	14564,1	8618,2	3194,4	538705,6

*Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Саме тому в структурі виробництва продукції рослинництва вирощування зернових і зернобобових займає найбільшу частку – близько 41 % з врахуванням середнього показника по Україні протягом 2010–2019 рр. (рис. 2.1).

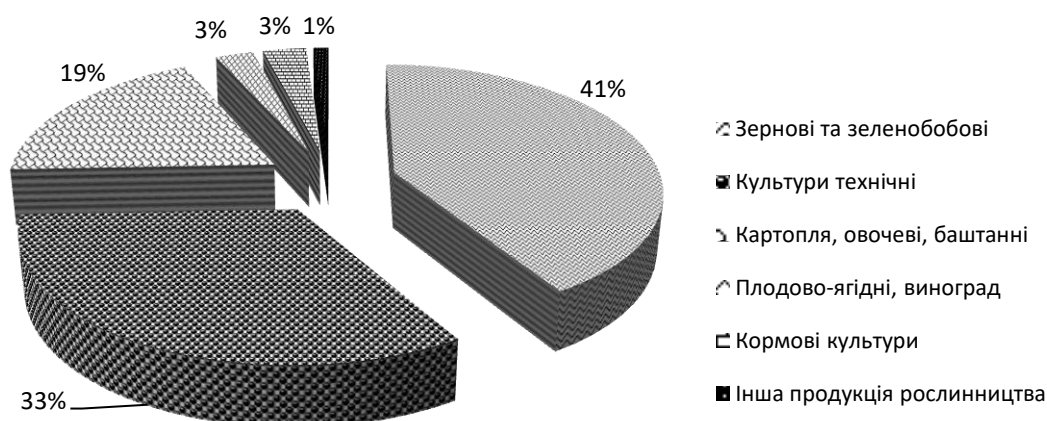

Рис. 2.1. Структура виробництва продукції рослинництва за видами в Україні за усередненими даними за 2010–2019 рр.* [побудовано автором]

*Дані 2014-2019 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Близько 33 % серед продукції рослинництва належить технічним культурам, які використовуються в якості сировини в харчовій і легкій промисловості, парфумерії та фармацевтиці. До таких культур відносять волокнисті (бавовна, льон, конопля, джут тощо), олійні (соняшник, арахіс, соя, ріпак тощо), цукровий буряк, ефірно-олійні культури (троянда, лаванда,

м'ята тощо). Близько 19 % всієї продукції рослинництва належить вирощуванню картоплі, овочевих та баштанних культур. Плодово-ягідних та кормових культур, винограду, іншої продукції вирощують в незначній кількості на рівні 1–3 %. Крім того, в результаті проведеного аналізу виявлено, що, починаючи з 2015 р., за всіма видами продукції рослинництва спостерігається різке збільшення виробництва (в грошових одиницях). Така динаміка пов'язана із зростанням витрат виробництва, що призвело до збільшення як собівартості, так і ціни реалізації.

Тваринництво в Україні також досить розвинено. Досліджуючи динаміку виробництва продукції тваринництва за 2010–2019 рр. спостерігається в 2015 р. різке збільшення виробництва за всіма видами продукції (в грошовому вираженні) (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка виробництва продукції тваринництва в Україні за 2010–2019 рр., млн грн [сформовано на основі 47; 50; 51; 52; 75]

Роки	Сільсько- господарські тварини	Молоко	Яйця	Вовна	Інша продукція тваринництва	Разом
2010	31237,4	28533,0	7935,1	17,6	2609,3	70332,4
2011	31636,5	28151,3	8697,0	16,4	2758,7	71259,9
2012	33390,3	28909,5	8892,9	15,7	2813,0	74021,4
2013	35722,8	29185,3	9127,6	14,9	2913,2	76963,8
2014*	33871,1	28246,1	9114,7	10,8	2488,0	73730,7
2015*	70153,8	47320,7	19498,0	55,0	6788,4	143815,9
2016*	70294,1	46279,7	17548,2	50,3	5798,9	139971,2
2017*	69802,1	45816,9	18022,0	47,9	6629,7	140318,6
2018*	72593,6	44813,7	18729,2	46,8	5763,2	141946,5
2019*	74165,4	42978,0	19362,7	42,6	5728,1	142276,8

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Найбільшу частину в галузі тваринництва відведено вирощуванню і відгодівлі тварин – 49 % (середнє значення за 2010–2019 рр.) (рис. 2.2). Значну частку займає виробництво молока – 34 %. Реалізація яєць становить 13 % від загальної вартості продукції тваринництва. Виробництво вовни займає незначний відсоток (менше 1 %).

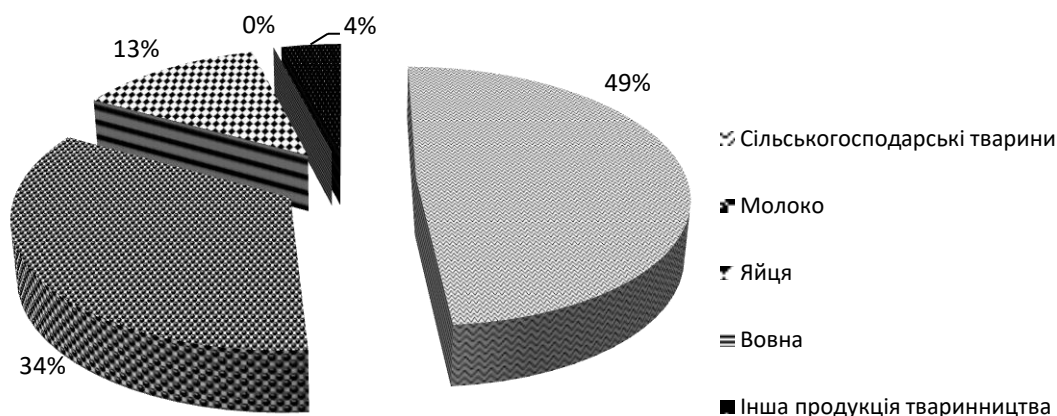

Рис. 2.2. Структура виробництва продукції тваринництва (за видами) в Україні за 2010–2019 рр. (усереднені показники) [побудовано автором]

Дані 2014–2019 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Незначний обсяг займає виробництво меду та продукції бджолярства та інших видів продукції галузі тваринництва. Сьогодні актуальним і перспективним є напрям ставкового рибництва. В Україні розводять переважно коропа, проте з'являються ферми, де розводять осетерів та форель. В степових та лісостепових областях досить активно розвивається шовківництво [53].

Важливе значення для розвитку національної економіки країни в аспектів ресурсозбереження є співвідношення між експортом та імпортом продукції. Сільськогосподарські продукти, зокрема зерно, олія, м'ясо є основними товарами експорту України (рис. 2.3), (Додаток Г). Отже, наша держава є потужним експортером таких видів сільськогосподарської продукції: жири та олія, зернові культури, насіння та плоди олійних культур,

молоко, яйця, мед натуральний, м'ясо та субпродукти. В цілому спостерігається позитивна динаміка експорту, що часто супроводжується виснаженням земельних ресурсів. Так, в 2019 р. загальний експорт сільськогосподарської продукції України збільшився в порівнянні з 2010 р. на 12,2 млрд. дол. США.

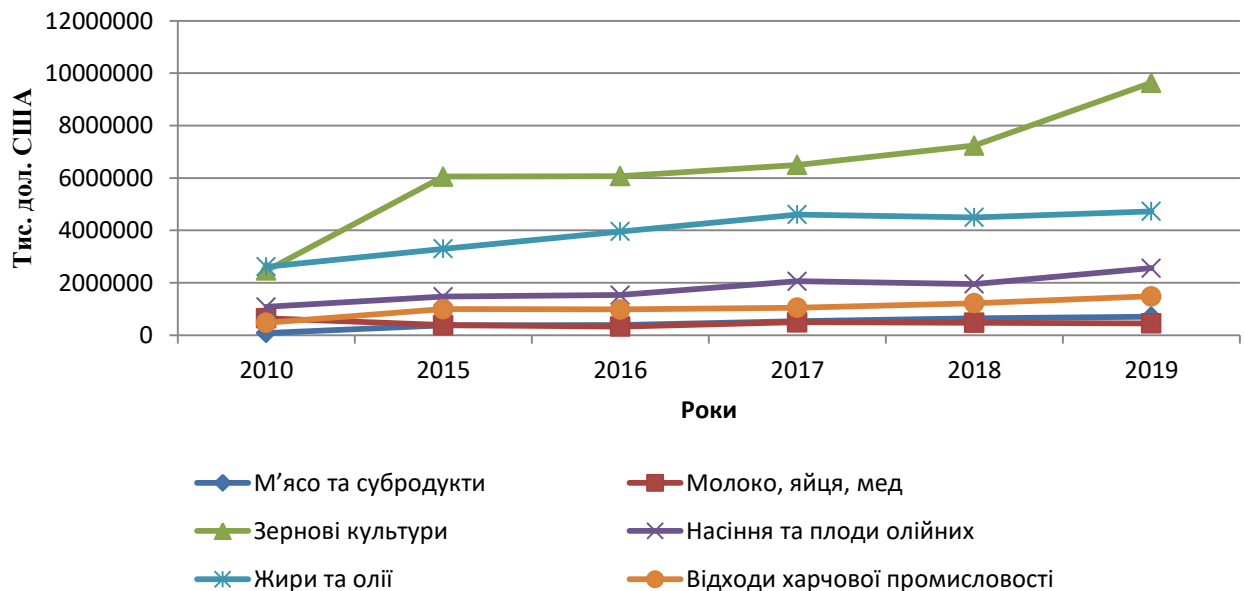

Рис. 2.3. Динаміка експорту сільськогосподарської продукції України за 2010–2019 рр.* [побудовано автором на основі 45; 52; 75]

*Дані 2015-2019 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Встановлено, що найбільша питома вага в загальному обсязі експорту сільськогосподарської продукції припадає на продукти рослинного походження – 52 % (рис. 2.4). Суттєва частка в загальному обсязі експорту сільськогосподарської продукції припадає на жири та олію – 24 %. Харчові продукти експортують в розмірі 18 % від загального обсягу експорту сільськогосподарської продукції. Значна частка серед них є відходами харчової промисловості, які використовуються як корм для сільськогосподарських тварин та сировина для виробництва продукції. Це свідчить про зростання частки продукції з низькою доданою вартістю, що негативно впливає на розвиток галузі сільського господарства та економіки країни в цілому.

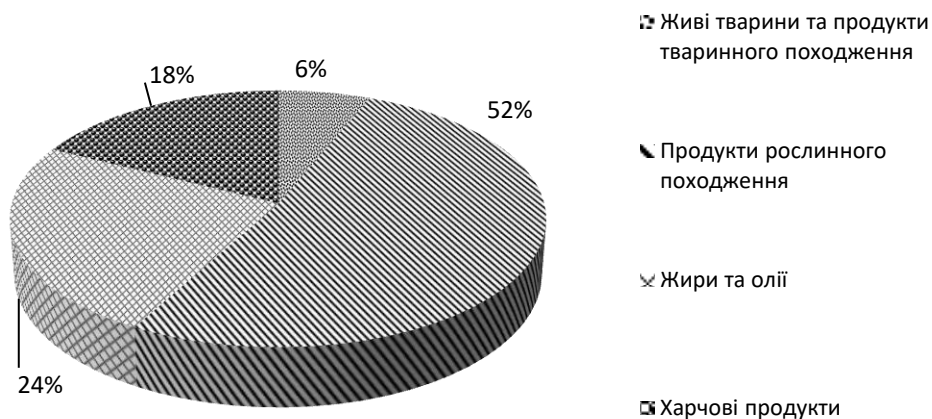

Рис. 2.4. Структура експорту сільськогосподарської продукції України за усередненими даними за 2010–2019 рр.* [побудовано автором на основі 75]

*Дані 2015-2019 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Щодо імпорту сільськогосподарської продукції, то в 2015 р. в порівнянні з 2010 р. спостерігається різке зменшення обсягів ввозу продукції (рис. 2.5), (Додаток Д). Це пов'язано з нестабільною економічною і політичною ситуацією в Україні, викликаною військовими діями на сході країни. Крім того, багато підприємств змушені були змінювати постачальників. Проте, протягом наступних п'яти років спостерігається поступове збільшення обсягів імпорту сільськогосподарської продукції і на кінець 2019 р. його значення майже досяго рівня імпорту 2010 р.

Найбільше в Україну імпортується плодів, горіхів та риби. В 2010 р. в Україну було імпортовано плодів та горіхів на 733 млн. дол. США, в 2019 р. цей показник зменшився 673 млн. дол. США. У 2019 р. в порівнянні з 2010 р. збільшився імпорт риби – з 568 до 644 млн. дол. США. Обсяг імпортованого тютюну протягом 2010–2019 рр. змінювався не суттєво і в 2019 р. становив 496 млн. дол. США. За останні роки майже вдвічі збільшився імпорт алкогольних та безалкогольних напоїв. Якщо в 2010 р. в Україну ввозили алкогольних та безалкогольних напоїв на суму 270 млн. дол. США, то в 2019 р. цей показник збільшився до 533 млн. дол. США.

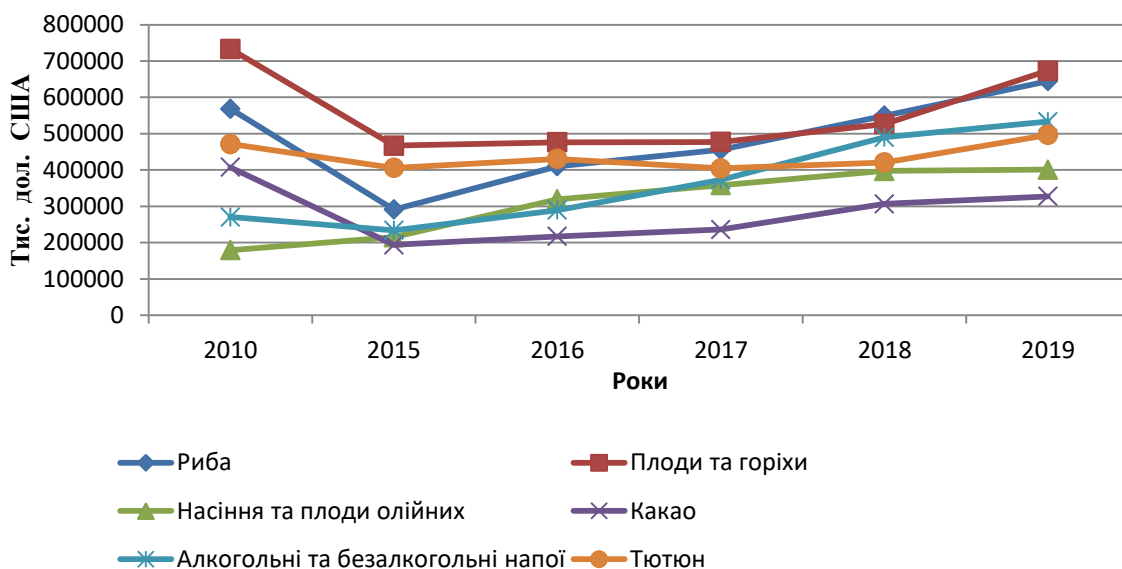

Рис. 2.5. Динаміка імпорту сільськогосподарської продукції України за 2010–2019 рр.* [побудовано автором на основі 45; 52; 75]

*Дані 2015–2019 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

В структурі імпорту сільськогосподарської продукції переважають харчові продукти, частка яких становить 45 % (рис. 2.6).

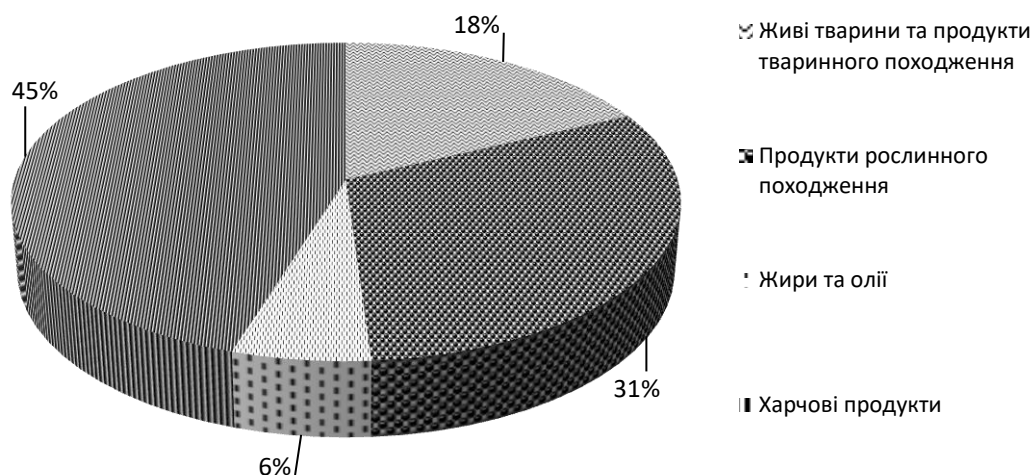

Рис. 2.6. Структура імпорту сільськогосподарської продукції України за усередненими даними за 2010–2019 рр.* [побудовано автором на основі 75]

*Дані 2015–2019 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Суттєву частку імпорту займають продукти рослинного походження – 31 %, серед яких плоди та насіння, кава та чай. Україна імпортує близько 18 % в середньому протягом 2010–2019 рр. продуктів тваринного походження – переважно це риба та м'ясо. Частка імпорту жирів та олії становить в середньому 6 % від обсягу імпорту сільськогосподарської продукції.

Зростання частки продукції сільськогосподарських виробників в сукупному експорті країни під час кризи є одним із важливих чинників зменшення втрат національної економіки. Протягом 2010–2019 рр. торговельний баланс сільськогосподарської продукції України характеризується як активний, тобто його сальдо є позитивним і означає, що обсяг експорту перевищує імпорт (рис. 2.7).

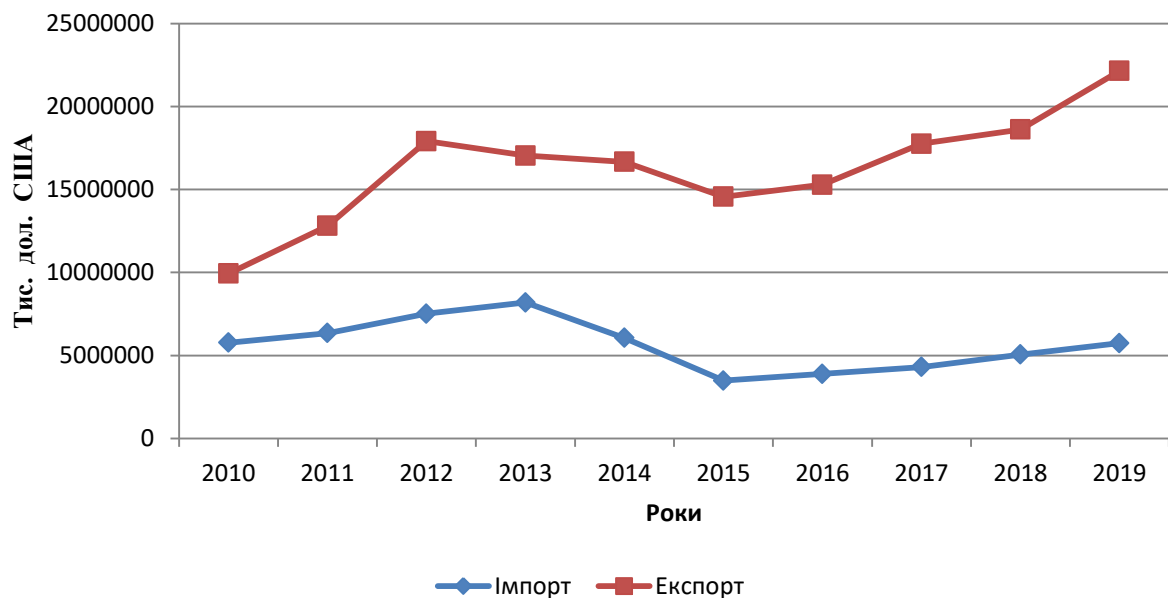

Рис. 2.7. Динаміка експорту та імпорту сільськогосподарської продукції України за 2010–2019 рр.* [побудовано автором на основі 45; 52; 75]

*Дані 2014–2019 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Крім того, спостерігається зростання експорту більш швидкими темпами, ніж зростають обсяги імпорту, що позитивно впливає на економіку країни і допомагає заощадити іноземну валюту, яку доцільно використати для імпорту інших ресурсів, обладнання, сировини для підтримки економічного розвитку країни [69; 72]. Не в останню чергу це пов'язано із

структурою посівних площ, аналіз якої свідчить, що більшість з них зайнята під зерновими і зернобобовими культурами (більше 50 %) – табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Посівні площі сільськогосподарських культур в Україні за 2010–2019 рр. [сформовано на основі 50; 52; 75]

Роки		Культури зернові та зернобобові	Культури технічні	Картопля, овочеві, баштанні	Кормові культури	Разом сільськогосподарські культури
2010	тис. га	15090	7296	1967	2599	26952
	%	56,0	27,1	7,3	9,6	100,0
2011	тис. га	15724	7441	2028	2477	27670
	%	56,8	26,9	7,3	9,0	100,0
2012	тис. га	15449	7854	2023	2475	15449
	%	55,6	28,2	7,3	8,9	100,0
2013	тис. га	16210	7869	1961	2289	16210
	%	57,2	27,8	6,9	8,1	100,0
2014*	тис. га	14801	8437	1900	2101	14801
	%	54,3	31,0	7,0	7,7	100,0
2015*	тис. га	14739	8350	1823	1990	26902
	%	54,8	31,0	6,8	7,4	100,0
2016*	тис. га	14401	8852	1841	1932	27026
	%	53,3	32,8	6,8	7,1	100,0
2017*	тис. га	14624	9259	1844	1858	27585
	%	53,0	33,6	6,7	6,7	100,0
2018*	тис. га	14839	9266	1825	1769	27699
	%	53,6	33,4	6,6	6,4	100,0
2019*	тис. га	15318	9130	1828	1725	28001
	%	54,7	32,6	6,5	6,2	100,0

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Значна частка посівних площ відведена під технічні культури (близько 30 %). Картоплею, овочевими і баштаними культурами зайнято близько 6-7 % посівних площ, як і кормовими культурами.

Виробництво зернових культур є пріоритетним напрямом діяльності сільського господарства України. Протягом 2010-2019 рр. спостерігається тенденція поступового збільшення виробництва зернових і зернобобових культур (рис. 2.8), (Додаток Е).

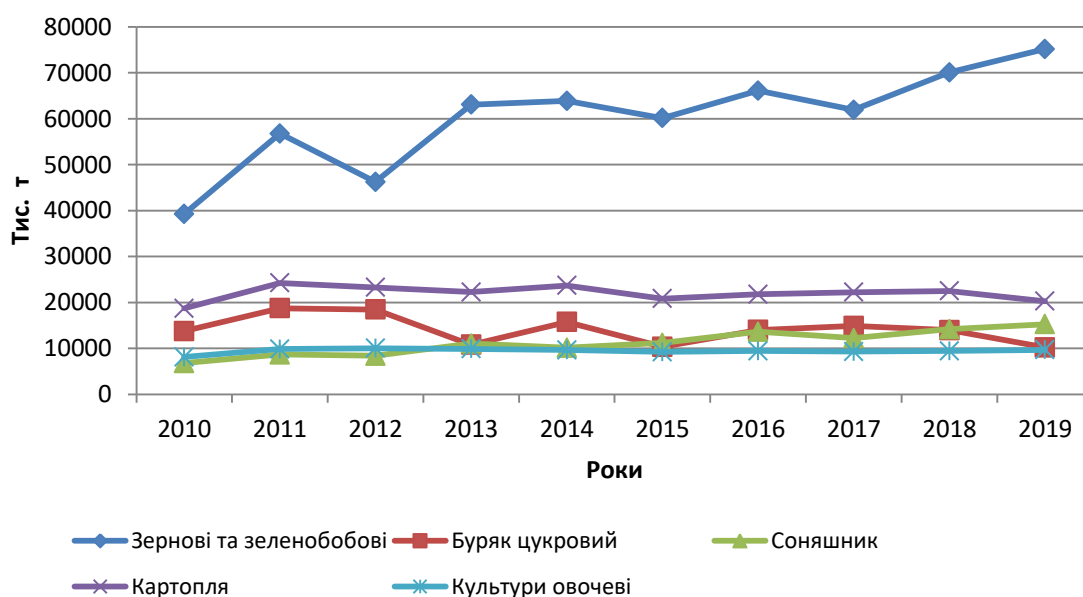

Рис. 2.8. Динаміка виробництва основних сільськогосподарських культур в Україні за 2010–2019 рр.* [побудовано автором на основі 50; 75]

*Дані 2014-2019 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Протягом 2010–2019 рр. спостерігається також значне збільшення обсягу виробництва соняшника (з 6771,5 тис. т до 15254,1 тис. т). Обсяги виробництва картоплі і овочевих культур за досліджуваний період змінились несуттєво в сторону збільшення, а виробництво цукрового буряка скоротилось з 13749,2 тис. т у 2010 р. до 10204,5 тис. т у 2019 р.

Тваринництво також є важливою галуззю сільського господарства України. Окрім основної продукції, тваринництво забезпечує землеробство органічними добривами, які сприяють підвищенню родючості ґрунту, розвитку мікрофлори і колообігу речовин у природі [53; 64; 69]. В Україні

протягом 2010–2019 рр. простежується тенденція до поступового зменшення поголів'я всіх видів сільськогосподарських тварин, окрім птиці (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Динаміка кількості сільськогосподарських тварин в Україні за 2010–2019 рр., тис. голів [сформовано на основі 50; 52; 75]

Роки	Велика рогата худоба	Свині	Вівці та кози	Коні	Кролі	Птиця	Бджолосім'ї, тис.
2010	4494,4	7960,4	1731,7	414,2	5354,7	203839,8	2921,5
2011	4425,8	7373,2	1739,4	395,7	5642,7	200760,6	2890,9
2012	4645,9	7576,7	1738,2	376,6	5657,5	214070,6	2935,5
2013	4534,0	7922,2	1735,2	354,2	5735,4	230289,8	2985,8
2014*	3884,0	7350,7	1371,1	316,8	5141,3	213335,7	2699,6
2015*	3750,3	7079,0	1325,3	305,8	5042,9	203986,2	2590,0
2016*	3682,3	6669,1	1314,8	291,5	4940,4	201668,0	2487,1
2017*	3530,8	6109,9	1309,3	264,9	4773,3	204830,9	2642,2
2018*	3332,9	6025,3	1268,6	244,0	4700,0	211654,4	2601,0
2019*	3092,0	5727,4	1204,5	224,4	4522,9	220485,8	2633,2

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

В динаміці вирощування птиці протягом досліджуваного періоду спостерігаються різкі збільшення в 2013 р., 2018 р. та 2019 р. (рис. 2.9), (Додаток Ж),. Вирощування свиней за 2010–2019 рр. відбувалось приблизно на одному рівні, окрім 2013 р., коли спостерігалось невелике збільшення вирощування даного виду тварин. Обсяги вирощування великої рогатої худоби значно скоротилось у 2014 р., а в період з 2014–2019 рр. трималось майже на одному рівні з незначним зменшенням. Причиною зменшення обсягів виробництва яловичини та телятини стало масове скорочення поголів'я худоби. Протягом 2010–2019 рр. зменшувались як потужності

виращування худоби в сільськогосподарських підприємствах, так і в господарствах населення.

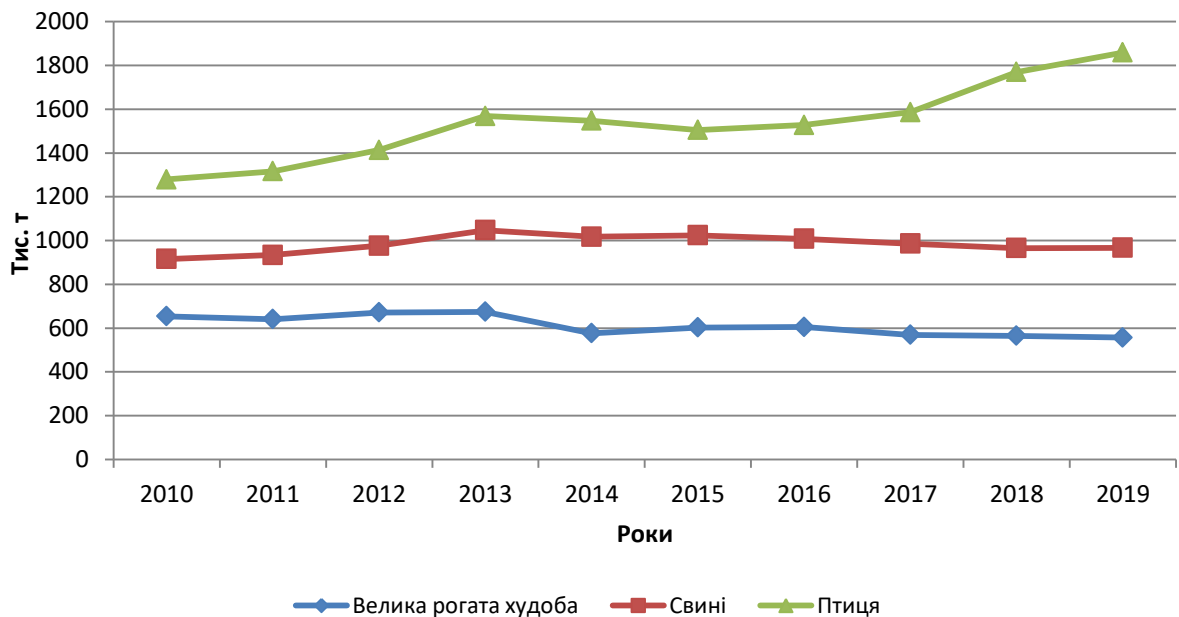

Рис. 2.9. Динаміка вирощування сільськогосподарських тварин в Україні за 2010–2019 рр. в живій масі* [побудовано автором на основі 75]

*Дані 2014-2019 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

У господарствах України питома вага спеціалізованих м'ясних порід є незначною (близько 11 %), тому основну кількість яловичини одержують від худоби молочного та молочно-м'ясного напрямів продуктивності [53]. До негативних тенденцій у розвитку скотарства в Україні слід також віднести зниження продуктивності поголів'я сільськогосподарських тварин.

Провідні позиції в галузі тваринництва сьогодні займає птахівництво. Значення птахівництва для продовольчої безпеки України, а також для населення, визначається його можливістю забезпечувати цінними і незамінними продуктами харчування – яйцями і м'ясом [66]. Саме ці продукти характеризуються високою поживністю, відмінними дієтичними і смаковими якостями (рис. 2.10).

За 2010–2019 рр. спостерігається зменшення виробництва яєць і збільшення виробництва м'яса птиці.

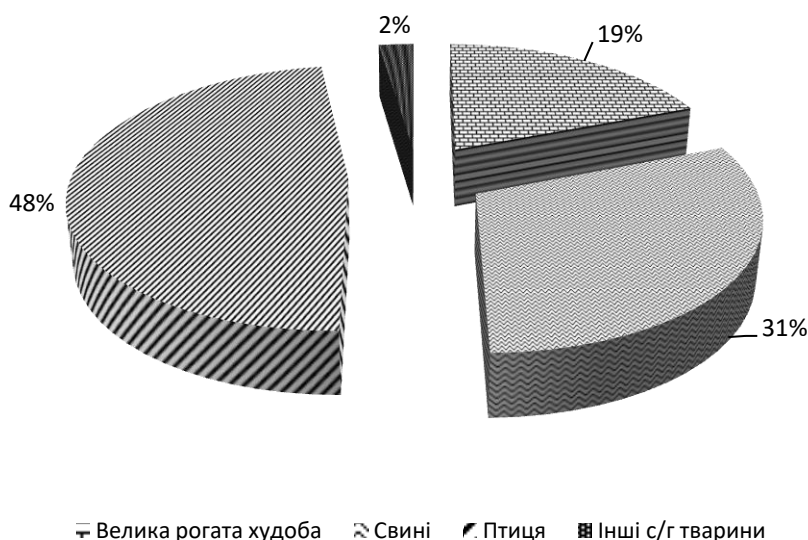

Рис. 2.10. Структура виробництва основних сільськогосподарських культур в Україні за 2010–2019 рр. [побудовано автором на основі 50; 52; 75]

Дані 2014-2019 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Протягом досліджуваного періоду скоротилось також виробництво молока, яєць і меду (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Динаміка виробництва продукції тваринництва в Україні за 2010–2019 рр. [сформовано на основі 50; 52; 75]

Роки	М'ясо (у забійній масі), тис. т, в т.ч.	— яловичина	— свинина	— м'ясо птиці	— баранина та козлятина	— кролятина	Молоко, тис. т	Яйця, млн. шт.	Вовна, т	Мед, т
2010	2059,0	427,7	631,2	953,5	21,0	13,5	11248,5	17052,3	4192	70873
2011	2143,8	399,1	704,4	995,2	19,6	14,0	11086,0	18689,8	3877	70311
2012	2209,6	388,5	700,8	1074,7	19,7	14,2	11377,6	19110,5	3724	70134
2013	2389,4	427,8	748,3	1168,3	18,7	14,2	11488,2	19614,8	3520	73713
2014*	2359,6	412,7	742,6	1164,7	14,4	13,4	11132,8	19587,3	2602	66521
2015*	2322,6	384,0	759,7	1143,7	13,7	13,3	10615,4	16782,9	2270	63615
2016*	2323,6	375,6	747,6	1166,8	13,4	12,2	10381,5	15100,4	2072	59294
2017*	2318,2	363,5	735,9	1184,7	13,5	12,2	10280,5	15505,8	1967	66231

Продовж. табл. 2.9

Роки	М'ясо (у забійній масі), тис. т, в т.ч.	— яловичина	— свинина	— м'ясо птиці	— баранина та козлятина	— кролятина	Молоко, тис. т	Яйця, млн. шт.	Вовна, т	Мед, т
2018*	2354,9	358,9	702,6	1258,9	14,3	12,2	10064,0	16132,0	1908	71279
2019*	2492,4	369,5	708,3	1381,4	13,9	11,6	9663,2	16677,5	1734	69937

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Динаміка обсягу виробництва і цін суттєво позначилися на фінансових результатах підприємств агропродовольчої сфери. Так, питома вага сільськогосподарських підприємств України, що отримали чистий прибуток в 2019 р. значно вища, ніж за даними 2010 р. – 83,4 % проти 69,6 % (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Чистий прибуток (збиток) сільськогосподарських підприємств України за 2010–2019 рр.* [сформовано на основі 50; 75]

Роки	Усього				
	чистий прибуток (збиток), млрд грн	підприємства, які одержали прибуток		підприємства, які одержали збиток	
		у відсотках до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млрд грн	у відсотках до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млрд грн
2010	17,25	69,6	22,10	30,4	4,84
2011	25,27	83,5	30,18	16,5	4,92
2012	26,73	78,6	33,57	21,4	6,84
2013	14,93	80,3	26,19	19,7	11,26
2014*	20,26	84,8	50,95	15,2	30,69
2015*	101,91	88,9	127,53	11,1	25,61
2016*	89,82	88,4	102,50	11,6	12,68
2017*	68,28	86,7	88,68	13,3	20,40
2018*	70,46	86,7	93,25	13,3	22,79
2019*	90,17	83,4	114,67	16,6	24,50

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Протягом останніх років спостерігається тенденція до збільшення величини чистого прибутку сільськогосподарських підприємств.

Зважаючи на дані результати та аналіз структури витрат на виробництво продукції сільськогосподарських підприємств в Україні (табл. 2.11), слід відзначити зменшення питомої ваги матеріальних витрат і витрат на оплату праці при одночасному збільшенні питомої ваги амортизації, що пов'язано із використанням ресурсозберігаючих технологій та високопродуктивного обладнання, збільшенням продуктивності праці, збільшенням терміну експлуатації обладнання на підприємствах агропродовольчої сфери.

Таблиця 2.11

**Витрати на виробництво продукції (товарів, послуг)
сільськогосподарських підприємств в Україні за 2010–2019 рр.
[сформовано на основі 47; 50; 52; 75]**

Роки	Витрати на виробництво продукції (товарів, послуг), млрд грн	З них за складовими витрат					
		матеріальні витрати та витрати на оплату послуг, використані у виробництві		амортизація		витрати на оплату праці	
		млрд грн	у відсотках до загальних витрат	млрд грн	у відсотках до загальних витрат	млрд грн	у відсотках до загальних витрат
2010	75,0	52,5	70,0	4,0	5,3	6,8	9,1
2011	99,3	70,7	71,2	4,8	4,8	9,0	9,1
2012	123,7	84,9	68,6	6,5	5,3	11,6	9,4
2013	127,2	88,5	69,6	7,0	5,5	9,7	7,6
2014*	154,3	108,7	70,4	8,3	5,4	11,0	7,1
2015*	208,2	153,1	73,5	9,3	4,5	11,5	5,5
2016*	288,5	207,9	72,1	14,2	4,9	15,6	5,4
2017*	405,0	242,3	59,8	19,2	4,7	20,3	5,0
2018*	443,0	248,0	56,0	25,8	5,8	25,2	5,7
2019*	463,3	266,9	57,6	32,3	7,0	29,7	6,4

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

В той же час за 2010–2019 рр. ціни на сільськогосподарську продукцію в Україні зросли більш ніж вдвічі (Додаток І). Протягом досліджуваного періоду спостерігається тенденція до зростання як на продукцію рослинництва, так і на продукцію тваринництва. Найбільше значення індексу цін на всі види сільськогосподарської продукції (окрім картоплі) спостерігається в 2015 р. (рис. 2.11).

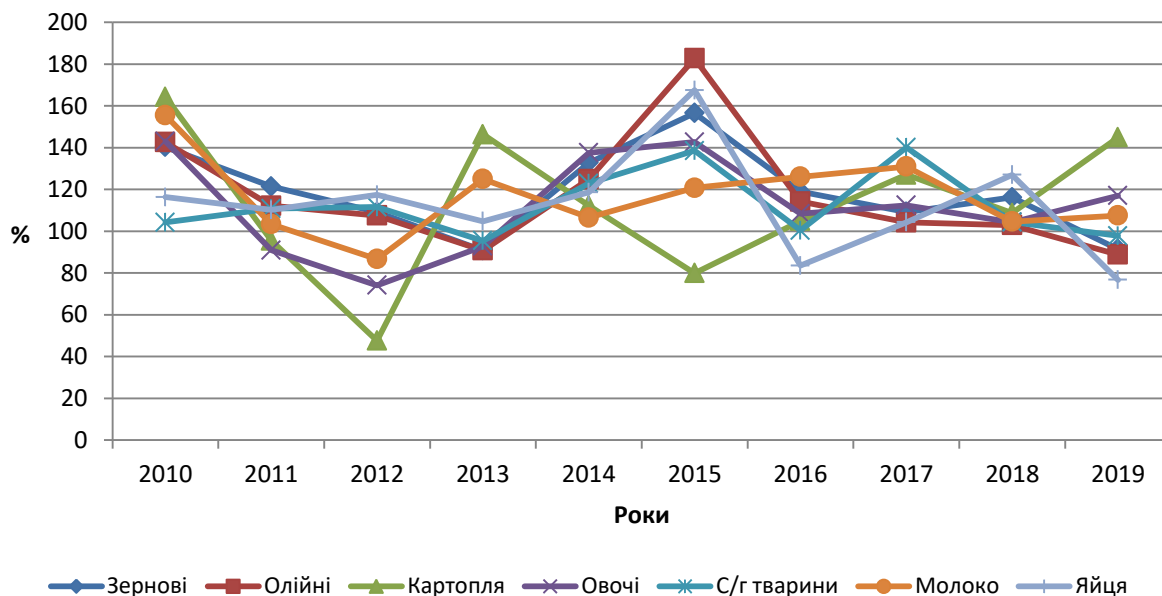

Рис. 2.11. Динаміка індексу цін сільськогосподарської продукції в Україні за 2010–2019 рр. [побудовано автором на основі 47; 50; 75]

* Дані 2014–2019 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Зростання цін на продукцію підприємств агропродовольчої сфери спостерігається протягом останнього десятиріччя, що свідчить про послаблення продовольчої та економічної безпеки, наявності негативних прогнозів щодо подальшої цінової динаміки на ринку агропродукції.

В результаті проведеного дослідження доцільно зазначити, що виявлені як позитивні, так і негативні тенденції в діяльності підприємств агропродовольчої сфери України. До негативних тенденцій агропродовольчої сфери України слід віднести наступні: збільшення питомої ваги амортизаційних відрахувань в загальній структурі витрат при одночасному зменшенні питомої ваги витрат на оплату праці; зростання

індексу цін на основні види продукції підприємств агропродовольчої сфери; зменшення поголів'я худоби; зменшення питомої ваги тваринництва в загальній структурі виробництва продукції сільського господарства.

Серед позитивних тенденцій розвитку агропродовольчої сфери України доцільно виділити: збільшення частки населення, що зайняте в сфері сільського господарства; низький рівень викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря в порівнянні з іншими галузями економіки; зростання індексів сільськогосподарської продукції; позитивне сальдо торговельного балансу; збільшення поголів'я птиці; збільшення частки сільськогосподарських підприємств, що отримали прибуток в результаті операційної діяльності.

Відзначені тенденції обумовлюють необхідність швидких і радикальних змін процесів реформування агропродовольчої сфери України, напрямів державної політики, спрямованих на підтримку вітчизняного сільгоспвиробника, оскільки вона є пріоритетною, а посилення процесів глобалізації та інтеграції нашої країни до світової спільноти висувають нові вимоги до її розвитку, вкрай важливо підвищувати екологічність та безпеку виробництва сільськогосподарської продукції, переходити на інноваційну модель розвитку, активно впроваджувати сучасні ресурсозберігаючі технології в управлінській та виробничій сферах [27; 28; 32]. У комплексі заходів щодо підвищення конкурентоспроможності продукції за рахунок впровадження ресурсозберігаючої моделі розвитку підприємств агропродовольчої сфери особливу увагу слід приділити вдосконаленню менеджменту ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку, який надасть можливість сформувати стійкі конкурентні переваги та забезпечить сталий розвиток на мікро-, мезо- та макрорівнях [29; 31; 32].

Тому на наступному етапі дослідження доцільно охарактеризувати систему менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери.

2.2. Діагностика системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України

Останніми десятиліттями в Україні відбувається трансформація системи господарювання, що призводить до формування нових економічних відносин, які пов'язані зі зміною організаційно-правової форми господарювання, системи адміністрування податків, організації взаємовідносин між різними контрагентами, зростанням ролі глобалізації, посиленням рівня конкуренції між виробниками на національному та міжнародному ринках тощо. Ці та інші суттєві зміни обумовили необхідність не лише адаптацію системи управління підприємствами даної сфери, а й створення такої системи, яка орієнтована на сталий розвиток, де ключовим фактором конкурентоспроможності є ресурсозберігаючі технології. Вони передбачають не тільки раціональне та ощадливе використання ресурсів, особливо природних, але і зміну технологічного та управлінського циклу [38; 62]. Основні аспекти ресурсозбереження чітко визначені у ДСТУ 3051-95. Ресурсозбереження. Основні положення (ГОСТ 30166-95) [1], в якому окреслено використання матеріальних ресурсів. Даний стандарт поширюється на всі види діяльності, пов'язані з видобуванням, переробленням, транспортуванням, зберіганням, розподілом, споживанням та утилізацією матеріальних ресурсів [1]. Зокрема, у ньому відображено основні категорії, методи визначення показників ресурсозбереження, методи оцінки ефективності заходів ресурсозбереження. Таким чином, ресурсозбереження в сучасних умовах господарювання є обов'язковою вимогою до господарського механізму, техніки, технології виробництва, невиробничої діяльності [65]. Чіткий облік ресурсів (їх надходження, наявність, витрати), бережливе використання природних ресурсів, енергії, палива – все це є обов'язковими елементами системи ресурсозбереження [63; 67]. Також існують інші стандарти щодо використання землі, води, палива, теплової, сонячної енергії тощо. Проте

залишаються поза увагою нематеріальні, фінансові, інформаційні, людські та часові ресурси, які формують ключові фактори конкурентоспроможності підприємств агропродовольчої сфери України. Узагальнюючи зазначені аспекти, доцільно зазначити, що система менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери включає суб'єкт (апарат управління) та об'єкт (операційна система), які постійно взаємодіють через функціонування підсистем планування і контролю, переробну та забезпечуючу [28; 38] (рис. 2.12).

Рис. 2.12. Узагальнена модель системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери [авторська розробка]

В результаті здійснення управлінської та виробничої діяльності вхідні ресурси (природні та енергетичні, матеріальні, нематеріальні, фінансові, людські, інформаційні та часові) перетворюються на прибуток (збиток) суб'єкта господарювання, готову продукцію та послуги або інформацію, яку можна в подальшому використовувати з метою підвищення ефективності діяльності підприємства [74]. На систему ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери здійснюють вплив політичні, економічні, соціальні, екологічні, технічні та міжнародні фактори (рис. 2.13).

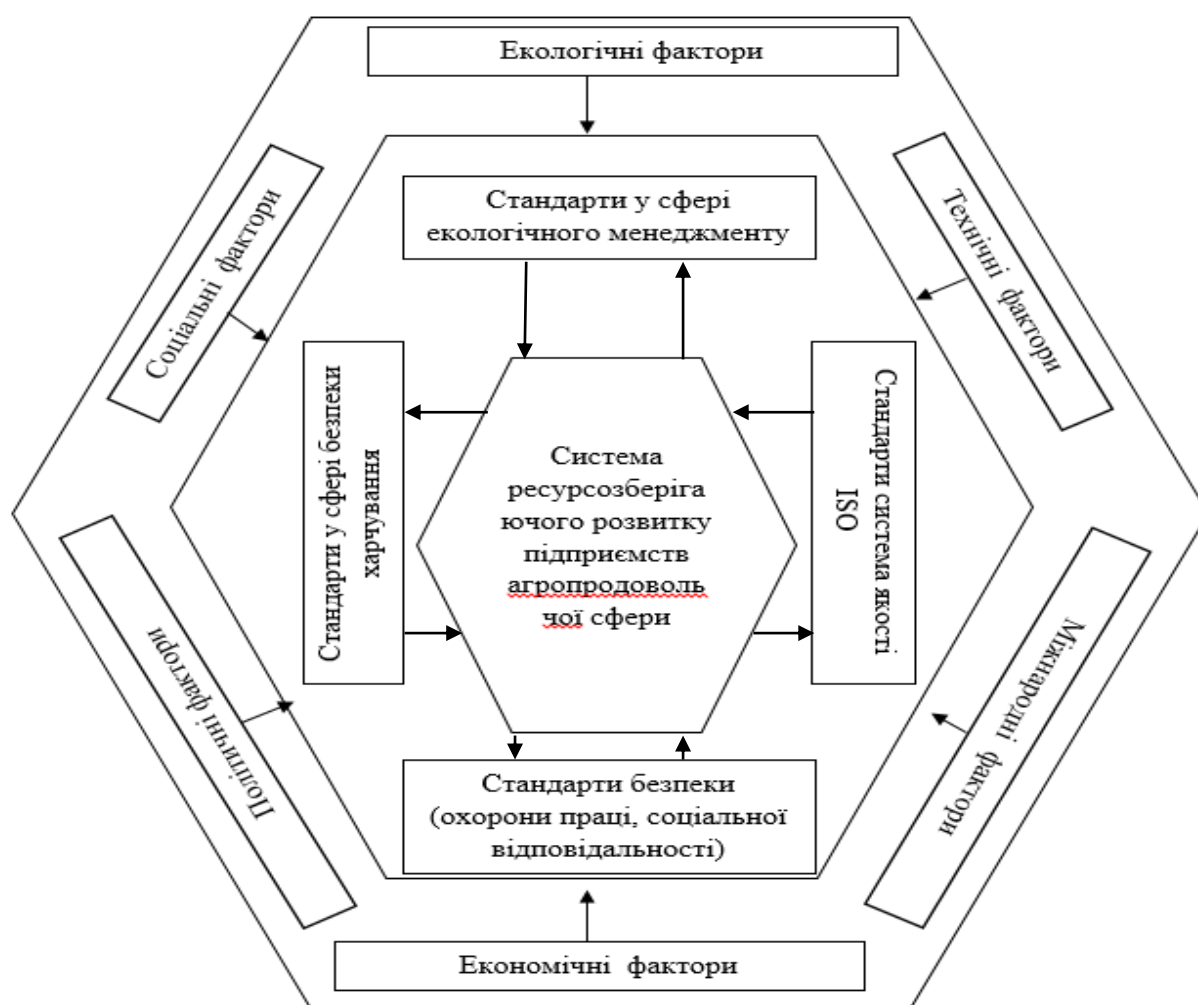

Рис. 2.13. Системно-факторна модель формування системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України [авторська розробка]

З врахуванням положень системного підходу до розвитку підприємств агропродовольчої сфери України доцільно зазначити, що сама модель повинна формуватися під впливом факторів зовнішнього середовища та передбачає врахування низки стандартів, які пов'язані не тільки із процесом використання ресурсів та їх ефективністю, але і стандартами безпеки [4; 18].

При формуванні системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України слід зважати не тільки на фактори зовнішнього середовища непрямого впливу (економічні, технічні, соціальні, політичні, міжнародні та інші), прямого впливу (постачальники, конкуренти, громади, споживачі тощо), але і на нормативне забезпечення, оскільки стандарти є базисом для процесу реалізації конкурентних переваг і сталого розвитку та формують як можливості розвитку, так і створюють суттєві обмеження. Система менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери орієнтована на сталий розвиток і передбачає управління об'єктами ресурсного потенціалу [16; 21; 28] (рис. 2.14).

Рис. 2.14. Об'єкти ресурсного потенціалу підприємства агропродовольчої сфери [побудовано автором]

Через відсутність статистичної інформації з предметної області дослідження, діагностика ефективності системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України

проведено шляхом анкетування. З цією метою було обрано 36 підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей. Вибір зазначених областей зумовлений динамікою виробництва сільськогосподарської продукції підприємств за 2015–2019 рр. (Додаток К), (рис. 2.15). Згідно даних кластерного аналізу, всі області України поділено на 5 кластерів [71], які характеризуються середніми показниками виробництва сільськогосподарської продукції підприємств, розрахованих за 5 років (Додаток Л).

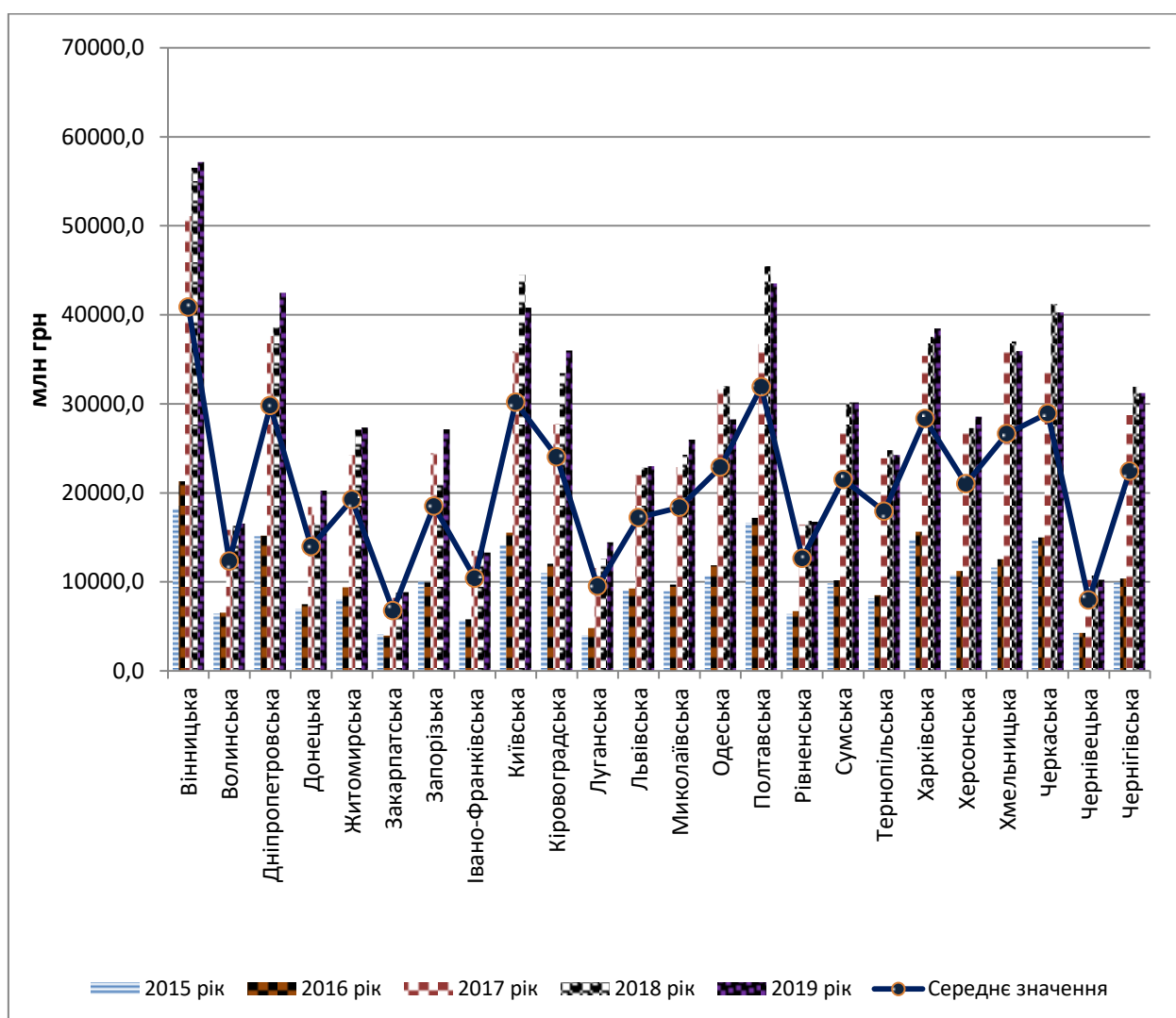

Рис. 2.15. Рейтинг областей України за динамікою виробництва сільськогосподарської продукції за 2015–2019 рр.* [згруповано на основі 47; 50; 75]

*Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях.

З метою забезпечення об'єктивності аналізу системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України обрано:

підприємства Полтавської області як лідера з виробництва сільськогосподарської продукції (31915,1 млн грн);

підприємства Запорізької області, які за показниками виробництва сільськогосподарської продукції знаходяться в 3 кластері, що характеризується як середній рівень (18507,7 млн грн);

підприємства Луганської області, яка характеризується одними з найнижчих показників з виробництва сільськогосподарської продукції (9500,1 млн грн).

Підприємства агропродовольчої сфери України були проранжовані за розміром, що обумовлює фінансові можливості, певний організаційно-економічний механізм управління, податкове навантаження та організаційний розвиток. Характеризуючи сучасну систему менеджменту ресурсозберігаючого розвитку, доцільно відзначити, що вона буде реалізовуватися через основні функції (планування, організація, мотивація та контроль) та дозволить управлінському персоналу оперативно реагувати та забезпечувати сталий розвиток підприємства [48]. Проте, це можливо при наявності відповідного організаційного забезпечення. За результатами дослідження визначена наявність організаційно-управлінського забезпечення системи менеджменту ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України (табл. 2.12).

Аналіз діючих підприємств агропродовольчої сфери дозволив встановити, що середні та великі за розміром підприємства мають сформований апарат управління, до функцій якого відносяться в тому числі і питання ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку. Результатом діяльності управлінського апарату є формування відповідного інструментарію менеджменту всіх видів ресурсів підприємства.

Таблиця 2.12

**Організаційно-управлінське забезпечення системи менеджменту
ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку підприємств
агропродовольчої сфери України [авторська розробка]**

Суб'єкт надання інформації	Розмір підприємства		
	мале підприємство	середнє підприємство	велике підприємство
Керівник підприємства	+	+	+
Департаменти	—	—	+
Заступники керівника	—	+	+
Заступник з матеріально-технічного забезпечення	—	+	+
Заступник з механізації	—	+	+
Заступник з будівництва	—	—	+
Головний інженер	+	+	+
Головний агроном	+	+	+
Головний ветлікар	—	+/-	+
Головний технолог	—	-/+	+
Інспектор з кадрів (фахівець з кадрових питань)	—	+	+
Відділ кадрів	—	—	+
Головний бухгалтер	+	+	+
Бухгалтерія	—	+	+
Економіст	—	+	+
Диспетчер	—	+	+
Юрист	—	+/-	+
Спеціаліст з інноваційного розвитку	—	—	-/+
Спеціаліст з консолідації земель	—	—	-/+

На відміну від великих та середніх підприємств, малі підприємства мають значно менші організаційні можливості, але приділяють увагу ресурсозбереженню та ресурсозберігаючому розвитку, обов'язково намагаються мати у штаті головного інженера та головного технолога. Ці

працівники здійснюють облік матеріально-технічних ресурсів, впровадження нових технологій у процес обробки та використання землі, вирощування тварин або виготовлення продукції, впровадження нової техніки у виробничий та управлінський процеси.

В умовах жорсткої конкуренції факту створення апарату управління є недостатньо. Потрібно мати систему менеджменту, яка буде функціонувати на основі системного підходу та орієнтуватися на сталий розвиток.

Саме тому наступним кроком дослідження стало опитування менеджерів діючих підприємств агропродовольчої сфери щодо виділення відповідальних осіб та документаційного забезпечення системи ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку [28] (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Характеристика елементів системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери [авторська розробка]

Елемент системи управління	Розмір підприємства		
	мале підприємство	середнє підприємство	велике підприємство
Суб'єкт управління	керівник підприємств		
Апарат управління (департамент)	—	—/+	+
Автоматизовані системи управління	відсутні	—/+	+
Посадова особа, яка займається питаннями ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку	відсутня	Відсутня	відсутня
Документаційне забезпечення	відсутнє	—/+ (в окремих випадках ведеться офіційна звітність)	всі процеси мають документаційне підтвердження
Політика ресурсозбереження, в тому числі:	—	—/+	+(оформлюється в окремий документ)
— політика енергозбереження	—	—	+

Продовж. табл. 2.13

Елемент системи управління	Розмір підприємства		
	мале підприємство	середнє підприємство	велике підприємство
— політика ощадливого використання природних ресурсів (води, землі)	+/-	+	+
— соціальна політика	—	-/+	+
— інноваційна політика	—	—	+/-
— інформаційна політика	—	—	+/-
— політика ощадливого використання матеріально-технічних ресурсів	+	+	+
— фінансова політика	—	+/-	+
— політика управління інтелектуальним капіталом	—	—	+
— кадрова політика	+/-	+	+

Аналіз результатів анкетування дозволив встановити, що на сучасному етапі незалежно від розміру підприємства існує сформований апарат управління, який здійснює організацію та управління поточною діяльністю підприємств. Проте, не існує чітко визначеної посади, де основними функціями є аналіз, планування, організація, контроль за ресурсами та мотивація персоналу до ресурсозбереження. Дані функції виконують менеджери різного рівня (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Розподіл функцій системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери [складено автором]

Рівні управління	Функції			
	планування	організація	мотивація	контроль
Вищий рівень	+	+	+	+
Середній рівень	+	—	+	+
Нижній рівень	—	+	—	+

На малому підприємстві спостерігається нестача коштів, на середньому та великому підприємствах функції є розпорошеними серед функціональних працівників, а окремі аспекти ресурсозаощадження є інтегрованими до автоматизованих систем управління, які дозволяють здійснювати не тільки облік всіх ресурсів, але і процес диспетчерування.

Майже всі підприємства агропродовольчої сфери приділяють увагу саме диспетчеризації, яка дозволяє забезпечити ефективну організацію поточної діяльності, раціональне використання матеріальних, людських та фінансових ресурсів. Зокрема, майже на всій техніці використовується система GPS-навігації та інші технічні новації для раціоналізації використання енергетичних ресурсів [15]. Оскільки ціна на енергетичні ресурси має тенденцію до щорічного зростання, це обумовлює актуалізацію проблемності для всіх рівнів керівництва підприємств незалежно від розміру, організаційно-правової форми та іншого фактору. Ціна палива та паливно-мастильних матеріалів – один із основних факторів організації виробництва та ціноутворення [6; 11].

Наступним важливим елементом сучасної системи диспетчеризації підприємств, що займаються рослинництвом, – є зрошування, яке стає важливим останніми роками для всієї території України, оскільки суттєво зменшується кількість опадів і зростає посуха, що призводить до зниження врожайності. Диспетчеризація дозволяє також формувати первинну звітність, вести облік матеріальних цінностей, ресурсів, проводити моніторинг та формувати інформаційно-аналітичне забезпечення ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку. Слід зазначити, що за останні десятиліття саме фінансово-облікова звітність підприємств агропродовольчої сфери суттєво зазнає зміни, як і методологія здійснення. Оскільки менеджмент ресурсозбереження неможливий без інформаційно-аналітичного дослідження, було здійснено систематизацію документаційного забезпечення щодо ресурсів операційної системи підприємства (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Інформаційно-аналітичне забезпечення матеріально-технічної та екологічної складової системи менеджменту ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України станом на 1.01.2021 року [складено автором]

Інформаційно-аналітичне забезпечення (форми звітності)	Матеріально-технічна складова	Екологічна складова
4-сг «Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 200 __ року» (річна)	—	+
№ 37-сг (місячна) «Звіт про збирання врожаю сільськогосподарських культур» (місячна)	—	+
9-сг «Звіт про використання добрив і пестицидів» (річна)	+	+
№ 50-сг (річна) «Звіт про основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств»	+	+
№ 29-сг (річна) «Звіт про площі та валові збори сільськогосподарських культур, плодів, ягід і винограду»	+	+
№ 24 (річна) «Звіт про виробництво продукції тваринництва, кількість сільськогосподарських тварин і забезпеченість їх кормами»	+	—
№ 21-заг (річна) (місячна) «Звіт про реалізацію продукції сільського господарства»	+	+
№ 1-зерно (місячна) «Звіт про надходження культур зернових і зернобобових та олійних на перероблення та зберігання»	+	+
№ 2-ферм (річна) «Основні показники господарської діяльності фермерського господарства, малого підприємства у сільському господарстві»	+	+
№ 10-мех (річна) «Наявність сільськогосподарської техніки в сільськогосподарських підприємствах у 20__ році»	+	—
№ 1-екологічні витрати (річна) «Витрати на охорону навколишнього природного середовища та екологічні платежі за 20__ р.»	—	+

На державному рівні сформовані та затверджені офіційні форми звітності щодо використання окремих видів ресурсів підприємств агропродовольчої сфери України, які актуалізують процес ресурсозбереження. Встановлено, що дані форми є важливими для політики ефективного та ощадливого використання як природних, так і матеріально-технічних ресурсів. Оскільки різні підприємства мають різні можливості, то наявність цих форм дозволяє управлінській підсистемі стандартизувати

процес ресурсозбереження та викликає необхідність формування системи обліку та звітності, яка є основою прийняття управлінських рішень. На великих підприємствах зазначене здійснюється фахівцями, відділами або департаментами, а на малих підприємствах – це завдання, яке може виконати саме диспетчеризація (посада – диспетчер) за допомогою сучасних АСУ [15]. Для фінансової політики ресурсозбереження також існує розроблене інформаційно-аналітичне забезпечення (табл. 2.16), яке дозволяє не тільки оцінювати ощадливість, раціональність, ефективність використання фінансових ресурсів, але і соціальну складову ресурсозбереження, яка є важливою для стейкхолдерів та забезпечення сталого розвитку.

Таблиця 2.16

Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансової та соціальної складової системи менеджменту ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України станом на 1.01.2021 року [складено автором]

Інформаційно-аналітичне забезпечення (форми звітності)	Фінансова складова	Соціальна складова
№ 2К-С (квартальна) «Обстеження ділової активності сільськогосподарського підприємства»	+	+
Баланс підприємства (форма № 1)	+	—
Звіт про фінансові результати (форма № 2)	+	+
Звіт про рух грошових коштів (форма № 3)	+	—
Звіт про власний капітал (форма № 4)	+	—
№ 1-ПВ (місячна) «Звіт з праці»	—	+

Аналітичне забезпечення процесу управління фінансовими ресурсами дозволяє проводити моніторинг, аналіз, оцінювання для формування системи заходів ресурсозбереження на підприємствах агропродовольчої сфери України [10]. Проте, відображення соціальної політики є недостатнім, оскільки в Україні за останні десятиліття простежується суттєве погіршення ситуації у сільській місцевості, зниження соціально-економічного розвитку рівня життя місцевого населення, зростання безробіття, виникнення проблем

із доступом до медицини та освіти, формування депресивних територій, що створює проблеми саме з людськими ресурсами (їх чисельністю та якістю) [21]. Відтак, річної звітності щодо використання людських ресурсів не існує, а натомість використовується лише місячна форма звітності. Водночас, поза увагою залишається питання соціального розвитку, де у контексті політики ресурсозбереження людському фактору не приділяється значної уваги, що є суттєвим недоліком, оскільки саме людські ресурси мають потенціал для створення ресурсозберігаючого та сталого розвитку.

Підприємства агропродовольчої сфери України функціонують у висококонкурентному середовищі, а їх потенціал залежить не тільки від досягнень науково-технічного розвитку, але і від людського чинника, його кваліфікації. Тож, важливим напрямом удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення системи менеджменту підприємств агропродовольчої сфери є формування на державному рівні офіційної та публічної інформації щодо сталого розвитку. Звіти з корпоративної соціальної відповідальності дозволяють не тільки підвищувати інвестиційну привабливість, але і ефективно взаємодіяти з іншими стейкхолдерами, і є свідченням реалізації концепції сталого розвитку, який неможливий без ощадливого використання матеріальних (в т.ч. природних) ресурсів. Єдиної структури щодо даних звітів не існує ні в Україні, ні в світі.

З метою визначення напрямів удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України доцільно визначити її складові (рис. 2.16).

Отже, можна зробити висновок, що для забезпечення досягнення цілей сталого розвитку необхідно суттєву увагу приділяти завданням удосконалення саме інформаційно-аналітичного забезпечення системи менеджменту.

З метою виявлення зацікавлення і обізнаності щодо ресурсозбереження і мотивації ресурсозберігаючої поведінки на підприємствах агропродовольчої

сфери України, було проведено опитування серед власників, управлінського персоналу та окремих категорій виробничого персоналу щодо оцінки ефективності мотиваційних заходів і обізнаності працівників в питаннях ресурсозбереження (Додаток М).

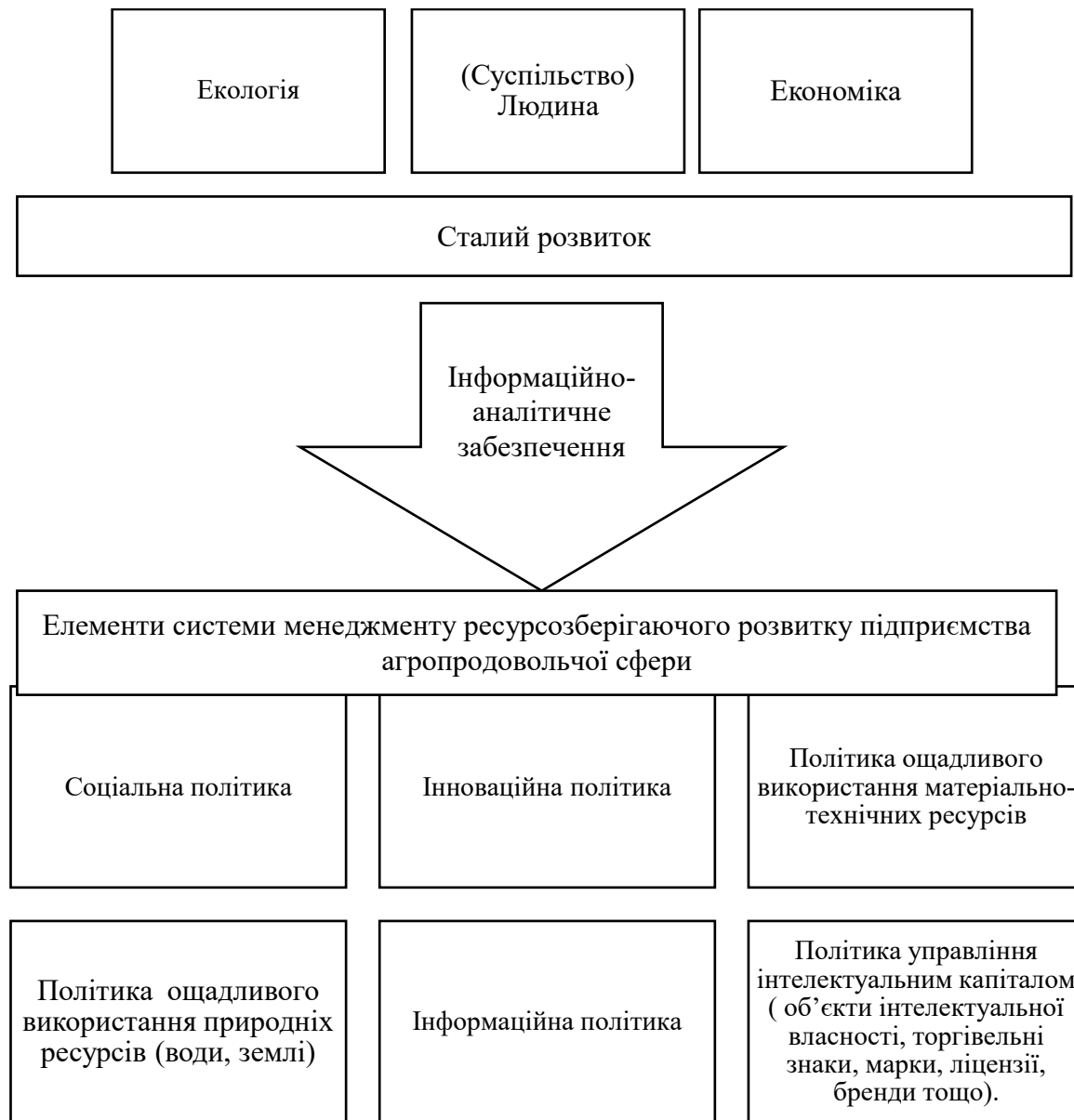

Рис. 2.16. Складові інформаційно-аналітичного забезпечення системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України в контексті сталого розвитку [авторська розробка]

Результат опитування щодо доцільності вживати заходи збереження ресурсів на підприємстві свідчить про те, що велика кількість управлінського персоналу та переважна більшість виробничого персоналу не розуміють

важливості ресурсозберігаючих заходів, ступінь впливу ресурсозбереження на економічний, соціальний та екологічний розвиток як окремого підприємства, так і суспільства в цілому (рис. 2.17).

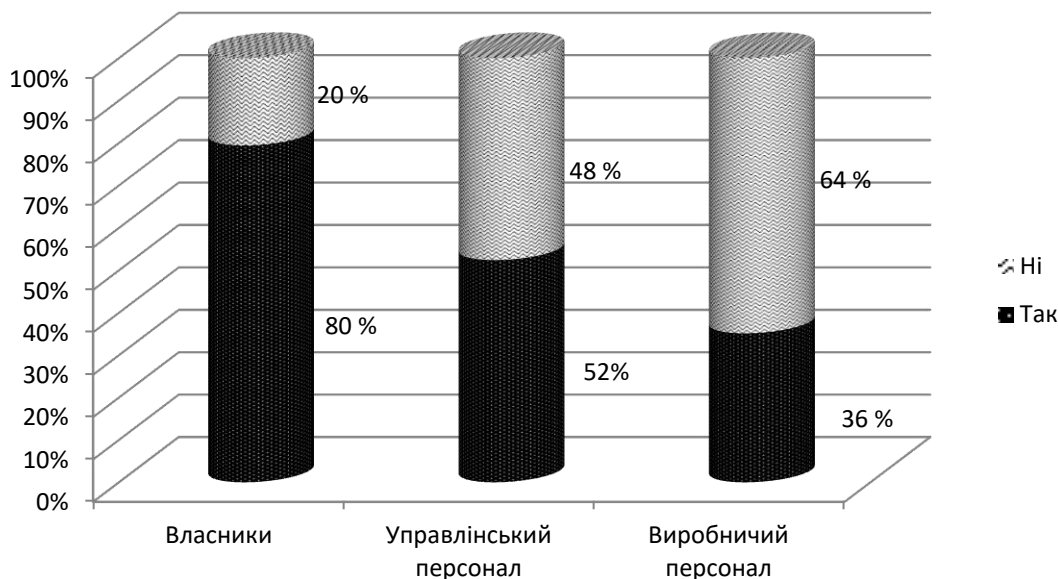

Рис. 2.17. Результати опитування щодо доцільності вживати заходи по збереженню ресурсів на підприємствах агропродовольчої сфери України [побудовано автором]

Позитивним моментом опитування встановлено, що переважна більшість власників підприємств агропродовольчої сфери розуміють необхідність формування не тільки заходів щодо ресурсозбереження матеріальних та природних ресурсів, а розробляти дієву ресурсозберігаючу політику, яка забезпечить економічний, соціальний та екологічний розвиток підприємства.

Ефективність системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку безпосередньо залежить від внутрішніх чинників підприємства агропродовольчої сфери [40]. Серед особливо важливих внутрішніх чинників доцільно визначити мотивацію персоналу до ресурсозбереження [26]. В результаті аналізу даних анкетування управлінського та виробничого персоналу великих, середніх та малих підприємств агропродовольчої сфери України (69 підприємств) встановлено, що питанню мотивації

ресурсозберігаючої поведінки персоналу приділяється вкрай мало уваги в переважній більшості підприємств (рис. 2.18).

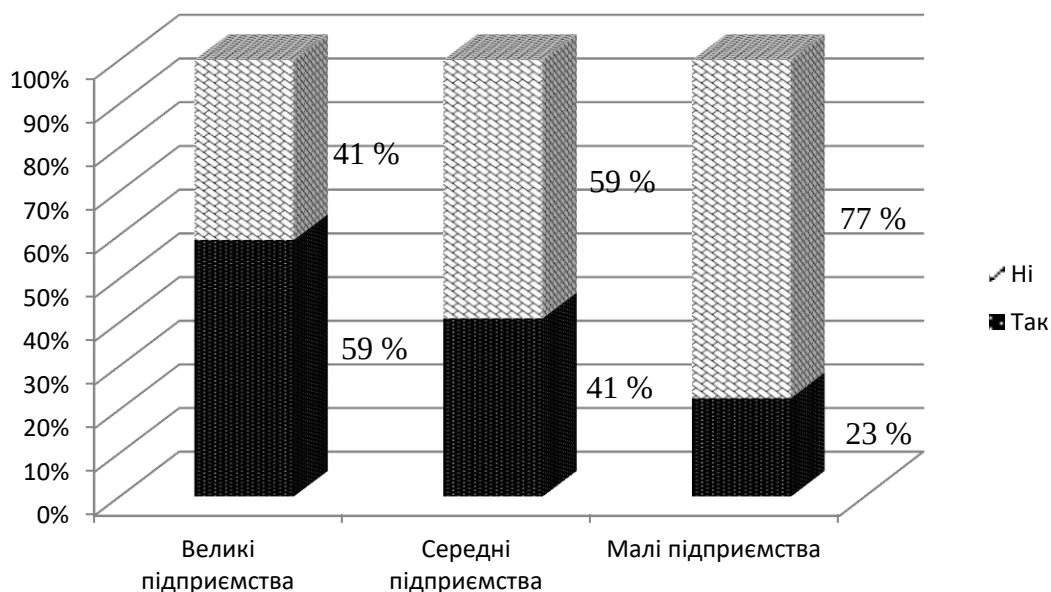

Рис. 2.18. Результати опитування щодо наявності мотиваційних заходів, які формують ресурсозберігаючу поведінку персоналу підприємств агропродовольчої сфери України в 2019 р. [побудовано автором]

Більшість керівників великих підприємств усвідомлює необхідність розробки заходів мотивації працівників на різних рівнях управління з метою підвищення економічної, соціальної та екологічної ефективності діяльності підприємства. Більшість керівників середніх і малих підприємств мають позицію, яка передбачає, що на даному етапі не доцільно приділяти суттєву увагу заходам мотивації ресурсозбереження, а потрібно акцентувати увагу на системі оплати праці, оскільки переважна більшість працівників не розуміють роль і значення саме сталого розвитку, а орієнтуються на показники оцінювання ефективності використання матеріально-технічних ресурсів, які є критеріями оцінки їх роботи.

Підвищення ефективності діяльності підприємств в контексті сталого розвитку має тісний взаємозв'язок з трьома основними інституційними сферами [25] (держава, бізнес, заклади вищої освіти) (рис. 2.19).

Така модель тісно корелює з економічною, інформаційною, соціальною, екологічною, кадровою політиками, які є важливими не тільки з метою ресурсозбереження, але і сталого розвитку підприємств і економіки країни. Велике значення має інформаційна політика по відношенню до зовнішніх стейкхолдерів, які здійснюють суттєвий вплив на результати господарювання, ціну ресурсів. Сталий розвиток передбачає не тільки відповідну інформаційну політику, але і систематичність, повноту та достовірність її висвітлення [25].

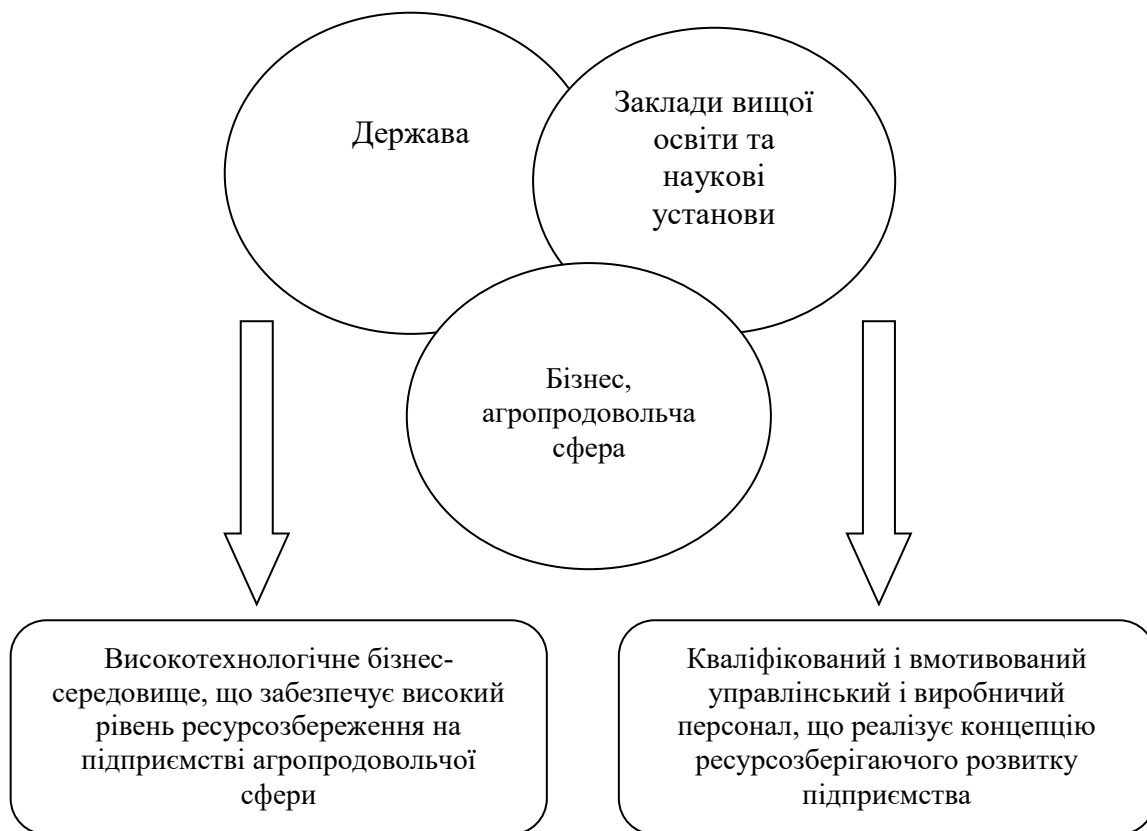

Рис. 2.19. Модель потрійної спіралі в контексті ресурсозбереження на підприємствах агропродовольчої сфери України [авторська розробка]

Відтак, серед підприємств агропродовольчої сфери інформаційна політика є сформованою переважно на великих аграрних підприємствах або їх об'єднаннях, які використовують корпоративну форму організації діяльності (ПАТ, ПрАТ, холдинг тощо) і орієнтовані на зовнішній ринок. Інші учасники цього ринку не вважають за доцільне проведення подібної

інформаційної кампанії для зовнішніх стейкхолдерів, що ускладнює діагностику їх ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку. Велика кількість середніх та малих підприємств агропродовольчої сфери не мають сайту або власної Інтернет-сторінки, що унеможлиблює оцінити їх потенціал.

Здійснивши діагностику системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України було встановлено, що при її формуванні основна увага концентрується на матеріальних і природних ресурсах, тоді як інформаційні, людські, нематеріальні, часові залишаються поза увагою. На більшості підприємств агропродовольчої сфери відсутня система мотивації ресурсозберігаючої поведінки персоналу. Ефективність менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери напряму впливає на реалізацію концепції сталого розвитку, стан економіки та рівень економічної, соціальної та екологічної безпеки країни.

Тому наступним етапом дослідження стане комплексна оцінка ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери.

2.3. Оцінка ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України

Багатоаспектність ресурсозберігаючої політики та різноманітність факторів, які визначають ефективність впровадження ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери, вимагають нових інноваційних підходів в галузі управління суб'єктом господарювання. На сучасному етапі розвитку економіки відбулись зміни в парадигмі менеджменту ресурсозбереження і ресурсозберігаючого розвитку. Окрім змін в принципах й методах управління ресурсозбереженням, зміни відбулись і в

методиках оцінки ефективності менеджменту ресурсозбереження підприємства, різноманітні факторів, що впливають на ефективність процесу управління ресурсозбереженням і ресурсозберігаючим розвитком підприємств агропродовольчої сфери України [33, с. 76].

Під ефективністю менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України розуміють результат реалізації ресурсозберігаючих заходів і раціонального використання всіх видів ресурсів, що впливає на процес кількісних, якісних, структурних змін і призводить до переходу підприємства на якісно новий рівень існування [30].

Для здійснення оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей було проведено анкетування апарату управління, виробничого персоналу, фахівців, на яких покладені функції ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку. В анкетуванні взяли участь 96 працівників 36 підприємств агропродовольчої сфери різних форм власності, напрямів та масштабів діяльності. Зразок анкети наведено в Додатку Н.

Більшість сучасних методик оцінки ефективності менеджменту ресурсозбереження і ресурсозберігаючого розвитку передбачають кількісний аналіз показників економічної ефективності, а економічний ефект менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства визначається як різниця співвідношень між економічним результатом, який отримано від реалізації ресурсозберігаючих заходів, і обсягом витрат на їх проведення за певний період часу [7; 54]. Задля більш об'єктивної оцінки доцільно проводити ще аналіз соціальної та екологічної ефективності. Соціальна ефективність характеризує вплив ресурсозберігаючих заходів на ступінь задоволення потреб працівників, окремих споживачів і населення країни в цілому. Зростання цього показника відбувається через покращення якості готової продукції, налагодження довгострокових зв'язків із споживачами тощо.

Екологічна ефективність при виробництві сільськогосподарської продукції вкрай важлива. Цей показник характеризує збереження екологічного середовища під час зростання продуктивності виробництва й забезпечення населення екологічно чистими харчовими продуктами [33; 54].

Задля об'єктивної оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств слід брати до уваги показники ефективності абсолютно всіх видів ресурсів, які використовуються в процесі господарської діяльності підприємства агропродовольчої сфери. Крім того, важливим є врахування ефективності використання часових ресурсів [68]. Також при здійсненні короткострокових розрахунків в межах одного року, як правило, не відображається об'єктивність аналізу, тому що високоефективні ресурсозберігаючі заходи потребують довгострокових інвестицій. Часові ресурси впливають на зміну цінності доходів і витрат, можуть негативно вплинути на процес прийняття управлінських рішень [11; 41; 57].

Аналіз фінансової звітності та результати анкетування (Додаток П) дозволили провести оцінку ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку за кожною з груп показників для підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей. Оцінку економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств проведено окремо за кожним з видів ресурсів, які використовуються в діяльності суб'єкта господарювання (матеріальні, людські, фінансові, нематеріальні, інформаційні та часові) (Додаток Р). В результаті проведених розрахунків визначено їх середні значення за даними 2010–2019 рр. для груп підприємств Полтавської (Додаток С), Запорізької (Додаток Т) та Луганської областей (Додаток У). З метою оцінки економічної ефективності використання матеріальних ресурсів було визначено п'ятнадцять основних показників.

Фондоозброєність підприємства характеризує вартість основних виробничих засобів, яка припадає на одного працівника [61]. Максимальне значення даного показника зафіксовано на підприємствах Полтавської

області (72,24 тис. грн на 1 особу). Дещо меншими є показники Запорізької та Луганської областей (64,50 тис. грн та 64,30 тис. грн відповідно).

Показник фондоємності вказує частку балансової вартості основних виробничих фондів в загальній вартості виготовленої продукції [5]. Найоптимальнішим значенням даного показника є результати групи підприємств Запорізької області – 0,24, нижчі показники спостерігаються на підприємствах Полтавської та Луганської областей (рис. 2.21).

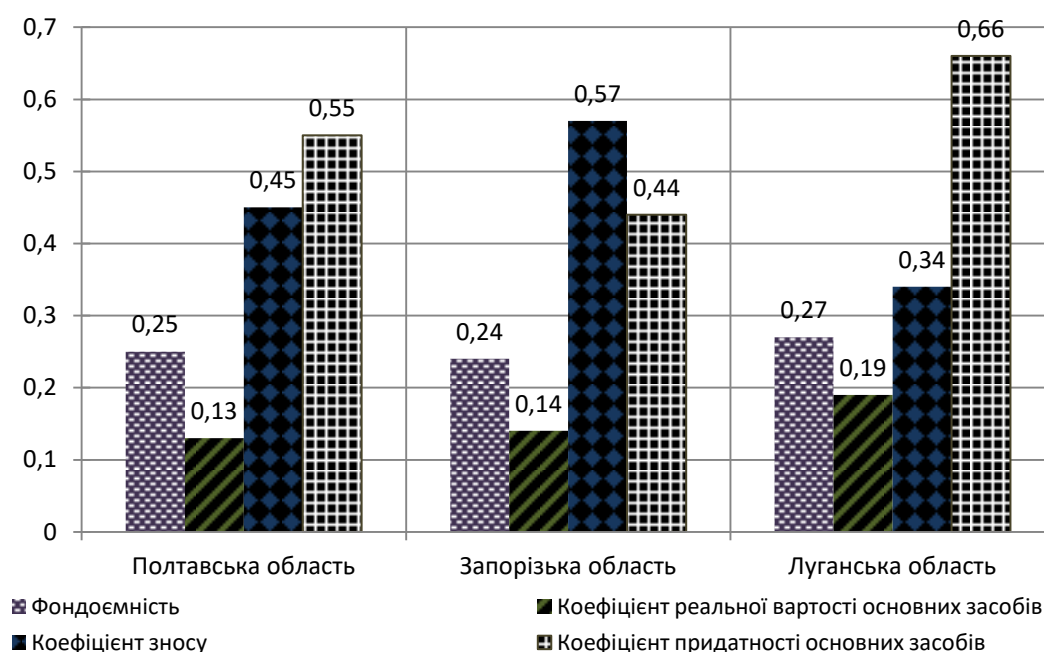

Рис. 2.21. Середні показники ефективності використання основних засобів підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Оскільки показник фондовіддачі є оберненим показнику фондоємності, то більш ефективне використання основних виробничих засобів спостерігається також в Запорізькій області, а Луганська область має найгірші результати.

Розрахунки показників використання основних засобів свідчать про їх недостатньо ефективне використання на підприємствах агропродовольчої сфери зазначених областей. Так, коефіцієнт реальної вартості основних засобів має нормативне значення більше 0,3. Водночас, жодна група

підприємств не досягла навіть мінімального значення, хоча протягом 2010–2019 років спостерігається позитивна динаміка до збільшення даного показника, що характеризує збільшення долі залишкової вартості основних засобів в загальній вартості активів.

Коефіцієнти зносу та придатності основних засобів відображають частину зносу та залишкової вартості в первісній вартості цієї групи необоротних активів [2; 61]. В сумі ці два показники дорівнюють 1. За результатами розрахунків виявлено, що групи підприємств Луганської та Полтавської областей мають прийнятний рівень зносу та придатності активів, а підприємства ж Запорізької області характеризуються передкризовим рівнем зносу та придатності основних засобів.

Наступна група розрахованих показників характеризує інтенсивність оновлення та вибуття основних засобів. Рекомендоване значення коефіцієнту вибуття становить 0,1, проте розраховані коефіцієнти значно менші за мінімальні і становлять 0,03 для групи підприємств Луганської області та 0,02 – для Полтавської та Запорізької областей. При цьому коефіцієнти приросту основних засобів мають позитивне значення, що свідчить про ефективну політику в напрямі оновлення основних засобів.

Коефіцієнт рентабельності основних засобів на рівні 3,34 свідчить про ефективність використання основних засобів в процесі виробництва і реалізації продукції на підприємствах Луганської області. Найгірші значення даного показника спостерігаються в групі підприємств Запорізької області – 2,82. Негативним є зниження даного показника у більшості підприємств протягом досліджуваного періоду, що свідчить про необхідність впровадження заходів щодо збереження цього виду ресурсів.

Наступні показники, які характеризують економічну ефективність використання матеріальних ресурсів, показують співвідношення між матеріальними витратами і вартістю виготовленої продукції [3; 61]. Матеріалоємність і матеріаловіддача мають найоптимальніші значення на підприємствах Луганської області. Підприємствам Полтавської та Запорізької

областей доцільно активніше впроваджувати ресурсозберігаючі технології, які допоможуть зменшити загальну суму витрат у вартості виготовленої продукції.

Наступний показник даної групи, коефіцієнт питомої ваги матеріальних витрат в собівартості продукції має значення 0,38, свідчить про те, що на підприємствах Полтавської області 38% від повної собівартості продукції складають матеріальні витрати. Найгірші значення показника спостерігаються на підприємств агропродовольчої сфери Луганської області – 0,43.

Коефіцієнт оборотності запасів більш оптимальним є на підприємствах Полтавської області – 7,93, найгірші показники спостерігаються на підприємствах Запорізької області – 9,23. Для підприємств сільського господарства оптимальний рівень даного показника становить 3,0–6,0. Поточний рівень запасів, що є меншим за нормативне значення, свідчить про наявність ризику зупинки виробничого процесу через брак матеріальних ресурсів. Перевищення ж оптимального рівня запасів свідчить про неефективне використання матеріальних і фінансових ресурсів підприємства.

Останній показник даної групи вказує на рівень безвідходності сировини в процесі виробництва продукції [73]. Технологічний процес на основі розрахованих коефіцієнтів безвідходності сировини для підприємств всіх областей можна охарактеризувати як маловідходний. Найкращі показники спостерігаються у групі підприємств Полтавської області – 0,86, найгірші – Запорізької області на рівні 0,80.

В цілому показники цієї групи свідчать про середню ефективність використання матеріальних ресурсів на підприємствах Полтавської та Луганської областей. Підприємства ж Запорізької області потребують впровадження більш ефективних механізмів стратегічного менеджменту, націленого на підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів, в тому числі і за рахунок ресурсозберігаючого розвитку підприємств.

Основними напрямками підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів на підприємств агропродовольчої сфери є: систематичний аналіз технічно-технологічних параметрів устаткування, облік ресурсів та витрат; оцінка енергоспоживання на освітлення, вентиляцію, охолодження, опалення тощо; пошук енергозберігаючих способів виробництва, в тому числі сучасних безвідходних технологічних процесів, інноваційних інженерних методів і систем; використання менш енергоємного обладнання; застосування новітніх ресурсозберігаючих технологій із глибокою, повною та комплексною переробкою основної і побічної сировини [36; 37; 43].

В умовах обмеженої кількості ресурсів людський чинник відіграє важливу роль в підвищенні ефективності їх використання. Ефективне використання людських ресурсів є основою підвищення конкурентоспроможності підприємства [9; 17]. В ході аналізу ефективності використання людських ресурсів на підприємствах Полтавської, Запорізької та Луганської областей визначено динаміку продуктивності персоналу за 2010–2019 рр. Найбільші показники продуктивності персоналу мають підприємства Полтавської області. Проте, як на підприємствах Полтавської, так і на підприємствах Запорізької області спостерігаються коливання даного показника. На підприємствах Луганської області спостерігається поступове збільшення зазначеного показника і на кінець 2019 р. продуктивність праці майже зрівнялась з підприємствами областей–лідерів.

Коефіцієнт використання трудових ресурсів вказує кількість відпрацьованого часу в загальному фонді робочого часу [12; 19; 59]. В результаті дослідження виявлено, що найбільше значення даного показника мають підприємства Полтавської області – 0,97, а підприємства Луганської області характеризуються найгіршим рівнем даного показника – 0,86.

Велике значення для підприємства мають показники плинності кадрів, оборотів з вибуття та прийому персоналу. З одного боку, плинність кадрів негативно впливає на діяльність агропродовольчого підприємства, з іншого,

колектив, де не відбувається зовсім ніяких змін, втрачає можливість розвиватись. Коефіцієнти обороту по прийому і з вибуття персоналу на підприємствах всіх досліджуваних областей знаходяться майже на однаковому рівні. Коефіцієнт обороту з вибуття і плинності кадрів підприємств агропродовольчої сфери Луганської області вищий ніж на підприємствах Полтавської та Запорізької областей (рис. 2.22). Це пояснюється збільшенням чисельності звільнених у 2014–2015 рр. під час бойових дій на території Луганської області.

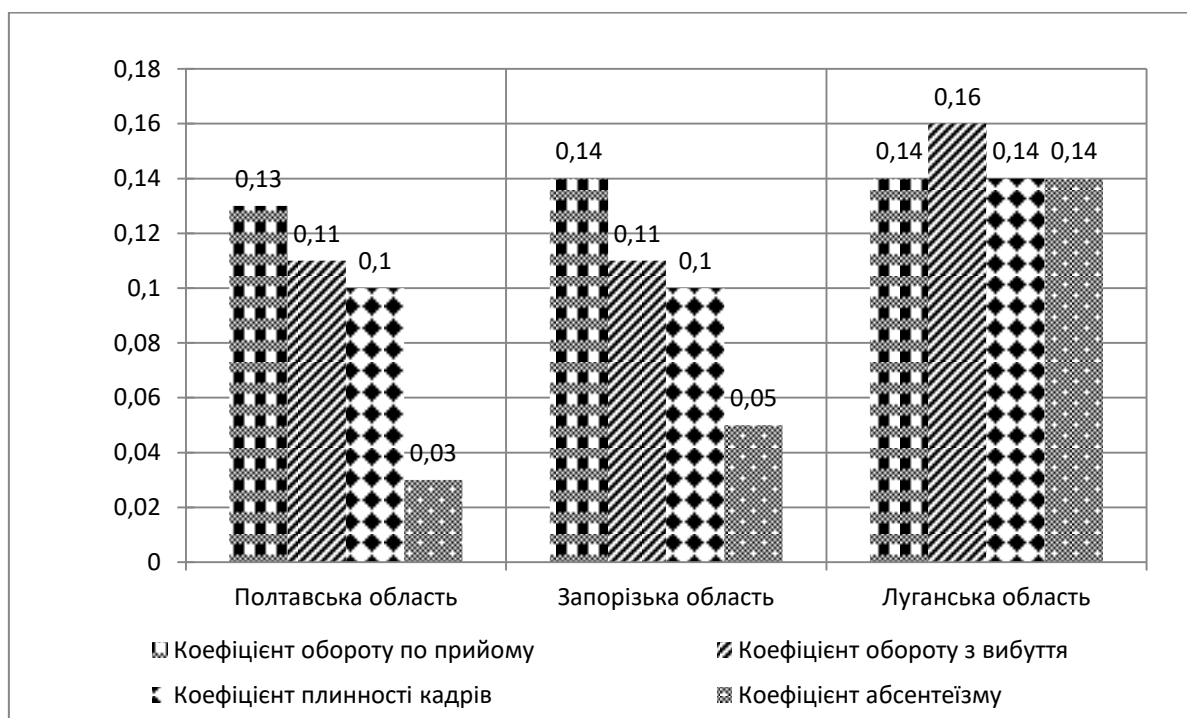

Рис. 2.22. Середні показники ефективності використання людських ресурсів підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Коефіцієнт абсентеїзму допомагає визначити співвідношення пропущеного робочого часу до загального фонду робочого часу [8; 60]. Показники підприємств Полтавської області є найнижчими і знаходяться на середньому рівні 0,03, середнє значення даного показника для підприємств Луганської області становить 0,14, що свідчить про необхідність вживати заходи щодо ефективного використання людських ресурсів.

Велике значення в процесі прийняття управлінських рішень, в тому числі і в питаннях менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств, має система показників, яка відображає наявність, розміщення та ефективність використання фінансових ресурсів суб'єкта господарювання. Саме тому наступна група показників оцінки економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери – це показники оцінки ефективності використання фінансових ресурсів, які містять коефіцієнти фінансової стійкості, ділової активності, ліквідності та платоспроможності [34; 35; 42].

Коефіцієнт економічної ефективності використання фінансових ресурсів, що розрахований як середнє між показниками підприємств Полтавської, Запорізької та Луганської областей за 2010–2019 роки, має позитивне значення. Найвище значення даного показника у групі підприємств Полтавської області – 0,27, найнижче – у підприємств Луганської області.

Важлива характеристика фінансової стійкості підприємства – коефіцієнт покриття. Найвище середнє значення даний коефіцієнт має на підприємствах Полтавської області – 4,16. Проте, як на підприємствах Запорізької області, так і на підприємствах Луганської області, коефіцієнт покриття значно вищий мінімального нормативного значення 1. Це свідчить про достатність наявних оборотних активів підприємств для можливості розрахунку з поточними зобов'язаннями, що є позитивним в діяльності підприємств [13; 20; 22].

Показники ділової активності дозволяють оцінити ефективність використання фінансових ресурсів підприємств агропродовольчої сфери (рис. 2.23). За результатами проведених розрахунків виявлено, що максимальне значення коефіцієнту оборотності активів спостерігається на підприємствах Луганської області, а найгірші показники мають підприємства Запорізької області. Проте, всі середні значення розрахованого коефіцієнту

значно вищі мінімальної межі нормативного значення 0,5, що свідчить про ефективну фінансову політику на всіх досліджуваних підприємствах.

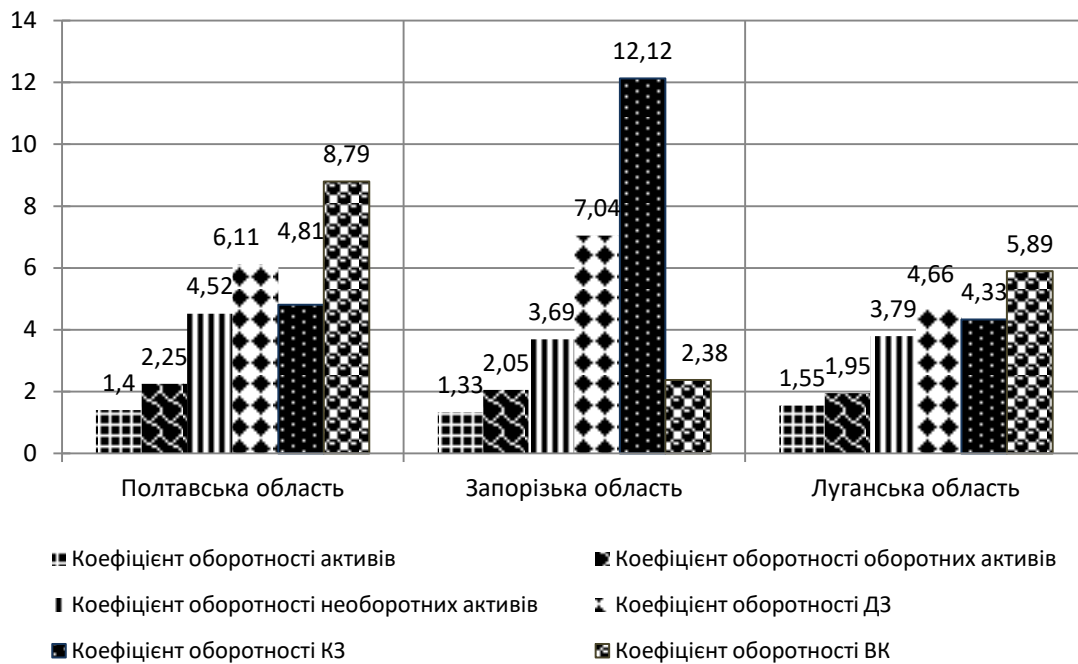

Рис. 2.23. Середні показники ділової активності підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Аналіз коефіцієнтів оборотності оборотних і необоротних активів досліджуваних підприємств агропродовольчої сфери дозволив зробити висновки про ефективну політику керівництва в цьому напрямку, адже навіть найменші усереднені значення вказаних коефіцієнтів для підприємств Луганської та Запорізької областей становлять 1,95 (коефіцієнт оборотності оборотних активів) і 3,69 (коефіцієнт оборотності необоротних активів), що вказує на ефективну фінансову політику керівництва.

Розраховані середні значення коефіцієнтів дебіторської заборгованості свідчать про те, що на всіх підприємствах досліджуваних областей приділяють увагу покращенню ефективності використання дебіторської заборгованості, адже середні значення цих показників коливаються від 4,66

для підприємств Луганської області до 7,04 для підприємств Запорізької області.

Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості має зовсім різні значення для підприємств Полтавської, Запорізької та Луганської областей.

Так, нормативне значення має розрахований середній показник групи підприємств Полтавської області – 4,81. Дещо нижчим є значення підприємств Луганської області – 4,33, що вказує на можливість суб'єктів господарювання фінансувати свою діяльність не тільки за власний рахунок, але і за рахунок постачальників. Що ж стосується значення показника підприємств Запорізької області – 12,12, це вказує на можливість підприємств вчасно розрахуватися з постачальниками та на високий рівень фінансової дисципліни, водночас вони втрачають можливості користування короткостроковою кредиторською заборгованістю. Хоча це може бути пов'язано з особливостями фінансової політики постачальників і підрядників.

Найвище середнє значення коефіцієнту оборотності власного капіталу має група підприємств Полтавської області – 8,79, що свідчить про ефективне управління власним капіталом. Найнижчими показниками характеризуються підприємства Запорізької області – 2,38, на яких спостерігається негативна динаміка до зниження протягом 2010–2019 рр., що свідчить про недостатню оптимізацію роботи підприємств даної групи.

Одним із найважливіших показників для аналізу фінансової стійкості підприємства є коефіцієнт автономії. Він визначає співвідношення власного капіталу до загальної вартості активів підприємства [22]. В результаті проведених розрахунків виявлено, що підприємства всіх областей мають оптимальну структуру пасивів, в яких більшу половину становить власний капітал. На підприємствах Полтавської області даний коефіцієнт становить 0,83, проте це може свідчити і про неповне використання потенціалу. Найоптимальніше співвідношення власного капіталу і активів підприємства

спостерігається в групі суб'єктів господарювання агропродовольчої сфери Луганської області, адже середнє значення цього показника на рівні 0,58.

Розрахунок коефіцієнту концентрації позичкового капіталу дає можливість зробити висновки про те, що найоптимальніше середнє значення спостерігається в групі підприємств Луганської області – 0,42. Даний показник на рівні 0,17 та 0,21 на підприємствах Полтавської та Запорізької областей відповідно вказує на те, що на підприємствах недостатньо ефективно використовуються фінансові інструменти з метою підвищення рентабельності інвестицій. Залучення позичкового капіталу в розумному співвідношенні до загальної вартості активів може забезпечити додаткове зростання підприємства.

В короткостроковій перспективі діяльності підприємств важливе значення мають показники ліквідності та платоспроможності. В результаті проведених розрахунків виявлено, що найбільш платоспроможними і ліквідними є група підприємств Полтавської області. Так, саме ця група підприємств характеризується найвищими показниками коефіцієнту поточної ліквідності – 2,11, коефіцієнту абсолютної ліквідності – 0,58, коефіцієнту швидкої ліквідності – 1,55. Це означає, що в разі настання кризової ситуації підприємства будуть спроможні розрахуватись за зобов'язаннями через найбільш ліквідні активи – грошові кошти, дебіторську заборгованість та інші поточні активи. Підприємства Луганської області мають найнижчі показники, хоча більшість з них знаходяться в межах нормативних значень.

Коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами дає можливість оцінити здатність підприємства фінансувати оборотний капітал за рахунок власних оборотних коштів. Розраховані середні значення даного коефіцієнта для підприємств трьох областей свідчать про те, що підприємства характеризуються як фінансово стійкі, і що вони спроможні проводити діяльність навіть за умови відсутності зовнішніх джерел фінансування.

Коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів вказує частку найбільш ліквідних активів – грошових коштів в загальній сумі оборотних коштів [13]. Для підприємств Полтавської, Луганської та Запорізької областей розраховані показники знаходяться майже на одному рівні (0,03–0,04). Хоча розраховані показники не є високими, проте вони мають позитивне значення, що свідчить про фінансову стійкість підприємств.

В умовах інноваційного розвитку економіки інтелектуальна власність набуває особливої важливості. Сучасний розвиток підприємств агропродовольчої сфери ґрунтується на принципах сталого розвитку та підвищенні ефективності використання інтелектуального капіталу. Саме тому важливим етапом менеджменту ресурсозберігаючого розвитку є оцінка ефективності використання нематеріальних активів підприємства [23; 49].

Коефіцієнт вибуття нематеріальних активів на підприємствах Полтавської, Запорізької та Луганської областей має низьке значення на рівні 0,05-0,06. Проте показники введення в дію нематеріальних активів, навпаки, мають досить високі значення. Так, група підприємств Полтавської області має середнє значення за 2010–2019 рр. на рівні 0,40, що свідчить про потужне оновлення нематеріальних активів. Нижчі показники спостерігаються на підприємствах Запорізької та Луганської областей – 0,37 та 0,32 відповідно. Оскільки попередній коефіцієнт значно більший за коефіцієнт вибуття, то і показники оновлення нематеріальних активів є високими.

Підприємства Полтавської, Запорізької та Луганської областей характеризуються високою рентабельністю нематеріальних активів. Так, коефіцієнт для підприємств Полтавської області знаходиться на рівні 30,38, на підприємствах Запорізької області даний показник становить 24,95, а в Запорізькій області – 19,66.

Коефіцієнт віддачі нематеріальних активів для групи підприємств Полтавської області має значення 23,81, що свідчить про досить ефективне використання цієї групи активів підприємства. Підприємства Запорізької області отримують віддачу нематеріальних активів на рівні 21,25, а

підприємства Луганської області – 15,67, що свідчить про необхідність вживання заходів щодо підвищення ефективності їх використання.

З метою якісної оцінки ефективності використання інформаційних ресурсів підприємств агропродовольчої сфери необхідно проаналізувати даний ресурс як такий, що здійснює вплив на ефективність використання всіх інших видів ресурсів, оскільки від повноти, точності, надійності та інших показників інформації залежить ефективність управлінського рішення [14] (рис. 2.24).

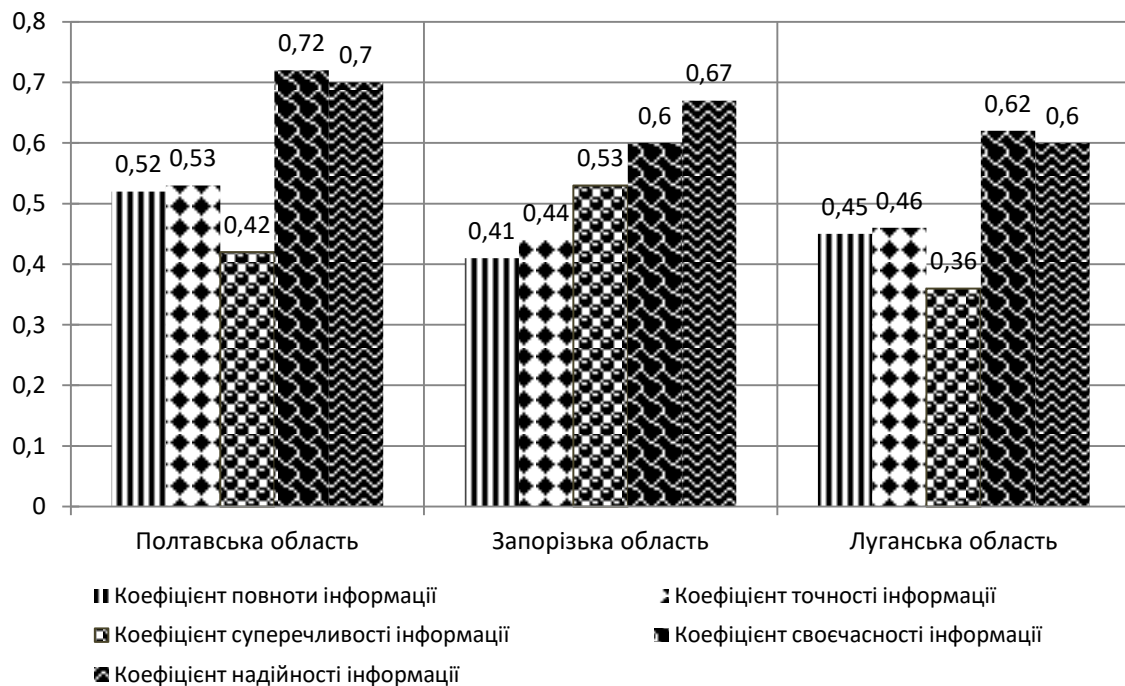

Рис. 2.24. Середні показники ефективності використання інформаційних ресурсів підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Від повноти інформації, яку отримують керівники підприємства, залежить ефективність прийняття управлінських рішень. Велике значення має і повнота інформації, яку отримує робочий персонал, адже це впливає на ефективність виробничих процесів [14]. Лідерами за коефіцієнтом повноти інформації є група підприємств Полтавської області – 0,52. Найнижчий показник даного коефіцієнту на підприємствах Луганської області – 0,41. В

цілому, це досить низькі показники, які означають, що кожний другий працівник підприємств агропродовольчої сфери не має змоги отримати належну інформацію для подальшого прийняття управлінських рішень та забезпечення ефективного виробничого процесу. Проте значення цих коефіцієнтів можна охарактеризувати як достатні для прийняття рішень.

Значення коефіцієнту точності інформації для підприємств агропродовольчої сфери Полтавщини на рівні 0,53 свідчить про те, що 47 % інформації, якою користуються опитані працівники, не є потрібною для прийняття рішень. Ця інформація створювала інформаційний шум, що збільшувало ризик прийняття неефективних рішень. Дещо меншим коефіцієнт точності інформації був у підприємств Луганщини – 0,46, а найменшим – у підприємств Запорізької області – 0,44.

Коефіцієнт суперечливості інформації має найнижче значення на підприємствах Луганської області і становить 0,36. На підприємств агропродовольчої сфери Полтавщини зазначений показник знаходиться на рівні 0,42, а в Запорізькій області має максимальне значення – 0,53, що свідчить про достатню кількість незалежних свідчень на користь ухвалення ефективного рішення.

Одним із важливих чинників, які впливають на ефективність прийняття рішення, є своєчасність надання або отримання інформації. Цей показник на підприємствах Полтавської області має досить високе значення – 0,72. Найменшим було значення на підприємствах Запорізької області – 0,60. Досить високі показники своєчасності надання інформації можуть свідчити про використання ІТ-технологій в процесі документообігу, що сприяє покращенню якості передачі інформації та економить час під час обміну даними.

Коефіцієнт надійності інформації залежить від надійності джерел, з яких інформація отримується. Середнє значення цього показника на підприємствах Полтавської області становить 0,70. Менші значення мають коефіцієнти надійності інформації на підприємствах Луганської та

Запорізької областей – 0,62 та 0,60 відповідно.

Коефіцієнти власного програмного забезпечення та власних технічних засобів характеризують частку власних розробок всередині підприємств. В результаті отриманих даних аналізу встановлено низький рівень показників для всіх груп підприємств, що свідчить про недостатню ефективність використання інформаційних ресурсів підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей.

Час є специфічним видом ресурсів, який не можна накопичити. Більшість науковців в процесі оцінки ефективності управлінських процесів на підприємствах розглядають час лише в якості чинника [8; 57]. Проте час відіграє велику роль, особливо в діяльності підприємств агропродовольчої сфери, тому що більшість робіт має сезонний характер. Саме тому важливо ретельно проаналізувати показники ефективності використання часових ресурсів (рис. 2.25).

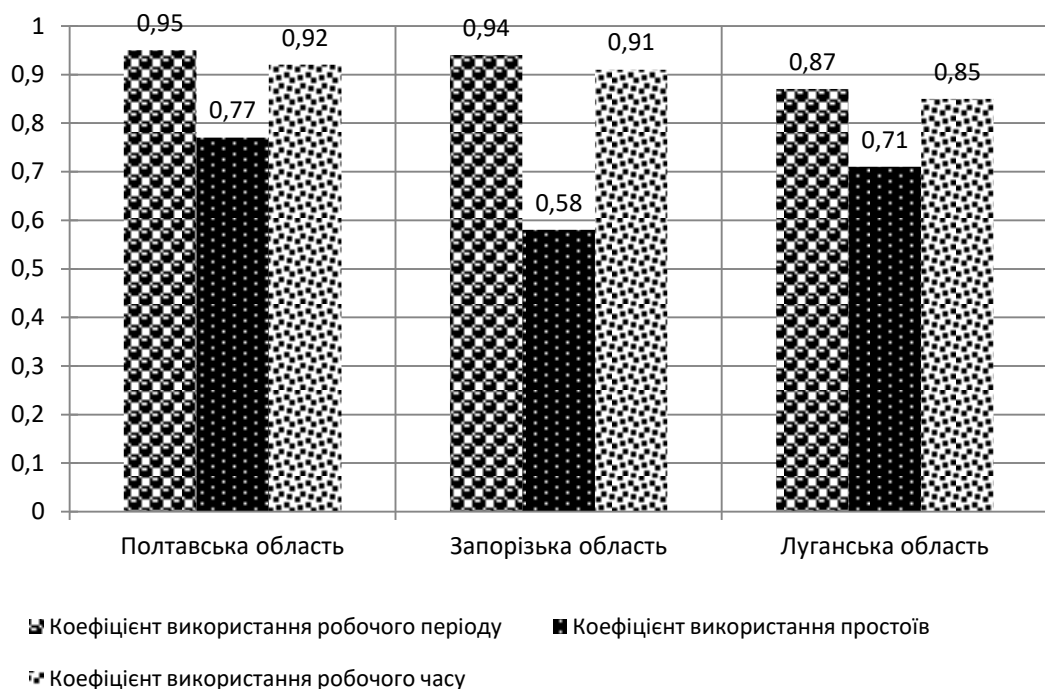

Рис. 2.25. Середні показники ефективності використання часових ресурсів підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей за 2010–2019 рр.[побудовано автором]

В результаті проведеного аналізу виявлено, що найвищі показники ефективності використання часових ресурсів мають підприємства Полтавської області. Так, коефіцієнт використання робочого періоду становить 0,95. Це означає, що працівники підприємств Полтавщини відпрацювали 95 % можливої кількості робочих днів. Ненабагато цей показник поступається на підприємствах Запорізької області і становить 0,94, на підприємствах Луганщини ж він складає 0,87.

Аутсайдером по значенню коефіцієнта використання простоїв є підприємства Запорізької області (0,58). На підприємствах Полтавської області цей коефіцієнт має середнє значення 0,77, а на Луганщині – 0,71.

Коефіцієнти використання робочого часу на підприємствах Полтавської та Запорізької області мають достатньо високі показники на рівні 0,92 та 0,91 відповідно, що свідчить про ефективне використання часу на цих підприємствах. Меншим є цей показник на підприємствах Луганської області – 0,85. Невисокі значення показників ефективності використання часу на підприємствах Луганщини спостерігаються через наявність великої кількості простоїв під час проведення активних бойових дій на території області.

Велике значення для оцінки менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери мають коефіцієнти фінансування ресурсозберігаючих заходів (рис. 2.26). За допомогою цих показників можна визначити рівень фінансування на збереження всіх видів ресурсів на підприємстві та співставити з іншими показниками діяльності підприємства з метою об'єктивної оцінки.

За результатами аналізу показників фінансування ресурсозберігаючих заходів виявлено, що підприємства Полтавської та Луганської областей приблизно на одному рівні фінансують даний напрям. Так, на Полтавщині 17 % від загальних витрат підприємства складають витрати на ресурсозберігаючі заходи, на Луганщині – 16%, в Запорізькій області – всього 9 %. Найбільше фінансуються ресурсозберігаючі служби, на які

приходиться по 4 % від загальних витрат підприємств Полтавської та Луганської областей, на підприємствах Запорізької області цей показник складає 2 %.

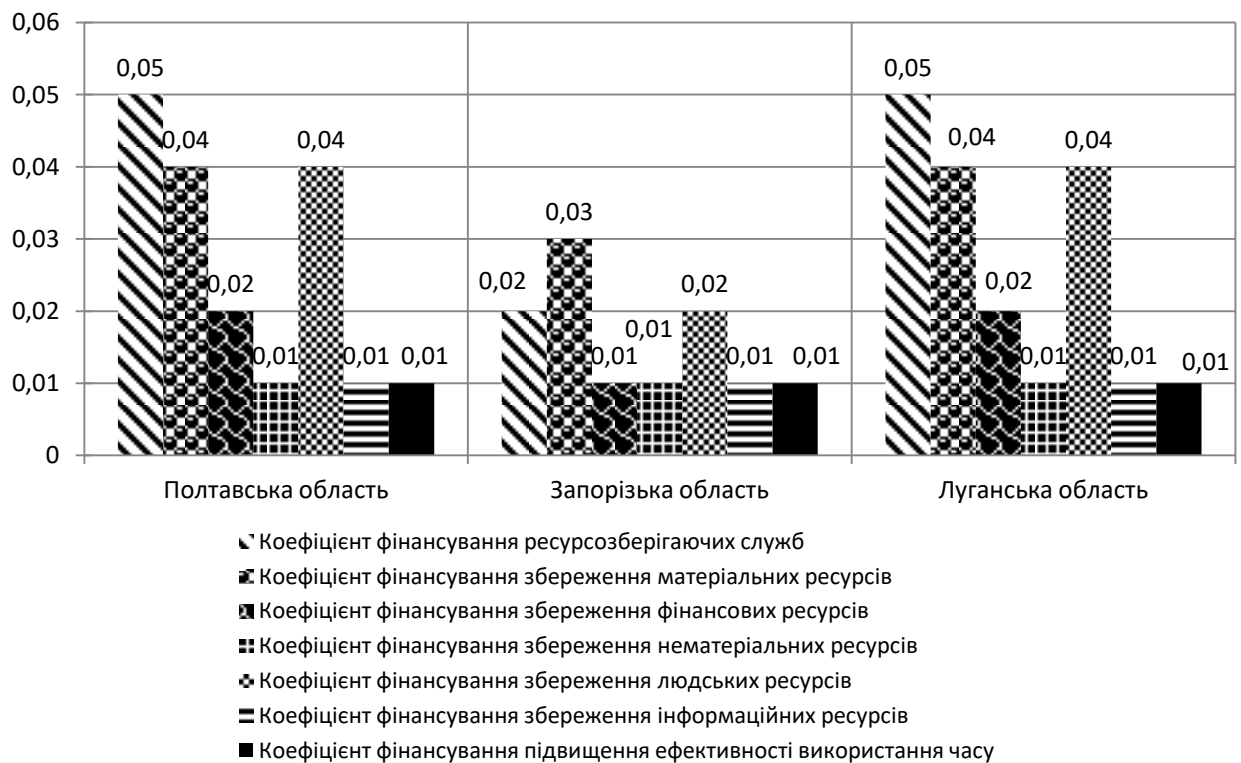

Рис. 2.26. Середні показники фінансування ресурсозберігаючих заходів підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

На досить високому рівні фінансується і збереження матеріальних і людських ресурсів. На підприємствах Полтавщини та Луганщини середні показники цих коефіцієнтів знаходяться на одному рівні – 0,04. Дещо менше грошей витрачається на фінансування збереження згаданих вище ресурсів на підприємствах Запорізької області. Ресурсозберігаючі заходи щодо збереження матеріальних ресурсів становлять 3 % від загальної суми витрат підприємств, а людських ресурсів – 2 %.

Фінансування всіх інших заходів щодо збереження фінансових, нематеріальних, інформаційних ресурсів та часу на підприємствах трьох областей є незначним і знаходиться на рівні 1-2 % від загальної суми витрат.

Оцінка соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку передбачає аналіз ступеня задоволеності працівників, розміру їх заробітної плати, умов праці, тощо (рис. 2.27). Протягом досліджуваного періоду на підприємствах Полтавської, Запорізької та Луганської областей значення коефіцієнту травматизму наближається до 0, що свідчить про безпечні умови праці на підприємствах.

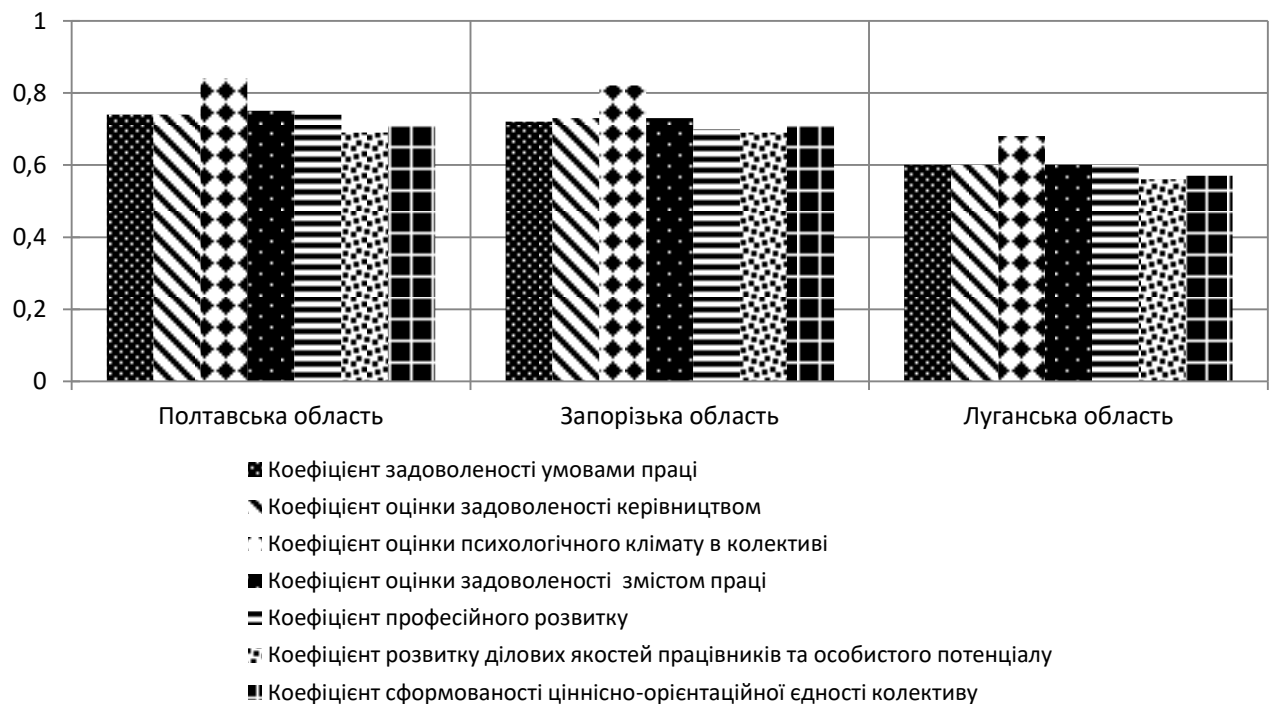

Рис. 2.27. Середні показники оцінки задоволеності персоналу підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Коефіцієнт задоволеності умовами праці характеризує ступінь задоволеності працівників підприємств агропродовольчої сфери рівнем забезпеченості матеріально-технічною базою, санітарно-гігієнічними, естетичними умовами робочого місця, ступенем безпеки та втомлюваності на робочому місці. Найнижче значення даного показника спостерігається на підприємствах Луганщини і становить 0,60. Більшість проблем, на думку опитаного персоналу, становить недостатній рівень забезпеченості матеріально-технічною базою та рівень втомлюваності на робочому місці.

Вищим є рівень задоволеності персоналу умовами праці на підприємствах Полтавської та Запорізької областей – 0,74 та 0,72 відповідно.

Коефіцієнт задоволеності керівництвом має значення подібні до попереднього коефіцієнта. Так, працівники підприємств Полтавської та Запорізької областей переважно задоволені ставленням керівника до працівників, його професійними, діловими та особистими якостями, лідерськими позиціями. Натомість задоволеність працівників на підприємствах Луганщини складає 0,60 в порівнянні зі значенням даного коефіцієнту 0,74 на підприємствах Полтавської області.

Вищий ступінь задоволеності працівників психологічним кліматом в колективах. Найкомфортніше працювати в колективах підприємств Полтавської області – значення коефіцієнту 0,84, майже не поступаються підприємства Запорізької області – 0,82. Натомість, рівень конфліктності, поваги, взаємодопомоги та психологічного комфорту в колективі працівники підприємств Луганщини оцінили на 0,68.

Досить високі значення мають коефіцієнти оцінки задоволеності змістом праці та професійним розвитком на підприємствах Полтавської та Запорізької областей. Низькими значеннями показників, які характеризують ступінь задоволеності персоналу характеризуються підприємства Луганської області. Така ж тенденція спостерігається і в оцінці розвитку ділових якостей працівників та особистого потенціалу, сформованості ціннісно-орієнтаційної єдності колективу.

Значний вплив на показник соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку агропромислових підприємств здійснює рівень та структура фонду оплати праці персоналу, темпи росту заробітної плати і продуктивності праці, тощо.

Згідно даних дослідження, переважну частину загального фонду оплати праці займає основна заробітна плата. Додаткова заробітна плата для підприємств Полтавської та Запорізької областей займає 22 % та 21 %

відповідно. На підприємствах Луганщини частка додаткової заробітної плати сягає 37 % від загального фонду оплати праці (рис. 2.28).

Коефіцієнт зарплатовіддачі вказує співвідношення доходу від реалізації продукції до фонду оплати праці. Даний коефіцієнт знаходиться на рівні 0,14 для підприємств Полтавської області та 0,12 – для підприємств Запорізької та Луганської областей. Це вказує на те, що з точки зору економічної ефективності розмір даного коефіцієнту є прийнятним. Проте, якщо враховувати соціальну ефективність, то інтереси підприємства та працівників потребують встановлення більш збалансованого рівня заробітної плати.

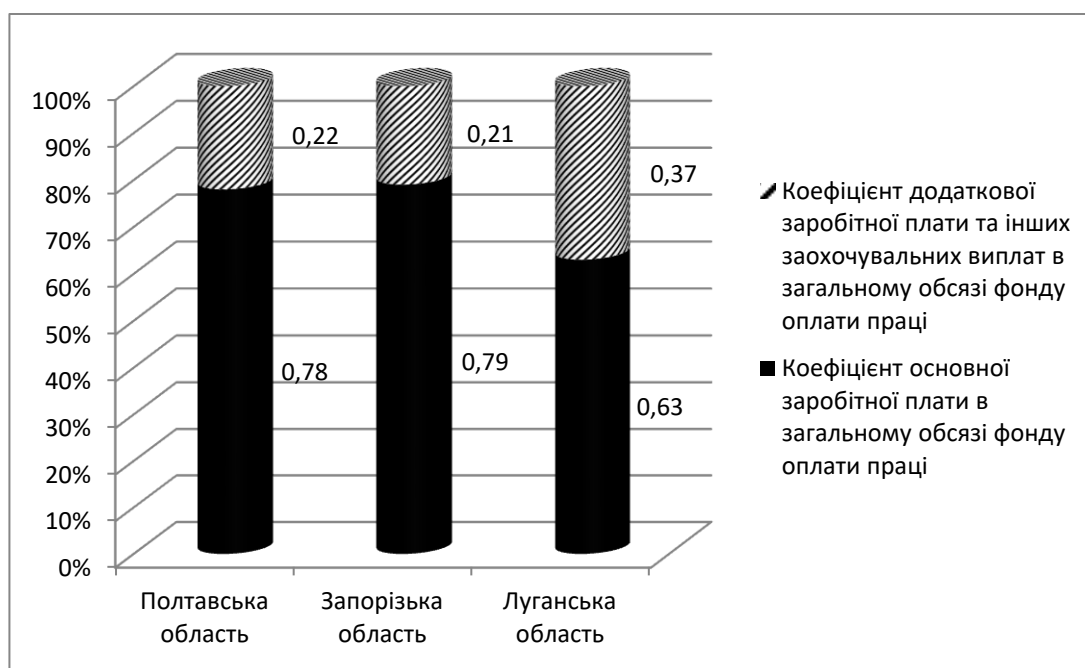

Рис. 2.28. Співвідношення основної та додаткової заробітної плати працівників в загальному фонді оплати праці на підприємствах агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей [побудовано автором]

Проте, не дивлячись на досить невисокі показники коефіцієнту зарплатовіддачі, на підприємствах всіх областей спостерігається перевищення темпу зростання фонду оплати праці над темпами зростання доходу від реалізації продукції, що є позитивним з точки зору впливу на показник соціальної ефективності ресурсозберігаючого розвитку підприємства.

В результаті проведених розрахунків виявлено, що темпи зростання продуктивності праці та середньої заробітної плати майже співпадають, що свідчить про справедливую мотиваційну політику підприємств в напрямку матеріального стимулювання.

Менеджмент ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери повинен представляти собою комплексний процес, пов'язаний не тільки з покращенням економічної та соціальної ефективності, а також з екологією, оскільки джерелом усіх ресурсів, у тому числі матеріальних, є природа [41]. Тож останню групу показників, що характеризують ефективність менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства, представляють екологічні показники. Коефіцієнт природоємності вказує на співвідношення витрат використаних природних ресурсів до чистого доходу від реалізації продукції. Для підприємств всіх областей цей показник має оптимальне значення і знаходиться на рівні 0,10–0,11 [41]. Коефіцієнт природної ресурсовіддачі є показником, оберненим до попереднього, тож його рівень так само є оптимальним і знаходиться в межах 9–10.

Коефіцієнт екологоємності вказує на рівень шкідливих дій на навколишнє середовище, яке підприємство здійснює в процесі господарської діяльності. Даний коефіцієнт для всіх груп підприємств знаходиться на рівні 0,01, що свідчить про високу екологічну ефективність діяльності суб'єктів господарювання.

Коефіцієнт ресурсоємності процесу допомагає визначити частину витрат води, енергії, повітря, земельних та інших природних ресурсів, що використовуються в процесі виробництва продукції. Даний коефіцієнт для підприємств Полтавської, Запорізької та Луганської областей знаходиться на однаковому рівні – 0,05.

Коефіцієнт екологічності об'єкту вказує на рівень корисного ефекту від використання природних ресурсів. Найбільшим рівнем екологічності характеризується продукція підприємств Луганської області, оскільки цей

показник становить 1,93 і значно перевищує мінімально допустиме значення 1. Підприємства Полтавської та Запорізької областей за рівнем екологічності не набагато поступаються і мають значення коефіцієнтів 1,73 та 1,81 відповідно.

Екологічність виробництва теж має високі показники: Полтавська область – 0,86, Запорізька область – 0,84, Луганська область – 0,87, що вказує на ефективну ресурсозберігаючу політику підприємств в напрямку підвищення екологічної ефективності. Показник екологічності виробництва та відходоємкості пов'язані між собою, то можна зробити аналогічні висновки щодо оптимальності значень розрахованих коефіцієнтів.

Керівництво підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей приділяє значну увагу ресурсозбереженню шляхом повторного використання і скорочення виробничих відходів, вдосконалення конструкцій виробничого обладнання, активного впровадження альтернативних джерел енергії, які не тільки допомагають мінімізувати витрати та зменшити собівартість, але є екологічно чистими, що зменшують негативний вплив на довкілля [63]. Значна увага на підприємствах Полтавської та Луганської областей приділяється впровадженню основ кругової економіки, яка може допомогти звести до мінімуму відходи і перетворити невикористану частину сировини в ресурс [24].

Отже, в результаті проведеної оцінки ефективності ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей виявлені переваги та недоліки в системі управління. Більшість підприємств потребують висококваліфікованих кадрів для здійснення ефективного менеджменту процесами ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку, що зумовлює необхідність розробки рекомендацій щодо удосконалення організаційно-кадрового забезпечення. Крім того, існуючі методики оцінки ефективності ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери, які ґрунтуються на аналізі переважно економічних кількісних показників,

не надають змоги зробити об'єктивні висновки та надати якісні рекомендації щодо удосконалення діяльності підприємств. З цією метою необхідно розробити методичний підхід до інтегрального оцінювання економічної (за кожним з видів ресурсів), соціальної та екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України.

Висновки до розділу 2

За результатами аналізу менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України доцільно виділити наступні висновки, які дозволять об'єктивно і комплексно охарактеризувати систему управління ресурсозберігаючим розвитком підприємств агропродовольчої сфери України:

1. Агропродовольча сфера є важливим комплексом галузей функціонування регіональної та національної економік, що здійснює вплив на економічний, соціальний та економічний розвиток країни, є основним джерелом забезпечення продовольчої безпеки України. Зокрема, в сільському господарстві працює близько 18,2 % працевлаштованого населення; частка сільськогосподарської продукції (товарів, послуг) складає близько 10,5 % від загальної валової доданої вартості продукції, яка виготовляється українськими підприємствами; сільське господарство здійснює мінімальний негативний вплив на екологію країни. Україна є одним із провідних експортерів сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів, серед імпортних товарів переважають плоди та горіхи, риба, тютюн, в останні роки збільшився імпорт алкогольних і безалкогольних напоїв. В цілому торговельний баланс України характеризується як активний, спостерігається позитивна тенденція збільшення торговельного сальдо.

2. За результатами аналізу галузі рослинництва встановлено, що протягом останніх 10 років посівні площі сільськогосподарських культур зростають. Натомість у галузі тваринництва спостерігається негативна тенденція зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин, окрім птиці. Позитивною тенденцією в сільському господарстві України є збільшення частки прибуткових підприємств, зниження питомої ваги матеріальних витрат в загальній структурі виробничих витрат. Водночас, спостерігається збільшення частки амортизаційних відрахувань, що свідчить про зниження ефективності використання основних засобів на сільськогосподарських підприємствах. Ціни на продукцію (товари, послуги) підприємств агропродовольчої сфери поступово зростають протягом останніх 10 років. Найбільший індекс цін на сільськогосподарську продукцію зафіксовано в 2015 р.

3. На систему менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України здійснюють вплив багато зовнішніх факторів: соціальні, політичні, технічні, міжнародні, економічні, екологічні тощо. Значний вплив мають розроблені стандарти в сфері безпеки харчування, охорони праці, соціальної відповідальності, екологічного менеджменту, системи якості ISO. Всі види ресурсів підприємства формують ресурсний потенціал, на який спрямований менеджмент ресурсозберігаючого розвитку. Організаційне забезпечення системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку залежить від розміру підприємства і його фінансових можливостей. Зокрема, встановлено, що на рівні окремих підприємств приділяється велика увага диспетчеризації, яка забезпечує облік ресурсів. Інформаційно-аналітичне забезпечення використовується в діяльності підприємств агропродовольчої сфери України щодо матеріально-технічної, фінансової, соціальної та екологічної складових.

4. Суттєвий вплив на систему управління ресурсозберігаючим розвитком підприємств агропродовольчої сфери здійснюють внутрішні чинники, зокрема, мотивація персоналу до ресурсозбереження. За

результатами анкетування виявлено, що переважна більшість власників підприємств агропродовольчої сфери розуміють важливість мотивації персоналу до ресурсозберігаючої поведінки. Значна частка управлінського та виробничого персоналу не відчуває необхідності вживати заходи щодо мотивації персоналу в даному напрямку. Виявлено, що на переважній більшості підприємств агропродовольчої сфери України відсутні заходи щодо мотивації персоналу до ресурсозберігаючої поведінки, що негативно впливає на показники ефективності діяльності підприємств і економіки в цілому в контексті сталого розвитку.

5. З метою отримання об'єктивних результатів оцінювання проведено кластеризацію областей України за динамікою виробництва сільськогосподарської продукції за 2015–2019 рр. Аналіз ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери здійснено на основі даних 36 підприємств, що належать до різних визначених кластерів (Полтавська, Запорізька та Луганська області). Основними джерелами аналізу виступили фінансова та статистична звітність даних підприємств за 2010–2019 рр., результати анкетування управлінського та виробничого персоналу. Визначено основні показники економічної, соціальної та екологічної ефективності управлінської діяльності і згруповані за видами ресурсів.

6. Розраховано середні значення показників ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери за 2010–2019 рр. Група підприємств Полтавської області має найоптимальніші показники фондоозброєності, фондоемності та фондівіддачі. Показники ефективності використання основних засобів найвищі на підприємствах Луганської області, проте негативним є те, що велика кількість цих показників знаходиться поза межами нормативних значень. Результати аналізу ефективності використання сировини та інших матеріальних витрат показали, що всі групи підприємств мають приблизно однакові значення, які в основному знаходяться в межах норми. Найвищі показники ефективності

використання фінансових ресурсів, продуктивності праці мають підприємства Полтавської області, водночас, останній показник на підприємствах Луганщини має позитивну динаміку до збільшення. Показники ефективності використання нематеріальних активів є досить високими у всіх групах підприємств, а найвищі мають підприємства Полтавщини. На підприємствах агропродовольчої сфери Полтавської та Луганської областей висока ефективність використання інформаційних ресурсів. Часові ресурси використовуються досить ефективно на більшості досліджених підприємств. Найвищі показники фінансування ресурсозберігаючих заходів визначені на підприємствах Луганської і Полтавської областей. Оцінюючи соціальну ефективність менеджменту ресурсозберігаючого розвитку, дійшли висновку, що в цілому більшість підприємств показує досить високі показники. Найгірша ситуація спостерігається на підприємствах Луганської області, проте керівництво вживає заходів щодо позитивних змін в сфері соціальної політики підприємства. Екологічні показники Полтавської, Запорізької та Луганської областей знаходяться приблизно на однаковому рівні і свідчать про їх позитивну динаміку.

В результаті аналізу менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери доцільно відмітити наявний потенціал до ефективного використання всіх видів ресурсів. Більшість досліджуваних підприємств потребують удосконалення системи управління ресурсозберігаючим розвитком, що зумовлює необхідність розробки рекомендацій щодо організаційно-кадрового забезпечення, формування ресурсозберігаючої поведінки персоналу, комплексної оцінки ефективності даного напрямку управлінської діяльності.

Основні результати за розділом 2 дисертації викладено в наступних наукових працях [21; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 63; 64; 65; 66; 68; 71; 73] за списком використаних джерел.

Список використаних джерел до розділу 2

1. ДСТУ 3051-95 (ГОСТ 30166-95). Ресурсозбереження. Основні положення. Чинний від 1997-01-01. Вид. офіц. Київ, 1996. 15 с.
2. Александровская Ю. П. Комплексная оценка эффективности ресурсосбережения на машиностроительном предприятии. *Вестник технологического университета*. 2013. Т. 16 (1). С. 265-273.
3. Ахромкін Є. М. Методична база оцінки ефективності впровадження ресурсозберігаючих технологій. *Ефективна економіка*. 2011. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_1_14 (дата звернення: 08.10.2019).
4. Баландіна І. С. Фактори впливу на ресурсозбереження у будівництві. *Проблеми, перспективи та нормативно-правове забезпечення енерго-, ресурсозбереження в житлово-комунальному господарстві*. 2012. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/32281/1/96.pdf> (дата звернення: 11.08.2020).
5. Балашова Р. І. Оцінка ефективності діяльності підприємств нових форм господарювання на основі показників ресурсозбереження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.06.01 / НАН України, Інститут економіки промисловості. Донецьк, 1999. 24 с.
6. Барсукова О. А. Ресурсозбереження в агропромисловому комплексі : конспект лекцій. Одеса, 2013. 159 с.
7. Батракова Т. І. Оцінка ефективності ресурсозбереження підприємств машинобудування в широкому та локальному аспектах. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. № 3 (59). С. 255–261.
8. Васюта В. Б., Вісіч В. В. Ефективність використання робочого часу на підприємстві. *Економічний простір*. 2015. № 95. С. 180–188.
9. Вечеря С. В. Удосконалення методики оцінки мотиваційного механізму сільськогосподарського підприємства. *Ефективна економіка*. 2015. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4431> (дата звернення: 14.07.2020).

10. Гвоздєй Н. І., Бондарчук І. С., Вінницька О. А. Оцінка ефективності використання фінансових ресурсів підприємства. *Економічний аналіз*. 2018. № 1. т. 28. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1480/6565656606> (дата звернення: 14.07.2020).
11. Дзядикевич Ю. В. Економічні основи ресурсозбереження : навч. посіб. Тернопіль : Вектор, 2015. 76 с.
12. Дідіченко Л. Г., Зубкова К. О. Оцінка ефективності праці персоналу. URL: http://www.rusnauka.com/9_DN_2010/Economics/62210.doc.htm (дата звернення: 03.06.2020).
13. Дорохова Л. М., Недільська Л. В. Оцінка ефективності використання фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. *Бізнесінформ*. 2017. С. 241–246.
14. Дячков Д. В. Управління інформаційною безпекою підприємств агропродовольчої сфери України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 / Полтавська державна аграрна академія. Полтава, 2020. 581 с.
15. Дячков Д. В., Овчаренко Є. І., Ільїн В. Ю., Сергієнко С. С. Менеджмент інноваційних проектів з ресурсозбереження підприємств агропродовольчої сфери на основі діджиталізації. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. № 4, т. 5. С. 333–338.
16. Дячков Д. В., Христенко Л. М., Волошина В. В. Управління техніко-технологічним оновленням ресурсного потенціалу аграрного підприємства в умовах динамічного бізнес-середовища. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2020. № 2 (84). С. 116–121.
17. Зіновська С. Г. Управління ефективністю використання персоналу на промислових підприємствах : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Запоріжжя, 2019. 267 с.
18. Исмагилов Р. Х. Факторы ресурсосбережения в современных условиях. *Вопросы инновационной экономики*. 2012. № 4. С. 60–66.
19. Кравченко М. А. Аналіз ефективності використання трудових ресурсів на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2010. № 5. URL:

<https://cutt.ly/4kvddjq> (дата звернення: 29.10.2020).

20. Кривенко А. Е. Формування та ефективне використання фінансових ресурсів підприємства. *Ефективна економіка*. 2015. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3818> (дата звернення: 23.11.2020).

21. Куркіна В. С., Лопушинська О. В. Сталий розвиток об'єднаних сільських територіальних громад в контексті впровадження системи енергоменеджменту. *Енергетична незалежність сільських територій як пріоритетна модель розвитку : міжнародний та вітчизняний досвід* : матер. І Міжнар. наук.-практ. конфер., 20 травня 2020 р. Полтава : РВВ ПДАА. С. 112–114.

22. Кустріч Л. О. Оцінка ефективності використання фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств на регіональному рівні. *Агросвіт*. 2018. № 1. С. 18–24.

23. Линенко А. В. Оцінювання ефективності відтворення нематеріальних активів. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2011. С. 199–204.

24. Лопушинська О. В. «Кругова економіка» як складова стратегії управління ресурсозбереженням переробних підприємств в умовах невизначеності. *Менеджмент XXI століття : глобалізаційні виклики* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конфер., 14–15 квітня 2020 р. Полтава : ТОВ «Сімон», 2020. С. 39–42.

25. Лопушинська О. В. Модель потрійної спіралі як механізм ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України. *Scientific development, advanced technologies, innovations : Scientific works and theses VI International scientific and practical conference, 6–8 October 2020*. Nemoros s.r.o. Prague, 2020. С. 117–119.

26. Лопушинська О. В. Мотивація ресурсозберігаючої поведінки персоналу як складова стратегії інноваційного розвитку підприємства. *Управління стратегіями випереджаючого інноваційного розвитку* :

колективна монографія / за ред. к.е.н., доцента Ілляшенко Н. С. Суми : Триторія, 2020. С. 185–194.

27. Лопушинська О. В. Основні проблеми ресурсовикористання на підприємствах переробної галузі України. *Economic development: theory, methodology, management: Scientific works and theses V International scientific and practical conference*, 26–28 November 2018. Nemoros s.r.o, Prague, 2018. Р. 229–231.

28. Лопушинська О. В. Основні проблеми формування системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери та шляхи їх вирішення. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 5. С. 286–291.

29. Лопушинська О. В. Сутність і напрями розвитку підприємства: теоретичний аспект. *Науковий вісник ПУЕТ. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 5 (84). С. 87–92.

30. Лопушинська О. В. Теоретичні і методичні основи оцінки ефективності управління ресурсозбереженням підприємства. *Менеджмент, підприємництво та цифрові інновації* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер., 30 березня 2019. ГО «Львівська економічна фундація». Львів : ЛЕФ, 2019. С. 38–41. URL: http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4675/1/ef.lviv.ua_30.03%20%281%29-38-41.pdf (дата звернення: 05.03.2020).

31. Лопушинська О. В. Управління ресурсозберігаючим розвитком підприємства як чинник підвищення ефективності функціонування переробної галузі України. *Управління розвитком соціально-економічних систем* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. 8–9 листопада 2018 р. Харків : ХНТУСГ, 2018. С. 65–67.

32. Лопушинська О. В., Маркіна І. А. Доцільність впровадження управління ресурсозбереженням на м'ясо- і молокопереробних підприємствах з метою підвищення конкурентоспроможності продукції. *Управління ресурсним потенціалом господарюючих суб'єктів в умовах глобальних економічних трансформацій* : матер. наук.-практ. Internet-конфер.

студ. та молод. вчен. з міжнар. участю, 19 червня 2019 р. Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Wyższa Szkoła SpołecznoGospodarcza w Przeworsku. Przeworsk : WSSG, 2019. С. 90–92.

33. Лопушинська О. В. Науково-методичні підходи до оцінки ефективності управління ресурсозбереженням і ресурсозберігаючим розвитком підприємства. *Scientific development, advanced technologies, innovations* : Scientific works and theses V International scientific and practical conference 6–8 May 2019. Nemoros s.r.o., Prague, 2019. С. 76–83.

34. Лопушинська О. В. Особливості оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери в контексті сталого розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 4, ч. 2. С. 160–165.

35. Ляшенко І. О. Окремі підходи до систематизації класифікацій у ресурсозбереженні. *Збірник наукових праць ЛНТУ «Економічні науки. Серія «Економіка і менеджмент»*. Луцьк, 2011. Вип. 8 (30). С. 201–210.

36. Ляшенко І. О. Проблематика впровадження ресурсозберігаючих заходів на промислових підприємствах України. *Проблеми та перспективи розвитку регіональної економіки* : матер. VII Міжнар. наук.-практ. конфер. аспірантів, молодих учених та науковців. Кременчук, 2012. С. 60–61.

37. Ляшенко І. О. Ресурсозбереження у забезпеченні економічної ефективності діяльності деревообробних підприємств : дис. ... канд.. екон. наук : 08.00.04 / Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». Київ, 2014. 248 с.

38. Маркіна І. А., Зось-Кіор М. В., Сьомич М. І. Менеджмент ресурсозбереження в агропродовольчій сфері : інноваційність виробництва, екологізація землекористування, сталий розвиток сільських територій *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2020. № 4 (115). С. 54–59.

39. Маркіна І. А., Оке О. А. Управління стійким розвитком підприємств

агропродовольчої сфери (на матеріалах України та Нігерії) : монографія. Полтава : ПП «Астроя», 2018. 248 с.

40. Масліченко О. М. Ресурсозбереження як фактор підвищення ефективності діяльності підприємства. *Формування ринкової економіки* : зб. наук. праць. Спец. вип. у 2 ч. Економіка підприємства : теорія і практика. М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». К. : КНЕУ, 2010. Ч. 1. С. 337–345.

41. Мельник Л. Г., Сотник І. М., Чигирин О. Ю. Економіка природних ресурсів : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2010. 346 с.

42. Мельничук Л. Система збалансованих показників (BSC) в аналізі ефективності використання нематеріальних активів. URL: http://www.rusnauka.com/2._SND_2007/Economics/19255.doc.htm (дата звернення: 18.04.2020).

43. Міняйленко І. В., Васюта В. Б. Ресурсомісткість як головний критерій ресурсозбереження на підприємстві. *Економіка та суспільство*. 2017. № 9. С. 512–516.

44. Названо ТОП-20 найбільших аграрних компаній України. *Агрополіт – гаряча агрополітика*. URL: <https://agropolit.com/news/18175-nazvano-top-20-naybilshih-agrarnih-pidpriyemstv-ukrayini> (дата звернення: 24.12.2020).

45. Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.11.2020).

46. Олиферук С. Л. Методологічні підходи до вирішення задач ресурсозбереження і ресурсовіддачі у будівництві. *Економіка промисловості*. 2006. № 3. С.176–179.

47. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2019 рік. *Статистичний бюлетень*. К. : Державна служба статистики України, 2020. 44 с.

48. Рибалко Л. П. Управління ресурсозбереженням на підприємствах на засадах вартісно-орієнтованого підходу. *Записки. Економіка*. 2011. № 4. URL: <http://repository.crimea.edu/jspui/bitstream/123456789/5372/1/rybalko.pdf> (дата звернення: 13.09.2020).

49. Рожельюк В., Денчук П. Система показників стану і використання нематеріальних активів. *Наукові записки*. 2006. Вип. 15. URL: <https://cutt.ly/mkvnjYW> (дата звернення: 12.08.2020).

50. Сільське господарство в Україні | DLF attorneys-at-law. *Deutschsprachige Anwaltskanzlei Ukraine | DLF Rechtsanwälte*. URL: <https://dlf.ua/ua/silске-gospodarstvo-v-ukrayini> (дата звернення: 15.12.2020).

51. Сільське господарство України 2019 рік. *Статистичний збірник 2020*. К. : Державна служба статистики України, 2020. 230 с.

52. Сільське, лісове та рибне господарство. *Державна служба статистики України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm (дата звернення: 15.11.2020).

53. Скабаль В. І. Функціонування та тенденції розвитку галузей тваринництва в регіонах. *Економічний аналіз*. 2014. № 3, т. 18. С. 75–80.

54. Сотник І. М. Методичні підходи до соціо-еколого-економічної оцінки наслідків ресурсозберігаючих трансформацій. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/163685/26Sotnyk.pdf?sequence=1> (дата звернення: 19.05.2020).

55. Україна у цифрах 2019 рік. *Статистичний збірник 2020*. К. : Державна служба статистики України, 2020. 44 с.

56. Федірець О. В., Зось-Кіор М. В., Писаренко Р. О. Методичні підходи до оцінки витрат енергетичних ресурсів у сільському господарстві. *Економіка та суспільство*. 2020. Вип. 22. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-45> (дата звернення: 4.01.2021).

57. Чорна Н. М. Розробка пропозицій щодо ефективного використання робочого часу. *Наукові записки*. 2012. Вип. 12, ч. 2. С. 110–113.

58. Шаманська О. І. Система оцінки ефективності управління

ресурсним потенціалом підприємств АПК. *Ефективна економіка*. 2016. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4776> (дата звернення: 20.12.2020).

59. Шилець О. Професійний аудит як засіб мобілізації персоналу умовах світової економічної кризи. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2010. № 15. URL: <https://cutt.ly/UkvAZeX> (дата звернення: 24.06.2020).

60. Шостак І. В. Оцінювання ефективності систем стимулювання праці персоналу та їх вплив на результативність діяльності торговельного підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 5. С. 257–266.

61. Юрчишена Л. В., Волинець С. М. Аналіз ефективності використання основних засобів на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2011. № 8. URL: <https://cutt.ly/3kcnvdf> (дата звернення: 22.02.2020).

62. Яковенко В. Р., Лопушинська О. В. Теоретичні основи управління ресурсозбереженням підприємств переробної галузі України. *Нові виклики для аграрного сектору України в умовах глобалізації* : матер. Міжнар. наук.-практ. студ. конф., 14 листопада 2018 р. К. : НУБіП, 2018. С. 92–94.

63. Lopushynska O. Current state and ways of solving resource conservation problems at the enterprises of the processing industry of Ukraine. *Security of the XXI century : national and geopolitical aspects* : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros s.r.o. Prague, 2019. P. 338–442.

64. Lopushynska O., Klymenko V. State of development of the meat and milk processing industry in Ukraine. *Management of the 21st century : globalization challenges*. Issue 2 : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros s.r.o., Prague, 2019. P. 183–188.

65. Lopushynska O., Kurkina V. Resource-saving management of the enterprise as an important component of sustainable development. *Economic development : theory, methodology, management* : Scientific works and theses VI International scientific and practical conference, 27–29 November 2019. Nemoros s.r.o. Prague, 2019. P. 248–250.

66. Markina I. A., Lopushynska O. V. The main directions of management Of strategic development of agro-food enterprises. *Нові виклики для аграрного сектору України в умовах глобалізації* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конфер. студ., аспірантів та молодих вчених, 22 жовтня 2020 р. Київ : НУБіП України. 2020. С. 59–60.

67. Markina I., Dyachkov D., Adedeji O. Monitoring the level of sustainable development of the enterprise. *Problems and Perspectives in Management*. 2017. Vol. 15, Issue 1. P. 210–219.

68. Markina I., Lopushynska O. Methods of assessing the management efficiency of the agricultural enterprise resource-saving development. *Modern Science – Moderi veda*. 2021. № 1. P. 12–19.

69. Markina I., Safonov Yu., Zhylynska O., Diachkov D., Varaksina E. Defining the dimensions of national security, financial security and food supply chain in Ukraine. *International Journal of Supply Chain Management*. 2018. URL: <http://ojs.excelingtech.co.uk/index.php/IJSCM/article/view/2559> (дата звернення: 10.04.2019).

70. Markina I., Fedirets O., Sazonova T., Kovalenko M., Ostashova V. Formation of Energy Efficient Strategy of Enterprise Management. *Journal of Entrepreneurship Education*. 2018. Special Issue 1. URL: <https://www.abacademies.org/articles/Formation-of-energy-efficient-strategy-of-enterprise-management-1528-2651-21-S2-247.pdf> (дата звернення: 19.05.2020).

71. Taran-Lala O., Oliinyk A., Lopushynska O. Evaluation of efficiency of resource-saving development management of agricultural enterprises in the context of environmental security of the country. *Security of the XXI century : national and geopolitical aspects*. Issue 3 : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros s.r.o., 2021. P. 78–82.

72. Vdovenko N., Baidala V., Burlaka N., Diuk A. Management mechanism of agrarian economic system: composition, functioning and factors of development in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2018. Vol. 16, Issue 2. P. 179–189. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16\(2\).2018.16](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(2).2018.16).

73. Voronina V., Ishcheikin T., Lopushynska O. Management of wastes : problems of processing and utilization. *Management of the 21st century : globalization challenges*. Issue 3 : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros s.r.o., 2020. P. 120–127.

74. Zos-Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2020. Vol. 42, № 4. P. 504–515. URL: <https://ejournals.vdu.lt/index.php/mtsrbid/article/view/2031/1482> (дата звернення: 24.12.2020).

75. Державна служба статистики України. *Офіційний вебпортал*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.12.2020).

РОЗДІЛ 3

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

3.1. Методичний підхід до інтегрального оцінювання ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України

З метою об'єктивної комплексної оцінки показники ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери повинні відображати не тільки кількісну характеристику, а враховувати і якісні показники ресурсозаощадження, що дозволить оцінити не тільки економічний ефект від ресурсозбереження, а й соціальний та екологічний [19; 21; 35] (рис 3.1).

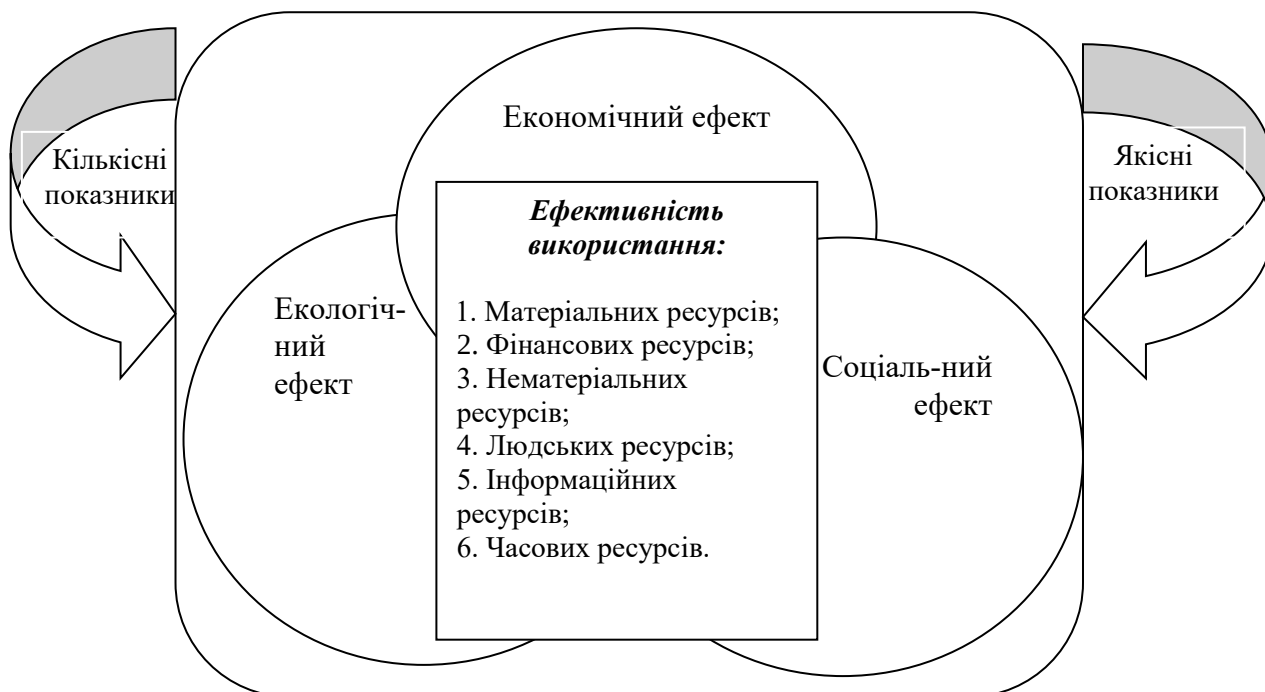

Рис. 3.1. Система показників комплексної оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства «Тріада 6R» [авторська розробка]

З цією метою для поліпшення оцінювання ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України необхідно визначити систему показників, яка б відображала різні аспекти такого розвитку [2]. До даної системи доцільно включити як первинні показники, отримані на основі аналізу статистичної інформації та через опитування фахівців відповідної галузі, так і інтегральні показники, які відображають особливості ефективності використання окремих видів ресурсів [12].

Враховуючи зазначене, позначимо через X множину всіх первинних показників, відібраних для оцінювання ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України. Цю множину можна подати у вигляді об'єднання трьох підмножин (3.1):

$$X = X_1 \cup X_2 \cup X_3, \quad (3.1)$$

де X_1 – множина показників економічної ефективності, X_2 – множина показників соціальної ефективності, X_3 – множина показників екологічної ефективності.

Показники економічної ефективності поділено на групи відповідно до виду ресурсів, що використовуються. Відповідно до такого поділу множина X_1 включає (3.2):

$$X_1 = \bigcup_{i=1}^7 X_{1i}, \quad (3.2)$$

де X_{11} – множина показників ефективності використання матеріальних ресурсів, X_{12} – множина показників ефективності використання людських ресурсів, X_{13} – множина показників ефективності використання фінансових ресурсів, X_{14} – множина показників ефективності використання нематеріальних активів, X_{15} – множина показників ефективності використання інформаційних ресурсів, X_{16} – множина показників ефективності використання часових ресурсів, X_{17} – множина показників фінансування ресурсозберігаючих заходів.

Така структура системи показників дає можливість всебічно оцінити ефективність менеджменту ресурсозберігаючого розвитку і є основою для проведення інтегрального оцінювання.

Введемо позначення для первинних показників, що включаються до множин X_1 , X_2 та X_3 . Відтак, $X_{1i} = \{x_{1ij}\}_{j=1}^{m_i}$, де m_i – кількість показників в підмножині X_{1i} , $X_2 = \{x_{2j}\}_{j=1}^n$, де n – кількість показників в підмножині X_2 , $X_3 = \{x_{3j}\}_{j=1}^r$, де r – кількість показників в підмножині X_3 . Тоді має місце рівність $X = \left\{ \left\{ x_{1ij} \right\}_{j=1}^{m_i} \right\}_{i=1}^n \cup \{x_{2j}\}_{j=1}^n \cup \{x_{3j}\}_{j=1}^r$.

З метою комплексної оцінки економічної, соціальної та екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку агропродовольчих підприємств визначено первинні показники, які будуть входити до відповідних множин, та введено їх позначення. Економічна ефективність менеджменту ресурсозбереженням в загальному вигляді визначається співвідношенням між економічним результатом, який отримано від реалізації ресурсозберігаючих заходів, і обсягом витрат на їх проведення за певний період часу [7; 9; 23; 26; 31]. Економічна ефективність характеризує підвищення економічних показників використання матеріальних, людських, фінансових, нематеріальних, інформаційних та часових ресурсів.

Показники використання матеріальних ресурсів впливають на ефективність менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства і в цілому на фінансовий результат діяльності підприємства, тому що саме цей вид ресурсів має найбільшу питому вагу у собівартості продукції підприємств агропродовольчої сфери. Економічний розвиток підприємства передбачає ефективне управління матеріальними ресурсами. Здійснення оцінки використання матеріальних ресурсів, зокрема, система первинних показників, набуває особливого значення для підприємств агропродовольчої сфери.

В межах множини економічної ефективності використання матеріальних ресурсів (X_{11}) було визначено систему первинних показників, яка включає: фондівдачу, фондоозброєність, коефіцієнт придатності основних засобів, коефіцієнт вибуття основних засобів, коефіцієнт рентабельності основних засобів, матеріалівдачу, коефіцієнт оборотності запасів, коефіцієнт безвідходності сировини (Додаток Ф, табл. Ф1).

Невід'ємною і важливою умовою розвитку підприємств агропродовольчої сфери є наявність кваліфікованих кадрів. Персонал підприємства є важливим ресурсом [15]. Від професійно-кваліфікаційного рівня персоналу залежить ефективність використання всіх видів ресурсів [16]. Основною метою управління людськими ресурсами є мінімізація витрат підприємства на формування та використання людських ресурсів, а також максимізація результатів їх діяльності. В межах множини економічної ефективності використання людських ресурсів (X_{12}) виділено первинні показники, відображені в додатку Ф, табл. Ф2.

Фінансові ресурси є основою забезпечення діяльності підприємства. Виважена політика формування, розподілу і використання фінансових ресурсів агропродовольчих підприємств позитивно впливає на підвищення їх конкурентоспроможності та ефективності господарської діяльності. В межах множини економічної ефективності використання фінансових ресурсів (X_{13}) теж визначено ряд первинних показників (Додаток Ф, табл. Ф3).

Одним із перспективних напрямів розвитку підприємств агропродовольчої сфери України є активізація заходів щодо політики використання нематеріальних активів, що дозволить створювати продукцію із власними торговими марками, брендами, які сприятимуть зростанню добробуту власників, розвитку територій та благополуччю громади. Цей напрям є резервом для підвищення ефективності ресурсозберігаючого розвитку підприємств.

В межах множини економічної ефективності використання нематеріальних ресурсів (X_{14}) в якості первинних показників визначені:

коефіцієнт вибуття нематеріальних активів, коефіцієнт оновлення нематеріальних активів, коефіцієнт рентабельності нематеріальних активів, коефіцієнт віддачі нематеріальних активів (Додаток Ф, табл Ф4).

Ефективність управління на підприємстві потребує оптимальної взаємодії різного роду ресурсів. Успіх діяльності підприємства багато в чому залежить від здатності управлінського й виробничого персоналу ефективно використовувати інформацію. Інформаційні ресурси відіграють ключову роль у діяльності агропродовольчих підприємств, забезпечують автоматизацію бізнес-процесів та впливають на ефективність управління. Прийняття раціональних управлінських рішень на підприємствах агропродовольчої сфери потребує наявності актуальної та достовірної інформації. В межах множини первинних показників економічної ефективності використання інформаційних ресурсів (X_{15}) виокремлено коефіцієнт повноти інформації, коефіцієнт точності інформації, коефіцієнт суперечливості інформації, коефіцієнт своєчасності надання інформації, коефіцієнт надійності, коефіцієнт власного програмного забезпечення, коефіцієнт власних технічних засобів (Додаток Ф, табл. Ф5).

В сучасних умовах функціонування економіки для підприємства важливим є вміння реагувати на зміни, в тому числі і за умови дефіциту часу, що призводить до прийняття нерелевантних управлінських рішень. Неефективне використання робочого часу є проблемою для багатьох підприємств агропродовольчої сфери України. Кожний керівник підприємства повинен розуміти, що управління часовим ресурсом вимагає насамперед аналізу його витрат, а також оцінки ефективності його використання, тому в межах множини економічної ефективності використання часових ресурсів (X_{16}) в якості первинних показників виокремлені: коефіцієнт використання робочого періоду, коефіцієнт використання простоїв, коефіцієнт використання робочого часу (Додаток Ф, табл. Ф6).

В результаті проведеного аналізу ефективності ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Луганської та Запорозької областей, проведеного в попередньому розділі, встановлено, що суттєвий вплив на систему менеджменту має розмір фінансування ресурсозберігаючих заходів. Відтак, для зростання ефективності використання всіх видів ресурсів доцільно збільшувати фінансування ресурсозберігаючих заходів при одночасній розробці більш оптимального механізму менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства, який би базувався на новітніх технологіях ресурсозбереження. Саме такий підхід дозволить створити ефективну систему менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери та забезпечить зростання показників економічної, соціальної та екологічної ефективності [6]. В межах множини економічної ефективності фінансування ресурсозберігаючих заходів (X_{17}) виділені наступні первинні показники: коефіцієнти фінансування ресурсозберігаючого розвитку, ресурсозберігаючих служб, збереження матеріальних, фінансових, людських, нематеріальних, інформаційних та часових ресурсів (Додаток Ф, табл. Ф7).

Для розрахунку інтегральної оцінки економічної ефективності ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України, необхідно обчислити інтегральні оцінки ефективності використання матеріальних, людських, фінансових, нематеріальних, інформаційних, часових ресурсів та показників фінансування ресурсозберігаючих заходів. Ці оцінки позначені $v_1, v_2, v_3, v_4, v_5, v_6, v_7$ відповідно. Інформаційною основою для визначення оцінок v_i є відповідні множини первинних показників

$$X_{1i} = \{x_{1ij}\}_{j=1}^{m_i}.$$

Для розрахунку обрано значення даних показників за період 2010–2019 років для групи агропродовольчих підприємств Полтавської, Запорізької та Луганської областей. Через $x_{1ij}(t, q)$ позначено значення показника x_{1ij} в t -тий рік в області q . Параметр t приймає значення від $t=1$ в 2010 році до $t=10$ в

2019 році. Параметр q приймає значення $q=1$ для Полтавської області, $q=2$ для Запорізької області, $q=3$ для Луганської області.

Для одержання інтегральної оцінки приведено показники x_{1ij} до порівняльного виду. Для цього замінено їх відповідними нормалізованими показниками y_{1ij} , які є безрозмірними та змінюються в інтервалі від 0 до 1. Для показників-стимуляторів, тобто показників, збільшення значень яких відповідає підвищенню ефективності ресурсозбереження, нормалізація здійснюється на основі (3.3):

$$y_{1ij}(t, q) = \frac{x_{1ij}(t, q) - x_{1ij}^{\min}}{x_{1ij}^{\max} - x_{1ij}^{\min}}, \quad (3.3)$$

Для показників-дестимуляторів, тобто показників, збільшення значень яких відповідає зниженню ефективності ресурсозбереження (3.4):

$$y_{1ij}(t, q) = \frac{x_{1ij}^{\max} - x_{1ij}(t, q)}{x_{1ij}^{\max} - x_{1ij}^{\min}}, \quad (3.4)$$

де $y_{1ij}(t, q)$ – нормалізоване значення первинного показника x_{1ij} в t -тий рік для q -тої області, $x_{1ij}^{\min} = \min_{t, q} x_{1ij}(t, q)$, $x_{1ij}^{\max} = \max_{t, q} x_{1ij}(t, q)$.

Інтегральна оцінка v_i , що відповідає підмножині X_{1i} , визначається рівністю (3.5):

$$v_i(t, q) = \sum_{j=1}^{m_i} \alpha_{ij} y_{1ij}(t, q), \quad (3.5)$$

де $v_i(t, r)$ – значення інтегральної оцінки v_i для q -тої області в t -тий рік, $y_{1ij}(t, r)$ – нормалізоване значення первинного показника x_{1ij} для q -тої області в t -тий рік, α_{ij} – ваговий коефіцієнт показника x_{1ij} , m_i – кількість показників в множині X_{1i} .

Отже для обчислення інтегральної оцінки необхідно визначено вагові коефіцієнти α_{ij} .

Для розрахунку зазначених коефіцієнтів застосовано метод модифікованої головної компоненти, що передбачає визначення

статистичних взаємозв'язків між показниками через побудову коваріаційної матриці K_{1i} нормалізованих показників y_{1ij} , елементами якої є коефіцієнти коваріації між даними показниками [26; 31]. Потім визначається максимальне власне значення $\lambda_i^{\max}$ цієї матриці та відповідний даному значенню власний вектор A_i . Вагові коефіцієнти α_{ij} в інтегральній оцінці V_i обираються пропорційними квадратам компонент даного власного вектора.

Для оцінки показників множини X_{11} побудовано коваріаційну матрицю нормалізованих показників ефективності використання матеріальних ресурсів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Коваріаційна матриця нормалізованих показників економічної ефективності використання матеріальних ресурсів [побудовано автором]

	y_{111}	y_{112}	y_{113}	y_{114}	y_{115}	y_{116}	y_{117}	y_{118}
y_{111}	0,0656	-0,0687	0,0354	-0,0225	0,0284	-0,0278	0,0449	-0,0212
y_{112}	-0,0687	0,1007	-0,0447	0,0560	-0,0505	0,0367	-0,0679	0,0494
y_{113}	0,0354	-0,0447	0,0615	-0,0357	0,0313	0,0004	0,0308	-0,0127
y_{114}	-0,0225	0,0560	-0,0357	0,0889	-0,0394	0,0284	-0,0523	0,0423
y_{115}	0,0284	-0,0505	0,0313	-0,0394	0,0552	-0,0139	0,0484	-0,0319
y_{116}	-0,0278	0,0366	0,0004	0,0284	-0,0139	0,0669	-0,0337	0,0286
y_{117}	0,0449	-0,0679	0,0308	-0,0523	0,0484	-0,0337	0,0666	-0,0463
y_{118}	-0,0212	0,0494	-0,0127	0,0423	-0,0319	0,0286	-0,0463	0,0561

Вагові коефіцієнти показників наведено в табл. 3.2. Найбільшу вагу при визначенні інтегрального показника ефективності використання матеріальних ресурсів має показник фондоозброєності.

Інтегральна оцінка ефективності використання матеріальних ресурсів визначається рівністю: $v_1 = 0,110956 y_{111} + 0,255935 y_{112} + 0,068854 y_{113} + 0,148225 y_{114} + 0,099162 y_{115} + 0,055507 y_{116} + 0,169744 y_{117} + 0,091627 y_{118}$.

Таблиця 3.2

Вагові коефіцієнти первинних показників інтегральної оцінки економічної ефективності використання матеріальних ресурсів [побудовано автором]

Нормалізований показник	Первинний показник	Ваговий коефіцієнт α_{1j}
Y_{111}	Фондовіддача	0,110956
Y_{112}	Фондоозброєність	0,255935
Y_{113}	Коефіцієнт придатності основних засобів	0,068854
Y_{114}	Коефіцієнт вибуття основних засобів	0,148225
Y_{115}	Коефіцієнт рентабельності основних засобів	0,099162
Y_{116}	Матеріаловіддача	0,055507
Y_{117}	Коефіцієнт оборотності запасів	0,169744
Y_{118}	Коефіцієнт безвідходності сировини	0,091627

Коваріаційну матрицю нормалізованих показників ефективності використання людських ресурсів зображено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Коваріаційна матриця нормалізованих показників економічної ефективності використання людських ресурсів [побудовано автором]

	Y_{21}	Y_{22}	Y_{23}
Y_{21}	0,0636	0,0259	0,0199
Y_{22}	0,0259	0,0492	0,0376
Y_{23}	0,0199	0,0376	0,0353

Вагові коефіцієнти показників мають наступні значення (табл. 3.4). Інтегральна оцінка ефективності використання людських ресурсів визначається рівністю: $v_2 = 0,375034 y_{121} + 0,374667 y_{122} + 0,2502 y_{123}$. З даної рівності можна зробити висновок, що найбільший вплив на загальний результат інтегрального показника має продуктивність праці персоналу,

трішки меншу вагомість має коефіцієнт використання трудових ресурсів, а коефіцієнт плинності кадрів здійснює найменший вплив.

Таблиця 3.4

Вагові коефіцієнти первинних показників інтегральної оцінки економічної ефективності використання людських ресурсів [побудовано автором]

Нормалізований показник	Первинний показник	Ваговий коефіцієнт α_{2j}
Y_{121}	Продуктивність персоналу	0,375034
Y_{122}	Коефіцієнт використання трудових ресурсів	0,374667
Y_{123}	Коефіцієнт плинності кадрів	0,2502

Коваріаційна матриця нормалізованих показників ефективності використання фінансових ресурсів зображено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Коваріаційна матриця нормалізованих показників економічної ефективності використання фінансових ресурсів, визначена методом модифікованої головної компоненти [побудовано автором]

	Y_{131}	Y_{132}	Y_{133}	Y_{134}	Y_{135}	Y_{136}	Y_{137}	Y_{138}	Y_{139}	Y_{1310}	Y_{1311}	Y_{1312}	Y_{1313}
Y_{131}	0,063	0,026	0,006	0,011	0,003	0,012	0,023	0,008	0,018	0,004	0,024	-0,011	0,008
Y_{132}	0,026	0,070	0,032	0,020	0,020	0,017	0,045	0,029	0,039	0,015	0,004	0,034	0,002
Y_{133}	0,006	0,032	0,054	0,004	0,007	0,015	0,015	0,006	0,020	0,014	-0,013	0,018	-0,020
Y_{134}	0,011	0,020	0,004	0,036	0,019	-0,003	0,023	0,018	0,009	-0,007	0,005	0,005	0,001
Y_{135}	0,003	0,020	0,007	0,019	0,029	-0,012	0,018	0,026	0,020	-0,006	-0,008	0,008	-0,008
Y_{136}	0,012	0,017	0,015	-0,003	-0,012	0,065	0,012	-0,001	0,011	0,052	0,011	0,015	0,016
Y_{137}	0,023	0,045	0,015	0,023	0,018	0,012	0,087	0,055	0,044	0,006	0,021	0,014	0,010
Y_{138}	0,008	0,029	0,006	0,018	0,026	-0,001	0,055	0,053	0,038	0,002	0,007	0,007	-0,001
Y_{139}	0,018	0,039	0,020	0,009	0,020	0,011	0,044	0,038	0,065	0,027	0,013	0,006	0,000
Y_{1310}	0,004	0,015	0,014	-0,007	-0,006	0,052	0,006	0,002	0,027	0,090	0,009	0,018	0,021
Y_{1311}	0,024	0,004	-0,013	0,005	-0,008	0,011	0,021	0,007	0,013	0,009	0,054	-0,015	0,021

Продовж. табл. 3.5

	Y ₁₃₁	Y ₁₃₂	Y ₁₃₃	Y ₁₃₄	Y ₁₃₅	Y ₁₃₆	Y ₁₃₇	Y ₁₃₈	Y ₁₃₉	Y ₁₃₁₀	Y ₁₃₁₁	Y ₁₃₁₂	Y ₁₃₁₃
Y ₁₃₁₂	-0,011	0,034	0,018	0,005	0,008	0,015	0,014	0,007	0,006	0,018	-0,015	0,072	0,003
Y ₁₃₁₃	0,008	0,002	-0,020	0,001	-0,008	0,016	0,010	-0,001	0,000	0,021	0,021	0,003	0,046

На основі проведених розрахунків і сформованої коваріаційної матриці нормалізованих показників ефективності використання фінансових ресурсів, визначеної методом модифікованої головної компоненти, розраховано вагові коефіцієнти первинних показників даної підмножини (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Вагові коефіцієнти первинних показників інтегральної оцінки економічної ефективності використання фінансових ресурсів [побудовано автором]

Нормалізований показник	Первинний показник	Ваговий коефіцієнт α_{3j}
Y ₁₃₁	Коефіцієнт економічної ефективності використання фінансових ресурсів	0,045625
Y ₁₃₂	Коефіцієнт покриття	0,193248
Y ₁₃₃	Коефіцієнт оборотності активів	0,043472
Y ₁₃₄	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	0,025889
Y ₁₃₅	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	0,025408
Y ₁₃₆	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	0,042148
Y ₁₃₇	Коефіцієнт автономії	0,236099
Y ₁₃₈	Коефіцієнт співвідношення власного і позичкового капіталу	0,113098
Y ₁₃₉	Коефіцієнт поточної ліквідності	0,159201
Y ₁₃₁₀	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,058081
Y ₁₃₁₁	Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,014714
Y ₁₃₁₂	Коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами	0,038888
Y ₁₃₁₃	Маневреність власних оборотних коштів	0,004212

Відповідно до проведених розрахунків, інтегральна оцінка ефективності використання фінансових ресурсів визначається рівністю: $v_3 = 0,045625 y_{131} + 0,193248 y_{132} + 0,043472 y_{133} + 0,025889 y_{134} + 0,025408 y_{135} + 0,042148 y_{136} + 0,236099 y_{137} + 0,113098 y_{138} + 0,159201 y_{139} + 0,058081 y_{1310} + 0,014714 y_{1311} + 0,038888 y_{1312} + 0,004212 y_{1313}$.

Коваріаційна матриця нормалізованих показників ефективності використання нематеріальних ресурсів зображена в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Коваріаційна матриця нормалізованих показників економічної ефективності використання нематеріальних ресурсів [побудовано автором]

	y_{141}	y_{142}	y_{143}	y_{144}
y_{141}	0,066042	-0,0457	-0,00269	-0,02293
y_{142}	-0,0457	0,077709	0,024547	0,039448
y_{143}	-0,00269	0,024547	0,038081	0,026493
y_{144}	-0,02293	0,039448	0,026493	0,061382

Вагові коефіцієнти показників наведено в табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Вагові коефіцієнти первинних показників в інтегральній оцінці економічної ефективності використання нематеріальних ресурсів [побудовано автором]

Нормалізований показник	Первинний показник	Ваговий коефіцієнт α_{4j}
y_{141}	Коефіцієнт вибуття нематеріальних активів	0,244926
y_{142}	Коефіцієнт оновлення нематеріальних активів	0,437053
y_{143}	Коефіцієнт рентабельності нематеріальних активів	0,073116
y_{144}	Коефіцієнт віддачі нематеріальних активів	0,244926

Отже, на основі проведених розрахунків визначено, що найбільший вплив на загальний результат ефективності використання нематеріальних ресурсів має коефіцієнт оновлення нематеріальних активів. Інтегральна оцінка ефективності використання нематеріальних ресурсів визначається рівністю: $v_4 = 0,244926 y_{141} + 0,437053 y_{142} + 0,073116 y_{143} + 0,244926 y_{144}$.

На наступному етапі розрахунку побудовано коваріаційну матрицю нормалізованих первинних показників ефективності використання інформаційних ресурсів (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Коваріаційна матриця нормалізованих показників економічної ефективності використання інформаційних ресурсів [побудовано автором]

	y_{151}	y_{152}	y_{153}	y_{154}	y_{155}	y_{156}	y_{157}
y_{151}	0,070156	0,055412	-0,0332	0,041227	0,01325	0,017086	0,003302
y_{152}	0,055412	0,081799	-0,01168	0,061443	0,038725	0,036078	0,032689
y_{153}	-0,0332	-0,01168	0,072504	-0,00229	0,040215	0,006296	0,00778
y_{154}	0,041227	0,061443	-0,00229	0,061909	0,036867	0,041956	0,036552
y_{155}	0,01325	0,038725	0,040215	0,036867	0,0695	0,026296	0,029286
y_{156}	0,017086	0,036078	0,006296	0,041956	0,026296	0,062949	0,042601
y_{157}	0,003302	0,032689	0,00778	0,036552	0,029286	0,042601	0,051185

Вагові коефіцієнти показників інформаційних ресурсів наведено в табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Вагові коефіцієнти первинних показників інтегральної оцінки економічної ефективності використання інформаційних ресурсів [побудовано автором]

Нормалізований показник	Первинний показник	Ваговий коефіцієнт α_{5j}
y_{151}	Коефіцієнт повноти інформації	0,12243
y_{152}	Коефіцієнт точності інформації	0,280688

Продовж. табл. 3.10

Нормалізований показник	Первинний показник	Ваговий коефіцієнт α_{5j}
y_{153}	Коефіцієнт суперечливості інформації	0,0000012
y_{154}	Коефіцієнт своєчасності надання інформації	0,228293
y_{155}	Коефіцієнт надійності інформації	0,125104
y_{156}	Коефіцієнт власного програмного забезпечення	0,140175
y_{157}	Коефіцієнт власних технічних засобів	0,103234

На основі проведених розрахунків визначено, що інтегральна оцінка ефективності використання інформаційних ресурсів підприємства визначається рівністю: $v_5 = 0,12243 y_{151} + 0,280688 y_{152} + 0,0000012 y_{153} + 0,228293 y_{154} + 0,125104 y_{155} + 0,140175 y_{156} + 0,103234 y_{157}$.

Коваріаційна матриця нормалізованих показників ефективності використання часових ресурсів часу зображено в табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Коваріаційна матриця нормалізованих показників економічної ефективності використання часових ресурсів [побудовано автором]

	y_{161}	y_{162}	y_{163}
y_{161}	0,101821	-0,00746	0,079345
y_{162}	-0,00746	0,106233	0,000752
y_{163}	0,079345	0,000752	0,075378

З проведених розрахунків вагових коефіцієнтів визначено, що найбільший вплив на інтегральний показник ефективності використання часових ресурсів має коефіцієнт використання простоїв (табл. 3.12). Найбільший вплив на інтегральний показник економічної ефективності використання часових ресурсів має коефіцієнт використання простоїв. Інтегральна оцінка ефективності використання часових ресурсів визначається рівністю: $v_6 = 0,111111 y_{161} + 0,5776 y_{162} + 0,147929 y_{163}$.

Таблиця 3.12

Вагові коефіцієнти первинних показників інтегральної оцінки економічної ефективності використання часових ресурсів [побудовано автором]

Нормалізований показник	Первинний показник	Ваговий коефіцієнт α_{6j}
y_{161}	Коефіцієнт використання робочого періоду	0,111111
y_{162}	Коефіцієнт використання простоїв	0,5776
y_{163}	Коефіцієнт використання робочого часу	0,147929

Коваріаційну матрицю нормалізованих показників фінансування ресурсозберігаючих заходів зображено в табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Коваріаційна матриця нормалізованих показників фінансування ресурсозберігаючих заходів [побудовано автором]

	y_{171}	y_{172}	y_{173}	y_{174}	y_{175}	y_{176}	y_{177}	y_{178}
y_{171}	0,078144	0,089364	0,04864	0,03193	0,074561	0,072412	0,041491	0,062807
y_{172}	0,089364	0,115712	0,046701	0,036111	0,065972	0,076563	0,032986	0,052778
y_{173}	0,04864	0,046701	0,077847	0,024444	0,076389	0,044375	0,035694	0,056111
y_{174}	0,03193	0,036111	0,024444	0,248889	0,077778	-0,01333	0,042222	0,062222
y_{175}	0,074561	0,065972	0,076389	0,077778	0,138889	0,070833	0,069444	0,111111
y_{176}	0,072412	0,076563	0,044375	-0,01333	0,070833	0,105625	0,042083	0,063333
y_{177}	0,041491	0,032986	0,035694	0,042222	0,069444	0,042083	0,074722	0,068889
y_{178}	0,062807	0,052778	0,056111	0,062222	0,111111	0,063333	0,068889	0,115556

Вагові коефіцієнти показників наведено в табл. 3.14. Інтегральна оцінка ефективності фінансування ресурсозберігаючих заходів визначається рівністю: $v_7 = 0,112829 y_{171} + 0,118749 y_{172} + 0,076342 y_{173} + 0,129528 y_{174} + 0,224108 y_{175} + 0,094495 y_{176} + 0,075955 y_{177} + 0,167936 y_{178}$.

Таблиця 3.14

Вагові коефіцієнти первинних показників інтегральної оцінки фінансування ресурсозберігаючих заходів [побудовано автором]

Нормалізований показник	Первинний показник	Ваговий коефіцієнт α_{7j}
Y_{171}	Коефіцієнт фінансування ресурсозберігаючого розвитку	0,112829
Y_{172}	Коефіцієнт фінансування ресурсозберігаючих служб	0,118749
Y_{173}	Коефіцієнт фінансування збереження матеріальних ресурсів	0,076342
Y_{174}	Коефіцієнт фінансування збереження фінансових ресурсів	0,129528
Y_{175}	Коефіцієнт фінансування збереження нематеріальних ресурсів	0,224108
Y_{176}	Коефіцієнт фінансування збереження людських ресурсів	0,094495
Y_{177}	Коефіцієнт фінансування збереження інформаційних ресурсів	0,075955
Y_{178}	Коефіцієнт фінансування підвищення ефективності використання часу	0,167936

Після визначення інтегральних оцінок показників ефективності використання матеріальних, людських, фінансових, нематеріальних, інформаційних, часових ресурсів та фінансування ресурсозберігаючих заходів, необхідно визначити інтегральну оцінку економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства w_1 . Ця оцінка визначається рівністю (3.6):

$$w_1(t, q) = \sum_{i=1}^7 \beta_i v_i(t, q), \quad (3.6)$$

де $v_i(t, q)$ – значення інтегральної оцінки v_i в t -тий рік для q -тої області, β_i – ваговий коефіцієнт оцінки v_i в загальній інтегральній оцінці w_1 економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України.

Вагові коефіцієнти β_i визначено методом модифікованої головної компоненти [7; 23]. Коваріаційна матриця K_1 інтегральних оцінок v_i зображена в табл. 3.15.

Таблиця 3.15

Коваріаційна матриця інтегральних оцінок економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України [побудовано автором]

	v_1	v_2	v_3	v_4	v_5	v_6	v_7
v_1	0,004994	0,00552	-0,00187	0,004543	0,006237	0,006044	0,009303
v_2	0,00552	0,036139	0,015349	0,015796	0,02361	0,01289	0,006201
v_3	-0,00187	0,015349	0,033418	0,000822	0,01382	0,009983	-0,01062
v_4	0,004543	0,015796	0,000822	0,021023	0,010691	0,006514	0,01239
v_5	0,006237	0,02361	0,01382	0,010691	0,045535	0,03821	0,033483
v_6	0,006044	0,01289	0,009983	0,006514	0,03821	0,040128	0,033694
v_7	0,009303	0,006201	-0,01062	0,01239	0,033483	0,033694	0,07274

Вагові коефіцієнти β_i оцінок v_i в інтегральній оцінці w_1 пропорційні компонентам власного вектора цієї матриці, що відповідає її максимальному власному значенню. Величини цих коефіцієнтів наведено в табл. 3.16.

Таблиця 3.16

Вагові коефіцієнти оцінок інтегральної оцінки економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України [побудовано автором]

Оцінка v_i	Економічний зміст оцінки v_i	Ваговий коефіцієнт β_i
v_1	Інтегральна оцінка ефективності використання матеріальних ресурсів	0,011664
v_2	Інтегральна оцінка ефективності використання людських ресурсів	0,06833
v_3	Інтегральна оцінка ефективності використання фінансових ресурсів	0,000502
v_4	Інтегральна оцінка ефективності використання нематеріальних активів	0,033416
v_5	Інтегральна оцінка ефективності використання інформаційних ресурсів	0,279524
v_6	Інтегральна оцінка ефективності використання ресурсів часу	0,231746

Продовж. табл. 3.16

Оцінка v_i	Економічний зміст оцінки v_i	Ваговий коефіцієнт β_i
v_7	Інтегральна оцінка фінансування ресурсозберігаючих заходів	0,374789

Інтегральна оцінка економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України визначається рівністю: $w_1 = 0,011664 v_1 + 0,06833 v_2 + 0,000502 v_3 + 0,033416 v_4 + 0,279524 v_5 + 0,231746 v_6 + 0,374789 v_7$.

З метою апробації методики інтегральної оцінки економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку були розраховані показники для групи підприємств Полтавської (Додаток Х), Запорізької (Додаток Ц) та Луганської (Додаток Ш) областей.

Для оцінки загальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України важлива не тільки економічна складова, але і соціальна. З метою визначення інтегрованого показника соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства в межах підмножини (X_2) було сформовано систему первинних показників (Додаток Щ).

Наступним етапом доцільно визначити інтегральну оцінку соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери w_2 . Інформаційною основою для визначення цієї оцінки є множина первинних показників $X_2 = \{x_{2j}\}_{j=1}^n$. Через $x_{2j}(t, q)$ позначено значення показника x_{2j} в t -тий рік в області q . Для одержання інтегральної оцінки замінено показники x_{2j} нормалізованими показниками y_{2j} аналогічно до того, як це зроблено для показників економічної ефективності.

Інтегральна оцінка w_2 , що відповідає підмножині X_2 , визначається рівністю (3.7):

$$w_2(t, q) = \sum_{j=1}^n \gamma_j y_{2j}(t, q), \quad (3.7)$$

де $w_2(t, r)$ – значення інтегральної оцінки w_2 для q -тої області в t -тий рік, $y_{2j}(t, r)$ – нормалізоване значення первинного показника x_{2j} для q -тої області в t -тий рік, γ_j – ваговий коефіцієнт показника x_{2j} , n – кількість показників в множині X_2 ($n=10$).

Вагові коефіцієнти γ_j визначено методом модифікованої головної компоненти через побудову коваріаційної матриці нормалізованих показників соціальної ефективності (табл. 3.17).

Таблиця 3.17

Коваріаційна матриця нормалізованих показників соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства [побудовано автором]

	y_{21}	y_{22}	y_{23}	y_{24}	y_{25}	y_{26}	y_{27}	y_{28}	y_{29}	y_{210}
y_{21}	0,1081	0,0150	0,0102	0,0306	0,0170	0,0357	0,0183	0,0368	-0,0002	0,0159
y_{22}	0,0150	0,0497	0,0453	0,0481	0,0483	0,0467	0,0453	0,0475	0,0042	0,0493
y_{23}	0,0102	0,0453	0,0540	0,0509	0,0544	0,0507	0,0446	0,0473	0,0094	0,0579
y_{24}	0,0306	0,0481	0,0509	0,0618	0,0583	0,0579	0,0493	0,0513	0,0030	0,0573
y_{25}	0,0170	0,0483	0,0544	0,0583	0,0697	0,0604	0,0483	0,0525	0,0096	0,0581
y_{26}	0,0357	0,0467	0,0507	0,0579	0,0604	0,0663	0,0470	0,0544	0,0044	0,0574
y_{27}	0,0183	0,0453	0,0446	0,0493	0,0483	0,0470	0,0506	0,0478	0,0063	0,0468
y_{28}	0,0368	0,0475	0,0473	0,0513	0,0525	0,0544	0,0478	0,0621	0,0021	0,0522
y_{29}	-0,0002	0,0042	0,0094	0,0030	0,0096	0,0044	0,0063	0,0021	0,0259	0,0080
y_{210}	0,0159	0,0493	0,0579	0,0573	0,0581	0,0574	0,0468	0,0522	0,0080	0,0810

Вагові коефіцієнти показників наведено в табл. 3.18. Отже, інтегральна оцінка соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери визначається рівністю:

$$w_2 = 0,036749 y_{21} + 0,095357 y_{22} + 0,10765 y_{23} + 0,130032 y_{24} + 0,135277 y_{25} + 0,135792 y_{26} + 0,096038 y_{27} + 0,120201 y_{28} + 0,001568 y_{29} + 0,141301 y_{210}.$$

Таблиця 3.18

Вагові коефіцієнти показників інтегральної оцінки соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери [побудовано автором]

Нормалізований показник	Первинний показник	Ваговий коефіцієнт γ_j
y_{21}	Коефіцієнт виробничого травматизму	0,036749
y_{22}	Коефіцієнт задоволеності умовами праці	0,095357
y_{23}	Коефіцієнт оцінки задоволеності керівництвом	0,10765
y_{24}	Коефіцієнт оцінки психологічного клімату в колективі	0,130032
y_{25}	Коефіцієнт оцінки задоволеності змістом праці	0,135277
y_{26}	Коефіцієнт професійного розвитку	0,135792
y_{27}	Коефіцієнт розвитку ділових якостей працівників та особистого потенціалу	0,096038
y_{28}	Коефіцієнт сформованості ціннісно-орієнтаційної єдності колективу	0,120201
y_{29}	Коефіцієнт темпу зростання середньої заробітної плати	0,001568
y_{210}	Коефіцієнт позитивних відгуків споживачів	0,141301

З метою оцінки екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України сформовано систему первинних показників (Додаток Ю).

На наступному етапі розрахунку визначено інтегральну оцінку екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери w_3 . Інформаційною основою для визначення цієї оцінки є множина первинних показників $X_3 = \{x_{3j}\}_{j=1}^r$. Через $x_{3j}(t, q)$ позначено значення показника x_{3j} в t -тий рік в області q . Для одержання інтегральної оцінки замінено показники x_{3j} нормалізованими показниками y_{3j} аналогічно до того, як це зроблено для показників економічної та соціальної ефективності.

Інтегральна оцінка w_3 , що відповідає підмножині X_3 , визначається рівністю (3.8):

$$w_3(t, q) = \sum_{j=1}^r \delta_j y_{3j}(t, q), \quad (3.8)$$

де $w_3(t, r)$ – значення інтегральної оцінки w_3 для q -тої області в t -тий рік, $y_{3j}(t, r)$ – нормалізоване значення первинного показника x_{3j} для q -тої області в t -тий рік, δ_j – ваговий коефіцієнт показника x_{3j} , r – кількість показників в множині X_3 ($r=5$).

Вагові коефіцієнти δ_j визначено методом модифікованої головної компоненти через побудову коваріаційної матриці нормалізованих показників екологічної ефективності (табл. 3.19).

Таблиця 3.19

Коваріаційна матриця нормалізованих показників екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства [побудовано автором]

	y_{31}	y_{32}	y_{33}	y_{34}	y_{35}
y_{31}	0,063039	0,003175	0,048016	0,041771	0,038961
y_{32}	0,003175	0,024722	0,013194	0,008999	0,009697
y_{33}	0,048016	0,013194	0,112847	0,056561	0,045455
y_{34}	0,041771	0,008999	0,056561	0,064237	0,041252
y_{35}	0,038961	0,009697	0,045455	0,041252	0,054876

Вагові коефіцієнти первинних показників наведено в табл. 3.20. Отже, інтегральна оцінка екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери визначається рівністю: $w_3 = 0,187402 y_{31} + 0,008798 y_{32} + 0,414221 y_{33} + 0,222218 y_{34} + 0,167363 y_{35}$.

Таблиця 3.20

Вагові коефіцієнти первинних показників інтегральної оцінки екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери

Нормалізований показник	Первинний показник	Ваговий коефіцієнт γ_j
u_{31}	Коефіцієнт природоємності	0,187402
u_{32}	Коефіцієнт екологоемності	0,008798
u_{33}	Коефіцієнт ресурсоемності процесу	0,414221
u_{34}	Коефіцієнт екологічності об'єкту	0,222218
u_{35}	Коефіцієнт екологічності виробництва	0,167363

Інтегральна оцінка ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери, що включає економічну, соціальну та екологічну складові, визначається рівністю (3.9):

$$W(t, q) = \sum_{k=1}^3 \lambda_k w_k(t, q), \quad (3.9)$$

де вагові коефіцієнти λ_k визначаються методом модифікованої головної компоненти.

В такому випадку коваріаційна матриця K інтегральних оцінок w_k має наступний вигляд (табл. 3.21).

Таблиця 3.21

Коваріаційна матриця інтегральних оцінок менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства [побудовано автором]

	w_1	w_2	w_3
w_1	0,036423	0,016796	0,023235
w_2	0,016796	0,051404	0,024867
w_3	0,023235	0,024867	0,059847

Вагові коефіцієнти λ_k оцінок w_k інтегральної оцінки W пропорційні компонентам власного вектора цієї матриці, що відповідає її максимальному власному значенню. Величини цих коефіцієнтів наведено в табл. 3.22.

Таблиця 3.22

Вагові коефіцієнти оцінок інтегральної оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України [побудовано автором]

Оцінка w_k	Економічний зміст оцінки v_i	Ваговий коефіцієнт λ_k
w_1	Інтегральна оцінка економічної ефективності	0,193512
w_2	Інтегральна оцінка соціальної ефективності	0,322738
w_3	Інтегральна оцінка екологічної ефективності	0,48372

Отже, інтегральна оцінка ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України визначається рівністю: $W = 0,193512 w_1 + 0,322738 w_2 + 0,48372 w_3$.

Обчислені на основі одержаних рівностей інтегральні оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери та частинні інтегральні оцінки, що відповідають економічній, соціальній та екологічній ефективності, для групи підприємств Полтавської області наведено в табл. 3.23

Таблиця 3.23

Інтегральні оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств агропродовольчої сфери Полтавської області за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Показники	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Оцінка економічної ефективності	0,6028	0,5837	0,6623	0,7205	0,6901	0,7112	0,7072	0,7983	0,8216	0,8447
Оцінка соціальної ефективності	0,5433	0,6732	0,6650	0,7582	0,7924	0,8563	0,8754	0,8852	0,9391	0,9705
Оцінка екологічної ефективності	0,2572	0,2430	0,2425	0,4177	0,2413	0,5529	0,4900	0,6544	0,7430	0,8864
Інтегральна оцінка	0,4164	0,4477	0,4601	0,5862	0,5060	0,6814	0,6564	0,7567	0,8215	0,9054

Інтегральні оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку та частинні інтегральні оцінки економічної, соціальної та екологічної ефективності для групи підприємств Запорізької області наведено в табл. 3.24.

Таблиця 3.24

Інтегральні оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств агропродовольчої сфери Запорізької області за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Показники	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Оцінка економічної ефективності	0,1227	0,1501	0,1696	0,2049	0,2971	0,4164	0,4154	0,5149	0,5801	0,5191
Оцінка соціальної ефективності	0,5376	0,5554	0,6297	0,6077	0,7713	0,7888	0,8319	0,8502	0,8893	0,9066
Оцінка екологічної ефективності	0,1850	0,1454	0,3520	0,3678	0,3036	0,6007	0,6011	0,5508	0,7627	0,8941
Інтегральна оцінка	0,2868	0,2786	0,4063	0,4137	0,4533	0,6257	0,6397	0,6405	0,7682	0,8256

Аналогічні показники розраховані і для групи підприємств Луганської області (табл. 3.25).

Таблиця 3.25

Інтегральні оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств агропродовольчої сфери Луганської області за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Показники	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Оцінка економічної ефективності	0,4328	0,4124	0,4847	0,5086	0,4838	0,5187	0,5166	0,6167	0,6091	0,6508
Оцінка соціальної ефективності	0,2229	0,3549	0,3294	0,0604	0,3082	0,4946	0,5145	0,5052	0,5667	0,5902
Оцінка екологічної ефективності	0,2453	0,2340	0,2365	0,4147	0,2412	0,6563	0,5811	0,7607	0,8522	0,9956
Інтегральна оцінка	0,2743	0,3076	0,3145	0,3185	0,3097	0,5775	0,5471	0,6504	0,7130	0,7980

Динаміка інтегральної оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи агропродовольчих підприємств Полтавської, Запорізької та Луганської областей за 2010–2019 рр. відображена на рис. 3.2.

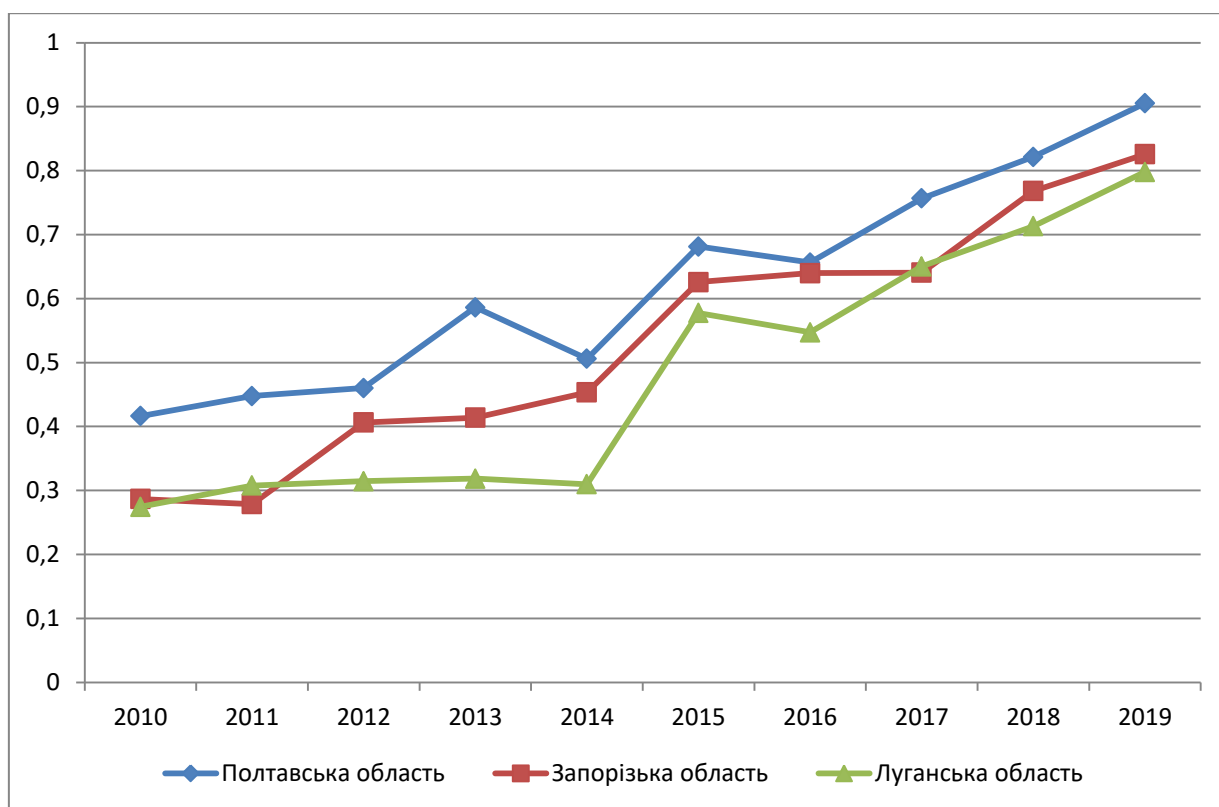

Рис. 3.2. Динаміка зміни інтегрального показника ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

В результаті апробації запропонованої методики оцінки виявлено, що найбільший показник ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку має група підприємств Полтавської області, а найнижчі показники протягом досліджуваного періоду спостерігаються на підприємствах Луганської області, проте протягом 2017–2019 рр. спостерігається тенденція до стрімкого збільшення інтегрального показника ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку агропродовольчих підприємств зазначеної області.

Для прийняття ефективних управлінських рішень щодо забезпечення ефективного використання всіх видів ресурсів на підприємстві важливо володіти інформацією не тільки про поточний стан, але і прогностичні значення даних показників в майбутньому.

3.2. Прогнозування інтегрального показника ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України

Для науково обгрунтованого планування ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України важливо із достатньою точністю оцінити імовірне значення його показників в майбутніх періодах. Таке оцінювання доцільно здійснювати за допомогою економіко-математичного моделювання, що забезпечує об'єктивність одержаних результатів. Вибір моделі для прогнозування визначається особливістю явищ та процесів, які досліджуються за допомогою даної моделі. Для визначення динаміки показників ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери та їх прогнозування доцільно використовувати адаптивні моделі, які мають здатність налаштовувати свої параметри відповідно до динаміки показників, для прогнозування яких вони використовуються [4; 13; 14; 35]. В залежності від допущеної при оцінюванні помилки здійснюється коригування параметрів моделі. Отже, при наявності даних за тривалий ретроспективний період параметри моделі адекватно відображають існуючі на даний момент часу тенденції розвитку, що дає можливість ефективно використовувати модель для прогнозування значень показника на майбутні періоди діяльності підприємства [27; 29].

Для прогнозування інтегральних оцінок ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери в Україні застосована модель динамічної регресії. В цій моделі прогноз на кожний рік ретроспективного періоду визначається за допомогою параметра α , який динамічно змінюється в залежності від помилки прогнозу за попередній рік [27]. Прогнозування здійснюється за наступним алгоритмом:

1) Прогнозне значення $W^p(1,q)$ інтегральної оцінки ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери для q -того регіону на перший рік ретроспективного періоду приймається рівним

фактичному значенню цієї оцінки, тобто $W^p(1,q)=W(1,q)$, параметр α приймається рівним 0.

2) Визначається прогнозне значення інтегральної оцінки на наступний рік за формулою (3.10):

$$W^p(t, q) = \alpha W(t, q) + (1 - \alpha) W^p(t - 1, q), \quad (3.10)$$

приймається $t = t + 1$.

3) Параметр α змінюється за формулою (3.11):

$$\alpha = \frac{\sum_{\tau=1}^{t-2} (W^p(\tau - 2, q) - W(\tau, q))(W^p(\tau - 2, q) - W(\tau - 1, q))}{\sum_{\tau=1}^{t-2} (W^p(\tau - 2, q) - W(\tau, q))^2} \quad (3.11)$$

4) Повторюється попередні два кроки до досягнення значення $t = T$, де T – тривалість ретроспективного періоду.

5) Визначається прогноз на $T+1$ рік за формулою (3.12):

$$W^p(T + 1, q) = \alpha W^p(T, q) + (1 - \alpha) W^p(T - 1, q) \quad (3.12)$$

6) При потребі визначаються прогнози на наступні роки (3.13):

$$W^p(T + \varepsilon, q) = \alpha W^p(T + \varepsilon - 1, q) + (1 - \alpha) W^p(T + \varepsilon - 2, q) \quad (3.13)$$

Модель динамічної регресії використана для визначення прогнозів інтегральних оцінок економічної ефективності використання матеріальних, людських, фінансових, нематеріальних, інформаційних, часових ресурсів, фінансування ресурсозберігаючих заходів, соціальної та екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства. На основі зроблених прогнозів були обчислені очікувані значення інтегральних оцінок економічної, екологічної та соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку та загальних інтегральних оцінок його ефективності. Для цього використані вагові коефіцієнти, обчислені при визначенні вказаних інтегральних оцінок

Прогнозні значення інтегральної оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери та складових частин цієї оцінки для Полтавської, Запорізької та Луганської

областей наведено в табл. 3.26. Крім того, розраховані прогнозовані темпи зростання вказаних показників.

Таблиця 3.26

Прогнозні значення інтегральної оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей на 2021 р. [побудовано автором]

Показник	Область	Значення в 2019 році	Прогноз на 2021 рік	Прогнозований індекс зростання
Ефективність використання матеріальних ресурсів	Полтавська	0,494889	0,503989	1,018387
	Запорізька	0,446217	0,454317	1,018153
	Луганська	0,479105	0,48234	1,006752
Ефективність використання людських ресурсів	Полтавська	0,823271	0,725195	0,880871
	Запорізька	0,75789	0,765758	1,010382
	Луганська	0,645333	0,584019	0,904989
Ефективність використання фінансових ресурсів	Полтавська	0,53271	0,553528	1,03908
	Запорізька	0,328602	0,348762	1,06135
	Луганська	0,645333	0,54108	0,838451
Ефективність використання нематеріальних активів	Полтавська	0,532234	0,511123	0,960334
	Запорізька	0,214638	0,232588	1,08363
	Луганська	0,406573	0,411574	1,012299
Ефективність використання інформаційних ресурсів	Полтавська	0,934976	0,974421	1,042188
	Запорізька	0,546626	0,516972	0,94575
	Луганська	0,551138	0,597529	1,084172
Ефективність використання ресурсів часу	Полтавська	0,825261	0,720043	0,872504
	Запорізька	0,342543	0,305368	0,891476
	Луганська	0,551138	0,530832	0,963156
Фінансування ресурсозберігаючих заходів	Полтавська	0,832436	0,838305	1,00705
	Запорізька	0,594034	0,588803	0,991194
	Луганська	0,826497	0,826404	0,999887
Економічна ефективність менеджменту ресурсозберігаючого розвитку	Полтавська	0,844665	0,82622	0,978159
	Запорізька	0,519144	0,50152	0,966055
	Луганська	0,650812	0,649752	0,998371

Продовж. табл. 3.26

Показник	Область	Значення в 2019 році	Прогноз на 2021 рік	Прогнозований індекс зростання
Соціальна ефективність менеджменту ресурсозберігаючого розвитку	Полтавська	0,970467	0,98472	1,014686
	Запорізька	0,906644	0,915161	1,009394
	Луганська	0,590172	0,599162	1,015231
Екологічна ефективність менеджменту ресурсозберігаючого розвитку	Полтавська	0,886367	0,89975	1,01510
	Запорізька	0,894087	0,90533	1,012575
	Луганська	1,000000	0,995603	1,004416
Інтегральна оцінка ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку	Полтавська	0,905413	0,912916	1,008288
	Запорізька	0,825557	0,830334	1,005786
	Луганська	0,798004	0,802553	1,005700

Отже, на досліджуваних підприємствах агропродовольчої сфери за регіонами прогнозується незначне зростання інтегральної оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку (рис. 3.3).

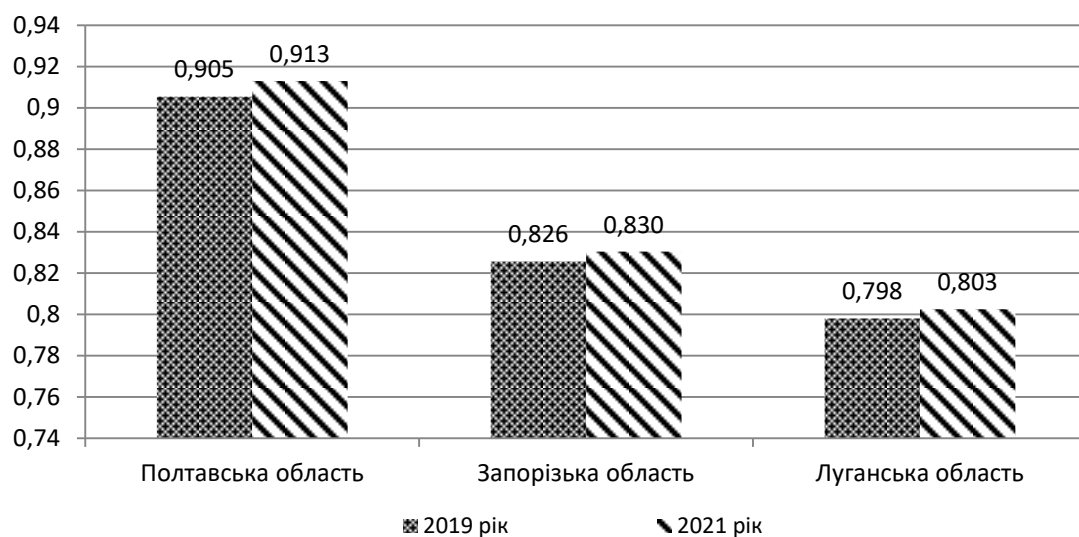

Рис. 3.3. Динаміка інтегрального показника ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України за 2010–2019 рр. з урахуванням прогнозного значення на 2021 р.[побудовано автором]

На підприємствах агропродовольчої сфери Полтавської області очікується зростання інтегрального показника на 0,83 %, Запорізької – на

0,58 %, Луганської – на 0,57 %. Водночас очікується зменшення рівня інтегрального показника економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку – на підприємствах агропродовольчої сфери Полтавської області на 2,2 %, Запорізької – на 3,4 %, Луганської – на 0,2 %.

На підприємствах агропродовольчої сфери Полтавській області прогнозується підвищення ефективності використання матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів і зниження ефективності використання людських ресурсів, нематеріальних та часових ресурсів; оцінка фінансування ресурсозберігаючих заходів залишається фактично на рівні 2019 року. На підприємствах агропродовольчої сфери Запорізькій області прогнозується підвищення ефективності використання матеріальних, людських, фінансових та нематеріальних ресурсів і зниження ефективності використання інформаційних та часових ресурсів; оцінка фінансування ресурсозберігаючих заходів залишається фактично на рівні 2019 року. На підприємствах агропродовольчої сфери Луганській області прогнозується підвищення ефективності використання матеріальних, нематеріальних та інформаційних ресурсів та зниження ефективності використання людських, фінансових та часових ресурсів; оцінка фінансування ресурсозберігаючих заходів залишається фактично на рівні 2019 року. Таким чином, загальною тенденцією для груп підприємств розглянутих областей є підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів та зниження ефективності використання часових ресурсів.

Крім того, прогнозується незначне зростання оцінок соціальної та екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку для груп підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей, що дає можливість прогнозувати зростання загальної оцінки їх ефективності.

Для оцінювання перспектив ресурсозберігаючого розвитку визначено тенденції в динаміці первинних показників, на основі яких виконувалось

інтегральне оцінювання. Для визначення цих тенденцій записано рівняння парної лінійної регресії, які мають вигляд (3.14):

$$\begin{aligned}x_{1ij}(t, q) &= \eta_{1ijq}t + \theta_{1ijq} \\x_{2j}(t, q) &= \eta_{2jq}t + \theta_{2jq} \\x_{3j}(t, q) &= \eta_{3jq}t + \theta_{3jq}\end{aligned}\quad (3.14)$$

Коефіцієнти η_{1ijq} , η_{2jq} , η_{3jq} , θ_{1ijq} , θ_{2jq} та θ_{3jq} визначено методом найменших квадратів, що потребувало розв'язку системи рівнянь (3.15–3.17):

$$\begin{cases} \eta_{1ijq} \sum_{t=1}^T t^2 + \theta_{1ijq} \sum_{t=1}^T t = \sum_{t=1}^T t x_{1ij}(t, q) \\ \eta_{1ijq} \sum_{t=1}^T t + \theta_{1ijq} T = \sum_{t=1}^T x_{1ij}(t, q) \end{cases} \quad (3.15)$$

$$\begin{cases} \eta_{2jq} \sum_{t=1}^T t^2 + \theta_{2jq} \sum_{t=1}^T t = \sum_{t=1}^T t x_{2j}(t, q) \\ \eta_{2jq} \sum_{t=1}^T t + \theta_{2jq} T = \sum_{t=1}^T x_{2j}(t, q) \end{cases} \quad (3.16)$$

$$\begin{cases} \eta_{3jq} \sum_{t=1}^T t^2 + \theta_{3jq} \sum_{t=1}^T t = \sum_{t=1}^T t x_{3j}(t, q) \\ \eta_{3jq} \sum_{t=1}^T t + \theta_{3jq} T = \sum_{t=1}^T x_{3j}(t, q) \end{cases} \quad (3.17)$$

де T – тривалість ретроспективного періоду.

Адекватність одержаних рівнянь парної лінійної регресії початковим даним перевірено за критерієм Фішера, для чого визначено коефіцієнт детермінації та фактичне значення даного критерію.

Для рівнянь $x_{1ij}(t, q) = \eta_{1ijq}t + \theta_{1ijq}$, коефіцієнт детермінації визначено рівністю (3.18):

$$R_{1ijq}^2 = 1 - \frac{\sum_{t=1}^T (x_{1ij}(t, q) - \eta_{1ijq}t - \theta_{1ijq})^2}{\sum_{t=1}^T (x_{1ij}(t, q) - \overline{x_{1ij}}(q))^2}, \quad (3.18)$$

де $\overline{x_{1ij}}(q)$ - середнє значення показника x_{1ij} в q -тій області за ретроспективний період.

Фактичне значення критерію Фішера обчислюється таким чином (3.19):

$$F_{1ijq} = \frac{R_{1ijq}^2}{1 - R_{1ijq}^2} (T - 2) \quad (3.19)$$

Якщо одержане значення перевищує критичне значення критерію Фішера $F(\alpha, k_1, k_2)$, де α – довірча імовірність (приймається рівною 0,95), $k_1=1$ та $k_2=T-2=8$ – ступені свободи, то рівняння регресії вважається адекватним.

Аналогічно перевіряється адекватність рівнянь $x_{2j}(t, q) = \eta_{2jq}t + \theta_{2jq}$ та $x_{3j}(t, q) = \eta_{3jq}t + \theta_{3jq}$.

Якщо рівняння регресії є адекватним початковим даним, то в динаміці показника, що відповідає цьому рівнянню, наявна тенденція. Якщо коефіцієнт при змінній t додатний, то має місце зростаюча тенденція, а якщо від’ємний – то спадна. Якщо ж рівняння не є адекватним, то тенденція в динаміці даного показника не виявлена.

На наступному етапі розрахунку визначено прогностні тенденції динаміки первинних показників економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку для групи підприємств Полтавської області (табл. 3.27).

Таблиця 3.27

Прогностні тенденції показників економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств Полтавської області на 2021 р. [складено автором]

Показник	Коефіцієнт при t в рівнянні регресії	Вільний член рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Фактичне значення критерію Фішера	Тенденція
Показники ефективності використання матеріальних ресурсів					
x_{111}	-0,70412	8,798667	0,741552	22,95399	зменшення
x_{112}	12,80903	1,793333	0,928508	103,901	зростання
x_{113}	-0,02842	0,709333	0,923069	95,98996	зменшення
x_{114}	-0,00218	0,036	0,377622	4,853933	не виявлена
x_{115}	-0,44891	5,626	0,585882	11,31817	зменшення

Продовж. табл. 3.27

Показник	Коефіцієнт при t в рівнянні регресії	Вільний член рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Фактичне значення критерію Фішера	Тенденція
X ₁₁₆	0,100606	2,662667	0,269361	2,949322	не виявлена
X ₁₁₇	-1,55527	16,482	0,766472	26,25711	зменшення
X ₁₁₈	0,005758	0,827333	0,294386	3,337648	не виявлена
Показники ефективності використання людських ресурсів					
X ₁₂₁	72,12952	53,34267	0,658265	15,40997	зростання
X ₁₂₂	0,004485	0,941333	0,455877	6,70257	зростання
X ₁₂₃	-0,00255	0,114	0,534545	9,1875	зменшення
Показники ефективності використання фінансових ресурсів					
X ₁₃₁	0,001697	0,262667	0,019537	0,159414	не виявлена
X ₁₃₂	-0,24	5,482	0,103781	0,926393	не виявлена
X ₁₃₃	-0,08127	1,844	0,376073	4,822014	не виявлена
X ₁₃₄	0,183455	5,104	0,15984	1,521997	не виявлена
X ₁₃₅	0,042848	4,571333	0,186261	1,831163	не виявлена
X ₁₃₆	0,453515	6,298667	0,114166	1,031042	не виявлена
X ₁₃₇	0,008121	0,781333	0,052199	0,440589	не виявлена
X ₁₃₈	0,160545	5,792	0,015935	0,129543	не виявлена
X ₁₃₉	0,012242	2,044667	0,001805	0,014466	не виявлена
X ₁₃₁₀	0,001515	0,572667	0,008896	0,071806	не виявлена
X ₁₃₁₁	0,061333	1,212667	0,620942	13,10493	зростання
X ₁₃₁₂	-0,00455	0,194	0,130217	1,1977	не виявлена
X ₁₃₁₃	0,003212	0,019333	0,470283	7,102402	зростання
Показники ефективності використання нематеріальних ресурсів					
X ₁₄₁	0,006182	0,026	0,716529	20,22157	зростання
X ₁₄₂	0,065576	0,017333	0,704793	19,09967	зростання
X ₁₄₃	0,914303	25,35333	0,255645	2,747564	не виявлена
X ₁₄₄	1,363152	16,31467	0,929723	105,836	зростання
Показники ефективності використання інформаційних ресурсів					
X ₁₅₁	-0,00406	0,543333	0,160224	1,526352	не виявлена
X ₁₅₂	0,005152	0,504667	0,341559	4,149914	не виявлена
X ₁₅₃	0,009333	0,370667	0,297461	3,387274	не виявлена
X ₁₅₄	0,009394	0,663333	0,927427	102,234	зростання

Продовж. табл. 3.27

Показник	Коефіцієнт при t в рівнянні регресії	Вільний член рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Фактичне значення критерію Фішера	Тенденція
X ₁₅₅	0,008727	0,654	0,484848	7,529412	зростання
X ₁₅₆	0,006788	0,038667	0,754209	24,54795	зростання
X ₁₅₇	0,01097	0,034667	0,810414	34,19729	зростання
Показники ефективності використання часових ресурсів					
X ₁₆₁	0,003091	0,928	0,426044	5,938356	зростання
X ₁₆₂	0,005879	0,736667	0,300444	3,435823	не виявлена
X ₁₆₃	0,005091	0,89	0,636364	14	зростання
Показники фінансування ресурсозберігаючих заходів					
X ₁₇₁	0,014242	0,086667	0,907038	78,05654	зростання
X ₁₇₂	0,008	0,01	0,846154	44	зростання
X ₁₇₃	0,000667	0,035333	0,05314	0,44898	не виявлена
X ₁₇₄	-0,00073	0,02	0,181818	1,777778	не виявлена
X ₁₇₅	0	0,01	1	∞	незмінна
X ₁₇₆	0,002606	0,020667	0,448242	6,499121	зростання
X ₁₇₇	0,000242	0,010667	0,030303	0,25	не виявлена
X ₁₇₈	0	0,01	1	∞	незмінна

Отже, на основі проведених розрахунків можемо зробити висновки, що показники ефективності використання матеріальних ресурсів групою підприємств Полтавської області мають тенденцію до поступового зменшення. Первинні показники ефективності використання людських ресурсів за даними прогнозу на 2021 р. мають позитивну тенденцію до зростання. Для показників ефективності використання фінансових ресурсів в результаті розрахунку прогнозного значення тенденцію не виявлено. Більшість показників ефективності використання інформаційних, нематеріальних та часових ресурсів характеризується позитивною тенденцією до збільшення. Така ж тенденція спостерігається і для переважної більшості показників фінансування ресурсозберігаючих заходів.

Для всіх показників соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств агропродовольчої сфери

Полтавської області на основі розрахунку прогнозних значень спостерігається тенденція до зростання (табл. 3.29).

Таблиця 3.29

Прогнозні тенденції показників соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств Полтавської області на 2021 р. [складено автором]

Показник	Коефіцієнт при t в рівнянні регресії	Вільний член рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Фактичне значення критерію Фішера	Тенденція
X_{21}	-0,00145	0,016	0,484848	7,529412	зменшення
X_{22}	0,008485	0,693333	0,571096	10,65217	зростання
X_{23}	0,008	0,696	0,507692	8,25	зростання
X_{24}	0,020606	0,726667	0,796143	31,24324	зростання
X_{25}	0,018545	0,644	0,66858	16,13857	зростання
X_{26}	0,022061	0,618667	0,673469	16,5	зростання
X_{27}	0,02	0,58	0,654933	15,1839	зростання
X_{28}	0,018909	0,602	0,052185	0,440465	не виявлена
X_{29}	-0,00709	1,198	0,431568	6,073814	зростання
X_{210}	0,004364	0,912	0,484848	7,529412	зростання

Виключення становить показник сформованості ціннісно-орієнтаційної єдності колективу, для якого за прогнозними розрахунками не виявлено тенденцію.

Для показників екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку для групи підприємств агропродовольчої сфери Полтавської області виявлено різні тенденції (табл. 3.30).

Так, для коефіцієнту природоємності і ресурсоємності процесу виявлено тенденцію до зменшення, що є позитивним в діяльності групи підприємств Полтавської області. Коефіцієнт екологоємності згідно прогнозних даних на 2021 р. залишається незмінним. Тенденцію до збільшення мають показники екологічності об'єкту і виробництва, що теж

позитивно характеризує діяльність агропродовольчих підприємств, адже дані показники є стимуляторами.

Таблиця 3.30

Прогнозні тенденції показників екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств Полтавської області на 2021 р. [складено автором]

Показник	Коефіцієнт при t в рівнянні регресії	Вільний член рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Фактичне значення критерію Фішера	Тенденція
X ₃₁	-0,00467	0,138667	0,497692	7,926471	зменшення
X ₃₂	0	0,01	1	∞	незмінна
X ₃₃	-0,00327	0,064	0,71261	19,83673	зменшення
X ₃₄	0,056545	1,414	0,973914	298,6752	зростання
X ₃₅	0,005455	0,826	0,552826	9,89011	зростання

В результаті розрахунку прогнозних значень первинних показників ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи агропродовольчих підприємств Запорізької області виявлено, що переважна більшість показників ефективності використання матеріальних ресурсів має тенденцію до зменшення, що вказує на необхідність удосконалення ресурсозберігаючих заходів щодо використання саме цих видів ресурсів (табл 3.31).

Таблиця 3.31

Прогнозні тенденції показників економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств Запорізької області на 2021 р. [складено автором]

Показник	Коефіцієнт при t в рівнянні регресії	Вільний член рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Фактичне значення критерію Фішера	Тенденція
Показники ефективності використання матеріальних ресурсів					
X ₁₁₁	-0,62188	8,379333	0,819672	36,36368	зменшення
X ₁₁₂	11,43703	1,599333	0,928516	103,9125	зростання

Продовж. табл. 3.31

Показник	Коефіцієнт при t в рівнянні регресії	Вільний член рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Фактичне значення критерію Фішера	Тенденція
X ₁₁₃	-0,03606	0,633333	0,927629	102,5416	зменшення
X ₁₁₄	-0,00218	0,036	0,377622	4,853933	не виявлено
X ₁₁₅	-0,40048	5,020667	0,584935	11,27408	зменшення
X ₁₁₆	0,091273	2,424	0,266695	2,909512	не виявлено
X ₁₁₇	-2,0457	20,49933	0,799323	31,8651	зменшення
X ₁₁₈	0,024121	0,671333	0,838596	41,56494	зростання
Показники ефективності використання людських ресурсів					
X ₁₂₁	62,8857	46,50467	0,658267	15,41007	зростання
X ₁₂₂	326255,4	169372,5	0,455877	6,70257	зростання
X ₁₂₃	0,001659	0,001981	0,534545	9,1875	зростання
Показники ефективності використання фінансових ресурсів					
X ₁₃₁	-0,00067	0,250667	0,00251	0,020128	не виявлено
X ₁₃₂	-0,21964	5,026	0,103302	0,921622	не виявлено
X ₁₃₃	-0,07727	1,756	0,37311	4,761413	не виявлено
X ₁₃₄	0,588848	3,799333	0,127856	1,172792	не виявлено
X ₁₃₅	-2,23024	24,38933	0,179764	1,753295	не виявлено
X ₁₃₆	-0,13309	3,11	0,094485	0,834751	не виявлено
X ₁₃₇	-0,00776	0,836667	0,017225	0,140213	не виявлено
X ₁₃₈	-0,80533	11,71533	0,162564	1,552966	не виявлено
X ₁₃₉	-0,19721	2,704667	0,274915	3,033187	не виявлено
X ₁₃₁₀	-0,01467	0,230667	0,162218	1,549025	не виявлено
X ₁₃₁₁	0,056606	1,114667	0,623998	13,27645	зростання
X ₁₃₁₂	-0,00394	0,176667	0,122517	1,116986	не виявлено
X ₁₃₁₃	0,002061	0,014667	0,243266	2,571746	не виявлено
Показники ефективності використання нематеріальних ресурсів					
X ₁₄₁	0,004667	0,023333	0,418803	5,764706	зростання
X ₁₄₂	0,056	0,012	0,523725	8,797008	зростання
X ₁₄₃	-0,6957	28,77933	0,01794	0,146145	не виявлено
X ₁₄₄	0,400667	19,04533	0,03951	0,329084	не виявлено
Показники ефективності використання інформаційних ресурсів					
X ₁₅₁	-0,00127	0,416	0,029763	0,245409	не виявлено

Продовж. табл. 3.31

Показник	Коефіцієнт при t в рівнянні регресії	Вільний член рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Фактичне значення критерію Фішера	Тенденція
X ₁₅₂	0,006727	0,4	0,414388	5,660924	зростання
X ₁₅₃	0,013212	0,453333	0,458054	6,761613	зростання
X ₁₅₄	0,012848	0,525333	0,672895	16,45698	зростання
X ₁₅₅	0,004242	0,650667	0,167969	1,61503	не виявлено
X ₁₅₆	0,007455	0,018	0,900697	72,56115	зростання
X ₁₅₇	0,007091	0,036	0,588395	11,43609	зростання
Показники ефективності використання часових ресурсів					
X ₁₆₁	0,004727	0,914	0,709091	19,5	зростання
X ₁₆₂	0,003758	0,563333	0,571004	10,6482	зростання
X ₁₆₃	0,004	0,888	0,825	37,71429	зростання
Показники фінансування ресурсозберігаючих заходів					
X ₁₇₁	0,012667	0,019333	0,877181	57,13669	зростання
X ₁₇₂	0,002485	0,003333	0,835072	40,50602	зростання
X ₁₇₃	0,00297	0,008667	0,692929	18,05263	зростання
X ₁₇₄	0,000727	0,008	0,272727	3	не виявлено
X ₁₇₅	0,001515	-0,00333	0,757576	25	зростання
X ₁₇₆	0,001758	0,007333	0,621582	13,14063	зростання
X ₁₇₇	0,001758	-0,00267	0,621582	13,14063	зростання
X ₁₇₈	0,001455	-0,002	0,727273	21,33333	зростання

Тенденції щодо динаміки показників ефективності використання фінансових ресурсів в результаті обчислень не виявлено. Водночас, показники ефективності використання людських, нематеріальних, інформаційних, часових ресурсів та фінансування ресурсозберігаючих заходів мають тенденцію до збільшення.

Всі показники соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств агропродовольчої сфери Запорізької області мають тенденцію до зростання, що позитивно характеризує діяльність досліджуваних суб'єктів господарювання (табл. 3.32).

Таблиця 3.32

Прогнозні тенденції показників соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств Запорізької області на 2021 р. [складено автором]

Показник	Коефіцієнт при t в рівнянні регресії	Вільний член рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Фактичне значення критерію Фішера	Тенденція
X ₂₁	-0,00194	0,022667	0,554113	9,941748	зменшення
X ₂₂	0,011879	0,650667	0,430518	6,047859	зростання
X ₂₃	0,009212	0,677333	0,575758	10,85714	зростання
X ₂₄	0,028182	0,66	0,870734	53,88785	зростання
X ₂₅	0,015152	0,648667	0,538663	9,340906	зростання
X ₂₆	0,013333	0,626667	0,539216	9,361702	зростання
X ₂₇	0,02	0,58	0,673469	16,5	зростання
X ₂₈	0,020606	0,592667	0,77776	27,99709	зростання
X ₂₉	0,036364	0,872	0,044332	0,37111	не виявлено
X ₂₁₀	0,005515	0,890667	0,645088	14,54083	зростання

В результаті розрахунку прогнозних значень первинних показників екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств агропродовольчої сфери Запорізької області виявлено, що коефіцієнти природоємності та ресурсоємності процесу мають позитивну тенденцію до зменшення (табл. 3.33).

Таблиця 3.33

Прогнозні тенденції показників екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств Запорізької області на 2021 р. [складено автором]

Показник	Коефіцієнт при t в рівнянні регресії	Вільний член рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Фактичне значення критерію Фішера	Тенденція
X ₃₁	-0,00339	0,122667	0,659933	15,52475	зменшення
X ₃₂	-0,00091	0,016	0,23511	2,459016	не виявлено

Продовж. табл. 3.33

Показник	Коефіцієнт при t в рівнянні регресії	Вільний член рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Фактичне значення критерію Фішера	Тенденція
x ₃₃	-0,00364	0,068	0,699301	18,60465	зменшення
x ₃₄	0,056788	1,492667	0,922988	95,87955	зростання
x ₃₅	0,008667	0,793333	0,805808	33,19643	зростання

Тенденції зміни показника екологоемності не виявлено, а коефіцієнти екологічності об'єкту та виробництва згідно прогнозним розрахункам будуть збільшуватись, що позитивно впливає на діяльність агропродовольчих підприємств Запорізької області.

В результаті прогнозних розрахунків виявлено, що переважна більшість показників економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств агропродовольчої сфери Луганської області мають тенденцію до збільшення (табл. 3.34).

Таблиця 3.34

Прогнозні тенденції показників економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств Луганської області на 2021 р. [складено автором]

Показник	Коефіцієнт при t в рівнянні регресії	Вільний член рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Фактичне значення критерію Фішера	Тенденція
Показники ефективності використання матеріальних ресурсів					
x ₁₁₁	-0,65836	8,22	0,738904	22,64005	зменшення
x ₁₁₂	11,39982	1,596	0,928486	103,8667	зростання
x ₁₁₃	-0,01703	0,754667	0,659344	15,48407	зменшення
x ₁₁₄	-0,00267	0,046667	0,333333	4	не виявлено
x ₁₁₅	-0,34261	5,223333	0,635605	13,95422	зменшення
x ₁₁₆	0,111394	2,981333	0,297604	3,389587	не виявлено
x ₁₁₇	-1,58879	17,29133	0,721925	20,76926	зменшення
x ₁₁₈	0,00503	0,803333	0,286362	3,210158	не виявлено
Показники ефективності використання людських ресурсів					

Продовж. табл. 3.34

Показник	Коефіцієнт при t в рівнянні регресії	Вільний член рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Фактичне значення критерію Фішера	Тенденція
X ₁₂₁	36,93539	76,00733	0,696261	18,33839	зростання
X ₁₂₂	0,007091	0,82	0,149808	1,409639	не виявлено
X ₁₂₃	-0,00491	0,164	0,124184	1,134336	не виявлено
Показники ефективності використання фінансових ресурсів					
X ₁₃₁	0,015455	0,136	0,69652	18,36086	зростання
X ₁₃₂	0,297091	1,41	0,408601	5,527251	зростання
X ₁₃₃	0,047212	1,291333	0,290466	3,275008	не виявлено
X ₁₃₄	0,122242	3,984667	0,359651	4,493185	не виявлено
X ₁₃₅	0,067697	3,954667	0,20047	2,005873	не виявлено
X ₁₃₆	0,255394	4,481333	0,180168	1,758094	не виявлено
X ₁₃₇	0,015758	0,495333	0,280001	3,111121	не виявлено
X ₁₃₈	0,100788	0,928667	0,406977	5,490203	зростання
X ₁₃₉	0,039939	1,127333	0,050004	0,421086	не виявлено
X ₁₃₁₀	-0,00424	0,485333	0,11283	1,017442	не виявлено
X ₁₃₁₁	0,054909	1,08	0,625977	13,38905	зростання
X ₁₃₁₂	-0,0043	0,174667	0,137744	1,277982	не виявлено
X ₁₃₁₃	0,002121	0,015333	0,367537	4,648956	не виявлено
Показники ефективності використання нематеріальних ресурсів					
X ₁₄₁	0,004909	0,02	0,660526	15,56584	зростання
X ₁₄₂	0,051939	0,013333	0,704996	19,11831	зростання
X ₁₄₃	0,830545	15,094	0,230909	2,401892	не виявлено
X ₁₄₄	1,016182	10,078	0,697867	18,47843	зростання
Показники ефективності використання інформаційних ресурсів					
X ₁₅₁	-0,00376	0,468667	0,177568	1,727252	не виявлено
X ₁₅₂	0,004364	0,434	0,344498	4,20438	не виявлено
X ₁₅₃	0,008061	0,318667	0,311464	3,618863	не виявлено
X ₁₅₄	0,008424	0,568667	0,936776	118,5337	зростання
X ₁₅₅	0,007758	0,561333	0,466621	6,998718	зростання
X ₁₅₆	0,005818	0,032	0,767233	26,3691	зростання
X ₁₅₇	0,009152	0,030667	0,795097	31,04289	зростання
Показники ефективності використання часових ресурсів					

Продовж. табл. 3.34

Показник	Коефіцієнт при t в рівнянні регресії	Вільний член рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Фактичне значення критерію Фішера	Тенденція
X ₁₆₁	0,002606	0,852667	0,397378	5,275321	не виявлено
X ₁₆₂	0,005879	0,676667	0,300444	3,435823	не виявлено
X ₁₆₃	0,004667	0,821333	0,596899	11,84615	зростання
Показники фінансування ресурсозберігаючих заходів					
X ₁₇₁	0,013273	0,084	0,896585	69,35792	зростання
X ₁₇₂	0,008	0,01	0,846154	44	зростання
X ₁₇₃	0,000667	0,035333	0,05314	0,44898	не виявлено
X ₁₇₄	-0,00073	0,02	0,181818	1,777778	не виявлено
X ₁₇₅	0	0,01	1	∞	зростання
X ₁₇₆	0,002606	0,020667	0,448242	6,499121	зростання
X ₁₇₇	0,000242	0,010667	0,030303	0,25	не виявлено
X ₁₇₈	0	0,01	1	∞	незмінна

Так, переважна більшість показників ефективності використання фінансових, нематеріальних, інформаційних ресурсів та фінансування ресурсозберігаючих заходів мають тенденцію до збільшення. Не виявлено тенденцій до суттєвих змін для показників ефективності використання матеріальних і часових ресурсів. Ефективність використання матеріальних активів має тенденцію до зменшення показників, що негативно впливає на результати діяльності підприємств агропродовольчої сфери.

В результаті розрахунку прогнозних значень показників соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств Луганської області виявлено, що більшість показників або мають тенденцію до зростання, або такої тенденції взагалі не виявлено (табл. 3.35).

Прогнозні значення показників екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств Луганської області мають тенденцію, схожу з аналогічними показниками для групи підприємств агропродовольчої сфери Полтавської області.

Таблиця 3.35

Прогнозні тенденції показників соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств Луганської області на 2021 р. [складено автором]

Показник	Коефіцієнт при t в рівнянні регресії	Вільний член рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Фактичне значення критерію Фішера	Тенденція
X ₂₁	-0,00079	0,013333	0,176594	1,715736	не виявлено
X ₂₂	0,010667	0,541333	0,282731	3,153415	не виявлено
X ₂₃	0,010424	0,540667	0,299227	3,415969	не виявлено
X ₂₄	0,021333	0,564667	0,592593	11,63636	зростання
X ₂₅	0,01897	0,498667	0,54764	9,685038	зростання
X ₂₆	0,021939	0,477333	0,642978	14,40756	зростання
X ₂₇	0,019697	0,452667	0,447721	6,485433	зростання
X ₂₈	0,018848	0,467333	0,511597	8,379917	зростання
X ₂₉	-0,00673	1,068	0,059748	0,508355	не виявлено
X ₂₁₀	0,003818	0,814	0,37007	4,699822	не виявлено

Коефіцієнт ресурсоемності процесу має тенденцію до зменшення, екологічності об'єкту і виробництва – до збільшення (табл. 3.36).

Таблиця 3.36

Прогнозні тенденції показників екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств Луганської області на 2021 р. [складено автором]

Показник	Коефіцієнт при t в рівнянні регресії	Вільний член рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	Фактичне значення критерію Фішера	Тенденція
X ₃₁	-0,00467	0,128667	0,497692	7,926471	не виявлено
X ₃₂	0	0,01	1	∞	незмінна
X ₃₃	-0,00479	0,077333	0,759523	25,26721	зменшення
X ₃₄	0,063212	1,583333	0,974463	305,2754	зростання
X ₃₅	0,005273	0,836	0,472915	7,177809	зростання

Проведене дослідження виявило спільні проблеми менеджменту ресурсозберігаючого розвитку для груп підприємств Полтавської, Запорізької та Луганської областей. Негативними тенденціями при використанні матеріальних ресурсів є зменшення фондівіддачі, зниження рентабельності основних засобів, зменшення коефіцієнта оборотності запасів. В динаміці більшості фінансових показників відсутні позитивні тенденції, що зменшує ефективність використання фінансових ресурсів. Відсутні позитивні тенденції в динаміці коефіцієнта повноти інформації, що негативно впливає на процес прийняття управлінських рішень. На досліджуваних підприємствах Полтавської та Луганської областей відсутня позитивна тенденція динаміки коефіцієнта точності та коефіцієнта суперечливості інформації. Водночас, наявні позитивні тенденції в динаміці показників використання людських та часових ресурсів. Позитивною динамікою характеризуються більшість показників соціальної (крім коефіцієнта темпу зростання середньої заробітної плати) та екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери.

Щоб оцінити вплив первинних показників на відповідні інтегральні оцінки, доцільно визначити коефіцієнти кореляції між показниками x_{1ij} , що використані для оцінювання економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку, та інтегральними оцінками v_i відповідних складових економічної ефективності. Для перевірки значимості цих коефіцієнтів використано критерій Стюдента. Для цього визначено фактичне значення цього критерію за формулою (3.20):

$$g_{1ij} = \frac{k_{1ij}}{\sqrt{1 - (k_{1ij})^2}} \sqrt{N - 2} , \quad (3.20)$$

де k_{1ij} – коефіцієнт кореляції між показниками x_{1ij} та v_i , N – кількість відомих значень показника x_{1ij} .

Оскільки розглянуто три області, а тривалість ретроспективного періоду 10 років, то $N = 30$. Якщо одержані значення g_{1ij} перевищують

критичне значення критерію Стюдента $t(\alpha, k)$ при довірчій імовірності $\alpha = 0,95$ та кількості ступенів свободи $k = N-2 = 28$, то відповідний коефіцієнт кореляції вважається значимим. В результаті дослідження встановлено, що найістотніше впливають на інтегральну оцінку ефективності використання матеріальних ресурсів такі показники: фондоозброєність (коефіцієнт кореляції 0,597), коефіцієнт вибуття основних засобів (коефіцієнт кореляції -0,722) та коефіцієнт безвідходності сировини (коефіцієнт кореляції 0,680). На інтегральну оцінку ефективності використання людських ресурсів істотно впливають продуктивність персоналу (коефіцієнт кореляції 0,804), коефіцієнт використання трудових ресурсів (коефіцієнт кореляції 0,892) та коефіцієнт плинності кадрів (коефіцієнт кореляції -0,852). На інтегральну оцінку ефективності використання фінансових ресурсів найістотніше впливають коефіцієнт покриття (коефіцієнт кореляції 0,834), коефіцієнт оборотності власного капіталу (коефіцієнт кореляції 0,873), коефіцієнт автономії (коефіцієнт кореляції 0,779) та коефіцієнт співвідношення власного і позичкового капіталу (коефіцієнт кореляції 0,803). На інтегральну оцінку ефективності використання нематеріальних активів найістотніше впливають коефіцієнти їх оновлення (коефіцієнт кореляції 0,847), рентабельності (коефіцієнт кореляції 0,684) та віддачі (коефіцієнт кореляції 0,796). На інтегральну оцінку ефективності використання інформаційних ресурсів найістотніше впливають коефіцієнти точності інформації (коефіцієнт кореляції 0,935), своєчасності надання інформації (коефіцієнт кореляції 0,955) та наявності власного програмного забезпечення (коефіцієнт кореляції 0,716). На інтегральну оцінку ефективності використання часових ресурсів найістотніше впливає коефіцієнт використання простоїв (коефіцієнт кореляції 0,929). На інтегральну оцінку ефективності фінансування ресурсозберігаючих заходів найістотніше впливають коефіцієнти фінансування ресурсозберігаючого розвитку (коефіцієнт кореляції 0,856), фінансування збереження нематеріальних ресурсів (коефіцієнт кореляції

0,934) та фінансування підвищення ефективності використання часових ресурсів (коефіцієнт кореляції 0,886).

Виявлено значний вплив на інтегральну оцінку економічної ефективності показників використання інформаційних ресурсів (коефіцієнт кореляції 0,888), використання часових ресурсів (коефіцієнт кореляції 0,884) та фінансування ресурсозберігаючих заходів (коефіцієнт кореляції 0,882). На інтегральну оцінку соціальної ефективності найбільший вплив мають оцінки задоволеності керівництвом (коефіцієнт кореляції 0,940), психологічного клімату в колективі (коефіцієнт кореляції 0,958) та професійного розвитку (коефіцієнт кореляції 0,944). На інтегральну оцінку екологічної ефективності найбільший вплив мають коефіцієнти ресурсоємності процесу (коефіцієнт кореляції -0,925), екологічності об'єкту (коефіцієнт кореляції 0,847) та екологічності виробництва (коефіцієнт кореляції 0,790).

Для оцінювання впливу показників ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери на виробництво сільськогосподарської продукції визначено коефіцієнти кореляції між цими показниками та обсягом виробленої продукції в Полтавській, Запорізькій та Луганській областях. Виявлено залежність між обсягом виробленої сільськогосподарської продукції та показниками ефективності використання матеріальних ресурсів (коефіцієнт кореляції 0,557), людських ресурсів (коефіцієнт кореляції 0,748), нематеріальних ресурсів (коефіцієнт кореляції 0,648), інформаційних ресурсів (коефіцієнт кореляції 0,719), часових ресурсів (коефіцієнт кореляції 0,524), фінансування ресурсозберігаючих заходів (коефіцієнт кореляції 0,427) та інтегральною оцінкою економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери (коефіцієнт кореляції 0,648).

Відтак, підприємства агропродовольчої сфери України функціонують в умовах обмеженості ресурсів, жорсткої конкуренції та все більше акцентують увагу на сталому розвитку. Все це актуалізує формування на підприємствах агропродовольчої сфери ефективної системи менеджменту

ресурсозберігаючого розвитку та передбачає вирішення низки завдань, зокрема організаційного та кадрового забезпечення.

3.3. Актуалізація організаційно-кадрового забезпечення менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України

Актуальні проблеми захисту навколишнього середовища та збереження природних ресурсів в умовах сьогодення набувають великого значення. Все більше підприємств агропродовольчої сфери в Україні і світі турбуються не тільки про те, як працювати прибутково, але і про те, як мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище та підвищити соціальну відповідальність. Економія ресурсів за допомогою інноваційних ресурсозберігаючих технологій надає змогу зменшити витрати не лише в короткостроковій, але і в довгостроковій перспективі.

Оскільки в умовах обмеженості ресурсів та посилення конкурентної боротьби ресурсозбереження та ресурсозберігаючий розвиток забезпечують сталий розвиток підприємств, зокрема агропродовольчої сфери України, то виникає необхідність у вирішенні питань організаційно-кадрового забезпечення. Ресурсозберігаючий розвиток – це процес, який містить в собі комплекс заходів, пов'язаних із: процесом економії ресурсів, процесом ефективного використання ресурсів, процесом зменшення витрат, процесом використання прихованих резервів. А, в свою чергу, управління ресурсозберігаючим розвитком передбачає використання не тільки специфічних інструментів, методів і прийомів, але і певних компетенцій, які дозволятимуть вирішувати поставлені завдання [10; 20]. Тому формування ефективної системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку на підприємствах агропродовольчої сфери України повинно включати низку складових (рис. 3.4) [20].

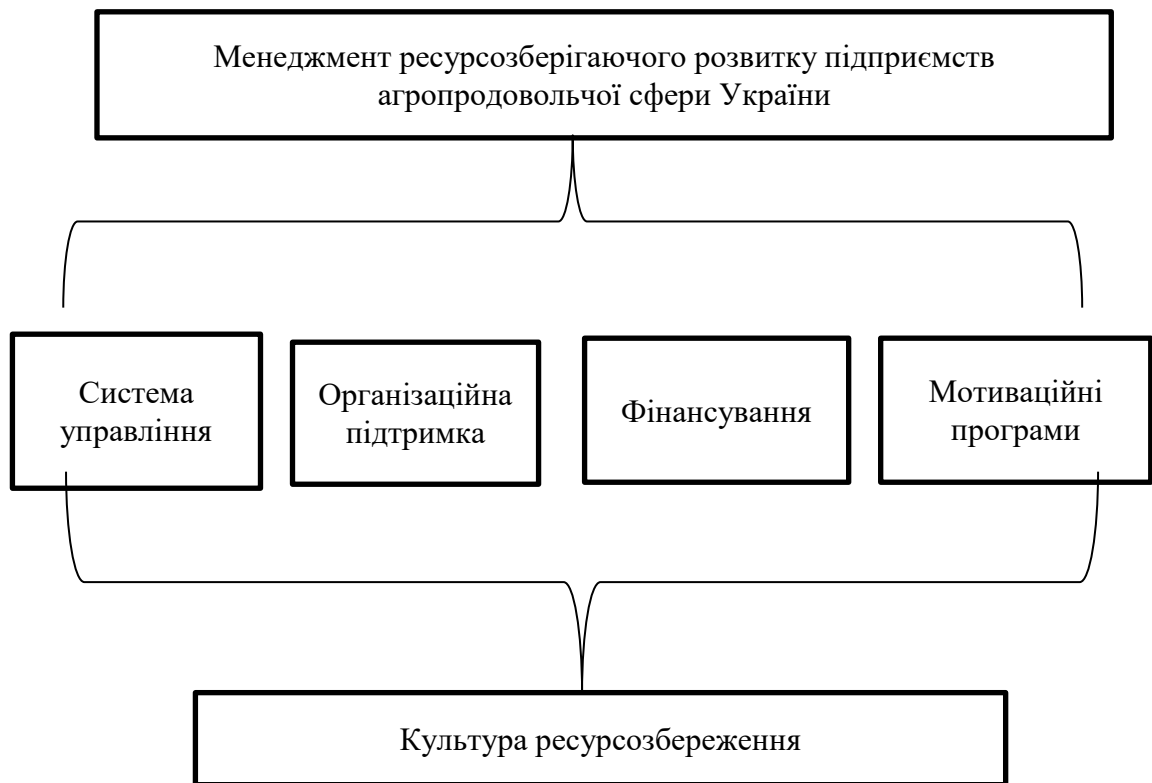

Рис. 3.4. Основні складові ефективного менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України [авторська розробка]

Результатом менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України є формування культури ресурсозбереження. Культура ресурсозбереження дозволить не тільки вирішувати поставлені завдання в межах виконання посадових обов'язків, але і забезпечувати сталий розвиток суспільства в цілому. Крім того, за рахунок впровадження культури ресурсозберігаючої поведінки персоналу підвищується і соціальна ефективність діяльності суб'єкта господарювання, адже це позитивно впливає на конкурентоспроможність персоналу підприємства [8; 20; 32]. Одним із внутрішніх чинників, який здійснює вплив на розвиток працівника і підвищує його конкурентоспроможність всередині підприємства та на ринку праці, є формування культури ресурсозбереження, оскільки працівники з

такою моделлю поведінки є необхідними на сучасних підприємствах всіх сфер діяльності (рис. 3.5) [17; 22; 24].

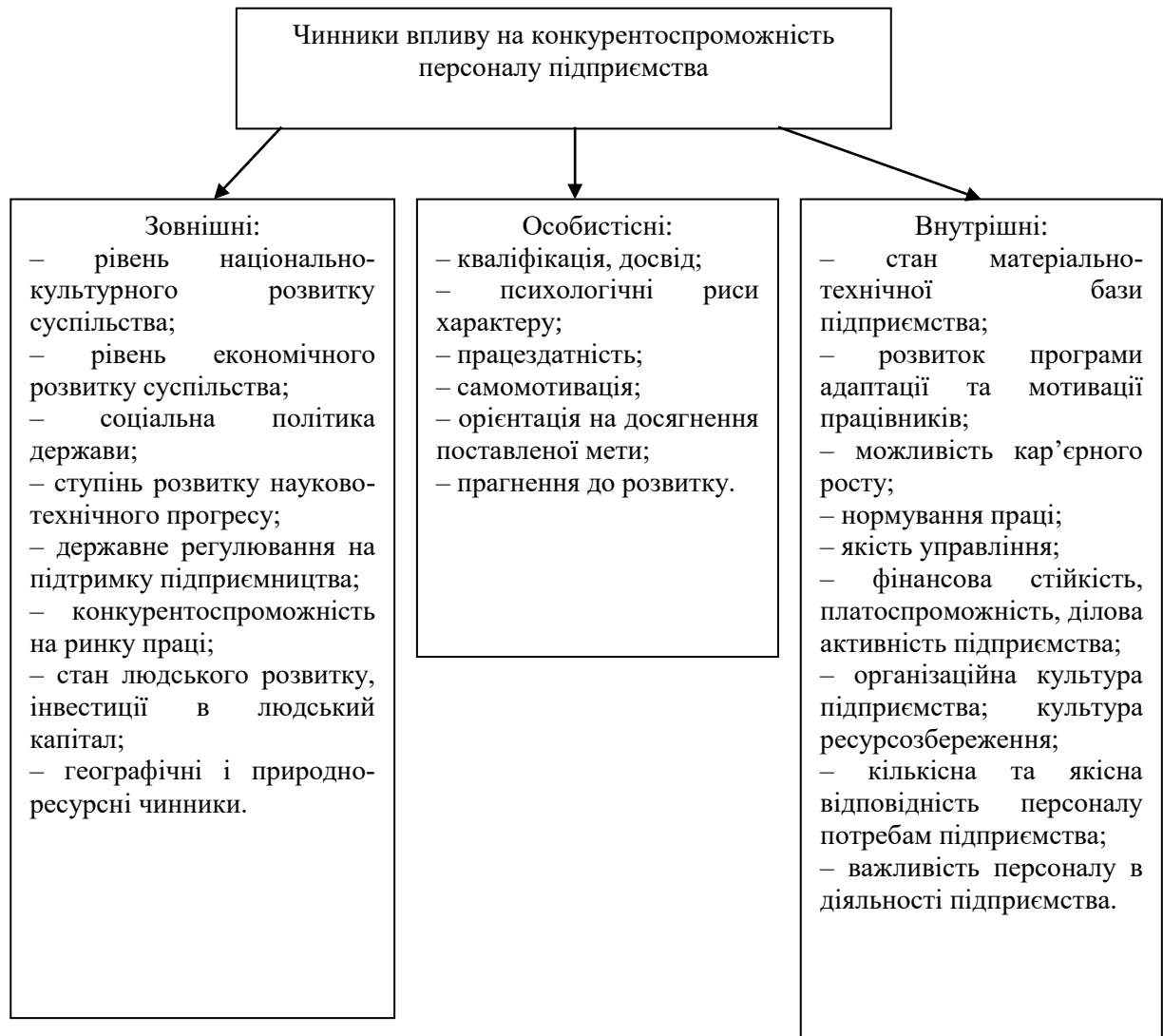

Рис. 3.5. Місце організаційної культури ресурсозбереження серед чинників, що впливають на конкурентоспроможність персоналу підприємств агропродовольчої сфери України [авторська розробка]

Саме тому, вдосконалення організаційного та кадрового забезпечення на підприємствах агропродовольчої сфери України є вкрай важливим напрямом роботи менеджерів. Зокрема, організаційне забезпечення потребує врахування не тільки фінансових можливостей підприємства, але і врахування особливостей організаційно-правової форми. Тому, приймаючи рішення про формування системи управління ресурсозбереженням, важливо

вирішити: хто цим буде займатися; яким чином можливо оцінити ефективність менеджменту ресурсозберігаючого розвитку; як сформувати культуру до ресурсозбереження; як мотивувати працівників до ресурсозберігаючої поведінки.

На початковому етапі важливо вирішити питання організаційних відносин, які формуються в процесі функціонування та розвитку підприємства. При цьому важливо враховувати розмір підприємства та його фінансові можливості. З цією метою запропоновано використати проектний підхід до формування менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України, що обумовлено необхідністю реалізації заходів щодо фінансових, інформаційних, людських та інших ресурсів в умовах динамічних змін факторів зовнішнього середовища. Саме проектний підхід дозволить максимально врахувати сучасні тенденції та фінансові можливості підприємств агропродовольчої сфери. Зокрема, на даному етапі організаційного розвитку сучасних українських підприємств є вкрай важливим формування гнучкої, дієздатної системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства. Це можливо досягнути за рахунок використання методу командування від тимчасового до постійного з урахуванням фінансових можливостей підприємства (табл. 3.37).

В умовах розвитку сучасних інформаційних технологій, динамічності управлінських завдань, багатозадачності, глобалізації ринків збуту, зростання рівня конкуренції, обмеженості ресурсів, плинності кадрів, зростання вартості фінансових ресурсів на сучасних підприємствах сформувалися передумови для використання проектного підходу. Врахування фінансових можливостей дозволяє попереджувати кризові ситуації, а не створювати їх, адже питання ресурсозбереження передбачає аналіз поточного стану, виявлення проблеми, розробку стратегії, яка буде максимально враховувати і людський фактор. Саме тому, якщо мале підприємство прагне розвиватися,

мати свою культуру ресурсозбереження, доцільно цей процес розпочинати зі створення комісії із ресурсозбереження [20].

Таблиця 3.37

Організаційне забезпечення процесу формування менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України [побудовано автором]

	Розмір підприємства		
	мале підприємство	середнє підприємство	велике підприємство
Характер відносин (тимчасовий)	Комісія із ресурсозбереження / проектна група на тимчасовій основі		
Характер відносин (постійний)	—	—	Проектна група / відділ ресурсозбереження
Учасники на тимчасовій основі	Керівник, інженер, агроном, головний бухгалтер, головний енергетик		
Учасники на умовах договору цивільно – правової відповідальності	Сертифікований фахівець може бути залучений	Сертифікований фахівець може бути залучений	Сертифікований фахівець може бути залучений
Відповідальність за результати	Комісія із ресурсозбереження / проектна група		Проектна група / відділ ресурсозбереження
Функціональні обов’язки по ресурсозбереженню	Прописуються і закріплюються у посадовій інструкції щодо ресурсозбереження	Прописуються і закріплюються у колективному договорі щодо ресурсозбереження	Прописуються і закріплюються у корпоративній політиці (культури) щодо ресурсозбереження
Формалізація	Наказ керівника підприємства щодо ресурсозбереження	Політика щодо ресурсозбереження	Стратегія ресурсозбереження
Методи впровадження	Організаційно-правові та соціально-психологічні	Організаційно-правові, соціально-психологічні та економічні	
Відповідальність за результати ресурсозбереження	Колективна		

Дана комісія може створюватись на підприємстві як обов’язкова, яка буде займатися виключно питаннями ресурсозбереження і

ресурсозберігаючого розвитку. Для цього керівник видає наказ про необхідність створення даної комісії і її учасників. Після обговорення і затвердження кандидатур створюється наказ про дану комісію, в якому визначається, як ця комісія працює, коли вона збирається і на вирішення яких завдань орієнтована. Дана комісія обов'язково буде передбачати на перших етапах включення основних відповідальних осіб: керівника підприємства, інженера, головного енергетика, агронома, головного бухгалтера тощо. Керівником даної комісії може бути будь-хто з менеджерів підприємства.

Склад учасників буде залежати від виду діяльності підприємства та його розмірів. Зокрема, якщо на підприємстві працює до 20 осіб, то достатньо буде 2-3 осіб, які будуть збиратись і приймати рішення. На початковому етапі можливо також залучення зовнішніх фахівців. Це обумовлено тим, що на етапі ресурсного аналізу потрібно буде приймати рішення про вартість робіт і терміни виконання заходів щодо ресурсозбереження, які оформлюються у вигляді проекту. Фактично завданням даної комісії буде формування інформаційно-довідкових даних про ресурсозбереження на підприємстві. Це один із перших практичних кроків в створенні системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку малих підприємств.

Також створення комісії із ресурсозбереження доцільно як для середніх, так і для великих підприємств. Проте це буде лише першим кроком в формуванні ефективної системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України. Реалізація управлінського блоку завдань щодо ресурсозбереження у вигляді аналізу, моніторингу, програми дій потребуватиме відповідних знань та вмінь. Тому на підприємствах середнього та великого бізнесу доцільно створювати проектні групи, а не функціональні відділи, як пропонують деякі науковці та практики [20].

Щоб зрозуміти, чому проектні групи будуть більш ефективними, доцільно розглянути функціональні обов'язків деяких працівників. Якщо на

малому підприємстві є можливість чіткого визначення в посадових інструкціях обов'язків щодо ресурсозбереження, під час засідання комісії їх аналізу, оцінки і контактів безпосередньо з учасниками процесу ресурсозбереження, то на середніх і великих агропродовольчих підприємствах – ситуація протилежна. Кількість організаційних ланок збільшується і, разом з тим, ускладнюються функціональні зв'язки. В результаті цього виникає необхідність у проектній групі, до якої будуть залучатися також керівники (керівник підприємства, інженер, агроном, головний бухгалтер тощо) та сертифіковані фахівці, які працюватимуть на умовах договорів цивільно-правової відповідальності.

У світовій та міжнародній практиці останні десятиліття розвиваються інституції, які займаються виключно питаннями ресурсозбереження окремих видів ресурсів. Вони мають не тільки знання і компетенції, але і вміння щодо реалізації окремих управлінських технологій вирішення питань ресурсозбереження у короткі проміжки часу. Однією із стратегічних переваг залучення сертифікованих фахівців є володіння знаннями щодо можливості фінансування чи співфінансування таких програм з державного бюджету та фондів міжнародних організацій (ЄБРР, Глобальний екологічний фонд, ПРООН, Північна екологічна фінансова корпорація НЕФКО тощо). Крім того, сьогодні активно розвивається на державному і регіональному рівнях інститут менеджерів із енергоефективності, що дозволяє раціонально використовувати енергетичні ресурси, вартість яких за останні десятиліття мають стійку тенденцію до зростання [5; 33].

Залучення відповідних фахівців підвищуватиме ефективність управлінських рішень, оскільки дозволить скорити час на обробку відповідної інформації. Для власників підприємства це більш раціональне використання фінансових коштів, адже створення посади менеджера з ресурсоефективності є дорогавартісним процесом і потребує, як правило, навчання за кордоном, тому що в Україні цей напрям тільки починає формуватися. Крім того, сертифіковані спеціалісти дозволять скоротити час

на проведення аналізу, моніторингу ресурсів та розробку програми заходів щодо ресурсозбереження. Для цього існує одна із сучасних управлінських технологій – аутсорсінг, який дозволяє вирішити кадрове забезпечення реалізації програм ресурсозбереження і ресурсозберігаючого розвитку [25].

На великих підприємствах проектна група з ресурсозбереження дозволяє реалізовувати комплексний підхід, який сприяє формуванню політики ресурсозбереження відносно не тільки енергетичних ресурсів [34], але і фінансових, інформаційних, людських, матеріальних, нематеріальних та інших. До складу проектної групи доцільно залучати не тільки керівників, але і провідних фахівців, що дозволить розширити напрями реалізації заходів щодо ресурсозбереження та допоможе створити передумови для формування культури ресурсозбереження. Головним результатом створення проектної групи буде сталий розвиток підприємства агропродовольчої сфери, який дозволить забезпечити стратегічні перспективи та конкурентні переваги.

Переваги проектної групи перед посадою менеджера з ресурсозбереження на підприємствах агропродовольчої сфери України обумовлено низкою особливостей та принципів менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства, які необхідно враховувати при вирішенні питань організаційного забезпечення (табл. 3.38). До таких принципів можна віднести: динамічність, складність, комплексність та одночасність розробки заходів та пропозицій, що обумовлює зміни майже в усіх підсистемах підприємства одночасно.

Отже, проектна група є більш динамічною, гнучкою організаційною ланкою, що дозволить сучасному підприємству агропродовольчої сфери України більш ефективно функціонувати в мінливих умовах зовнішнього середовища. Якщо створити функціональний відділ або окрему посаду в умовах постійних змін можуть переважно лише великі підприємства, то залучити до вирішення питань щодо ресурсозбереження команду працівників може будь-яке зацікавлене підприємство.

Таблиця 3.38

**Порівняльний аналіз функціонального та проектного менеджменту
щодо ресурсозбереження на підприємствах агропродовольчої сфери
України [побудовано автором]**

Сфера діяльності менеджера (фахівця із ресурсозбереження)	Функціональний менеджмент	Проектний менеджмент
Сфера повноважень	повноваження визначені функціональними обов'язками, які закріплені в організаційній структурі	повноваження розподіляються відповідно до задач та визначених ролей у команді проекту
Задачі	сталий перелік задач	перелік задач постійно змінюється
Відповідальність	у межах затверджених функціональних обов'язків	у межах міжфункціональних задач
Необхідність узгодження задач	задачі постійні і потребують узгодження із керівництвом	задачі постійно змінюються і не потребують додаткового узгодження
Мета	оптимізація	сталий розвиток
Оцінка результату	оцінюється на основі досягнення проміжних показників та результатів діяльності	оцінюється на основі досягнення кінцевих показників та результатів діяльності
Критерії	ефективність та результативність	ефективність, результативність, екологічність, етичність, додана вартість
Умови роботи	сталі	постійно змінюються і визначаються межами проекту
Мотивація	отримання заробітної плати і премії	отримання заробітної плати і премії, додаткового досвіду, кар'єрне зростання
Додаткові завдання	встановлюються керівництвом	по мірі реалізації проекту усуваються міжособистісні, міжфункціональні конфлікти, організаційні бар'єри, «вузькі місця» на підприємстві
Фінансування	у межах штатного розпису	у межах бюджету проекту
Підхід до вирішення завдань	індивідуальний	колективний
Можливість одночасної реалізації заходів ресурсозбереження	ускладнений (обмеженість людського ресурсу)	можливо реалізовувати одночасно декілька проектів із ресурсозбереження
Отримання інформації	контроль	аналіз і моніторинг

Продовж. 3.38

Сфера діяльності менеджера (фахівця із ресурсозбереження)	Функціональний менеджмент	Проектний менеджмент
Функції менеджера	чітко визначені, затверджені і потребують узгодження із вищим керівництвом	постійно змінюються, доповнюються у межах проекту і не потребують додаткового узгодження
Співпраця із іншими структурними одиницями	потребує додаткового узгодження із вищим керівництвом	не потребує додаткового узгодження, а визначається задачами проекту
Відношення до змін	Формалізоване	ситуаційне і розглядає проблему як можливість розвитку

Використання проектного підходу і командної роботи дозволять підприємству агропродовольчої сфери України отримувати додаткові переваги [20] (рис. 3.6).

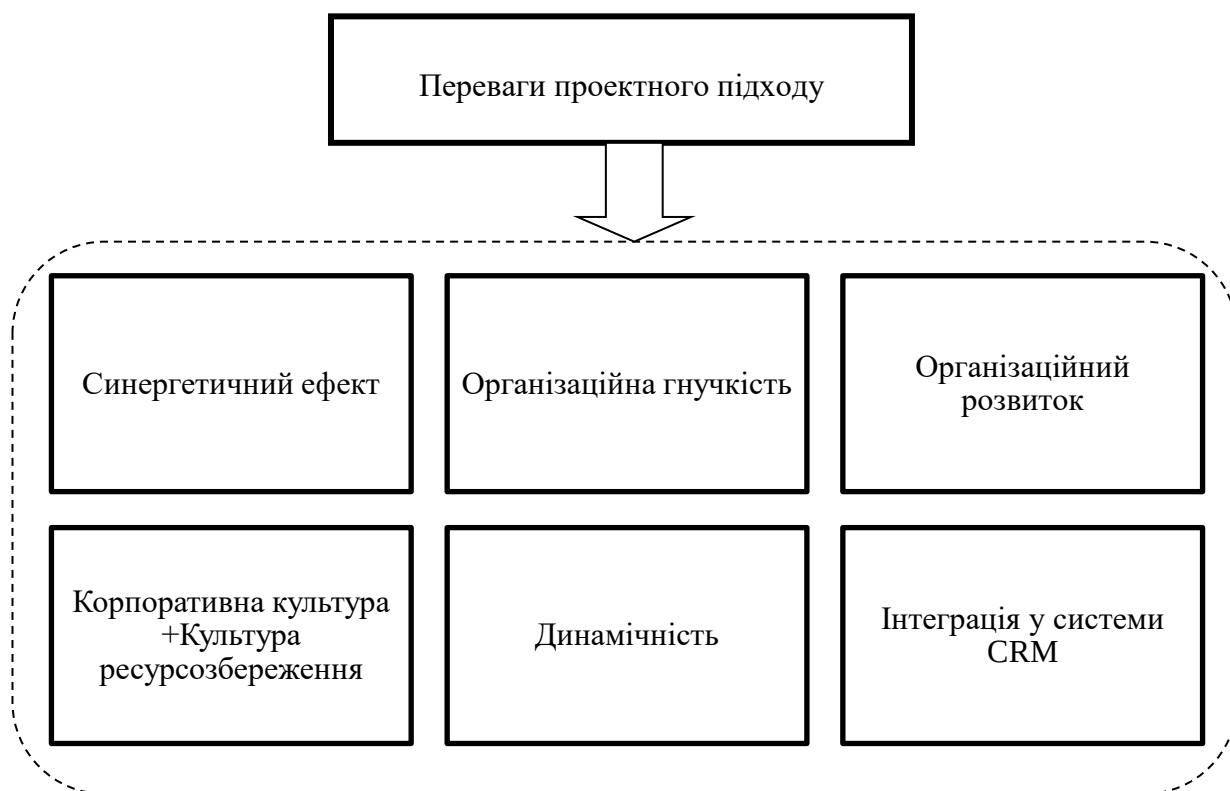

Рис. 3.6. Переваги проектної групи з ресурсозбереження в системі менеджменту підприємства агропродовольчої сфери України [авторська розробка]

Використання проектного підходу передбачає наявність принципів командної роботи, що забезпечує отримання синергетичного ефекту від поєднання знань, вмінь та навичок різних фахівців і керівників. В результаті використання проектного підходу зменшується кількість організаційних бар'єрів, міжфункціональних конфліктів, оскільки до проекту залучаються різні фахівці всіх рівнів, що дозволяє прискорити процес прийняття управлінських рішень та створити нові можливості для розвитку підприємства.

Крім того, проектний підхід дає можливість забезпечити менеджменту організаційну гнучкість, що дозволить відповідати вимогам сьогодення, ефективно використовувати ресурси на засадах екологічності. Все це забезпечить формування стійких конкурентних переваг підприємства агропродовольчої сфери України.

Командна робота створює передумови для формування та розвитку корпоративної культури, в якій стратегічну роль відіграє культура ресурсозбереження. Саме культура ресурсозбереження зможе моделювати поведінку суб'єкта господарювання з урахуванням сучасних викликів. Це дозволить зменшити кількість корпоративних конфліктів із зовнішніми та внутрішніми стейкхолдерами та підвищити інвестиційну привабливість підприємства. Використання в управлінській діяльності напрямів ресурсозберігаючого розвитку підприємства, командної роботи та проектного підходу, що є інтегрованими в сучасні інформаційні системи управління, дозволить частково вирішити проблеми формування інформаційного забезпечення ресурсозбереження.

Динамічність є одним із найважливіших принципів системи управління в умовах мінливого зовнішнього середовища. Саме вона забезпечує виживання підприємства під впливом факторів зовнішнього середовища та його розвитку.

Питання організаційного забезпечення процесу формування менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої

сфери України тісно пов'язане із сучасною системою управління якістю ISO. До функцій системи управління якістю відносяться: економія ресурсів; ефективне використання ресурсів; зменшення витрат; використання прихованих резервів. В умовах сьогодення розвиток менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України відбувається відповідно до етапів розвитку системи управління якістю ISO, тому перехід від проектного до функціонального підходу повинен відбуватися виключно з урахуванням цих процесів, що дозволить уникати міжфункціональних конфліктів під час реалізації управлінських завдань. Оскільки сама система управління якістю є динамічною, структурованою і формалізованою, то питання документаційного забезпечення розвитку менеджменту ресурсозберігаючого розвитку буде часткового вирішено за рахунок застосування міжнародних стандартів системи якості ISO.

Часові обмеження реалізації сучасних проектів та програм ресурсозбереження все більше привертають увагу до проектного менеджменту, який дозволяє ефективно вирішити не тільки питання організаційного забезпечення, але і фінансового та кадрового.

Ефективність менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України залежить від деяких чинників, які позитивно впливають на нього або перешкоджають йому. Одним з найважливіших таких чинників є мотивація персоналу до ресурсозбереження [3; 18]. Водночас, мотивація ресурсозберігаючої поведінки є частиною формування організаційної культури ресурсозбереження.

З метою формування ефективної системи мотивації персоналу до ресурсозберігаючої поведінки на агропродовольчих підприємствах доцільно використовувати не тільки матеріальне стимулювання. Одним із важливих напрямів мотивації ресурсозберігаючої поведінки працівників є їх залучення до процесу управління ресурсозберігаючим розвитком підприємства, а також використання інших видів нематеріального стимулювання [11; 18].

Мотиваційні програми та стратегії, націлені на формування ресурсозберігаючої поведінки та культури серед персоналу повинні містити організаційні заходи, що дозволить підвищити ефективність менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства без залучення істотних додаткових ресурсів (рис. 3.7) [18]. Фінансові витрати на подібні організаційні заходи мінімальні, а термін окупності становить від 7 до 30 днів в залежності від кількості структурних підрозділів і персоналу підприємства.

Рис. 3.7. Організаційні заходи щодо мотивації ресурсозберігаючої поведінки персоналу підприємств агропродовольчої сфери України [авторська розробка]

Ефективність менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України напряму залежить від системи мотивації персоналу, яка повинна враховувати основні принципи (рис. 3.8) [18]. Менеджери вищої ланки обов'язково повинні брати участь в заходах,

націлених на підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів підприємства. З метою мотивації ресурсозберігаючої поведінки персоналу необхідно врахувати те, що всі без виключення працівники підприємства повинні брати участь в програмах ресурсозбереження. Відчуття причетності всіх працівників до загальної справи позитивно впливає на їх зацікавленість та навички раціонального використання ресурсів [18].

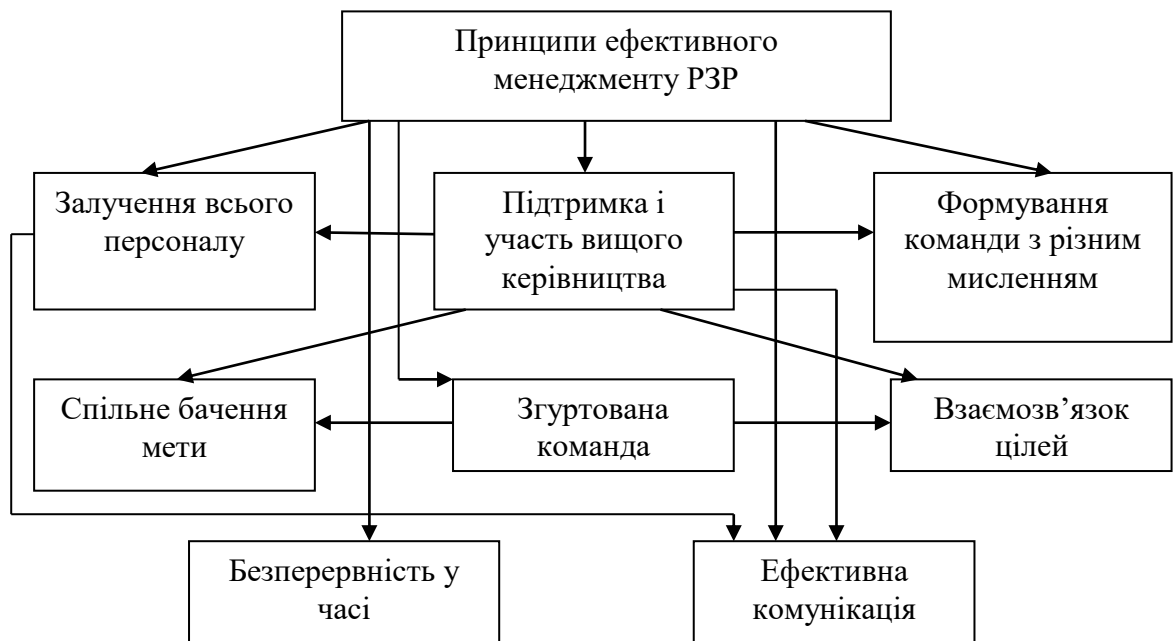

Рис. 3.8. Принципи системи мотивації персоналу ефективного менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства агропродовольчої сфери [авторська розробка]

Ресурсозберігаючий розвиток підприємства тісно пов'язаний з інноваційним розвитком. Інноваційний розвиток передбачає застосування в управлінській і виробничій діяльності новітніх методів і технологій ведення господарської діяльності. Саме тому для підвищення ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку під час формування проектної групи з ресурсозбереження доцільно залучати працівників як з традиційним мисленням, так і з креативним [28]. Всі працівники підприємства, не залежно від посад, повинні діяти як одна команда і мати спільне бачення мети щодо

ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку суб'єкта господарювання [18].

Важливим в менеджменті ресурсозберігаючого розвитку є взаємозв'язок цілей між усіма працівниками підприємства агропродовольчої сфери. Щоб досягти такого взаємозв'язку цілей між працівниками окремих відділів або підприємства в цілому, менеджеру необхідно встановлювати цілі таким чином, щоб досягти їх можна було колективно. Згуртованість працівників, бажання бути частиною однієї команди і працювати на загальний результат – все це також допоможе підвищити ефективність від впровадження ресурсозберігаючих заходів [18].

Важливим принципом якісного менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства агропродовольчої сфери є ефективна внутрішня комунікація між всіма ланками управління, між керівниками та підлеглими, між працівниками підприємства. Це надасть змогу забезпечити обмін знаннями та ідеями щодо ресурсозберігаючих заходів, а також створить сприятливі умови для зворотнього зв'язку під час реалізації таких заходів. Зовнішня комунікація також важлива, бо вона допомагає посадовим особам отримати нові знання та інформацію щодо ресурсозберігаючих технологій та заходів.

Для ефективного менеджменту ресурсозберігаючого розвитку важливим є безперервність дії ресурсозберігаючих програм у часі. Збір і аналіз інформації про ефективність використання всіх видів ресурсів, розробка ресурсозберігаючих заходів, їх впровадження і оцінка результатів повинно здійснюватись як безперервний процес [18].

Досягти максимальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери допоможе вміння керівництва щодо формування у працівників ресурсозберігаючої поведінки. На рис. 3.9 представлені основні напрями мотивації ресурсозберігаючої поведінки працівників підприємства [18].

На підприємствах агропродовольчої сфери України необхідно створити інноваційний клімат, який стимулюватиме персонал до участі у підвищенні ефективності використання всіх видів ресурсів. Мотиваційний механізм повинен таким чином діяти на персонал, щоб усі учасники інноваційних змін розуміли користь впровадження інновацій і ресурсозберігаючих заходів не лише для підприємства, але й для кожного працівника зокрема [18].

Рис. 3.9. Основні напрями мотивації ресурсозберігаючої поведінки персоналу підприємств агропродовольчої сфери України [авторська розробка]

Управлінський персонал повинен усвідомлювати, що існує чіткий взаємозв'язок між рівнем його заробітної плати та показниками ефективності використання ресурсів підприємства, рівнем конкурентоспроможності на ринку. Система стимулів ресурсозберігаючої поведінки персоналу агропродовольчого підприємства повинна містити як поточне стимулювання кожного окремого працівника, так і стимулювання за результатами роботи всього колективу [1; 30]. Додаткова заробітна плата робітничого персоналу повинна також мати тісний взаємозв'язок з кінцевими результатами його

роботи або структурного підрозділу, у тому числі за економію ресурсів на окремих стадіях технологічного процесу [18].

Культура ресурсозбереження повинна стати обов'язковим елементом загальної культури поведінки особистості і культури професійної діяльності фахівця. Формування ресурсозберігаючої поведінки персоналу пов'язано з економічною культурою працівників, вихованням бережливого ставлення до ресурсів як моральної риси співробітника, ця поведінка повинна стати елементом корпоративної культури суб'єкта господарювання [20].

Основними етапами формування та корегування організаційної культури, яка містить складову ресурсозбереження, є наступні (рис. 3.10).

Рис. 3.10. Основні етапи корегування організаційної культури підприємств агропродовольчої сфери, яка містить складову ресурсозбереження [авторська розробка]

Процес удосконалення організаційної культури з врахуванням складової ресурсозбереження є циклічним. Після ретельного аналізу загальної організаційної культури щодо проблем і досягнень в напрямку ефективного використання наявних ресурсів, розробки стратегії

ресурсозбереження необхідно спланувати заходи, які будуть сприяти ресурсозберігаючому розвитку підприємств агропродовольчої сфери України. На цьому етапі доцільно розробити процедури і правила відбору і адаптації персоналу, що передбачатиме знайомство з нормами і правилами щодо ресурсозбереження; систему мотивації і стимулювання, спрямовану на підтримку і дотримання розроблених норм і правил в напрямку ресурсозбереження; визначити методи оцінки персоналу, що будуть включати критерії виконання норм ресурсозбереження тощо [18]. Після формування або корегування існуючої організаційної культури з врахуванням специфіки ресурсозбереження необхідно оцінити ефективність проведених заходів та за необхідності внести корективи. Після цього весь процес повторюється.

Система мотивація персоналу до ресурсозбереження потребує розробки і застосування різних методів, зокрема організаційно-правових, економічних та соціально-психологічних (рис. 3.11).

Рис. 3.11. Методи мотивації ресурсозберігаючої поведінки персоналу підприємств агропродовольчої сфери України [авторська розробка]

Отже, сучасні підприємства агропродовольчої сфери України потребують удосконалення організаційно-кадрового забезпечення з метою формування ефективної системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку. До таких заходів можна віднести: формування організаційної культури на засадах ресурсозбереження; створення комісії або проектної групи з ресурсозбереження; формування ресурсозберігаючої поведінки персоналу за допомогою організаційно-правових, економічних та соціально-психологічних методів мотивації працівників підприємств агропродовольчої сфери України.

Висновки до розділу 3

В процесі удосконалення менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України були зроблені наступні висновки.

1. З метою об'єктивної оцінки менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери розроблено методичний підхід до оцінювання «Тріада 6R», що включає кількісні та якісні показники економічної, соціальної й екологічної ефективності ресурсів підприємства. Такий підхід дозволяє оцінювати ефективність менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства на основі концепції сталого розвитку. Оцінку ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку запропоновано здійснювати через розрахунок інтегральних показників економічної, соціальної та екологічної підмножин, в межах яких визначені інтегральні показники ефективності всіх видів ресурсів. Запропонована методика визначення інтегрального показника ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку передбачає нормалізацію одиничних коефіцієнтів, що здійснюється методом модифікованої головної компоненти.

2. Запропонована методика апробована на групі підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей (за даними 2010–2019 рр.). В результаті розрахунку інтегральних показників ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку визначено, що найвищі значення інтегральних показників зазначені підприємства мають в 2019 р. Найвищі інтегральні показники спостерігаються в групі підприємств агропродовольчої сфери Полтавської області протягом всього досліджуваного періоду, інтегральний показник ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств агропродовольчої сфери Луганської області переважно був меншим цього значення для групи підприємств агропродовольчої сфери Запорізької області протягом 2012–2016 рр. Проте, в наступних роках інтегральний показник ефективності для підприємств агропродовольчої сфери Запорізької та Луганської області були практично на одному рівні.

3. Визначено прогнози інтегральних оцінок ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей методом динамічної регресії, особливістю якого є адаптація параметрів моделі відповідно динаміці показників, що прогнозуються. Прогнози оцінок ефективності використання матеріальних, фінансових, нематеріальних, людських, інформаційних, часових ресурсів та показників фінансування ресурсозберігаючих заходів на 2021 рік.

4. Визначено вплив ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку на виробництво сільськогосподарської продукції. Встановлено, що найбільший вплив мають показники ефективності використання людських, нематеріальних, інформаційних ресурсів. Значимість цих коефіцієнтів підтверджена критерієм Фішера.

5. На формування ефективного менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України впливають: система управління, організаційна підтримка, наявність фінансування та

мотиваційних програм щодо ресурсозбереження. Важливим результатом менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства є наявність культури ресурсозбереження, яка позитивно впливає не тільки на діяльність підприємства, але і підвищує конкурентоспроможність персоналу. В сучасних умовах господарювання проектний підхід набуває особливого значення. Саме такий підхід надасть змогу підприємствам забезпечити ефективний менеджмент ресурсозберігаючого розвитку підприємства з метою формування культури ресурсозбереження на підприємстві пропонується створювати комісію з ресурсозбереження. В ході дослідження було визначено переваги проектної групи перед посадою менеджера з ресурсозбереження на підприємствах агропродовольчої сфери України.

6. Одним з важливих внутрішніх чинників, що впливають на ефективність менеджменту ресурсозберігаючого розвитку, є мотивація персоналу до ресурсозбереження. Визначено організаційні заходи, які дозволять підвищити ефективність менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства без залучення істотних інвестицій. Сформовано основні принципи, на яких ґрунтується формування системи мотивації персоналу щодо ресурсозбереження. Система мотивація персоналу до ресурсозбереження потребує розробки і застосування організаційно-правових, економічних та соціально-психологічних методів.

Основні результати за розділом 3 дисертаційного дослідження викладено в наступних наукових працях [15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 24; 25; 35] за списком використаних джерел.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Айвазян С. А. К методологии измерения синтетических категорий качества жизни населения. *Экономика и математические методы*. 2003. № 2, т. 39. С. 33–53.
2. Батракова Т. І. Оцінка ефективності ресурсозбереження підприємств

машинобудування в широкому та локальному аспектах. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. № 3 (59). С. 255–261.

3. Бернер М. С., Лоскутов А. В., Понаровкин Д. Б., Тарасова А. Н. Опыт мотивации энергосбережения в промышленности на примере завода «Ровер», Великобритания. *Энергосвет*. 2010. № 5 (10). С. 25–27.

4. Бобровська О. Ю. Еволюція прогнозування розвитку соціально-економічних процесів : стан і напрямки удосконалення. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11boysnu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11boysnu.pdf). (дата звернення: 11.10.2020).

5. Вдовенко Н. М., Зось-Кіор М. В., Федірець О. В, Гнатенко І. А. Роль енергоринку в менеджменті ресурсозбереження та ресурсоефективності конкурентоспроможних підприємств агропродовольчої сфери. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. № 4, т. 5. С. 222–229.

6. Вдовенко Н. М., Хижняк Ю. А. Сучасна парадигма регулювання розвитку галузей аграрного сектору в умовах глобального дефіциту продовольства. *ScienceRise*. 2015. № 2 (3). С. 20–25.

7. Вертелева О. В. Математичне моделювання економічних процесів в умовах парадигмальних зрушень. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 12. С. 48–56.

8. Воронько-Невіднича Т. В., Покас Л. Ю., Потапюк І. П. Аспекти реалізації системи управління соціальною відповідальністю в аграрному секторі. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 20. С. 102–107.

9. Гаркуша Н. М., Цуканова О. В., Горошанська О. О. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті : навч. посіб. 2-ге вид. 2012. 591 с.

10. Герасимчук Н. А., Герасимчук Ю. А., Попик П. С., Штулер І. Ю., Лісун Я. В. Результат впровадження системи ресурсозбереження в АПК. *Technology audit and production reserves*. 2018. № 2 / 4 (40). С. 13–20.

11. Горшенин В. П., Резанович И. В. Управление ресурсосберегающим поведением персонала промышленного предприятия. *Современные проблемы науки и образования*. 2014. № 5. URL:

<http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=15178> (дата звернення: 10.05.2020).

12. Дячков Д. В., Тур Є. І. Особливості формування механізму діагностики фінансового стану підприємства. *Східна Європа : економіка, бізнес та управління*. 2019. № 5. С. 59–66.

13. Іванець Г., Євдокименко Ю., Марченко О., Наконечний О. Алгоритм підвищення точності прогнозу економічних показників на основі багатофакторної лінійної моделі за рахунок передбачення похибок моделі і уточнення оцінок її параметрів на основі зваженого методу найменших квадратів. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2013. Вип. 2 (35). С. 94–97.

14. Капленко Г. В. Деякі актуальні питання методології факторного прогнозування споживчого попиту. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4670> (дата звернення: 10.09.2020).

15. Лопушинська О. В. Категорійно-понятійна та наукова сутність конкурентоспроможності персоналу. *Методологія та практика менеджменту на порозі XXI століття : загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти* : матер. V Міжнар. наук.-практ. конфер., 13–14 травня 2010 р. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. Ч. 2. С. 231–233.

16. Лопушинська О. В. Конкурентоспроможність персоналу як основний чинник визначення конкурентоспроможності підприємства. *Менеджмент XXI століття : глобалізаційні виклики* : колективна монографія / за ред. І. А. Маркіної. Полтава : В-во «Сімон», 2017. С. 710–717.

17. Лопушинська О. В. Концептуальні підходи до оцінки конкурентоспроможності персоналу підприємства. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. Кіровоград : КНТУ, 2011. Вип. 20, ч. II. С. 75–81.

18. Лопушинська О. В. Мотивація ресурсозберігаючої поведінки персоналу як складова стратегії інноваційного розвитку підприємства. *Управління стратегіями випереджаючого інноваційного розвитку* :

колективна монографія / за. ред. к.е.н., доцента Ілляшенко Н. С. Суми : Триторія, 2020. С. 185–194.

19. Лопушинська О. В. Науково-методичні підходи до оцінки ефективності управління ресурсозбереженням і ресурсозберігаючим розвитком підприємства. *Scientific development, advanced technologies, innovations : Scientific works and theses V International scientific and practical conference*, 6–8 May 2019. Nemoros s.r.o. Prague, 2019. С. 76–83.

20. Лопушинська О. В. Основні проблеми формування системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери та шляхи їх вирішення. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 5. С. 286–291.

21. Лопушинська О. В. Особливості оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери в контексті сталого розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. Вип. 4, ч. 2. С. 160–165.

22. Лопушинська О. В. Систематизація чинників впливу на конкурентоспроможність персоналу підприємства. *Особенности развития регионов Украины в новых экономических условиях : матер. III Всеукр. научной web-конфер. молодых учёных*, 1 марта 2012 г. Симферополь : ИТ «Ариал», 2012. С. 175–177.

23. Магас Т. Є. Класи економіко-математичних моделей та їх застосування. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки*. 2011. № 1. С. 180–188.

24. Маркіна І. А., Лопушинська О. В. Конкурентоспроможність персоналу як елемент розвитку людського капіталу. *Опережающее управление социально-экономическим развитием регионов – инновационное обеспечение : матер. Междунар. научно-практ. конфер.*, 15–18 сентября 2011 г. Симферополь: «ДИАЙПИ», 2011. С. 53–57.

25. Маркіна І. А., Лопушинська О. В., Лопушинський Є. Р. Аутсорсинг бізнес-процесів як механізм менеджменту ресурсозберігаючого

розвитку підприємств агропродовольчої сфери. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2020. Вип. 45. С. 74–78.

26. Математичні методи і моделі в управлінні економічними процесами : монографія / Л. М. Малярець, Є. Ю. Місюра, В. В. Койбічук та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. 420 с.

27. Нижегородцев Р. М. Пискун Е. И. Кудревич В. В. Прогнозирование показателей социально-экономического развития региона. *Экономика региона*. 2017. Вып. 1, т. 13. С. 38–48.

28. Процак К. В., Просович О. П. Креативність персоналу як важливий чинник інноваційного розвитку підприємства. 2011. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/11104/1/39.pdf> (дата звернення: 10.05.2020).

29. Сенишин О. С. Екстраполяційні методи прогнозування як інструмент передбачення оптимальних обсягів споживання продукції вітчизняного продовольчого комплексу. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32607853.pdf>. (дата звернення: 4.01.2021).

30. Темченко Г. В. Методичне забезпечення мотивації енергозбереження на гірничозбагачувальних підприємствах. *Економічний часопис-XXI*. 2012. № 9–10. С. 73–75.

31. Трояновский В. М. Математическое моделирование в менеджменте : учеб. пособие. 2-е изд., испр. и доп. М., 2002. 250 с.

32. Чистякова С. В. Влияние организационной культуры на формирование ресурсосберегающего поведения персонала организации. *Современные проблемы науки и образования*. 2014. № 6. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=15546> (дата звернення: 12.05.2020).

33. Ben Bedwell, Caroline Leygue, Murray Goulden, Derek McAuley, James Colley, Eamonn Ferguson, Nick Banks, Alexa Spence. Apportioning energy consumption in the workplace : a review of issues in using metering data to

motivate staff to save energy. *Technology Analysis & Strategic Management*. 2014. DOI: 10.1080/09537325.2014.978276 URL: <https://www.revistaespacios.com/a20v41n10/a20v41n10p29.pdf> (дата звернення: 7.05.20).

34. Christina Galitsky, Ernst Worrell. Energy Efficiency Improvement and Cost Saving Opportunities for the Vehicle Assembly Industry. 2008. 81 p.

35. Markina I., Lopushynska O. Methods of assessing the management efficiency of the agricultural enterprise resource-saving development. *Modern Science – Moderi veda*. 2021. № 1. P. 12–19.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі обґрунтовано теоретичні положення та запропоновано практичні рекомендації щодо менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України.

Узагальнено сучасні підходи до визначення ресурсозбереження на підприємстві, які дозволили розглядати ресурсозбереження як результативну організаційно-управлінську діяльність, спрямовану на раціональне використання ресурсного потенціалу, застосування ресурсощадних технологій, стимулювання природоохоронних заходів з метою досягнення соціо-еколого-економічних цілей підприємства. Пропоноване трактування акцентує увагу на ключовій ролі людського фактору при здійсненні процесів ресурсозбереження та орієнтації на досягнення комплексу цілей сталого розвитку підприємства.

Охарактеризовано етимологічну сутність понять «менеджмент ресурсозбереження» та «розвиток підприємства» та надано власне визначення менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства як процесу управління, який забезпечується діями компетентних осіб, кількісними та якісними організаційними, економічними, технологічними, соціальними, екологічними та структурними змінами, що впливають на оптимізацію й раціоналізацію формування та використання ресурсного потенціалу, основу якого складають природні, матеріальні, нематеріальні, фінансові, людські, інформаційні, часові та структурно-організаційні ресурси, та призводять до переходу підприємства на новий якісний рівень його існування.

Розвинуто модель менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства як консолідуючу систему елементів, які забезпечують підвищення ефективності кількісних та якісних змін у процесі управління ресурсним потенціалом, ресурсозберігаючими технологіями та природоохоронними заходами з метою досягнення цілей стійкого розвитку

підприємства у їх комплексному поєднанні. Запропонована модель відрізняється авторським баченням елементів: суб'єкту, об'єкту функцій, принципів, методів, інструментів тощо та їх взаємодії, що дозволяє застосувати дану модель в практиці підприємств в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Проаналізовано стан агропродовольчої сфери України, який дозволив визначити її негативні тенденції, зокрема: збільшення питомої ваги амортизаційних відрахувань в загальній структурі витрат при одночасному зменшенні питомої ваги витрат на оплату праці; зростання індексу цін на основні види продукції підприємств агропродовольчої сфери; зменшення поголів'я худоби; зменшення питомої ваги тваринництва в загальній структурі виробництва продукції сільського господарства. Серед позитивних тенденцій розвитку агропродовольчої сфери слід відмітити: збільшення частки населення, що зайняте в сфері сільського господарства; низький рівень викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря порівняно з іншими галузями економіки; зростання індексів сільськогосподарської продукції; позитивне сальдо торговельного балансу; збільшення поголів'я птиці; збільшення частки сільськогосподарських підприємств, що отримали прибуток в результаті операційної діяльності. Визначено суттєве навантаження на природні ресурси та відсутність методик урахування всіх елементів системи менеджменту ресурсозбереження на підприємствах агропродовольчої сфери при здійсненні її оцінки.

Проведено діагностику організаційно-управлінського та інформаційно-аналітичного забезпечення системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України, що сприяло формуванню моделі потрійної спіралі ресурсозбереження на підприємствах агропродовольчої сфери України, яка передбачає синкретичний взаємозв'язок між трьома інституційними сферами (державою, бізнес-сферою та закладами вищої освіти) в контексті забезпечення функціонування високотехнологічного бізнес-середовища, орієнтованого на високий рівень

ресурсозбереження та мотивації суб'єктів менеджменту ресурсозберігаючого розвитку. Акцентовано увагу на необхідності систематичного моніторингу, аналізу та оцінювання рівня менеджменту ресурсозберігаючого розвитку з метою формування системи заходів ресурсозбереження.

Здійснено оцінку ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери на основі розрахунку показників економічної (ефективність використання матеріальних, нематеріальних, фінансових, людських, інформаційних, часових ресурсів, показників фінансування ресурсозберігаючих заходів), соціальної (сформованість ціннісно-орієнтаційної єдності колективу, професійний розвиток, задоволеність змістом праці тощо) та екологічної (показники природоємності, природної ресурсовіддачі, екологоємності, ресурсоемності процесу, екологічності об'єкту, відходоємності, екологічності виробництва тощо) складових, що обґрунтувало можливість аналізу стану менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери Полтавської, Запорізької та Луганської областей, за результатами якого визначено необхідність оптимізації організаційно-кадрового забезпечення та формування ресурсозберігаючої моделі поведінки персоналу підприємств агропродовольчої сфери.

Розроблено методичний підхід до оцінки інтегрального показника ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери на основі розробленої системи показників оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства – «Тріада 6R», яка включає множини економічної (використання матеріальних, людських, фінансових, нематеріальних, інформаційних, часових ресурсів та фінансування ресурсозберігаючих заходів), соціальної та екологічної ефективності, в межах яких визначено показники-стимулятори та показники-дестимулятори, що дозволило розрахувати інтегральні оцінки зазначених підмножин. Апробовано методику інтегральної оцінки економічної, соціальної та екологічної складових ефективності менеджменту

ресурсозберігаючого розвитку на підприємствах агропродовольчої сфери, базисом якої є метод модифікованої головної компоненти.

Спрогнозовано зміну інтегрального показника ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України за допомогою методу динамічної регресії, що дозволило визначити вплив ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку на показники виробництва сільськогосподарської продукції. Встановлено, що найбільший вплив на інтегральну оцінку ефективності рівня менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства мають показники ефективності використання людських, нематеріальних та інформаційних ресурсів.

Актуалізовано організаційно-кадрове забезпечення менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України на основі поєднання інструментів, методів й прийомів управління ресурсозбереженням разом із специфічними компетенціями суб'єктів менеджменту ресурсозбереження, що дозволило вирішувати складні управлінські завдання ресурсозаощадження. Обґрунтовано, що умовою оптимізації менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України є формування культури ресурсозбереження. Модифіковано проектний підхід до організації менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України на основі формування проектних груп та/або комісій із ресурсозбереження. Запропоновано комплекс адміністративно-правових, економічних та соціально-психологічних методів мотивування дотримання ресурсозберігаючої моделі поведінки персоналу підприємства.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Нормативно-правова та законодавча інформаційна база окремих аспектів управління ресурсозбереженням в Україні [узагальнено на основі 50; 103; 195]

Назва документу	Зміст
Закон України від 09.04.2015 р. №327-VIII (у редакції від 23.03.2017 р.) «Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації»	визначено правові та економічні засади здійснення енергосервісу для підвищення енергетичної ефективності об'єктів державної та комунальної власності через комплекс технічних та організаційних енергозберігаючих (енергоефективних) та інших заходів, спрямованих на скорочення замовником споживання та/або витрат на оплату паливно-енергетичних ресурсів, проведення публічних закупівель енергосервісу виключно через систему «PROZORRO»
Закон України від 25.12.2015 р. №922-19 (з урахуванням змін від 06.11.2017 р.) «Про публічні закупівлі»	встановлено правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб усіх замовників. Метою Закону є забезпечення ефективного та прозорого здійснення закупівель, створення конкурентного середовища у сфері публічних закупівель, запобігання проявам корупції у цій сфері, розвитку добросовісної конкуренції
Закон України від 22.06.2017 р. №2118-19 «Про енергетичну ефективність будівель»	визначено правові, соціально-економічні та організаційні засади діяльності у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель, що відповідає вимогам положень Директиви 2010/31/ЄС про енергетичну ефективність будівель.
Закон України від 08.06.2017 р. №2095-VIII «Про фонд енергоефективності»	на виконання вимог положень Директиви 2012/27/ЄС про енергоефективність щодо стимулювання фізичних та юридичних осіб до здійснення заходів з енергозбереження та підвищення енергоефективності в Україні
Закон України від 22.06.2017 р. № 2119-VIII «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання»	визначено засади забезпечення комерційного, у тому числі розподільчого обліку послуг з постачання теплової енергії, постачання гарячої води, централізованого водопостачання та забезпечення відповідною обліковою інформацією споживачів таких послуг
Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 р. №845 «Примірний енергосервісний договір»	застосовується всіма замовниками, що здійснюють державні закупівлі енергосервісу. Оплата за договором здійснюється за рахунок суми скорочення витрат замовника порівняно з витратами, які були б здійснені за відсутності енергосервісу

Назва документу	Зміст
Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010 – 2020 роки, Постановою Кабінету Міністрів України від 1.03.2010 р. №243	Метою Програми є: створення умов для наближення енергоемності ВВП України до рівня розвинутих країн та стандартів Європейського Союзу, зниження рівня енергоемності ВВП протягом строку дії Програми на 20% порівняно з 2008 р. (щороку на 3,3%), підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів і посилення конкурентоспроможності національної економіки тощо.
Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.04.2017 р. №732-р «План заходів із впровадження систем енергетичного менеджменту в бюджетних установах»	введено посади спеціалістів-енергоменеджерів для формування та втілення політики раціонального споживання енергії у будівлях та постійного контролю цього процесу
Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 р. №1228-р	стратегічний документ, яким запроваджено європейську практику середньострокового планування державної політики у сфері енергоефективності
Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» (ЕСУ-2035), розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. №605-р	визначено мету і цілі розбудови енергетичного сектору відповідно до потреб економічного і соціального розвитку країни на період до 2035 р. Головною метою розвитку енергетики на період до 2035 р. є забезпечення енергетичної та екологічної безпеки і перехід до енергоефективного та енергоощадного використання і споживання енергоресурсів із впровадженням інноваційних технологій.
Стратегія національної безпеки України, Указ Президента України від 26.05.2015 р. №287/2015	віднесення до основних пріоритетів енергетичної безпеки – підвищення енергетичної ефективності та забезпечення енергозбереження, а також диверсифікацію джерел і маршрутів енергопостачання.
Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», Указом Президента України від 12.01.2015 р. №5/2015	зниження енергомісткості ВВП на 20% до кінця 2020 р. шляхом переходу до використання енергоефективних технологій та обладнання; енергоощадне використання та споживання енергоресурсів із впровадженням інноваційних технологій; забезпечення 100% обов'язкового комерційного обліку споживання енергоресурсів; реалізацію проектів з використанням альтернативних джерел енергії тощо

Назва документу	Зміст
Національні стандарти України, які регламентують діяльність у сфері енергетичного менеджменту, енергоаудиту, енергозбереження та енергоефективного освітлення, наказом Держстандарту України	вимоги до системи ресурсоменеджменту на державному рівні. Впровадження вимог стандарту спрямовано на забезпечення раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів на підприємствах, що дозволяє значно оптимізувати обсяги енерговитрат, визначати пріоритетність впровадження нових енергозберігаючих технологій тощо.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Нормативно-правове забезпечення управління ресурсозбереженням на світовому рівні [узагальнено на основі 50; 103; 183; 186]

Назва організації	Назва документу	Зміст
Міжнародне Енергетичне Агентство (МЕА)	World Energy Outlook-2017 (WEO-2017)	прогнози щодо попиту та пропозиції енергії до 2040 р. на основі окремих сценаріїв. Прогнози супроводжуються докладним аналізом їх впливу на сектор енергетики, включаючи інвестиції, а також наслідки для енергетичної безпеки та навколишнього середовища.
ООН	«Цілі сталого розвитку»	ключові напрямки розвитку країн, що були ухвалені на Саміті ООН зі сталого розвитку. Вони замінили Цілі розвитку тисячоліття, термін яких закінчився наприкінці 2015 року. ЦСР ухвалені на період від 2015 до 2030 року і нараховують 17 глобальних цілей, яким відповідають 169 завдань.
ООН	Рамкова конвенція про зміни клімату (UNFCCC)	впровадження заходів по запобіганню змінам клімату на 2021 – 2030 рр., а також необхідність забезпечення загального доступу до недорогого, надійного, стійкого і сучасного енергопостачання.
Міжнародна організація по стандартизації	Міжнародні стандарти енергетичного менеджменту ISO 50001:2011	вимоги до системи енергоменеджменту на міжнародному рівні, які раніше формувалися національними стандартами ряду країн. Створює основу для інтеграції енергоефективності в практику управління підприємством (організацією, установою). Впровадження вимог стандарту спрямовано на забезпечення раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів на підприємствах, що дозволяє значно оптимізувати обсяги енерговитрат, визначати пріоритетність впровадження нових енергозберігаючих технологій тощо.
Єврокомісія ЄС	План дій з енергоефективності	передбачається зниження середньорічного споживання енергоресурсів на виробництво одиниці продукції до 2020 р. на 20 % із щорічним темпом зниження на 1,5 %.
Єврокомісія ЄС	«План енергоефективності - 2011»	передбачено вдосконалення систем використання енергоресурсів із встановленням обов’язкових вимог щодо відповідного рівня енергоефективності
Європейський парламент	Директива 2012/27/ЄС з енергетичної ефективності	встановлює загальні заходи з підвищення енергоефективності в рамках ЄС, визначає правила, спрямовані на усунення бар’єрів на ринку енергоносіїв, що перешкоджає підвищенню ефективності використання енергії.

Назва організації	Назва документу	Зміст
Європейський парламент	Стратегія ЄС у сфері опалення та кондиціювання	основними пріоритетами якої визначено підвищення енергоефективності та декарбонізації діючих і споруджуваних будівель в усіх галузях економіки.
Європейський парламент	Директива з енергоспоживання будівель – Directive 2010/31/ЄС	основним завданням EPBD визначено забезпечення створення на національному рівні бази для підвищення енергетичної ефективності будівель з установленням ряду кількісних показників енергоспоживання та енергоефективності для: новоспоруджених будівель; існуючих будівель; інженерних систем будівель; будівельних матеріалів і конструкцій.
Європейський парламент	Директива з екологічних вимог до енергоспоживчої продукції 2009/125/ЄС	визначає вимоги з екодизайну для енергоспоживчих продуктів. Містить вимоги до всієї продукції, яка споживає енергію або впливає на зміну обсягів споживання енергії. Інформація, що стосується екологічних характеристик продуктів та енергетичної ефективності, має бути розміщена на самому продукті, якщо це можливо, оскільки це дозволить споживачам порівнювати різні прилади перед їх придбанням. Директива по екодизайну ґрунтується на тому, що до 80% надлишкового енергоспоживання можна уникнути ще на етапі проектування того чи іншого виду продукції.
Європейський парламент	Директива з маркування продукції класом енергетичної ефективності 2010/30/ЄС (Energy Labelling Directive)	містить вимоги до продукції, яка впливає на рівень енергоспоживання будівель, включаючи елементи системи опалення, приводи, насоси, вентилятори, лампи освітлення та інше обладнання інженерних систем
Європейський парламент	Директива 2003/96/ЄС про реструктуризацію системи Співтовариства з оподаткування продуктів енергії та електроенергії	визначено загальні умови оподаткування на енергоносії та електроенергію. Зі спожитого обсягу енергоносіїв та електроенергії сплачується податок, якщо вони використовуються в якості автомобільного палива або для обігріву, і не сплачується за умови їх використання в якості сировини або для хімічного відновлення, або електролітичних і металургійних процесів. На основі цього принципу, Директивою встановлено мінімальні ставки для оподаткування на автомобільне паливо, автомобільне паливо для промислового або комерційного використання, паливо для опалення та електроенергію

Продовж. табл. Б.1

Назва організації	Назва документу	Зміст
Європейський парламент	Директива щодо збільшення частки використання поновлюваних джерел енергії 2009/28/ЄС (The Directive on the promotion of the use of Energy from Renewable Sources)	основні положення спрямовано на реалізацію заходів з підвищення обсягів використання поновлюваних джерел енергії. Країни-члени ЄС визначають свої національні цілі, для досягнення спільної мети до 2020 р. – 20% енергії з поновлювальних джерел у валовому кінцевому споживанні енергії країнами ЄС та обов’язкового мінімуму у 10% для всіх країн-членів у споживанні біопалива транспортним сектором.

Додаток В

Структура середньої доданої вартості

Рис. В.1. Структура середньої валової доданої вартості по Україні за видами економічної діяльності, розрахованої за 2010–2019 рр. [побудовано автором на основі; 55; 75]

Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Додаток Г

Таблиця Г.1

Динаміка експорту сільськогосподарської продукції України за 2010–2019 рр. [сформовано на основі 52; 75]

Показники	Роки											
	2010		2015*		2016*		2017*		2018*			
	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%
1. Живі тварини та продукти тваринного походження:	771386,6	7,8	823434,9	5,7	775036,9	5,1	1108757,0	6,2	1210638,3	6,5	1277015,8	5,8
- живі тварини	3636,7	0,1	25639,9	0,2	30903,4	0,2	45708,8	0,3	45786,6	0,2	62547,7	0,3
- м'ясо та субпродукти	90179,2	0,9	377668,3	2,6	387791,9	2,5	531240,1	3,0	645982,3	3,5	711895,1	3,2
- риба	21007,7	0,2	12994,8	0,1	17007,3	0,1	26376,9	0,1	24981,4	0,1	33637,5	0,2
- молоко, яйця, мед	648786,6	6,5	386477,3	2,7	330521,4	2,2	494207,3	2,8	480947,4	2,6	453877,2	2,0
- інші продукти тваринного походження	7776,4	0,1	20654,6	0,1	8812,9	0,1	11224,0	0,1	12940,6	0,1	15058,3	0,1
2. Продукти рослинного походження:	3976213,4	40,0	7971492,5	54,7	8093693,7	53,0	9215707,9	52,0	9886060,4	53,1	12914543,1	58,3
- живі дерева та рослини	1782,2	0,0	2340,4	0,0	3703,8	0,0	3956,6	0,0	4442,8	0,0	6479,7	0,0
- овочі	119209,4	1,2	97214,6	0,7	152647,3	1,0	235369,3	1,3	235682,7	1,3	184515,0	0,8
- плоди та горіхи	208836,5	2,1	154083,5	1,1	148221,9	1,0	195287,3	1,1	228564,1	1,2	260112,2	1,2
-кава та чай	9869,9	0,1	10595,7	0,1	14088,4	0,1	13610,0	0,1	12059,2	0,1	11709,0	0,1
- зернові культури	2467060,7	24,9	6057490,0	41,6	6073915,3	39,7	6501134,3	36,6	7240558,1	38,9	9633333,9	43,5
- борошно та крупи	80847,9	0,8	117887,9	0,8	138667,9	0,9	181891,4	1,0	175811,2	0,9	202099,4	0,9
-насіння та плоди олійних	1085659,1	10,9	1475455,6	10,1	1534995,1	10,0	2060121,4	11,6	1954149,8	10,5	2563242,3	11,6
інші рослинні продукти	2947,7	0,0	56424,8	0,4	27454,1	0,2	24337,7	0,1	34792,6	0,2	53051,6	0,2
3. Жири та олії	2617314,4	26,3	3299799,1	22,7	3962975,8	25,9	4605666,2	25,9	4496511,0	24,2	4732237,5	21,4
4. Харчові продукти:	2571064,1	25,9	2468418,0	16,9	2450096,2	16,0	2826723,0	15,9	3018600,8	16,2	3220383,8	14,5
- м'ясні продукти	48687,2	0,5	12467,5	0,1	14323,8	0,1	15551,3	0,1	21747,0	0,1	22842,6	0,1
- цукор і кондитерські вироби	206502,6	2,1	169508,2	1,2	352008,4	2,3	417349,4	2,4	366878,1	2,0	254389,7	1,1
- какао	591612,0	5,9	187263,1	1,3	162209,1	1,1	183736,2	1,0	204076,5	1,1	204586,8	0,9
- продукти із зерна	254289,7	2,6	267917,7	1,8	212454,1	1,4	296408,3	1,7	268310,0	1,4	269366,0	1,2

Продовж. табл.Г.1

Показники	Роки											
	2010		2015*		2016*		2017*		2018*		2019*	
	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%
- продукти переробки овочів	210389,5	2,1	183896,7	1,3	140278,7	0,9	176497,5	1,0	172289,8	0,9	191858,1	0,9
- різні харчові продукти	122919,8	1,2	117179,4	0,8	100208,9	0,7	121045,9	0,7	131984,3	0,7	142677,8	0,6
- алкогольні та безалкогольні напої	443700,0	4,5	183608,0	1,3	163813,5	1,1	209235,6	1,2	229841,7	1,2	210822,0	1,0
- відходи харчової промисловості	479066,4	4,8	995781,3	6,8	982983,7	6,4	1051170,0	5,9	1224764,2	6,6	1486234,6	6,7
- тютюн	213896,9	2,2	350796,0	2,4	321816,0	2,1	355728,8	2,0	398709,1	2,1	437606,2	2,0
Разом	9935978,5	100,0	14563144,5	100,0	15281802,6	100,0	17756854,1	100,0	18611810,5	100,0	22144180,2	100,0

*Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Додаток Д

Таблиця Д.1

Динаміка імпорту сільськогосподарської продукції України за 2010–2019 рр. [сформовано на основі 52; 75]

Показники	Роки											
	2010		2015*		2016*		2017*		2018*			
	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%
<i>1. Живі тварини та продукти тваринного походження:</i>	1241970,6	21,6	548170,2	15,7	626279,1	16,1	731549,6	17,0	917988,8	18,2	1071472,8	18,7
- живі тварини	67519,9	1,2	59701,1	1,7	57981,0	1,5	57432,5	1,3	71823,6	1,4	76639,9	1,3
- м'ясо та субпродукти	458116,9	7,9	99338,4	2,9	80773,4	2,1	112024,7	2,6	167663,2	3,3	158603,9	2,8
- риба	568561,8	9,9	291101,6	8,4	409947,9	10,5	455444,5	10,6	549534,7	10,9	644617,7	11,2
- молоко, яйця, мед	135589,0	2,4	79777,4	2,3	59489,5	1,5	84884,5	2,0	106458,0	2,1	169492,1	3,0
- інші продукти тваринного походження	12183,0	0,2	18251,7	0,5	18087,3	0,5	21763,4	0,5	22509,3	0,4	22119,2	0,4
<i>2. Продукти рослинного походження:</i>	1563903,1	27,1	1146186,3	32,9	1284816,5	33,0	1368027,1	31,8	1529221,1	30,2	1794636,6	31,3
- живі дерева та рослини	73875,7	1,3	19289,5	0,6	22437,7	0,6	27164,9	0,6	33977,0	0,7	40905,9	0,7
- овочі	129973,8	2,2	62806,6	1,8	81654,7	2,1	75995,2	1,8	106191,3	2,1	212383,8	3,7
- плоди та горіхи	733344,8	12,7	467066,2	13,4	476179,7	12,2	477254,8	11,1	526707,0	10,4	673160,7	11,7
-кава та чай	234125,0	4,1	185770,9	5,3	187759,9	4,8	194133,8	4,5	209046,6	4,1	222433,8	3,9
- зернові культури	145583,5	2,5	154707,7	4,4	148799,7	3,8	176756,1	4,1	191116,7	3,8	180817,4	3,2
- борошно та крупи	27542,6	0,5	14028,8	0,4	22105,6	0,6	32240,2	0,7	34338,8	0,7	35083,1	0,6
-насіння та плоди олійних	178934,4	3,1	214991,7	6,2	319518,3	8,2	358269,9	8,3	397429,2	7,9	400839,7	7,0
інші рослинні продукти	40523,3	0,7	27525,0	0,8	26360,8	0,7	26212,2	0,6	30414,6	0,6	29012,2	0,5
<i>3. Жири та олії</i>	451609,0	7,8	182338,9	5,2	245957,3	6,3	266616,4	6,2	267350,2	5,3	253298,1	4,4
<i>4. Харчові продукти:</i>	2506063,8	43,5	1607736,9	46,1	1734013,9	44,6	1935015,9	45,0	2340898,0	46,3	2616621,0	45,6
- м'ясні продукти	100504,0	1,7	42451,8	1,2	61724,7	1,6	82072,3	1,9	97280,7	1,9	127411,1	2,2
- цукор і кондитерські вироби	231453,6	4,0	34792,8	1,0	56190,7	1,4	47591,0	1,1	67116,7	1,3	70485,4	1,2
- какао	407374,4	7,1	193530,8	5,6	217083,1	5,6	236206,4	5,5	306699,2	6,1	327139,7	5,7
- продукти із зерна	125926,5	2,2	85551,5	2,5	88409,9	2,3	117821,5	2,7	153608,4	3,0	200744,6	3,5

Продовж. табл.Д.1

Показники	Роки											
	2010		2015*		2016*		2017*		2018*		2019*	
	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%
- продукти переробки овочів	223453,9	3,9	113989,8	3,3	110804,7	2,8	142355,8	3,3	181369,3	3,6	189950,0	3,3
- різні харчові продукти	466911,1	8,1	339809,5	9,8	328398,8	8,4	363877,4	8,5	408113,9	8,1	439702,1	7,7
- алкогольні та безалкогольні напої	270557,7	4,7	233638,9	6,7	289530,8	7,4	372829,9	8,7	489773,3	9,7	533060,2	9,3
- відходи харчової промисловості	208437,6	3,6	158278,1	4,5	151647,8	3,9	167720,3	3,9	216176,5	4,3	231525,0	4,0
- тютюн	471445,0	8,2	405693,7	11,6	430223,2	11,1	404541,3	9,4	420759,9	8,3	496602,9	8,7
Разом	5763546,5	100,0	3484432,3	100,0	3891066,8	100,0	4301209,0	100,0	5055458,1	100,0	5736028,5	100,0

*Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Додаток Е

Таблиця Е.1

**Динаміка виробництва основних сільськогосподарських культур в Україні за 2010–2019 рр.,
тис. т [сформовано на основі 52; 75]**

Культури	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Зернові та зернобобові	39270,9	56746,8	46216,2	63051,3	63859,3	60125,8	66088,0	61916,7	70056,5	75143,2
Буряк цукровий	13749,2	18740,5	18438,9	10789,4	15734,1	10330,8	14011,3	14881,6	13967,7	10204,5
Соняшник	6771,5	8670,5	8387,1	11050,5	10133,8	11181,1	13626,9	12235,5	14165,2	15254,1
Картопля	18704,8	24247,7	23250,2	22258,6	23693,4	20839,3	21750,3	22208,2	22504,0	20269,2
Культури овочеві	8122,4	9832,9	10016,7	9872,6	9637,5	9214,0	9414,5	9286,3	9440,2	9687,6
Культури плодові та ягідні	1746,5	1896,3	2008,7	2295,3	1999,1	2152,8	2007,3	2048,0	2571,3	2118,9

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Вирощування сільськогосподарських тварин в Україні за 2010–2019 рр. (у живій масі) [сформовано на основі 52; 75]

Роки		Велика рогата худоба	Свині	Вівці та кози	Коні	Кролі	Птиця	Разом сільськогосподарські тварини
2010	тис. т	653,8	915,5	40,7	20,7	27,2	1278,8	2936,7
	%	22,3	31,2	1,4	0,7	0,9	43,5	100,0
2011	тис. т	640,7	933,9	40,0	20,0	27,4	1316,1	2978,1
	%	21,5	31,4	1,3	0,7	0,9	44,2	100,0
2012	тис. т	671,1	976,2	38,7	20,4	29,1	1414,1	3149,6
	%	21,3	31,0	1,2	0,7	0,9	44,9	100,0
2013	тис. т	674,2	1047,5	38,9	20,6	28,9	1568,9	3379,0
	%	20,0	31,0	1,2	0,6	0,8	46,4	100,0
2014*	тис. т	576,4	1017,0	27,4	20,0	26,8	1547,6	3215,2
	%	17,9	31,6	0,9	0,6	0,8	48,2	100,0
2015*	тис. т	602,6	1024,0	28,2	13,8	26,5	1505,3	3200,4
	%	18,8	32,0	0,9	0,4	0,8	47,1	100,0
2016*	тис. т	605,1	1007,9	30,1	13,7	24,8	1527,5	3209,1
	%	18,9	31,4	0,9	0,4	0,8	47,6	100,0
2017*	тис. т	568,6	985,5	27,4	14,0	24,4	1586,2	3206,1
	%	17,7	30,7	0,9	0,4	0,8	49,5	100,0
2018*	тис. т	564,7	965,6	29,1	14,3	24,3	1770,2	3368,2
	%	16,8	28,7	0,9	0,4	0,7	52,5	100,0
2019*	тис. т	556,4	966,9	26,3	13,4	23,2	1859,3	3445,5
	%	16,1	28,1	0,8	0,4	0,7	53,9	100,0

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Додаток И

Таблиця И.1

**Індекс цін сільськогосподарської продукції України
за 2010–2019 рр., % до попереднього року [сформовано на основі 52; 75]**

Показник	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*	2018*	2019*
Продукція сільського господарства	130,0	113,6	106,8	97,1	124,3	154,5	109,0	111,5	109,3	92,4
1.Продукція рослинництва:	139,8	115,7	105,6	91,8	129,2	167,2	116,3	107,3	109,8	91,2
– культури зернові та зернобобові	140,3	121,4	109,1	90,8	132,8	156,6	119,0	109,2	116,2	91,4
– культури олійні	142,6	112,2	107,5	90,8	124,9	182,8	114,2	104,2	102,9	88,8
– буряки цукрові	115,4	107,7	82,4	92,1	122,1	160,5	105,9	98,1	89,5	101,5
– картопля	164,3	95,5	47,6	146,4	112,3	79,9	104,9	127,1	108,7	144,9
– овочі	143,0	90,9	74,1	92,8	137,6	142,7	108,4	112,4	104,3	117,0
– плоди та ягоди	118,0	131,7	92,9	96,0	116,6	163,7	99,1	134,4	72,5	100,4
2.Продукція тваринництва:	114,3	109,2	108,0	102,4	119,1	141,3	101,7	130,7	108,6	96,8
– с/г тварини	104,2	110,8	111,6	95,4	122,9	138,6	100,4	140,1	104,4	97,8
– молоко	155,5	103,4	86,7	125,0	106,5	120,8	126,1	131,0	104,6	107,5
– яйця	116,3	110,2	117,4	104,8	118,6	167,5	83,5	104,3	127,0	76,7
– вовна	120,7	166,8	119,3	81,5	99,4	190,7	165,4	70,0	98,8	100,3

*Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях

Додаток К

Таблиця К.1

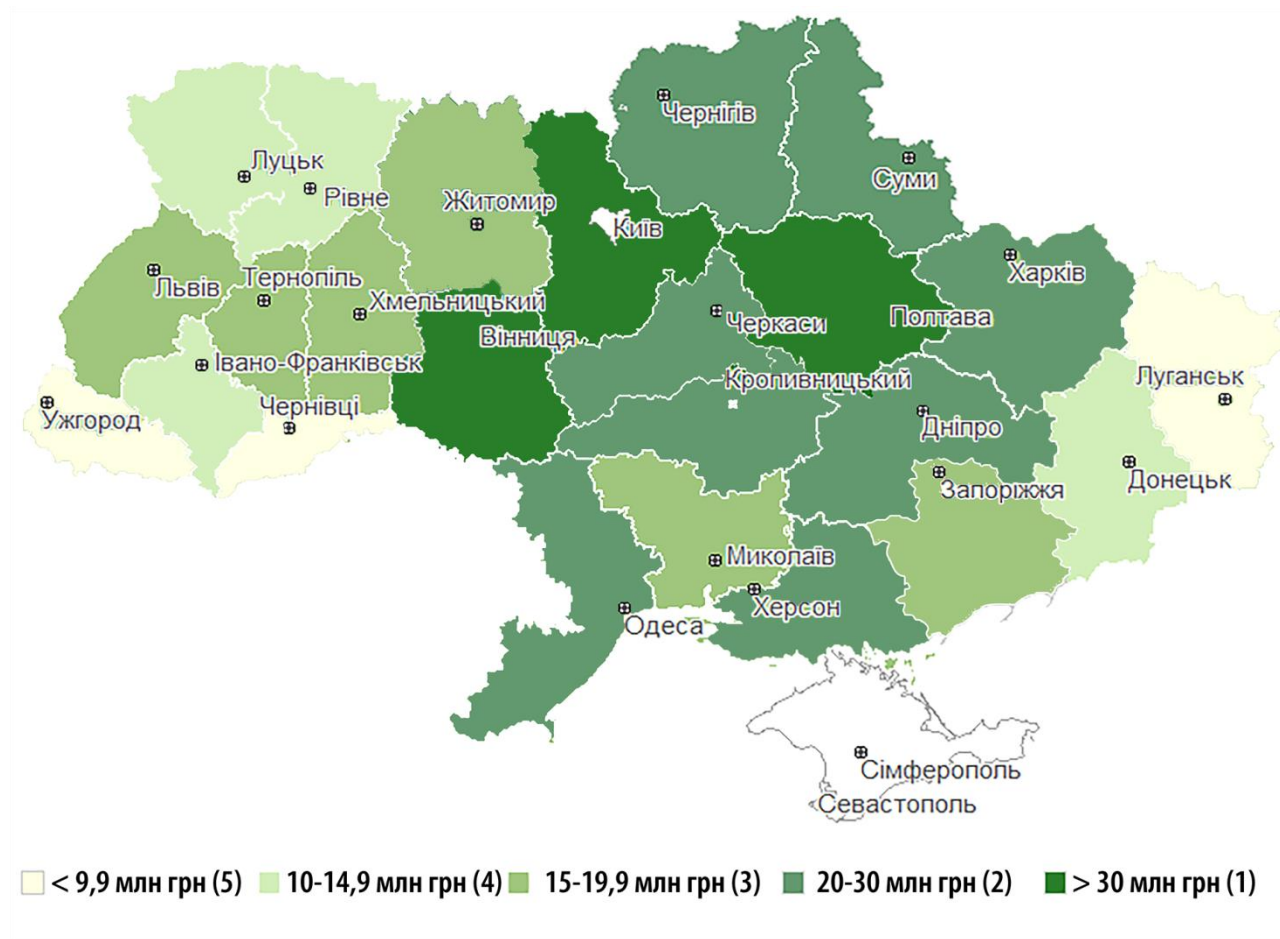
Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції підприємств областей України за 2015–2019 рр. [сформовано на основі 47; 52; 75]

Області	Роки										Середнє значення	
	2015		2016		2017		2018		2019			
	продукція с/г, млн грн	питома вага, %	продукція с/г, млн грн	питома вага, %	продукція с/г, млн грн	питома вага, %	продукція с/г, млн грн	питома вага, %	продукція с/г, млн грн	питома вага, %	продукція с/г, млн грн	питома вага, %
Вінницька	18221,4	7,61	21319,1	8,37	51111,3	8,24	56520,9	8,42	57168,9	8,40	40868,3	8,28
Волинська	6434,4	2,69	6558,5	2,58	15834,6	2,55	16320,9	2,43	16540,8	2,43	12337,8	2,50
Дніпропетровська	15141,4	6,32	15183,4	5,96	37617,1	6,06	38617,7	5,75	42467,9	6,24	29805,5	6,04
Донецька	6938,1	2,90	7513,1	2,95	18421,5	2,97	16662,0	2,48	20260,6	2,98	13959,1	2,83
Житомирська	8063,2	3,37	9406,8	3,69	24256,3	3,91	27114,2	4,04	27362,6	4,02	19240,6	3,90
Закарпатська	4095,9	1,71	3964,9	1,56	8214,3	1,32	8781,1	1,31	8858,2	1,30	6782,9	1,37
Запорізька	10055,7	4,20	9928,0	3,90	24466,3	3,94	20952,1	3,12	27136,5	3,98	18507,7	3,75
Івано-Франківська	5697,3	2,38	5795,3	2,28	13512,3	2,18	13685,5	2,04	13301,2	1,95	10398,3	2,11
Київська	14154,2	5,91	15544,7	6,10	35902,1	5,79	44497,9	6,63	40802,3	5,99	30180,2	6,12
Кіровоградська	11000,4	4,59	12037,5	4,73	27723,3	4,47	33437,0	4,98	35994,8	5,29	24038,6	4,87
Луганська	4035,7	1,69	4816,3	1,89	11572,8	1,87	12627,5	1,88	14448,2	2,12	9500,1	1,93
Львівська	9024,9	3,77	9255,4	3,63	22029,3	3,55	22818,7	3,40	23004,4	3,38	17226,5	3,49
Миколаївська	8951,2	3,74	9714,0	3,81	22887,9	3,69	24279,9	3,62	25976,4	3,81	18361,9	3,72
Одеська	10642,1	4,44	11881,2	4,67	31634,4	5,10	31983,4	4,76	28278,5	4,15	22883,9	4,64
Полтавська	16660,7	6,96	17212,6	6,76	36721,3	5,92	45466,2	6,77	43514,8	6,39	31915,1	6,47
Рівненська	6408,7	2,68	6723,2	2,64	16451,8	2,65	16860,6	2,51	16752,7	2,46	12639,4	2,56
Сумська	9847,5	4,11	10192,5	4,00	27107,7	4,37	30168,2	4,49	30175,6	4,43	21498,3	4,36
Тернопільська	8145,8	3,40	8523,8	3,35	23887,6	3,85	24800,0	3,69	24251,8	3,56	17921,8	3,63
Харківська	14679,5	6,13	15647,8	6,15	35373,2	5,70	37525,2	5,59	38462,8	5,65	28337,7	5,74
Херсонська	10836,1	4,53	11232,2	4,41	27146,9	4,38	27289,5	4,07	28559,2	4,19	21012,8	4,26
Хмельницька	11598,7	4,84	12548,6	4,93	36102,6	5,82	37021,8	5,51	35926,2	5,28	26639,6	5,40
Черкаська	14622,1	6,11	14983,7	5,88	33570,0	5,41	41226,3	6,14	40275,6	5,91	28935,5	5,86
Чернівецька	4287,4	1,79	4285,7	1,68	10197,8	1,64	10722,6	1,60	10248,5	1,50	7948,4	1,61
Чернігівська	9924,9	4,14	10372,2	4,07	28733,2	4,63	31914,8	4,75	31213,9	4,58	22431,8	4,55
Разом по Україні	239467,3	100,00	254640,5	100,00	620475,6	100,00	671294,0	100,00	680982,4	100,00	493372,0	100,00

Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Додаток Л

Кластеризація областей України за середнім показником виробництва сільськогосподарської продукції

Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Рис. Л.1. Кластеризація областей України за середнім показником виробництва сільськогосподарської продукції за 2015-2019 рр. [побудовано автором на основі 45; 52]

Додаток М

АНКЕТА

оцінки ефективності мотиваційних заходів і обізнаності працівників підприємств агропродовольчої сфери в питаннях ресурсозбереження

(назва підприємства)

(ПІБ, посада)

Просимо приділити декілька хвилин вашої уваги і надати відповіді на запитання. Потрібне підкреслити або дати відповідь)

1. Виконання ваших обов'язків пов'язано із ресурсозбереженням? Так / Ні
2. З яким з видів ресурсів пов'язана ваша діяльність (людськими, природними, матеріальними, інформаційними, нематеріальними, фінансовими, часовими)?
3. На вашу думку, доцільно вживати заходи щодо ресурсозбереження? Так / Ні
4. Чи отримає підприємство економічні вигоди від заходів щодо ресурсозбереження? Так / Ні
5. Чи реалізуються на вашому підприємстві заходи щодо ресурсозбереження? Так / Ні
6. Чи реалізуються на вашому підприємстві мотиваційні заходи щодо формування у персоналу ресурсозберігаючої поведінки? Так / Ні
7. Чи доцільно мотивувати працівників в нематеріальній формі? Так / Ні
8. Чи доцільно мотивувати працівників в матеріальній формі? Так / Ні
9. Визначте, що спонукає Вас у даний момент часу до ресурсозбереження під час виконання посадових обов'язків?
 - заробітна плата;
 - можливість кар'єри;
 - можливість навчання;
 - корпоративна культура та імідж;
 - система соціальних гарантій;
 - умови праці;
 - прагнення «не підвести» безпосередньо керівника;
 - прагнення «не підвести» товарищів / колег;
 - особисті переконання щодо ресурсозбереження;
 - інше
10. В чому конкретно Ви бачите невикористані резерви ресурсозбереження (оберіть декілька варіант):
 - в організації праці персоналу;
 - у використанні ініціативи і творчого потенціалу співробітників;
 - в стилі і методах управління персоналом;
 - в мотивації персоналу;
 - інше

Додаток Н

AHKETA

оцінки ефективності ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери _____

(назва підприємства)

(ПИБ, посада респондента)

З метою визначення ефективності ресурсозберігаючого розвитку Вашого підприємства, надайте відповіді на запитання.

1. Вкажіть загальну суму витрат підприємства на ресурсозберігаючий розвиток, тис. грн:

[illegible]

2. Вкажіть суму витрат на утримання ресурсозберігаючої служби (фахівця з ресурсозбереження) в конкретному році, тис. грн:

[illegible]

3. Вкажіть суму витрат на збереження матеріальних ресурсів підприємства в конкретному році, тис. грн:

[illegible]

4. Зазначте суму витрат на збереження людських ресурсів в конкретному році, тис. грн:

[illegible]

5. Вкажіть суму витрат на збереження нематеріальних ресурсів в конкретному році, тис. грн:

[illegible]

6. Вкажіть суму витрат на збереження інформаційних ресурсів в конкретному році, тис. грн:

[illegible]

7. Зазначте суму витрат на збереження фінансових ресурсів в конкретному році, тис. грн:

[illegible]

8. Вкажіть суму витрат на підвищення ефективності використання часових ресурсів у конкретному році, тис. грн:

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019

9. Зазначте обсяг інформації, що є в розпорядженні персоналу для прийняття рішення, %

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019

10. Зазначте обсяг необхідної інформації, що є в розпорядженні персоналу для прийняття рішення, %

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019

11. Зазначте обсяг релевантної інформації, що є в розпорядженні працівників для прийняття рішення, %

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019

12. Вкажіть кількість незалежних свідчень на користь ухвалення рішення до загальної кількості незалежних свідчень у сумарному обсязі релевантної інформації, од.

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019

13. Зазначте обсяг своєчасно наданої інформації для прийняття рішення, в конкретному році, %

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019

14. Зазначте обсяг інформації, наданої з перевірених джерел, в конкретному році, %

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019

15. Вкажіть обсяг інформації, наданої у коректній та зручній формі для ефективного та швидкого прийняття рішення, в конкретному році, %

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019

16. Зазначте загальні компетентності, якими повинен володіти керівний персонал системи ресурсозбереження і ресурсозберігаючого розвитку

Вкажіть їх кількість у конкретному році

Додаток П

АНКЕТА визначення соціальної ефективності ресурсозберігаючих заходів підприємства агропродовольчої сфери

(назва підприємства)

(ПІБ, посада респондента)

Здійсніть бальну оцінку факторів, які впливають на соціальну ефективність ресурсозберігаючих заходів (поставне позначку на одному варіанті відповіді).

Оцінка від 1 до 5 балів, де 1 – мінімальна бальна оцінка; 5 – максимальна бальна оцінка.

1. Забезпеченість необхідною матеріально-технічною базою:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

2. Санітарно-гігієнічні умови робочого місця:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

3. Естетичність умов робочого місця:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

4. Безпечність праці для здоров'я:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

5. Втомлюваність на робочому місці

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

6. Ставлення керівника до працівників:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

7. Оцінка працівниками ділових якостей керівника:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

8. Оцінка працівниками професійних якостей керівника:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

9. Оцінка особистісних якостей керівника:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

10. Оцінка лідерських позицій керівника

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

11. Рівень конфліктності в колективі (де 5 – відсутність конфліктів):

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів
—

12. Повага в колективі:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

13. Взаємодопомога в колективі

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

14. Психологічний комфорт в колективі

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

15. Складність праці:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

16. Можливість проявити себе:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

17. Рівень ініціативи:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

18. Монотонність праці (де 1 – монотонна праця):

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

19. Інтерес до виконуваної роботи:

☐ — 1 бал — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

20.Відповідність виконуваної роботи досвіду та кваліфікації:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

21.Оцінка системи професійного навчання та підвищення кваліфікації:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

22.Оцінка наявності творчої складової праці:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

23.Оцінка можливостей для саморозвитку:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

24.Оцінка відповідності ділових якостей займаній посаді:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

25.Оцінка відповідності компетенцій займаній посаді:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

26.Єдність цілей в колективі:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

27.Спільність цінностей в колективі:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

28.Оцінка партнерських відносин:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

29.Рівень налагодженості комунікаційних зв'язків:

☐ — 1 бал ☐ — 2 бали ☐ — 3 бали ☐ — 4 бали ☐ — 5 балів

30.Вкажіть співвідношення позитивних відгуків щодо якості продукції до загального числа відгуків*

* - для керівників підприємства, працівників відділу маркетингу, збуту, якості.

Додаток Р

Таблиця Р.1

Система показників для оцінки ефективності ресурсозберігаючого розвитку підприємства агропродовольчої сфери [складено автором на основі 2; 3; 5; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 17; 19; 20; 22; 23; 41; 46; 49; 54; 58; 61; 70; 71]

№ п/п	Показники ефективності ресурсозберігаючого розвитку	Характеристика	Можливе порогове значення / нормативне значення
<i>Група показників, що характеризують економічну ефективність</i>			
<i>1. Показники ефективності використання матеріальних ресурсів</i>			
1.1	Фондоозброєність	Співвідношення балансової вартості основних виробничих засобів до середньооблікової чисельності працівників	Збільшення
1.2	Фондоємність	Співвідношення балансової вартості основних виробничих засобів до вартості виготовленої продукції	Зменшення
1.3	Фондовіддача	Співвідношення вартості виготовленої продукції до балансової вартості ОЗ	Збільшення
1.4	Коефіцієнт реальної вартості основних засобів	Співвідношення залишкової вартості основних засобів до вартості активів	> 0,3
1.5	Коефіцієнт зносу	Співвідношення вартості накопленої амортизації до первісної вартості основних засобів	< 0,2 – оптимальний рівень зносу; 0,2–0,5 – прийнятний рівень зносу; 0,5–0,8 – передкризовий рівень зносу; > 0,8 – критичний рівень зносу
1.6	Коефіцієнт придатності основних засобів	Співвідношення залишкової вартості основних засобів до первісної вартості основних засобів. В сумі коефіцієнт зносу і придатності дорівнюють 1.	> 0,8 – оптимальний рівень; 0,2–0,5 – прийнятний рівень; 0,5–0,8 – передкризовий рівень; < 0,2 – критичний рівень
1.7	Коефіцієнт оновлення	Співвідношення вартості введених основних засобів до балансової вартості ОЗ	> коефіцієнту вибуття

№ п/п	Показники ефективності ресурсозберігаю-чого розвитку	Характеристика	Можливе порогове значення / нормативне значення
1.8	Коефіцієнт вибуття основних засобів	Співвідношення вартості виведених основних засобів до балансової вартості основних засобів	$> 0,1$
1.9	Коефіцієнт приросту основних засобів	Співвідношення між різницею вартістю введених основних засобів і виведених основних засобів до балансової вартості основних засобів	> 0
1.10	Коефіцієнт рентабельності основних засобів	Співвідношення чистого прибутку до вартості основних засобів	Збільшення
1.11	Матеріалоємність	Співвідношення витрат матеріальних ресурсів до вартості виготовленої продукції	Зменшення
1.12	Матеріаловіддача	Співвідношення вартості виготовленої продукції до вартості витрачених матеріальних ресурсів	Збільшення
1.13	Коефіцієнт питомої ваги матеріальних витрат в собівартості продукції	Співвідношення матеріальних витрат до повної собівартості продукції	Зменшення
1.14	Коефіцієнт оборотності запасів	Співвідношення собівартості продукції до середньорічної вартості запасів	$3,0 - 6,0$
1.15	Коефіцієнт безвідходності сировини	Співвідношення маси готової продукції до маси сировини.	$k_c = 1,0$, технологічний процес вважається безвідходним; $k_c = 0,9..1,0$ – майже безвідходним; $k_c < 0,5..0,9$ – мало відхідним; $k_c < 0,5$ – відкритим
2. Показники ефективності використання людських ресурсів			
2.1	Продуктивність персоналу	Співвідношення чистого доходу від реалізації продукції до чисельності персоналу	Збільшення
2.2	Коефіцієнт обороту по прийому	Співвідношення прийнятих працівників до середньооблікової чисельності працюючих	> 0

№ п/п	Показники ефективності ресурсозберігаючого розвитку	Характеристика	Можливе порогове значення / нормативне значення
2.3	Коефіцієнт обороту з вибуття	Співвідношення кількості працівників, що вибули, до середньоблікової чисельності працюючих	—
2.4	Коефіцієнт використання трудових ресурсів	Співвідношення фактично відпрацьованого часу за рік до максимально можливого фонду робочого часу	→ 1
2.5	Коефіцієнт плинності кадрів	Співвідношення кількості працівників, що вибули за власним бажанням і за порушення трудової дисципліни до середньоблікової чисельності працюючих	0,05–0,07
2.6	Коефіцієнт абсентеїзму	Співвідношення робочого часу, пропущеного працівниками протягом року, до загального балансу робочого часу	→ 0
3. Показники ефективності використання фінансових ресурсів			
3.1	Коефіцієнт економічної ефективності використання фінансових ресурсів	Співвідношення середньорічного розміру чистого прибутку до середньорічного обсягу фінансових ресурсів	> 0
3.2	Коефіцієнт покриття	Співвідношення оборотних активів і поточних зобов'язань	> 1
3.3	Коефіцієнт оборотності активів	Співвідношення доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньої величини підсумку балансу	> 0,5
3.4	Коефіцієнт оборотності оборотних активів	Співвідношення доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини оборотних активів	Збільшення
3.5	Коефіцієнт оборотності необоротних активів	Співвідношення доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини необоротних активів	Збільшення
3.6	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Співвідношення доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини дебіторської заборгованості	Збільшення

Продовж. табл. . . .

№ п/п	Показники ефективності ресурсозберігаю-чого розвитку	Характеристика	Можливе порогове значення / нормативне значення
3.7	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Співвідношення доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини кредиторської заборгованості	~ 4,8
3.8	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Співвідношення доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини ВК	Збільшення
3.9	Коефіцієнт автономії	Співвідношення величини власного капіталу і активів підприємства	~ 0,5 - 0,6
3.10	Коефіцієнт концентрації позичкового капіталу	Співвідношення позичкового капіталу і валюти балансу	~ 0,4
3.11	Коефіцієнт співвідношення власного і позичкового капіталу	Співвідношення власного капіталу і позичкового капіталу	> 0,5
3.12	Коефіцієнт поточної ліквідності	Співвідношення суми грошових коштів та їх еквівалентів, фінансових інвестицій та дебіторської заборгованості до поточних зобов'язань	> 0,6
3.13	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Співвідношення грошових коштів до поточних зобов'язань	> 0,5
3.14	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Співвідношення грошових коштів, коштів у розрахунках та інших активів до поточних зобов'язань.	> 1
3.15	Коефіцієнт забезпечення власними оборотними засобами	Співвідношення власних оборотних коштів до оборотних активів	> 0,1
3.16	Маневреність власних оборотних коштів	Співвідношення грошових коштів до оборотного капіталу	Збільшення
4. Показники ефективності використання нематеріальних ресурсів			
4.1	Коефіцієнт вибуття нематеріальних активів	Співвідношення вартості вибулих нематеріальних активів до вартості нематеріальних активів на початок періоду	> 0,1
4.2	Коефіцієнт введення в дію нематеріальних активів	Співвідношення вартості введених нематеріальних активів до вартості нематеріальних активів на кінець звітної періоду	Збільшення

№ п/п	Показники ефективності ресурсозберігаючого розвитку	Характеристика	Можливе порогове значення / нормативне значення
4.3	Коефіцієнт оновлення нематеріальних активів	Співвідношення різниці між вартістю введених і вибулих нематеріальних активів до вартості нематеріальних активів на кінець періоду	> коефіцієнту вибуття
4.4	Швидкість оновлення нематеріальних активів	Показник обернений коефіцієнту введення в дію нематеріальних активів	Зменшення
4.5	Коефіцієнт рентабельності нематеріальних активів	Співвідношення чистого прибутку до середньої вартості нематеріальних активів	Збільшення
4.6	Коефіцієнт віддачі нематеріальних активів	Співвідношення доходу від реалізації продукції до вартості нематеріальних активів	Збільшення
5. Показники ефективності використання інформаційних ресурсів			
5.1	Коефіцієнт повноти інформації	Співвідношення обсягу інформації, що є в розпорядженні персоналу до обсягу інформації, необхідної для ухвалення обґрунтованого рішення	→ 1
5.2	Коефіцієнт точності інформації	Співвідношення обсягу релевантної інформації до загального обсягу наявної в розпорядженні інформації	→ 1
5.3	Коефіцієнт суперечливості інформації	Співвідношення кількості незалежних свідчень на користь ухвалення рішення до загальної кількості незалежних свідчень у сумарному обсязі релевантної інформації	→ 1
5.4	Коефіцієнт своєчасності надання інформації	Співвідношення обсягу своєчасно наданої інформації до обсягу інформації, необхідної для ухвалення обґрунтованого рішення	→ 1
5.5	Коефіцієнт надійності інформації	Співвідношення обсягу інформації, наданої з перевірених джерел до загального обсягу наданої інформації	→ 1
5.6	Коефіцієнт власного програмного забезпечення	Співвідношення програмного забезпечення, розробленого працівниками підприємства, до загального програмного забезпечення	→ 1
5.7	Коефіцієнт власних технічних засобів	Співвідношення технічних засобів, розроблених працівниками підприємства, до загальної чисельності технічних засобів	> 0,25

Продовж. табл. Р.1

№ п/п	Показники ефективності ресурсозберігаю-чого розвитку	Характеристика	Можливе порогове значення / нормативне значення
6. Показники ефективності використання часу			
6.1	Коефіцієнт використання робочого періоду	Співвідношення загального числа днів, яке відпрацював один працівник за певний часовий період, до кількості днів, необхідних для відпрацювання одному працівнику за певний проміжок часу	→ 1
6.2	Коефіцієнт використання простоїв	Співвідношення кількості годин використаних простоїв до суми кількості годин використаних простоїв і загальної суми невикористаних простоїв	→ 1
6.3	Коефіцієнт використання робочого часу	Співвідношення середньої фактичної тривалості робочого дня до середньої планової тривалості робочого дня	→ 1
7. Показники фінансування ресурсозберігаючих заходів			
7.1	Коеф. фінансування ресурсозберігаючого розвитку	Співвідношення витрат на ресурсозберігаючий розвиток підприємства до загальних витрат підприємства	Збільшення
7.2	Коеф. фінансування ресурсозберігаючих служб	Співвідношення витрат на утримання ресурсозберігаючих служб підприємства до загальних витрат підприємства	Збільшення
7.3	Коеф. фінансування збереження матеріальних ресурсів	Співвідношення витрат на збереження матеріальних ресурсів підприємства до загальних витрат підприємства	Збільшення
7.4	Коеф. фінансування збереження фінансових ресурсів	Співвідношення витрат на збереження фінансових ресурсів підприємства до загальних витрат підприємства	Збільшення
7.5	Коеф. фінансування збереження нематеріальних ресурсів	Співвідношення витрат на збереження нематеріальних ресурсів підприємства до загальних витрат підприємства	Збільшення
7.6	Коеф. фінансування збереження людських ресурсів	Співвідношення витрат на збереження людських ресурсів підприємства до загальних витрат підприємства	Збільшення

Продовж. табл. Р.1

№ п/п	Показники ефективності ресурсозберігаю-чого розвитку	Характеристика	Можливе порогове значення / нормативне значення
7.7	Коеф. фінансування збереження інформаційних ресурсів	Співвідношення витрат на збереження інформаційних ресурсів підприємства до загальних витрат підприємства	Збільшення
7.8	Коеф. фінансування підвищення ефективності використання часу	Співвідношення витрат на підвищення ефективності використання часу до загальних витрат підприємства	Збільшення
Група показників, що характеризує соціальну ефективність			
1	Коеф. виробничого травматизму	Співвідношення числа випадків виробничого травматизму до загальної чисельності персоналу	→ 0
2	Коеф. задоволеності умовами праці	Співвідношення суми балів по критеріям (забезпеченість необхідною матеріально-технічною базою; санітарно-гігієнічні умови робочого місця; естетичні умови робочого місця; безпечність праці для здоров'я; втомлюваність на робочому місці) до максимально можливої кількості балів.	→ 1
3	Коеф. оцінки задоволеності керівництвом	Співвідношення суми балів по критеріям (оцінка ставлення керівника до працівників; оцінка працівниками ділових якостей керівника; оцінка працівниками професійних якостей керівника; оцінка особистісних якостей керівника; оцінка лідерських позицій керівника.) до максимально можливої кількості балів.	→ 1
4	Коеф. оцінки психологічного клімату в колективі	Співвідношення суми балів по критеріям (рівень конфліктності в колективі; повага в колективі; взаємодопомога в колективі; психологічний комфорт в колективі) до максимально можливої кількості балів.	→ 1

Продовж. табл. Р.1

№ п/п	Показники ефективності ресурсозберігаю-чого розвитку	Характеристика	Можливе порогове значення / нормативне значення
5	Коеф. оцінки задоволеності змістом праці	Співвідношення суми балів по критеріям (складність праці; можливість проявити себе; рівень ініціативи; монотонність праці; інтерес до виконуваної роботи; відповідність виконуваної роботи досвіду та кваліфікації) до максимально можливої кількості балів.	→ 1
6	Коеф. професійного розвитку	Співвідношення суми балів по критеріям (оцінка системи професійного навчання та підвищення кваліфікації; оцінка наявності творчої складової праці; оцінка можливостей для саморозвитку) до максимально можливої кількості балів.	→ 1
7	Коеф. розвитку ділових якостей працівників та особистого потенціалу	Співвідношення суми балів по критеріям (оцінка відповідності ділових якостей займаній посаді; оцінка відповідності компетенцій займаній посаді) до максимально можливої кількості балів.	→ 1
8	Коеф. сформованості ціннісно-орієнтаційної єдності колективу	Співвідношення суми балів по критеріям (єдність цілей в колективі; спільність цінностей в колективі; оцінка партнерських відносин; рівень налагодженості комунікаційних зв'язків) до максимально можливої кількості балів.	→ 1
9	Коеф. основної заробітної плати в загальному обсязі фонду оплати праці	Співвідношення основної заробітної плати до загального фонду оплати праці	~ 0,7

Продовж. табл. Р.1

№ п/п	Показники ефективності ресурсозберігаю-чого розвитку	Характеристика	Можливе порогове значення / нормативне значення
10	Коеф. додаткової заробітної плати та інших заохочувальних виплат в загальному обсязі фонду оплати праці	Співвідношення додаткової заробітної плати та інших заохочувальних виплат до загального фонду оплати праці	~ 0,3
11	Зарплатовіддача	Співвідношення доходу від реалізації продукції до фонду оплати праці	Зменшення
12	Коеф. темпу зростання фонду оплати праці	Співвідношення між темпами зростання фонду оплати праці і доходом від реалізації продукції	> 1
13	Коеф. темпу зростання середньої заробітної плати	Співвідношення між темпами зростання продуктивності праці і середньою заробітною платою	> 1
14	Коеф. позитивних відгуків споживачів	Співвідношення кількості позитивних відгуків споживачів до загального числа опитаних споживачів	→ 1
Група показників, що характеризує екологічну ефективність			
1	Коеф. природоємності	Співвідношення витрат використаних природних ресурсів до чистого доходу від реалізації	Зменшення
2	Коеф. природної ресурсовіддачі	Співвідношення чистого доходу від реалізації до витрат використаних природних ресурсів	Збільшення
3	Коеф. екологоємності	Характеризує рівень шкідливих дій на довкілля з розрахунку на одиницю корисної продукції або послуги, що отримуються за допомогою цього процесу	Зменшення
4	Коеф. ресурсоємності процесу	Характеризує витрати енергії, води, повітря, земельних і інших природних ресурсів з розрахунку на одиницю корисної продукції або послуги	Зменшення
5	Коефіцієнт екологічності об'єкту	Співвідношення чисто корисного ефекту до витрачених природних ресурсів	≥ 1
6	Коефіцієнт відходоємності	Співвідношення маси відходів, приведеної до єдиного об'єму, з урахуванням відмінностей міри їх шкідливості (небезпеки) з розрахунку на одиницю продукції	Зменшення

Продовж. табл. Р.1

№ п/п	Показники ефективності ресурсозберігаю-чого розвитку	Характеристика	Можливе порогове значення / нормативне значення
7	Коефіцієнт екологічності виробництва	Різниця між вартістю сировини, яку приймають за 1, і вартістю утворених відходів	→ 1

Додаток С

Таблиця С.1

Оцінка економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери Полтавської області за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Показник	Роки										Усередне- не значення за 2010– 2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
1. Показники ефективності використання матеріальних ресурсів											
Фондоозброєність, тис.грн	25,18	28,92	36,24	61,02	55,06	57,71	84,15	118,47	120,88	134,80	72,24
Фондоємність	0,09	0,16	0,20	0,22	0,17	0,19	0,26	0,37	0,39	0,43	0,25
Фондовіддача	10,70	6,35	5,01	4,54	5,95	5,29	3,81	2,72	2,57	2,32	4,93
Коефіцієнт реальної вартості основних засобів	0,09	0,08	0,10	0,12	0,13	0,15	0,17	0,16	0,18	0,15	0,13
Коефіцієнт зносу	0,26	0,38	0,39	0,42	0,44	0,47	0,50	0,51	0,54	0,56	0,45
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,74	0,62	0,61	0,58	0,56	0,53	0,50	0,49	0,46	0,44	0,55
Коефіцієнт оновлення	0,03	0,06	0,07	0,06	0,07	0,07	0,05	0,11	0,08	0,12	0,07
Коефіцієнт вибуття основних засобів	0,02	0,04	0,04	0,03	0,03	0,02	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02
Коефіцієнт приросту основних засобів	0,01	0,02	0,03	0,03	0,04	0,05	0,04	0,10	0,06	0,10	0,05
Коефіцієнт рентабельності ОЗ	3,60	6,80	4,74	4,23	1,84	2,20	2,93	2,18	2,59	0,46	3,16
Матеріалоемність	0,35	0,37	0,38	0,32	0,30	0,35	0,24	0,30	0,24	0,35	0,32
Матеріаловіддача	2,86	2,70	2,63	3,13	3,33	2,86	4,17	3,33	4,17	2,86	3,22
Коефіцієнт питомої ваги матеріальних витрат в собівартості продукції	0,54	0,44	0,46	0,42	0,37	0,34	0,28	0,37	0,27	0,35	0,38

Продовж. табл. С.1

Показник	Роки										Усередне- не значення за 2010– 2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт оборотності запасів	12,57	19,11	12,15	8,28	7,67	6,18	4,89	1,16	4,27	3,00	7,93
Коефіцієнт безвідходності сировини	0,89	0,80	0,81	0,85	0,86	0,85	0,88	0,89	0,88	0,88	0,86
2. Показники ефективності використання людських ресурсів											
Продуктивність персоналу, тис.грн	210,57	190,55	204,58	294,00	429,77	460,23	646,23	358,46	1040,82	665,34	450,06
Коефіцієнт обороту по прийому	0,17	0,15	0,14	0,15	0,11	0,12	0,12	0,10	0,10	0,11	0,13
Коефіцієнт обороту з вибуття	0,12	0,10	0,12	0,13	0,12	0,12	0,13	0,11	0,09	0,10	0,11
Коефіцієнт використання трудових ресурсів	0,94	0,96	0,97	0,95	0,96	0,98	0,94	0,97	0,99	1,00	0,97
Коефіцієнт плинності кадрів	0,11	0,10	0,11	0,11	0,10	0,10	0,11	0,09	0,08	0,09	0,10
Коефіцієнт абсентеїзму	0,06	0,04	0,03	0,05	0,04	0,02	0,06	0,03	0,01	0,00	0,03
3. Показники ефективності використання фінансових ресурсів											
Коефіцієнт економічної ефективності використання фінансових ресурсів	0,25	0,27	0,29	0,27	0,24	0,25	0,29	0,32	0,33	0,21	0,27
Коефіцієнт покриття	1,64	8,23	6,15	6,40	2,64	3,03	4,05	1,25	5,07	3,16	4,16
Коефіцієнт оборотності активів	1,65	1,73	1,67	1,71	1,29	1,49	1,24	0,54	1,72	0,93	1,40
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	2,57	2,80	2,52	2,63	2,08	1,98	1,87	1,12	2,84	2,13	2,25
Коефіцієнт оборотності необоротних активів	5,14	4,94	4,96	4,46	4,49	4,23	4,07	3,99	4,77	4,12	4,52
Коефіцієнт оборотності ДЗ	5,15	6,18	6,64	5,69	4,34	7,45	3,88	6,14	8,12	7,54	6,11
Коефіцієнт оборотності КЗ	4,32	4,54	4,63	4,81	5,36	4,99	4,89	5,12	4,64	4,77	4,81
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	6,76	13,40	5,69	7,46	5,84	7,88	7,25	3,84	15,49	14,32	8,79
Коефіцієнт автономії	0,66	0,75	0,88	0,92	0,93	0,89	0,85	0,63	0,86	0,89	0,83

Продовж. табл. С.1

Показник	Роки										Усередне- не значення за 2010– 2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт концентрації позичкового капіталу	0,34	0,25	0,12	0,08	0,07	0,11	0,15	0,37	0,14	0,11	0,17
Коефіцієнт співвідношення власного і позичкового капіталу	1,94	3,00	7,33	11,50	13,29	8,09	5,67	1,70	6,14	8,09	6,68
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,53	2,12	3,60	2,19	2,41	2,28	2,37	1,36	2,96	1,30	2,11
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,53	0,61	0,62	0,57	0,58	0,52	0,67	0,53	0,56	0,62	0,58
Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,12	1,32	1,35	1,56	1,63	1,54	1,95	1,67	1,74	1,62	1,55
Коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами	0,19	0,21	0,17	0,23	0,11	0,14	0,17	0,12	0,16	0,19	0,17
Маневреність власних оборотних коштів	0,02	0,03	0,04	0,03	0,03	0,03	0,04	0,05	0,03	0,07	0,04
4. Показники ефективності використання нематеріальних активів (НМА)											
Коефіцієнт вибуття НМА	0,04	0,03	0,05	0,07	0,04	0,05	0,06	0,08	0,08	0,10	0,06
Коефіцієнт введення в дію НМА	0,15	0,18	0,24	0,21	0,23	0,32	0,44	0,83	0,74	0,66	0,40
Коефіцієнт оновлення НМА	0,18	0,21	0,22	0,19	0,21	0,28	0,38	0,81	0,69	0,61	0,38
Швидкість оновлення НМА	5,56	4,76	4,55	5,26	4,76	3,57	2,63	1,23	1,45	1,64	3,54
Коефіцієнт рентабельності НМА	22,35	33,15	25,36	27,86	32,65	25,63	34,58	41,13	28,96	32,15	30,38
Коефіцієнт віддачі НМА	17,13	20,63	21,15	19,65	22,58	25,63	24,87	27,13	29,63	29,72	23,81
5. Показники ефективності використання інформаційних ресурсів											
Коефіцієнт повноти інформації	0,56	0,53	0,52	0,57	0,49	0,51	0,47	0,50	0,54	0,52	0,52
Коефіцієнт точності інформації	0,51	0,52	0,49	0,54	0,55	0,56	0,53	0,51	0,54	0,58	0,53
Коефіцієнт суперечливості інформації	0,37	0,39	0,33	0,42	0,44	0,47	0,48	0,49	0,44	0,39	0,42
Коефіцієнт своєчасності інформації	0,68	0,67	0,69	0,71	0,72	0,71	0,72	0,74	0,75	0,76	0,72
Коефіцієнт надійності інформації	0,63	0,65	0,68	0,71	0,74	0,74	0,71	0,74	0,71	0,71	0,70

Продовж. табл. С.1

Показник	Роки										Усередне- не значення за 2010– 2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт власного програмного забезпечення	0,05	0,05	0,07	0,07	0,07	0,06	0,07	0,09	0,12	0,11	0,08
Коефіцієнт власних технічних засобів	0,03	0,04	0,08	0,11	0,09	0,10	0,12	0,12	0,11	0,15	0,10
6. Показники ефективності використання часових ресурсів											
Коефіцієнт використання робочого періоду	0,93	0,94	0,94	0,95	0,94	0,93	0,95	0,94	0,95	0,98	0,95
Коефіцієнт використання простоїв	0,77	0,69	0,77	0,76	0,78	0,78	0,79	0,79	0,75	0,81	0,77
Коефіцієнт використання робочого часу	0,89	0,88	0,91	0,93	0,93	0,92	0,92	0,93	0,94	0,93	0,92
7. Показники фінансування ресурсозберігаючих заходів											
Коефіцієнт фінансування ресурсозберігаючого розвитку	0,10	0,11	0,13	0,17	0,13	0,18	0,18	0,21	0,21	0,23	0,17
Коефіцієнт фінансування ресурсозберігаючих служб	0,02	0,03	0,03	0,06	0,03	0,05	0,06	0,08	0,09	0,09	0,05
Коефіцієнт фінансування збереження матеріальних ресурсів	0,03	0,03	0,05	0,04	0,05	0,04	0,03	0,03	0,04	0,05	0,04
Коефіцієнт фінансування збереження фінансових ресурсів	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,01	0,02
Коефіцієнт фінансування збереження нематеріальних ресурсів	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Коефіцієнт фінансування збереження людських ресурсів	0,02	0,03	0,03	0,02	0,03	0,05	0,05	0,04	0,03	0,05	0,04

Продовж. табл. С.1

Показник	Роки										Усередне- не значення за 2010– 2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт фінансування збереження інформаційних ресурсів	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01
Коефіцієнт фінансування підвищення ефективності використання часу	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01

Таблиця С.2

Оцінка соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери Полтавської області за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Показник	Роки										Усереднене значення за 2010–2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт виробничого травматизму	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01
Коефіцієнт задоволеності умовами праці	0,72	0,72	0,68	0,72	0,76	0,76	0,72	0,76	0,76	0,80	0,74
Коефіцієнт оцінки задоволеності керівництвом	0,68	0,72	0,72	0,76	0,72	0,76	0,76	0,72	0,80	0,76	0,74
Коефіцієнт оцінки психологічного клімату в колективі	0,70	0,80	0,80	0,85	0,80	0,85	0,85	0,90	0,95	0,90	0,84

Продовж. табл. С.2

Показник	Роки										Усереднене значення за 2010–2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт оцінки задоволеності змістом праці	0,60	0,67	0,73	0,73	0,80	0,80	0,73	0,80	0,80	0,80	0,75
Коефіцієнт професійного розвитку	0,60	0,67	0,67	0,73	0,73	0,80	0,80	0,80	0,80	0,80	0,74
Коефіцієнт розвитку ділових якостей працівників та особистого потенціалу	0,60	0,70	0,60	0,60	0,70	0,70	0,70	0,70	0,80	0,80	0,69
Коефіцієнт сформованості ціннісно-орієнтаційної єдності колективу	0,67	0,60	0,60	0,67	0,73	0,73	0,80	0,73	0,73	0,80	0,71
Коефіцієнт основної заробітної плати в загальному обсязі фонду оплати праці	0,81	0,82	0,79	0,77	0,79	0,77	0,75	0,77	0,75	0,78	0,78
Коефіцієнт додаткової заробітної плати та інших заохочувальних виплат в загальному обсязі фонду оплати праці	0,19	0,18	0,21	0,23	0,21	0,23	0,25	0,23	0,25	0,22	0,22
Зарплатовіддача	0,13	0,14	0,12	0,13	0,11	0,14	0,12	0,18	0,16	0,15	0,14
Коефіцієнт темпу зростання фонду оплати праці	1,33	1,29	1,19	1,28	1,44	1,34	1,42	1,99	1,64	1,87	1,48
Коефіцієнт темпу зростання середньої заробітної плати	1,14	1,12	1,22	1,21	1,32	1,18	1,12	0,99	1,06	1,23	1,16
Коефіцієнт позитивних відгуків споживачів	0,89	0,95	0,93	0,94	0,92	0,93	0,95	0,94	0,95	0,96	0,94

Таблиця С.3

Оцінка екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери Полтавської області за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Показник	Роки										Усереднене значення за 2010–2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт природоємності	0,13	0,12	0,13	0,11	0,13	0,11	0,13	0,09	0,11	0,07	0,11
Коефіцієнт природної ресурсовіддачі	7,69	8,33	7,69	9,09	7,69	9,09	7,69	11,11	9,09	14,29	9,18
Коефіцієнт екологоємності	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Коефіцієнт ресурсоємності процесу	0,05	0,06	0,06	0,05	0,06	0,04	0,04	0,04	0,03	0,03	0,05
Коефіцієнт екологічності об'єкту	1,42	1,53	1,62	1,63	1,72	1,79	1,81	1,85	1,93	1,95	1,73
Коефіцієнт відходоємності	0,17	0,15	0,15	0,14	0,17	0,15	0,16	0,13	0,12	0,10	0,14
Коефіцієнт екологічності виробництва	0,83	0,85	0,85	0,86	0,83	0,85	0,84	0,87	0,88	0,90	0,86

Додаток Т

Таблиця Т.1

Оцінка економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери Запорізької області за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Показник	Роки										Усередне- не значення за 2010– 2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
1. Показники ефективності використання матеріальних ресурсів											
Фондоозброєність, тис.грн	22,48	25,82	32,36	54,48	49,16	51,53	75,13	105,78	107,93	120,36	64,50
Фондоємність	0,11	0,15	0,19	0,21	0,16	0,18	0,25	0,35	0,37	0,41	0,24
Фондовіддача	9,09	6,67	5,26	4,76	6,25	5,56	4,00	2,86	2,70	2,44	4,96
Коефіцієнт реальної вартості основних засобів	0,10	0,09	0,11	0,13	0,14	0,16	0,18	0,17	0,19	0,16	0,14
Коефіцієнт зносу	0,33	0,48	0,49	0,53	0,56	0,59	0,63	0,65	0,68	0,71	0,57
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,67	0,52	0,51	0,47	0,44	0,41	0,37	0,35	0,32	0,29	0,44
Коефіцієнт оновлення	0,03	0,03	0,06	0,05	0,06	0,06	0,04	0,09	0,07	0,10	0,06
Коефіцієнт вибуття основних засобів	0,02	0,04	0,04	0,03	0,03	0,02	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02
Коефіцієнт приросту основних засобів	0,01	-0,01	0,02	0,02	0,03	0,04	0,03	0,08	0,05	0,08	0,04
Коефіцієнт рентабельності основних засобів	3,21	6,07	4,23	3,78	1,64	1,96	2,62	1,95	2,31	0,41	2,82
Матеріалоемність	0,38	0,41	0,42	0,35	0,33	0,38	0,26	0,33	0,26	0,39	0,35
Матеріаловіддача	2,63	2,44	2,38	2,86	3,03	2,63	3,85	3,03	3,85	2,56	2,93
Коефіцієнт питомої ваги матеріальних витрат в собівартості продукції	0,56	0,46	0,48	0,44	0,39	0,35	0,29	0,39	0,28	0,36	0,40

Продовж. табл.Т.1

Показник	Роки										Усередне- не значення за 2010– 2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт оборотності запасів	15,33	23,31	14,82	10,10	9,36	7,54	4,41	1,05	3,85	2,71	9,25
Коефіцієнт безвідходності сировини	0,76	0,68	0,69	0,77	0,81	0,82	0,83	0,87	0,90	0,91	0,80
2. Показники ефективності використання людських ресурсів											
Продуктивність персоналу, тис.грн	183,58	166,13	178,36	256,32	374,69	401,25	563,41	312,52	907,43	580,07	392,38
Коефіцієнт обороту по прийому	0,18	0,16	0,15	0,16	0,12	0,13	0,13	0,11	0,11	0,12	0,14
Коефіцієнт обороту з вибуття	0,12	0,10	0,11	0,12	0,11	0,11	0,12	0,10	0,08	0,09	0,11
Коефіцієнт використання трудових ресурсів	0,92	0,94	0,95	0,93	0,94	0,96	0,92	0,95	0,97	0,98	0,95
Коефіцієнт плинності кадрів	0,11	0,10	0,11	0,11	0,10	0,10	0,11	0,09	0,08	0,09	0,10
Коефіцієнт абсентеїзму	0,08	0,06	0,05	0,07	0,06	0,04	0,08	0,05	0,03	0,02	0,05
3. Показники ефективності використання фінансових ресурсів											
Коефіцієнт економічної ефективності використання фінансових ресурсів	0,23	0,25	0,27	0,25	0,22	0,23	0,27	0,29	0,30	0,16	0,25
Коефіцієнт покриття	1,50	7,55	5,64	5,87	2,42	2,78	3,72	1,15	4,65	2,9	3,82
Коефіцієнт оборотності активів	1,57	1,65	1,59	1,63	1,23	1,42	1,18	0,51	1,64	0,89	1,33
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	2,42	2,64	2,38	2,48	1,96	1,87	1,76	0,75	2,68	1,54	2,05
Коефіцієнт оборотності необоротних активів	4,59	4,41	4,43	3,98	4,01	3,78	3,63	1,65	4,26	2,14	3,69
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	1,02	13,71	5,63	4,82	3,68	6,31	3,29	5,20	17,03	9,69	7,04
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	6,20	56,07	13,21	6,84	5,36	7,23	6,65	0,89	14,21	4,57	12,12
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	2,83	1,73	1,99	2,36	5,44	3,62	1,45	1,32	1,92	1,12	2,38

Продовж. табл. Т.1

Показник	Роки										Усередне- не значення за 2010– 2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт автономії	0,56	0,95	0,88	0,89	0,93	0,87	0,82	0,39	0,86	0,79	0,79
Коефіцієнт концентрації позичкового капіталу	0,44	0,05	0,12	0,11	0,07	0,13	0,18	0,61	0,14	0,21	0,21
Коефіцієнт співвідношення власного і позичкового капіталу	1,27	21,09	7,33	8,09	13,29	6,69	4,56	0,64	6,14	3,76	7,29
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,43	3,74	2,93	1,78	1,96	1,85	1,93	0,21	0,78	0,59	1,62
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,02	0,39	0,23	0,19	0,18	0,14	0,11	0,04	0,04	0,16	0,15
Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,03	1,21	1,24	1,44	1,50	1,42	1,79	1,54	1,60	1,49	1,43
Забезпечення власними оборотними засобами	0,17	0,19	0,16	0,21	0,10	0,13	0,16	0,11	0,15	0,17	0,16
Маневреність власних оборотних коштів	0,01	0,02	0,03	0,03	0,02	0,02	0,03	0,04	0,01	0,05	0,03
4. Показники ефективності використання нематеріальних ресурсів											
Коефіцієнт вибуття нематеріальних активів	0,03	0,02	0,03	0,05	0,03	0,06	0,05	0,07	0,09	0,08	0,05
Коефіцієнт введення в дію нематеріальних активів	0,15	0,17	0,21	0,19	0,24	0,31	0,42	0,95	0,56	0,53	0,37
Коефіцієнт оновлення нематеріальних активів	0,13	0,14	0,18	0,16	0,21	0,24	0,34	0,89	0,46	0,45	0,32
Швидкість оновлення нематеріальних активів	7,69	7,14	5,56	6,25	4,76	4,17	2,94	1,12	2,17	2,22	4,40
Коефіцієнт рентабельності нематеріальних активів	21,34	31,23	21,48	13,16	36,13	24,14	37,96	54,59	8,79	0,71	24,95
Коефіцієнт віддачі нематеріальних активів	16,81	21,13	19,63	18,54	21,23	24,13	21,56	27,08	32,66	9,72	21,25

Продовж. табл. Т.1

Показник	Роки										Усередне -не значення за 2010– 2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
5. Показники ефективності використання інформаційних ресурсів											
Коефіцієнт повноти інформації	0,43	0,43	0,42	0,40	0,39	0,39	0,37	0,40	0,44	0,42	0,41
Коефіцієнт точності інформації	0,41	0,41	0,41	0,44	0,45	0,46	0,41	0,41	0,49	0,48	0,44
Коефіцієнт суперечливості інформації	0,51	0,49	0,43	0,52	0,44	0,57	0,58	0,59	0,54	0,59	0,53
Коефіцієнт своєчасності надання інформації	0,51	0,54	0,54	0,63	0,62	0,61	0,62	0,64	0,61	0,64	0,60
Коефіцієнт надійності інформації	0,66	0,65	0,68	0,70	0,64	0,64	0,71	0,64	0,71	0,71	0,67
Коефіцієнт власного програмного забезпечення	0,03	0,03	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06	0,08	0,09	0,10	0,06
Коефіцієнт власних технічних засобів	0,01	0,04	0,08	0,09	0,09	0,08	0,08	0,09	0,09	0,10	0,08
6. Показники ефективності використання часових ресурсів											
Коефіцієнт використання робочого періоду	0,91	0,94	0,93	0,93	0,94	0,93	0,95	0,94	0,96	0,97	0,94
Коефіцієнт використання простоїв	0,57	0,59	0,57	0,56	0,58	0,58	0,59	0,59	0,60	0,61	0,58
Коефіцієнт використання робочого часу	0,89	0,89	0,90	0,91	0,91	0,92	0,91	0,92	0,93	0,92	0,91
7. Показники фінансування ресурсозберігаючих заходів											
Коеф. фінансування ресурсозберігаючого розвитку	0,05	0,04	0,05	0,05	0,07	0,11	0,11	0,14	0,14	0,13	0,09
Коеф. фінансування ресурсозберігаючих служб	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02
Коефі. фінансування збереження матеріальних ресурсів	0,02	0,01	0,02	0,02	0,01	0,03	0,03	0,03	0,04	0,04	0,03

Продовж. табл. Т.1

Показник	Роки										Усередне -не значення за 2010– 2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коеф. фінансування збереження фінансових ресурсів	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,01	0,01
Коеф. фінансування збереження нематеріальних ресурсів	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Коеф. фінансування збереження людських ресурсів	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,03	0,02	0,02	0,02
Коеф. фінансування збереження інформаційних ресурсів	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01
Коефіцієнт фінансування підвищення ефективності використання часу	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01

Таблиця Т.2

Оцінка соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери Запорізької області за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Показник	Роки										Усереднене значення за 2010–2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт виробничого травматизму	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01
Коефіцієнт задоволеності умовами праці	0,68	0,72	0,68	0,60	0,72	0,76	0,72	0,72	0,76	0,80	0,72
Коефіцієнт оцінки задоволеності керівництвом	0,68	0,68	0,72	0,72	0,76	0,72	0,72	0,72	0,80	0,76	0,73

Продовж. табл. Т.2

Показник	Роки										Усереднене значення за 2010–2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт оцінки психологічного клімату в колективі	0,70	0,70	0,80	0,70	0,80	0,85	0,85	0,90	0,90	0,95	0,82
Коефіцієнт оцінки задоволеності змістом праці	0,67	0,60	0,73	0,73	0,80	0,73	0,73	0,73	0,80	0,80	0,73
Коефіцієнт професійного розвитку	0,67	0,60	0,67	0,67	0,67	0,73	0,80	0,73	0,73	0,73	0,70
Коефіцієнт розвитку ділових якостей працівників та особистого потенціалу	0,60	0,70	0,60	0,60	0,70	0,70	0,70	0,70	0,80	0,80	0,69
Коефіцієнт сформованості ціннісно-орієнтаційної єдності колективу	0,60	0,67	0,60	0,67	0,73	0,73	0,73	0,80	0,73	0,80	0,71
Коефіцієнт основної заробітної плати в загальному обсязі ФОП	0,82	0,85	0,83	0,81	0,79	0,77	0,74	0,76	0,75	0,78	0,79
Коефіцієнт додаткової заробітної плати та інших заохочувальних виплат в загальному обсязі фонду оплати праці	0,18	0,15	0,17	0,19	0,21	0,23	0,26	0,24	0,25	0,22	0,21
Зарплатовіддача	0,12	0,13	0,11	0,12	0,10	0,11	0,09	0,19	0,08	0,13	0,12
Коефіцієнт темпу зростання фонду оплати праці	1,25	1,10	1,13	1,15	1,52	1,33	1,48	2,07	1,42	1,65	1,41
Коефіцієнт темпу зростання середньої заробітної плати	0,92	0,86	0,82	1,17	1,32	0,94	1,18	0,52	2,38	0,61	1,07
Коефіцієнт позитивних відгуків споживачів	0,88	0,90	0,91	0,92	0,92	0,93	0,94	0,95	0,94	0,92	0,92

Таблиця Т.3

Оцінка екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери Запорізької області за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Показник	Роки										Усереднене значення за 2010–2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт природоємності	0,12	0,11	0,12	0,10	0,11	0,10	0,11	0,09	0,10	0,08	0,10
Коефіцієнт природної ресурсовіддачі	8,33	9,09	8,33	10,0	9,09	10,0	9,09	11,11	10,0	12,50	9,75
Коефіцієнт екологоємності	0,01	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01
Коефіцієнт ресурсоємності процесу	0,06	0,07	0,05	0,05	0,06	0,04	0,04	0,05	0,03	0,03	0,05
Коефіцієнт екологічності об'єкту	1,54	1,63	1,72	1,68	1,75	1,81	1,94	1,85	2,01	2,12	1,81
Коефіцієнт відходоємності	0,19	0,18	0,18	0,20	0,17	0,14	0,15	0,13	0,14	0,11	0,16
Коефіцієнт екологічності виробництва	0,81	0,82	0,82	0,80	0,83	0,86	0,85	0,87	0,86	0,89	0,84

Додаток У

Таблиця У.1

Оцінка економічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери Луганської області за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Показник	Роки										Усередне-не значення за 2010–2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
1. Показники ефективності використання матеріальних ресурсів											
Фондоозброєність, тис.грн	22,41	25,74	32,25	54,31	49,00	51,36	74,89	105,44	107,58	119,97	64,30
Фондоємність	0,10	0,17	0,21	0,24	0,18	0,20	0,28	0,40	0,42	0,46	0,27
Фондовіддача	10,00	5,88	4,76	4,17	5,56	5,00	3,57	2,50	2,38	2,17	4,60
Коефіцієнт реальної вартості основних засобів	0,17	0,19	0,13	0,15	0,17	0,19	0,22	0,20	0,23	0,22	0,19
Коефіцієнт зносу	0,20	0,30	0,30	0,33	0,34	0,37	0,39	0,40	0,42	0,34	0,34
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,80	0,70	0,70	0,67	0,66	0,63	0,61	0,60	0,58	0,66	0,66
Коефіцієнт оновлення	0,04	0,08	0,09	0,08	0,09	0,09	0,07	0,15	0,10	0,16	0,10
Коефіцієнт вибуття основних засобів	0,03	0,05	0,05	0,04	0,04	0,03	0,01	0,01	0,03	0,03	0,03
Коефіцієнт приросту основних засобів	0,01	0,03	0,04	0,04	0,05	0,07	0,05	0,13	0,08	0,13	0,06
Коефіцієнт рентабельності основних засобів	5,32	4,21	4,71	4,89	1,93	2,11	2,97	2,64	2,37	2,24	3,34
Матеріалоємність	0,31	0,33	0,34	0,28	0,27	0,31	0,22	0,27	0,21	0,31	0,29
Матеріаловіддача	3,23	3,03	2,94	3,57	3,70	3,23	4,55	3,70	4,76	3,23	3,59
Коефіцієнт питомої ваги матеріальних витрат в собівартості продукції	0,60	0,49	0,52	0,47	0,41	0,38	0,35	0,41	0,30	0,39	0,43
Коефіцієнт оборотності запасів	13,70	20,83	13,24	9,03	5,36	5,74	5,33	4,38	4,65	3,27	8,55

Продовж. табл. У.1

Показник	Роки										Усередне- не значення за 2010– 2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт безвідходності сировини	0,86	0,78	0,79	0,82	0,83	0,82	0,85	0,86	0,85	0,85	0,83
2. Показники ефективності використання людських ресурсів											
Продуктивність персоналу, тис.грн	187,41	169,59	182,08	261,66	182,50	209,60	275,14	319,03	412,36	592,15	279,15
Коефіцієнт обороту по прийому	0,21	0,18	0,17	0,09	0,10	0,15	0,15	0,12	0,12	0,14	0,14
Коефіцієнт обороту з вибуття	0,14	0,12	0,14	0,38	0,18	0,14	0,15	0,13	0,11	0,12	0,16
Коефіцієнт використання трудових ресурсів	0,86	0,88	0,89	0,74	0,79	0,85	0,86	0,89	0,91	0,92	0,86
Коефіцієнт плинності кадрів	0,13	0,12	0,13	0,24	0,18	0,12	0,13	0,11	0,10	0,11	0,14
Коефіцієнт абсентеїзму	0,14	0,12	0,11	0,26	0,21	0,15	0,14	0,11	0,09	0,08	0,14
3. Показники ефективності використання фінансових ресурсів											
Коефіцієнт економічної ефективності використання фінансових ресурсів	0,18	0,15	0,22	0,14	0,19	0,26	0,22	0,26	0,30	0,29	0,22
Коефіцієнт покриття	1,12	4,22	2,85	1,03	1,81	2,78	3,35	3,58	5,12	4,58	3,04
Коефіцієнт оборотності активів	1,28	1,52	1,49	1,20	1,44	1,72	2,01	1,56	1,36	1,93	1,55
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	1,36	1,95	2,34	1,52	1,64	1,78	2,12	1,96	2,41	2,38	1,95
Коефіцієнт оборотності необоротних активів	3,39	3,75	4,12	3,23	3,98	3,56	4,13	4,28	3,47	3,95	3,79
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	4,23	4,16	5,24	3,48	4,23	4,59	5,12	5,36	4,98	5,18	4,66
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	4,01	3,96	4,47	3,65	4,11	4,78	5,26	4,18	4,36	4,49	4,33

Продовж. табл. У.1

[illegible]

Продовж. табл. У.1

Показники	Роки										Усереднене значення за 2010–2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт повноти інформації	0,48	0,46	0,45	0,49	0,42	0,44	0,40	0,43	0,46	0,45	0,45
Коефіцієнт точності інформації	0,44	0,45	0,42	0,46	0,47	0,48	0,46	0,44	0,46	0,50	0,46
Коефіцієнт суперечливості інформації	0,32	0,34	0,28	0,36	0,38	0,40	0,41	0,42	0,38	0,34	0,36
Коефіцієнт своєчасності надання інформації	0,58	0,58	0,59	0,61	0,62	0,61	0,62	0,64	0,65	0,65	0,62
Коефіцієнт надійності інформації	0,54	0,56	0,58	0,61	0,64	0,64	0,61	0,64	0,61	0,61	0,60
Коефіцієнт власного програмного забезпечення	0,04	0,04	0,06	0,06	0,06	0,05	0,06	0,08	0,10	0,09	0,06
Коефіцієнт власних технічних засобів	0,03	0,03	0,07	0,09	0,08	0,09	0,10	0,10	0,09	0,13	0,08
6. Показники ефективності використання часу											
Коефіцієнт використання робочого періоду	0,86	0,86	0,86	0,87	0,86	0,86	0,87	0,86	0,87	0,90	0,87
Коефіцієнт використання простоїв	0,71	0,63	0,71	0,70	0,72	0,72	0,73	0,73	0,69	0,75	0,71
Коефіцієнт використання робочого часу	0,82	0,81	0,84	0,86	0,86	0,85	0,85	0,86	0,86	0,86	0,85
7. Показники фінансування ресурсозберігаючих заходів											
Коефіцієнт фінансування ресурсозберігаючого розвитку	0,10	0,11	0,12	0,16	0,12	0,17	0,17	0,20	0,20	0,22	0,16
Коефіцієнт фінансування ресурсозберігаючих служб	0,02	0,03	0,03	0,06	0,03	0,05	0,06	0,08	0,09	0,09	0,05
Коефіцієнт фінансування збереження матеріальних ресурсів	0,03	0,03	0,05	0,04	0,05	0,04	0,03	0,03	0,04	0,05	0,04

Продовж. табл. У.1

Показники	Роки										Усереднене значення за 2010–2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт фінансування збереження фінансових ресурсів	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,01	0,02
Коефіцієнт фінансування збереження нематеріальних ресурсів	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Коефіцієнт фінансування збереження людських ресурсів	0,02	0,03	0,03	0,02	0,03	0,05	0,05	0,04	0,03	0,05	0,04
Коефіцієнт фінансування збереження інформаційних ресурсів	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01
Коефіцієнт фінансування підвищення ефективності використання часу	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01

Таблиця У.2

Оцінка соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери Луганської області за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Показник	Роки										Усереднене значення за 2010–2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт виробничого травматизму	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,00	0,01	0,01	0,00	0,01
Коефіцієнт задоволеності умовами праці	0,60	0,60	0,57	0,45	0,59	0,64	0,60	0,64	0,64	0,67	0,60

Продовж. табл. У.2

Показник	Роки										Усереднене значення за 2010–2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт оцінки задоволеності керівництвом	0,57	0,60	0,60	0,47	0,55	0,64	0,64	0,60	0,67	0,64	0,60
Коефіцієнт оцінки психологічного клімату в колективі	0,59	0,67	0,67	0,53	0,62	0,71	0,71	0,76	0,80	0,76	0,68
Коефіцієнт оцінки задоволеності змістом праці	0,50	0,56	0,61	0,45	0,62	0,67	0,61	0,67	0,67	0,67	0,60
Коефіцієнт професійного розвитку	0,50	0,56	0,56	0,45	0,56	0,67	0,67	0,67	0,67	0,67	0,60
Коефіцієнт розвитку ділових якостей працівників та особистого потенціалу	0,50	0,59	0,50	0,37	0,54	0,59	0,59	0,59	0,67	0,67	0,56
Коефіцієнт сформованості ціннісно-орієнтаційної єдності колективу	0,56	0,50	0,50	0,42	0,56	0,61	0,67	0,61	0,61	0,67	0,57
Коефіцієнт основної заробітної плати в загальному обсязі фонду оплати праці	0,68	0,69	0,66	0,48	0,61	0,65	0,63	0,65	0,63	0,66	0,63
Коефіцієнт додаткової заробітної плати та інших заохочувальних виплат в загальному обсязі фонду оплати праці	0,32	0,31	0,34	0,52	0,39	0,35	0,37	0,35	0,37	0,34	0,37
Зарплатовіддача	0,12	0,12	0,11	0,12	0,10	0,12	0,11	0,16	0,14	0,13	0,12
Коефіцієнт темпу зростання фонду оплати праці	1,18	1,15	1,06	1,14	1,28	1,19	1,26	1,77	1,46	1,66	1,32
Коефіцієнт темпу зростання середньої заробітної плати	1,01	1,00	1,09	1,08	1,17	1,05	1,00	0,88	0,94	1,09	1,03
Коефіцієнт позитивних відгуків споживачів	0,79	0,85	0,83	0,84	0,82	0,83	0,85	0,84	0,85	0,85	0,84

Таблиця У.3

Оцінка екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери Луганської області за 2010–2019 рр. [побудовано автором]

Показник	Роки										Усереднене значення за 2010–2019 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Коефіцієнт природоємності	0,12	0,11	0,12	0,10	0,12	0,10	0,12	0,08	0,10	0,06	0,10
Коефіцієнт природної ресурсовіддачі	8,33	9,09	8,33	10,00	8,33	10,00	8,33	12,50	10,00	16,67	10,16
Коефіцієнт екологоємності	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Коефіцієнт ресурсоємності процесу	0,06	0,07	0,07	0,06	0,07	0,04	0,04	0,04	0,03	0,03	0,05
Коефіцієнт екологічності об'єкту	1,59	1,71	1,81	1,83	1,93	2,00	2,03	2,07	2,16	2,18	1,93
Коефіцієнт відходоємності	0,16	0,14	0,14	0,13	0,16	0,14	0,15	0,12	0,11	0,09	0,13
Коефіцієнт екологічності виробництва	0,84	0,86	0,86	0,87	0,84	0,86	0,84	0,88	0,89	0,91	0,87

Додаток Ф

Таблиця Ф.1

Система первинних показників для оцінювання економічної ефективності використання матеріальних ресурсів підприємств агропродовольчої сфери України [побудовано автором]

Позначення	Назва показника	Характеристика показника	Вид показника
X ₁₁₁	Фондовіддача	Співвідношення вартості виготовленої продукції до балансової вартості основних засобів	Стимулятор
X ₁₁₂	Фондоозброєність	Співвідношення балансової вартості основних виробничих засобів до середньооблікової чисельності працівників	Стимулятор
X ₁₁₃	Коефіцієнт придатності основних засобів	Співвідношення залишкової вартості основних засобів до первісної вартості основних засобів	Стимулятор
X ₁₁₄	Коефіцієнт вибуття основних засобів	Співвідношення вартості виведених основних засобів до балансової вартості основних засобів	Стимулятор
X ₁₁₅	Коефіцієнт рентабельності основних засобів	Співвідношення чистого прибутку до вартості основних засобів	Стимулятор
X ₁₁₆	Матеріаловіддача	Співвідношення вартості виготовленої продукції до вартості витрачених матеріальних ресурсів	Стимулятор
X ₁₁₇	Коефіцієнт оборотності запасів	Співвідношення собівартості продукції до середньорічної вартості запасів	Стимулятор
X ₁₁₈	Коефіцієнт безвідходності сировини	Співвідношення маси готової продукції до маси сировини	Стимулятор

Таблиця Ф.2

Система первинних показників для оцінювання економічної ефективності використання людських ресурсів підприємств агропродовольчої сфери України [побудовано автором]

Позначення	Назва показника	Характеристика показника	Вид показника
X ₁₂₁	Продуктивність персоналу	Співвідношення чистого доходу від реалізації продукції до чисельності персоналу	Стимулятор

Продовж. табл. Ф.2

Позначення	Назва показника	Характеристика показника	Вид показника
x ₁₂₂	Коефіцієнт використання трудових ресурсів	Співвідношення фактично відпрацьованого часу за рік до максимально можливого фонду робочого часу	Стимулятор
x ₁₂₃	Коефіцієнт плинності кадрів	Співвідношення кількості працівників, що вибули за власним бажанням і за порушення трудової дисципліни до середньооблікової чисельності працюючих	Дестимулятор

Таблиця Ф.3

Система первинних показників для оцінювання економічної ефективності використання фінансових ресурсів підприємств агропродовольчої сфери України [побудовано автором]

Позначення	Назва показника	Характеристика показника	Вид показника
x ₁₃₁	Коефіцієнт економічної ефективності використання фінансових ресурсів	Співвідношення середньорічного розміру чистого прибутку до середньорічного обсягу фінансових ресурсів	Стимулятор
x ₁₃₂	Коефіцієнт покриття	Співвідношення оборотних активів і поточних зобов'язань	Стимулятор
x ₁₃₃	Коефіцієнт оборотності активів	Співвідношення доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньої величини підсумку балансу	Стимулятор
x ₁₃₄	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Співвідношення доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини дебіторської заборгованості	Стимулятор
x ₁₃₅	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Співвідношення доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини кредиторської заборгованості	Стимулятор
x ₁₃₆	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Співвідношення доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини власного капіталу	Стимулятор
x ₁₃₇	Коефіцієнт автономії	Співвідношення величини власного капіталу і активів підприємства	Стимулятор

Продовж. табл. Ф.3

Позначення	Назва показника	Характеристика показника	Вид показника
X ₁₃₈	Коефіцієнт співвідношення власного і позичкового капіталу	Співвідношення власного капіталу і позичкового капіталу	Стимулятор
X ₁₃₉	Коефіцієнт поточної ліквідності	Співвідношення суми грошових коштів та їх еквівалентів, фінансових інвестицій та дебіторської заборгованості до поточних зобов'язань	Стимулятор
X ₁₃₁₀	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Співвідношення грошових коштів до поточних зобов'язань	Стимулятор
X ₁₃₁₁	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Співвідношення грошових коштів, коштів у розрахунках та інших активів до поточних зобов'язань	Стимулятор
X ₁₃₁₂	Коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами	Співвідношення власних оборотних коштів до оборотних активів	Стимулятор
X ₁₃₁₃	Маневреність власних оборотних коштів	Співвідношення грошових коштів до оборотного капіталу	Стимулятор

Таблиця Ф.4

Система первинних показників для оцінювання економічної ефективності використання нематеріальних активів підприємств агропродовольчої сфери України [побудовано автором]

Позначення	Назва показника	Характеристика показника	Вид показника
X ₁₄₁	Коефіцієнт вибуття нематеріальних активів	Співвідношення вартості вибулих нематеріальних активів до вартості нематеріальних активів на початок періоду	Стимулятор
X ₁₄₂	Коефіцієнт оновлення нематеріальних активів	Співвідношення різниці між вартістю введених і вибулих нематеріальних активів до вартості нематеріальних активів на кінець періоду	Стимулятор
X ₁₄₃	Коефіцієнт рентабельності нематеріальних активів	Співвідношення чистого прибутку до середньої вартості нематеріальних активів	Стимулятор

Продовж. табл. Ф.4

Позна-чення	Назва показника	Характеристика показника	Вид показника
X ₁₄₄	Коефіцієнт віддачі нематеріальних активів	Співвідношення доходу від реалізації продукції до вартості нематеріальних активів	Стимулятор

Таблиця Ф.5

Система первинних показників для оцінювання економічної ефективності використання інформаційних ресурсів підприємств агропродовольчої сфери України [побудовано автором]

Позна-чення	Назва показника	Характеристика показника	Вид показника
X ₁₅₁	Коефіцієнт повноти інформації	Співвідношення обсягу інформації, що є в розпорядженні персоналу до обсягу інформації, необхідної для ухвалення обґрунтованого рішення	Стимулятор
X ₁₅₂	Коефіцієнт точності інформації	Співвідношення обсягу релевантної інформації до загального обсягу наявної в розпорядженні інформації	Стимулятор
X ₁₅₃	Коефіцієнт суперечливості інформації	Співвідношення кількості незалежних свідчень на користь ухвалення рішення до загальної кількості незалежних свідчень у сумарному обсязі релевантної інформації	Стимулятор
X ₁₅₄	Коефіцієнт своєчасності надання інформації	Співвідношення обсягу своєчасно наданої інформації до обсягу інформації, необхідної для ухвалення обґрунтованого рішення	Стимулятор
X ₁₅₅	Коефіцієнт надійності інформації	Співвідношення обсягу інформації, наданої з перевірених джерел до загального обсягу наданої інформації	Стимулятор
X ₁₅₆	Коефіцієнт власного програмного забезпечення	Співвідношення програмного забезпечення, розробленого працівниками підприємства, до загального програмного забезпечення	Стимулятор
X ₁₅₇	Коефіцієнт власних технічних засобів	Співвідношення технічних засобів, розроблених працівниками підприємства, до загальної чисельності технічних засобів	Стимулятор

Таблиця Ф.6

Система первинних показників для оцінювання економічної ефективності часових ресурсів підприємств агропродовольчої сфери України [побудовано автором]

Позначення	Назва показника	Характеристика показника	Вид показника
X ₁₆₁	Коефіцієнт використання робочого періоду	Співвідношення загального числа днів, яке відпрацював один працівник за певний часовий період, до кількості днів, необхідних для відпрацювання одному працівнику за певний проміжок часу	Стимулятор
X ₁₆₂	Коефіцієнт використання простоїв	Співвідношення кількості годин використаних простоїв до суми кількості годин використаних простоїв і загальної суми невикористаних простоїв	Стимулятор
X ₁₆₃	Коефіцієнт використання робочого часу	Співвідношення середньої фактичної тривалості робочого дня до середньої планової тривалості робочого дня	Стимулятор

Таблиця Ф.7

Система первинних показників для оцінювання економічної ефективності показників фінансування ресурсозберігаючих заходів підприємств агропродовольчої сфери України [побудовано автором]

Позначення	Назва показника	Характеристика показника	Вид показника
X ₁₇₁	Коефіцієнт фінансування ресурсозберігаючого розвитку	Співвідношення витрат на ресурсозберігаючий розвиток підприємства до загальних витрат підприємства	Стимулятор
X ₁₇₂	Коефіцієнт фінансування ресурсозберігаючих служб	Співвідношення витрат на утримання ресурсозберігаючих служб підприємства до загальних витрат підприємства	Стимулятор
X ₁₇₃	Коефіцієнт фінансування збереження матеріальних ресурсів	Співвідношення витрат на збереження матеріальних ресурсів підприємства до загальних витрат підприємства	Стимулятор
X ₁₇₄	Коефіцієнт фінансування збереження фінансових ресурсів	Співвідношення витрат на збереження фінансових ресурсів підприємства до загальних витрат підприємства	Стимулятор

Продовж. табл. Ф.7

Позна-чення	Назва показника	Характеристика показника	Вид показника
X ₁₇₅	Коефіцієнт фінансування збереження нематеріальних ресурсів	Співвідношення витрат на збереження нематеріальних ресурсів підприємства до загальних витрат підприємства	Стимулятор
X ₁₇₆	Коефіцієнт фінансування збереження людських ресурсів	Співвідношення витрат на збереження людських ресурсів підприємства до загальних витрат підприємства	Стимулятор
X ₁₇₇	Коефіцієнт фінансування збереження інформаційних ресурсів	Співвідношення витрат на збереження інформаційних ресурсів підприємства до загальних витрат підприємства	Стимулятор
X ₁₇₈	Коефіцієнт фінансування збереження часових ресурсів	Співвідношення витрат на підвищення ефективності використання часу до загальних витрат підприємства	Стимулятор

Додаток Х

Таблиця Х.1

**Інтегральні оцінки економічної ефективності менеджменту
ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств агропродовольчої
сфери Полтавської області за 2010–2019 рр. [побудовано автором]**

Показники	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ефективність використання матеріальних ресурсів	0,5221	0,4425	0,3579	0,4319	0,4006	0,4111	0,5297	0,5353	0,5448	0,4949
Ефективність використання людських ресурсів	0,5105	0,5464	0,5512	0,5607	0,6490	0,6909	0,6973	0,6485	0,9855	0,8233
Ефективність використання фінансових ресурсів	0,3111	0,6488	0,7098	0,7090	0,5721	0,5524	0,5777	0,2919	0,6761	0,5327
Ефективність використання нематеріальних активів	0,3209	0,4208	0,3603	0,2692	0,4103	0,4430	0,4739	0,6930	0,6342	0,5322
Ефективність використання інформаційних ресурсів	0,5389	0,5478	0,5898	0,7621	0,7428	0,7542	0,7009	0,7544	0,8581	0,9350
Ефективність використання часу	0,6410	0,4541	0,6730	0,6820	0,7189	0,6983	0,7399	0,7420	0,6702	0,8253
Фінансування ресурсозберігаючих заходів	0,6718	0,7162	0,7663	0,7918	0,6747	0,7243	0,7200	0,9114	0,8838	0,8324
Інтегральна оцінка	0,6028	0,5837	0,6623	0,7205	0,6901	0,7112	0,7072	0,7983	0,8216	0,8447

Додаток Ц

Таблиця Ц.1

**Інтегральні оцінки економічної ефективності менеджменту
ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств агропродовольчої
сфери Запорізької області за 2010–2019 рр. [побудовано автором]**

Показники	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ефективність використання матеріальних ресурсів	0,4427	0,3934	0,2979	0,3735	0,3578	0,3729	0,4568	0,4699	0,4896	0,4462
Ефективність використання людських ресурсів	0,4702	0,5071	0,5111	0,5158	0,5966	0,6368	0,6330	0,5999	0,8995	0,7579
Ефективність використання фінансових ресурсів	0,1789	0,8545	0,6100	0,5804	0,4957	0,4505	0,4503	0,0618	0,4830	0,3286
Ефективність використання нематеріальних активів	0,2262	0,3833	0,4077	0,3426	0,3700	0,4632	0,4202	0,8486	0,5375	0,2146
Ефективність використання інформаційних ресурсів	0,1118	0,1551	0,2283	0,3677	0,3314	0,3314	0,3051	0,3365	0,5250	0,5466
Ефективність використання часу	0,1604	0,2344	0,1903	0,1786	0,2341	0,2362	0,2664	0,2686	0,3216	0,3425
Фінансування ресурсозберігаючих заходів	0,0250	0,0000	0,0250	0,0250	0,2474	0,5482	0,5482	0,7572	0,7295	0,5940
Інтегральна оцінка	0,1227	0,1501	0,1696	0,2049	0,2971	0,4164	0,4154	0,5149	0,5801	0,5191

Додаток III

Таблиця III.1

**Інтегральні оцінки економічної ефективності менеджменту
ресурсозберігаючого розвитку групи підприємств агропродовольчої
сфери Луганської області за 2010–2019 рр. [побудовано автором]**

Показники	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ефективність використання матеріальних ресурсів	0,5090	0,3760	0,3280	0,4009	0,3387	0,3605	0,5198	0,5459	0,4910	0,4791
Ефективність використання людських ресурсів	0,3541	0,3909	0,3950	0,0410	0,1729	0,3648	0,3917	0,4850	0,5695	0,6453
Ефективність використання фінансових ресурсів	0,2041	0,3151	0,3510	0,1775	0,2387	0,3326	0,4112	0,3308	0,4300	0,4477
Ефективність використання нематеріальних активів	0,2623	0,3462	0,2814	0,1584	0,2731	0,3433	0,3617	0,5493	0,5044	0,4066
Ефективність використання інформаційних ресурсів	0,2111	0,2279	0,2545	0,3968	0,3910	0,4024	0,3582	0,4118	0,4773	0,5511
Ефективність використання часу	0,3579	0,1617	0,3807	0,3896	0,4266	0,4152	0,4475	0,4497	0,3665	0,5329
Фінансування ресурсозберігаючих заходів	0,6718	0,7162	0,7603	0,7859	0,6688	0,7183	0,7141	0,9055	0,8778	0,8265
Інтегральна оцінка	0,4328	0,4124	0,4847	0,5086	0,4838	0,5187	0,5166	0,6167	0,6091	0,6508

Додаток Щ

Таблиця Щ.1

Система первинних показників для оцінювання соціальної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України [складено автором]

Позначення	Назва показника	Характеристика показника	Вид показника
X ₂₁	Коефіцієнт виробничого травматизму	Співвідношення числа випадків виробничого травматизму до загальної чисельності персоналу	Дестимулятор
X ₂₂	Коефіцієнт задоволеності умовами праці	Співвідношення суми балів по критеріям (забезпеченість необхідною матеріально-технічною базою; санітарно-гігієнічні умови робочого місця; естетичні умови робочого місця; безпечність праці для здоров'я; втомлюваність на робочому місці) до максимально можливої кількості балів	Стимулятор
X ₂₃	Коефіцієнт оцінки задоволеності керівництвом	Співвідношення суми балів по критеріям (оцінка ставлення керівника до працівників; оцінка працівниками ділових якостей керівника; оцінка працівниками професійних якостей керівника; оцінка особистісних якостей керівника; оцінка лідерських позицій керівника) до максимально можливої кількості балів	Стимулятор
X ₂₄	Коефіцієнт оцінки психологічного клімату в колективі	Співвідношення суми балів по критеріям (рівень конфліктності в колективі; повага в колективі; взаємодопомога в колективі; психологічний комфорт в колективі) до максимально можливої кількості балів	Стимулятор
X ₂₅	Коефіцієнт оцінки задоволеності змістом праці	Співвідношення суми балів по критеріям (складність праці; можливість проявити себе; рівень ініціативи; монотонність праці; інтерес до виконуваної роботи; відповідність виконуваної роботи досвіду та кваліфікації) до максимально можливої кількості балів	Стимулятор

Продовж. табл. Щ.1

Позна-чення	Назва показника	Характеристика показника	Вид показника
X ₂₆	Коефіцієнт професійного розвитку	Співвідношення суми балів по критеріям (оцінка системи професійного навчання та підвищення кваліфікації; оцінка наявності творчої складової праці; оцінка можливостей для саморозвитку) до максимально можливої кількості балів	Стимулятор
X ₂₇	Коефіцієнт розвитку ділових якостей працівників та особистого потенціалу	Співвідношення суми балів по критеріям (оцінка відповідності ділових якостей займаній посаді; оцінка відповідності компетенцій займаній посаді) до максимально можливої кількості балів	Стимулятор
X ₂₈	Коефіцієнт сформованості ціннісно-орієнтаційної єдності колективу	Співвідношення суми балів по критеріям (єдність цілей в колективі; спільність цінностей в колективі; оцінка партнерських відносин; рівень налагодженості комунікаційних зв'язків) до максимально можливої кількості балів	Стимулятор
X ₂₉	Коефіцієнт темпу зростання середньої заробітної плати	Співвідношення між темпами зростання продуктивності праці і середньою заробітної платою	Стимулятор
X ₂₁₀	Коефіцієнт позитивних відгуків споживачів	Співвідношення кількості позитивних відгуків споживачів до загального числа опитаних споживачів	Стимулятор

Додаток Ю

Таблиця Ю.1

Система первинних показників для оцінювання екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України [складено автором]

Позначення	Назва показника	Характеристика показника	Вид показника
X ₃₁	Коефіцієнт природоємності	Співвідношення витрат використаних природних ресурсів до чистого доходу від реалізації	Дестимулятор
X ₃₂	Коефіцієнт екологоемності	Характеризує рівень шкідливих дій на довкілля з розрахунку на одиницю корисної продукції або послуги, що отримуються за допомогою цього процесу	Дестимулятор
X ₃₃	Коефіцієнт ресурсоемності процесу	Характеризує витрати енергії, води, повітря, земельних і інших природних ресурсів з розрахунку на одиницю корисної продукції або послуги, що отримується на основі цього процесу	Дестимулятор
X ₃₄	Коефіцієнт екологічності об'єкту	Співвідношення чисто корисного ефекту до витрачених природних ресурсів	Стимулятор
X ₃₅	Коефіцієнт екологічності виробництва	Різниця між вартістю сировини, яку приймають за 1, і вартістю утворених відходів	Стимулятор

Додаток Я

Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження

**ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ**

вул. Міщенка, 2, м. Полтава, 36011, тел.: (+38 0532) 60-76-06, 60-31-10 тел./ факс: (+38 0532) 56-92-53,
E-mail: gol_apc@adm-pl.gov.ua Web: http://apk.adm-pl.gov.ua, Код ЄДРПОУ 00732619

24.01.2021

№ 16/01-24

На №

від

В спеціалізовану вчену раду
із захисту дисертацій

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукових досліджень за проблематикою
менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств
агропродовольчої сфери України, що проведені
аспірантом кафедри менеджменту
Полтавської державної аграрної академії
Лопушинською Оленою В'ячеславівною

Дисертаційне дослідження Лопушинської Олени В'ячеславівни містить нові науково-методичні підходи до управління суб'єктів аграрного бізнесу на основі актуалізації практичних основ ресурсозберігаючого розвитку.

Доцільно підкреслити практичну значущість проведених автором розрахунків економічної, соціальної та екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку агропродовольчих підприємств, запропонованих автором комплексної методики оцінювання ефективності використання ресурсів підприємства, що дозволяє обґрунтувати сучасні напрямки удосконалення управління аграрним сектором. Окрему практичну зацікавленість мають пропозиції щодо удосконалення мотиваційного механізму працівників до ресурсозбереження, що позитивно відобразиться на сталому розвитку сільських територій Полтавської області.

В цілому представлені пропозиції наукового дослідження мають практичну значимість, можуть бути впроваджені підприємствами аграрного сектору Полтавської області та будуть враховані при реалізації Стратегії регіонального розвитку та забезпеченні реалізації державної аграрної політики.

Директор Департаменту

Сергій ФРОЛОВ

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ

пр. Соборний, 164, м. Запоріжжя, 69107, тел. 224-65-83
E-mail: dapr@zoda.gov.ua Код ЄДРПОУ 00731270

26.03.2021 № 0490/21-00

На №

від

ДОВІДКА

*про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри менеджменту Полтавської державної аграрної
академії Лопушинської Олени В'ячеславівни за тематикою менеджменту
ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери
України*

Дисертаційне дослідження Лопушинської Олени В'ячеславівни, присвячене проблематиці менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України, містить актуальні наукові розробки та практичні рекомендації. Автором сформовано аналітичну модель оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку на основі основних чинників, які враховують не тільки економічний, але і соціальний і екологічний ефекти від впровадження ресурсозберігаючих заходів.

Практичне значення мають пропозиції щодо удосконалення менеджменту ресурсозберігаючого розвитку, в основі яких запропоновано принципи, що стосуються мотивації ресурсозберігаючої поведінки персоналу, та основні етапи формування організаційної культури, яка підтримувала б стратегію ресурсозберігаючого розвитку на підприємствах агропродовольчої сфери.

Представлені пропозиції мають практичну значимість та можуть бути впроваджені в діяльність підприємств агропродовольчої сфери Запорізької області та Запорізької обласної державної адміністрації.

В. о. директора

Андрій ПОЛЯКОВ

**Всеукраїнське громадське об'єднання
УКРАЇНЬСЬКА АГРАРНА КОНФЕДЕРАЦІЯ**

01030, м. Київ, вул. Богдана Хмельницького, 16-22, оф. 509
тел./факс: +38 (044) 235 35 07, 287 65 66, 289 97 21,
e-mail: agroconf@agroconf.org

№ 1-1/27 від 25.03.2021 р.

У спеціалізовану вчену раду

ДОВІДКА

*про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Лопушинської Олени В'ячеславівни
за тематикою менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств
агропродовольчої сфери України*

Дисертаційне дослідження Лопушинської Олени В'ячеславівни містить нові науково-методичні підходи до менеджменту ресурсозберігаючого розвитку українських підприємств агропродовольчої сфери.

Основні пропозиції автора полягають в удосконаленні організаційно-економічного механізму менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України, що представляє собою сукупність взаємопов'язаних елементів, які функціонують у часі як єдине ціле задля збільшення ефективності використання ресурсів підприємства і всієї діяльності суб'єкта господарювання в цілому.

Автор акцентує увагу на тому, що серед негативних тенденцій розвитку агропродовольчої сфери України доцільно зазначити наступні: збільшення питомої ваги амортизаційних відрахувань в загальній структурі витрат, зменшення кількості сільських населених пунктів; зменшення індексів фізичного обсягу продукції сільського господарства, відсутність трудового резерву на селі, зменшення питомої ваги тваринництва в загальній структурі виробництва сільськогосподарської продукції через збитковість виробництва. Серед позитивних напрямів розвитку агропродовольчої сфери України автор виділяє наступні: зростання обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання; позитивна динаміка зростання продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах; позитивне сальдо торговельного балансу на міжнародній арені; зростання обсягів капітальних інвестицій підприємств; зростання врожайності сільськогосподарських культур; низький рівень викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря у порівнянні з іншими галузями економіки.

На окрему увагу заслуговує пропонована детермінована аналітична модель оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку на основі чинників, які враховують не тільки економічний, але і соціальний та екологічний ефекти від впровадження ресурсозберігаючих заходів.

В цілому представлені пропозиції мають практичну значимість та можуть бути впроваджені підприємствами агропродовольчої сфери України.

Генеральний директор ВГО УАК,
к.ек.н, доцент

Павло Коваль

**ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
„ДИКАНСЬКІ ЯГОДИ”**

38512, Полтавська область, Диканський район, село Балясне, вул. Першотравнева,
буд. 59

Код ЄДРПОУ 40589738, р/рахунок UA103281680000000026009723141 в

ПАТ « МТБ Банк », МФО 328168

№ 48/12 від 10.12.2020р.

Д О В І Д К А

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Лопушинської Олени В'ячеславівни в практику роботи ТОВ «Диканські ягоди»**

Ця довідка підтверджує, що результати дисертаційного дослідження Лопушинської Олени В'ячеславівни за проблематикою менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України були впроваджені в практичну діяльність підприємства. Розроблена автором математична модель оцінки ефективності системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства агропродовольчої сфери дає можливість проводити оцінку та комплексний аналіз за вказаним напрямом, що є основою для удосконалення інструментів забезпечення пріоритетних напрямків стійкого розвитку та підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Запропонована автором модель формування системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства дозволить чітко визначати вплив факторів зовнішнього середовища та вчасно реагувати на них.

На основі запропонованих розробок Лопушинської Олени В'ячеславівни буде здійснено корегування системи управління ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку ТОВ «Диканські ягоди».

Директор ТОВ «Диканські ягоди»

Рудяк В.М.

**СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «САДИ ГАДЯЧЧИНИ»**
37300 Україна Полтавська область, м.Гадяч, вул. Кіндратенка, 25 А
Код ЄДРПОУ 40333943, р/р UA963281680000026005000002771 в
ПАТ «МТБ БАНК», МФО 328168

Б4 від 18.01.2021р.

Д О В І Д К А

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Лопушинської Олени В'ячеславівни в практику роботи СТОВ «Сади Гадяччини»**

Ця довідка підтверджує, що результати дисертаційного дослідження Лопушинської Олени В'ячеславівни за проблематикою менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України були впроваджені в практичну діяльність підприємства. Розроблена автором математична модель оцінки ефективності системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства агропродовольчої сфери дає можливість проводити оцінку та комплексний аналіз за вказаним напрямом, що є основою для удосконалення інструментів забезпечення пріоритетних напрямків стійкого розвитку та підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Запропонована автором модель формування системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства дозволить чітко визначати вплив факторів зовнішнього середовища та вчасно реагувати на них.

На основі запропонованих розробок Лопушинської Олени В'ячеславівни буде здійснено корегування системи управління ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку СТОВ «Сади Гадяччини».

Директор СТОВ «Сади Гадяччини»

Мотренко Ю.М.

**Акціонерне товариство
«Мелітопольський м'ясокомбінат»**

Joint Stok Company «Melitopol meat combine»

Україна, 72319, Запорізька область,
м. Мелітополь, вул. Героїв України, 175
тел.: приймальня 42-23-54;
факс: 42-25-92;
Email: admin@mmk.im.net.ua

Вих. № 3-01/21 від «21» 01 2021р.
на № _____ від «___» _____ 2021р.

ДОВІДКА

*про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Лопушинської Олени В'ячеславівни, аспіранта
Полтавської державної аграрної академії
в практику роботи АТ «Мелітопольський м'ясокомбінат»*

Дисертаційне дослідження Лопушинської Олени В'ячеславівни присвячене проблематиці менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України.

Пропозиції автора щодо покращення організаційно-кадрового забезпечення системи управління ресурсозбереження, націлене на удосконалення організаційної структури управління підприємством, організаційних документів, які регулюють діяльність АТ «Мелітопольський м'ясокомбінат», та розвитку управлінського персоналу в напрямку ресурсозбереження. Запропонована автором комплексна методика оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку сприятиме об'єктивному визначенню рівня ефективності і проведенню відповідних заходів щодо підвищення цих показників, що дозволить підприємству здобути додаткові конкурентні переваги серед підприємств агропродовольчої сфери.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту дисертації як підтвердження використання одержаних у дисертаційній роботі результатів на практиці.

Член правління АТ «ММК»

Ігор ПЕРЕЛИГІН

Приватне акціонерне товариство
сільськогосподарська виробнича фірма «АГРОТОН»

№ 7 від 22.01 2021 р.

Д О В І Д К А

про впровадження результатів науково-дослідних розробок
Лопушинської Олени В'ячеславівни, аспіранта Полтавської державної
аграрної академії, в практику діяльності ПрАТ «Агротон»

Результати досліджень Лопушинської Олени В'ячеславівни щодо формування концептуальних положень політики ресурсозберігаючого розвитку підприємства та сприйняття аспектів ресурсозбереження як складової загального розвитку підприємства, що сформульовані в дисертаційній роботі за тематикою менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України, були враховані і прийняті до впровадження з метою удосконалення процесу управління ПрАТ «Агротон».

Запропонована автором модель визначення ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку, визначені принципи успішної реалізації стратегії ресурсозберігаючого розвитку агропродовольчих підприємств та основні напрями мотивації ресурсозберігаючої поведінки працівників дозволяють підвищити ефективність ресурсозберігаючих заходів і раціонального використання всіх видів ресурсів, що вплине на процес кількісних, якісних і структурних змін і призведе до переходу підприємства на новий більш якісний рівень існування.

Зазначені положення та рекомендації, запропоновані Лопушинською Оленою В'ячеславівною, включені до стратегічної програми розвитку ПрАТ «Агротон».

Директор ПрАТ «Агротон»

Л. О. Орлова

**Товариство з обмеженою відповідальністю
«Мелітопольський олійноекстракційний
завод»**

72312, Україна, Запорізька область, м. Мелітополь, вул. Гетьмана Сагайдачного, 31
код ЄДРПОУ 39376884, П/р UA083005280000026006455004561 в АТ «ОТП Банк»

м. Київ, МФО 300528

Тел./факс: +38-0619-42-44-10, e-mail: info@melmez.com.ua

www.melmez.com.ua

№ 8 27.01.21р

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Лопушинської Олени В'ячеславівни з тематики менеджменту
ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України

Результати досліджень Лопушинської Олени В'ячеславівни щодо менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства, сформульовані в дисертаційній роботі, були враховані і прийняті до впровадження з метою удосконалення оперативного і стратегічного управління ТОВ «Мелітопольський олійноекстракційний завод». Запропонована автором система показників визначення ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємства, яка містить кількісні та якісні показники і враховує економічну (за всіма видами ресурсів), соціальну та екологічну ефективність, дозволяє отримати об'єктивні результати оцінки і удосконалити діяльність підприємства в напрямку ресурсосбереження і ресурсовикористання.

Розроблені Лопушинською Оленою В'ячеславівною положення та рекомендації є суттєвим доповненням до процесу менеджменту ресурсозберігаючого розвитку ТОВ «Мелітопольський олійноекстракційний завод» та включені до програми розвитку підприємства.

Директор ТОВ «Мелітопольський
олійноекстракційний завод»

Сергій РУДЧЕНКО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ

вул. Сковороди, 1/3, м. Полтава, 36003, тел./факс: (0532) 50-02-73,
E-mail: pdaa@pdaa.edu.ua <https://www.pdaa.edu.ua> Код ЄДРПОУ 00493014

21.12.2020 № 01-11/122

На № _____ від _____

В спеціалізовану вчену раду
із захисту дисертацій

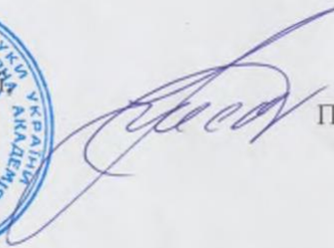
Довідка

про впровадження результатів
наукових досліджень аспіранта
Полтавської державної аграрної академії
Лопушинської Олени В'ячеславівни
з тематики менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств
агропродовольчої сфери України

Теоретичні розробки, викладені в дисертаційній роботі Лопушинської Олени В'ячеславівни щодо аналізу сучасних підходів до визначення ресурсозбереження та ресурсозберігаючого розвитку підприємства, дослідження особливостей менеджменту ресурсозберігаючого розвитку та його механізму для підприємств агропродовольчої сфери, прийнято до використання в навчальному процесі при викладенні дисциплін «Енергетичний менеджмент», «Аграрний менеджмент», «Екологічний менеджмент», «Управління витратами», «Менеджмент».

Перший проректор академії,
професор

 Павло ПИСАРЕНКО

Список опублікованих праць за темою дисертації

Статті у монографіях:

1. Лопушинська О. В. Конкурентоспроможність персоналу як основний чинник визначення конкурентоспроможності підприємства. *Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики* : колективна монографія / за ред. І. А. Маркіної. Полтава : В-во «Сімон», 2017. С. 710–717. (0,35 друк. арк.).
2. Lopushinska O. Conceptual foundations of resource conservation under modern conditions. *Theory and practice of social, economic and technological changes* : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros, Prague, 2018. P. 66–73. (0,42 друк. арк.).
3. Lopushinska O. Characteristics of elements of the system of management of the enterprise resource conservation development. *Management of the 21st century : globalization challenges* : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros s.r.o., Prague, 2018. P. 249–255. (0,35 друк. арк.).
4. Lopushynska O. Current state and ways of solving resource conservation problems at the enterprises of the processing industry of Ukraine. *Security of the XXI century : national and geopolitical aspects* : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros s.r.o., 2019. P. 338–342. (0,30 друк. арк.).
5. Lopushynska O., Klymenko V. State of development of the meat and milk processing industry in Ukraine. *Management of the 21st century : globalization challenges. Issue 2* : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros s.r.o., Prague, 2019. P. 183–188. (Особистий внесок автора: визначені особливості діяльності підприємств м'ясо-молочної галузі та основні шляхи підвищення конкурентоспроможності в напрямку ресурсозбереження, 0,35 / 0,20 друк. арк.).
6. Лопушинская Е., Клименко В. Концептуальные основы управлен... ресурсосбережением на предприятиях Украины и стран Европейского Союза. *Икономиката на България в глобалния свят* : коллективная монография. София, 2019. С. 99–108. (Особистий внесок автора: узагальнено основні проблеми ресурсовикористання і ресурсозбереження на українських підприємствах, визначені шляхи їх подолання, 0,78 / 0,50 друк. арк.).
7. Лопушинська О. В., Вовк М. О. Техніко-технологічна реструктуризація як елемент ресурсозберігаючого розвитку підприємства під час формування загальної стратегії інноваційного типу. *Механізм управління стратегіями випереджаючого інноваційного розвитку промислових підприємств* : колективна монографія / за ред. к.е.н., доцента Ілляшенко Н. С. Суми : Триторія, 2019. С. 70–80 (Особистий внесок автора: визначено взаємозв'язок елементів інноваційного розвитку підприємства, визначені основні напрямки ресурсозберігаючого розвитку, 0,48 / 0,24 друк. арк.).
8. Лопушинська О. В. Мотивація ресурсозберігаючої поведінки персоналу як складова стратегії інноваційного розвитку підприємства. *Управління стратегіями випереджаючого інноваційного розвитку* :

колективна монографія / за ред. к.е.н., доцента Ілляшенко Н. С. Суми : Триторія, 2020. С. 185–194. (0,52 друк. арк.).

9. Voronina V., Ishcheikin T., Lopushynska O. Management of wastes : problems of processing and utilization. *Management of the 21st century : globalization challenges*. Issue 3 : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros s.r.o., 2020. P. 120–127. (Особистий внесок автора: охарактеризовано стан переробки відходів на українських підприємствах та досліджено досвід зарубіжних країн в цьому напрямку, 0,40 / 0,15 друк. арк.).

10. Taran-Lala O., Oliinyk A., Lopushynska O. Evaluation of efficiency of resource-saving development management of agricultural enterprises in the context of environmental security of the country. *Security of the XXI century : national and geopolitical aspects*. Issue 3 : collective monograph / in edition I. Markina. Nemoros s.r.o., 2021. P. 78–82. (Особистий внесок автора: визначено систему показників та проведено оцінку екологічної ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери, 0,30 / 0,10 друк. арк.).

Статті в науковому періодичному виданні країни Європейського Союзу:

11. Markina I., Lopushynska O. Methods of assessing the management efficiency of the agricultural enterprise resource-saving development. *Modern Science – Moderi veda*. 2021. № 1. P. 12–19. (**Index Copernicus, Google Scholar**). (Особистий внесок автора: визначено основні етапи та модель оцінювання ресурсозберігаючого розвитку агропродовольчих підприємств, 0,54 / 0,27 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз:

12. Лопушинська О. В. Сутність і напрями розвитку підприємства: теоретичний аспект. *Науковий вісник ПУЕТ. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 5 (84). С. 87–92. (**Index Copernicus**). (0,44 друк. арк.).

13. Лопушинська О. В. Підходи до визначення сутності та класифікації ресурсів підприємства. *Економічний форум*. Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2018. № 1. С. 184–189. (**Ulrich's Periodicals Directory, Index Copernicus**). (0,46 друк. арк.).

14. Лопушинська О. В. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення управління ресурсозбереженням в Україні і світі. *Вісник Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького*. 2019. Вип. 4. С. 57–65. (**Ulrich's Periodicals Directory, Directory of Open Access Journals, CiteFactor, Index Copernicus**). (0,79 друк. арк.).

15. Маркіна І. А., Лопушинська О. В., Лопушинський Є. Р. Аутсорсинг бізнес-процесів як механізм менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2020. Вип. 45. С. 74–78. (**Index Copernicus**). (Особистий внесок автора: визначено

переваги та недоліки аутсорсингу бізнес-процесів, його види та вплив на ресурсозберігаючий розвиток на підприємствах агропродовольчої сфери, 0,69 / 0,25 друк. арк.).

16. Лопушинська О. В. Особливості оцінки ефективності менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери в контексті сталого розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 4, ч. 2. С. 160–165. (**Index Copernicus, Google Scholar**). (0,58 друк. арк.).

17. Лопушинська О. В. Основні проблеми формування системи менеджменту ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери та шляхи їх вирішення. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 5. С. 286–291. (**Index Copernicus, Google Scholar**). (0,57 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України:

18. Лопушинська О. В. Концептуальні підходи до оцінки конкурентоспроможності персоналу підприємства. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. Кіровоград : КНТУ, 2011. Вип. 20, ч. II. С. 75–81. (0,41 друк. арк.).

19. Лопушинська О. В. Економічна сутність конкуренції та її значення в розвитку економіки країни. *Економіка Крима*. 2011. № 3 (36). С. 281–285. (0,43 друк. арк.).

Статті у наукових виданнях інших держав:

20. Markina I., Aranchii V., Somych N., Sharavara R., Lopushynska O. State Regulation of Enterprise Resource Saving Development Management: Experience of Different Countries. *Revista Espacios*. 2020. Vol. 41, Issue 10. URL: <https://www.revistaespacios.com/a20v41n10/a20v41n10p29.pdf> (Особистий внесок автора: визначено вплив факторів зовнішнього і внутрішнього середовища на систему управління ресурсозберігаючим розвитком підприємства, 0,91 / 0,18 друк. арк.).

21. Markina I., Aranchii V., Somych N., Sharavara R., Lopushynska O. Resource saving regulatory approaches and factors affecting company's energy saving management. *International Journal of Management (IJM)*. 2020. Vol. 11, Issue 7. P. 371–383. DOI: 10.34218/IJM.11.7.2020.036. URL: <http://www.iaeme.com/IJM/issues.asp?JType=IJM&VType=11&IType=7> (Особистий внесок автора: визначено напрями державної політики управління енергозбереженням в Україні та світі, 0,92 / 0,18 друк. арк.).

22. Лопушинська О. В. Науково-методичні підходи до оцінки ефективності управління ресурсозбереженням і ресурсозберігаючим розвитком підприємства. *Scientific development, advanced technologies, innovations : Scientific works and theses V International scientific and practical conference*, 6–8 May 2019. Nemoros s.r.o., Prague, 2019. С. 76–83. (0,44 друк. арк.).

Праці апробаційного характеру:

23. Лопушинська О. В. Категорійно-понятійна та наукова сутність конкурентоспроможності персоналу. *Методологія та практика менеджменту на порозі XXI століття : загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти* : матер. V Міжнар. наук.-практ. конфер., 13–14 травня 2010 р. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. Ч. 2. С. 231–233. (0,10 друк. арк.).

24. Маркіна І. А., Лопушинська О. В. Конкурентоспроможність персоналу як елемент розвитку людського капіталу. *Опережающее управление социально-экономическим развитием регионов – инновационное обеспечение* : матер. Междунар. научно-практ. конфер., 15–18 сентября 2011 г. Симферополь : «ДИАЙПИ», 2011. С. 53–57. (0,26 / 0,13 друк. арк.).

25. Лопушинська О. В. Систематизація чинників впливу на конкурентоспроможність персоналу підприємства. *Особенности развития регионов Украины в новых экономических условиях* : матер. III Всеукр. науч. web-конференции молодых учёных, 1 марта 2012 г. Симферополь : ИТ «Ариал», 2012. С. 175–177. (0,15 друк. арк.).

26. Лопушинська О. В. Теоретичні засади організаційно-економічного механізму управління ресурсозберігаючим розвитком підприємства. *Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки* : матер. II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 13 жовтня 2017 р. Полтава : РВВ ПДАА, 2017. С. 308–309. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/academicdepartment/kafedra-meneditzhmentu/ilovepdfcom-171-317.pdf> (0,10 друк. арк.).

27. Лопушинська О. В. Сутність і типи розвитку підприємств. *Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах : позиціонування і реалії* : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конфер., 21–22 березня 2018 р. Київ : Вид. центр КНУКиМ, 2018. С. 278–280. (0,15 друк. арк.).

28. Лопушинська О. В. Сутність значення ресурсозберігаючого розвитку підприємства. *Менеджмент XXI століття : глобалізаційні виклики* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конфер., 19 квітня 2018 р. Полтава : ПП «Астроя», 2018. С. 50–52. (0,11 друк. арк.).

29. Лопушинська О. В. Теоретичні засади механізму управління підприємством. *Eastern European studies: economics, education and law : Proceedings of the International Scientific Conferenc, June 7–8 2018 p. Bulgaria. Burgas : Publishing House FLAT Ltd-Burgas*, 2018. Р. 43–45. (0,13 друк. арк.).

30. Лопушинська О. В. Теоретичні засади організаційно-економічного механізму управління підприємством. *Створення ефективної інфраструктури в умовах інноваційної економіки* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер., 9 червня 2018 р. Дніпро : НО «Перспектива», 2018. Ч. 1. С. 78–81. (0,21 друк. арк.).

31. Лопушинська О. В., Єрмакова Д. В. Сутність і значення управління ресурсозбереженням підприємства. *Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки* : матер. III Всеукр. наук.-практ. конфер., 31 жовтня, 2018 р. Полтава : ПДАА, 2018.

С. 39–40. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/academicdepartment/kafedramenedzhntu/materialyiiiivseukrayininternet-konfer1compressed1.pdf> (0,09 / 0,05 друк. арк.).

32. Лопушинська О. В. Управління ресурсозберігаючим розвитком підприємства як чинник підвищення ефективності функціонування переробної галузі України. *Управління розвитком соціально-економічних систем* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер., 8–9 листопада 2018 р. Харків : ХНТУСГ, 2018. С. 65–67. (0,12 друк. арк.).

33. Яковенко В. Р., Лопушинська О. В. Теоретичні основи управління ресурсозбереженням підприємств переробної галузі України. *Нові виклики для аграрного сектору України в умовах глобалізації* : матер. Міжнар. наук.-практ. студ. конфер., 14 листопада 2018 р. К. : НУБіП, 2018. С. 92–94. (0,12 / 0,06 друк. арк.).

34. Лопушинська О. В. Основні проблеми ресурсовикористання на підприємствах переробної галузі України. *Economic development : theory, methodology, management* : Scientific works and theses V International scientific and practical conference, 26–28 November 2018. Nemoros s.r.o, Prague, 2018. Р. 229–231. (0,13 друк. арк.).

35. Лопушинська О. В. Диференціація чинників впливу на управління ресурсозбереженням підприємства. *Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конфер., 23 березня 2019 р. Східноукраїнський інститут економіки та управління. Запоріжжя : ГО «СІЕУ», 2019. С. 109–111. (0,22 друк. арк.).

36. Лопушинська О. В. Роль держави в управлінні ресурсозбереженням підприємства: український і зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми маркетингового менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки* : тези VI Міжнар. наук.-практ. конфер. студ. та молодих науковців, 29 березня 2019 р. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2019. С. 123–124. (0,13 друк. арк.).

37. Лопушинська О. В. Теоретичні і методичні основи оцінки ефективності управління ресурсозбереженням підприємства. *Менеджмент, підприємництво та цифрові інновації* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер., 30 березня 2019 р. ГО «Львівська економічна фундація». Львів : ЛЕФ, 2019. С. 38–41. (0,20 друк. арк.).

38. Лопушинська О. В. Ресурсний аудит як інструмент підвищення ефективності управління ресурсозбереженням підприємства. *Менеджмент XXI століття : глобалізаційні виклики* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конфер., 23–24 квітня 2019 р. Полтава : ТОВ «Сімон», 2019. С. 66–69. (0,13 друк. арк.).

39. Лопушинська О. В., Маркіна І. А. Доцільність впровадження управління ресурсозбереженням на м'ясо- і молокопереробних підприємствах з метою підвищення конкурентоспроможності продукції. *Управління ресурсним потенціалом господарюючих суб'єктів в умовах глобальних економічних трансформацій* : матер. наук.-практ. інтернет-конфер. студ. та молодих вчених з між нар. участю, 19 червня 2019 р.

Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Wyższa Szkoła SpołecznoGospodarcza w Przeworsku. Przeworsk : WSSG, 2019. С. 90–92. (0,13 / 0,07 друк. арк.).

40. Лопушинська О. В., Дмитренко А. Р. Особливості управління інформаційними ресурсами підприємства. *Інноваційний розвиток та безпека підприємства в умовах неоіндустріального суспільства* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. студ., аспірантів та молодих вчених, 31 жовтня 2019 р. Луцьк, 2019. С. 631–633. (0,16 / 0,08 друк. арк.).

41. Lopushynska O., Kurkina V. Resource-saving management of the enterprise as an important component of sustainable development. *Economic development : theory, methodology, management* : scientific works and theses VI International scientific and practical conference, 27–29 November 2019. Nemoros s.r.o., Prague, 2019. Р. 248–250. (0,18 / 0,09 друк. арк.).

42. Лопушинська О. В. «Кругова економіка» як складова стратегії управління ресурсозбереженням переробних підприємств в умовах невизначеності. *Менеджмент ХХІ століття : глобалізаційні виклики* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конфер., 14–15 квітня 2020 р. Полтава : ПП «Астроя», 2020. С. 39–42. (0,13 друк. арк.).

43. Куркіна В. С., Лопушинська О. В. Сталий розвиток об'єднаних сільських територіальних громад в контексті впровадження системи енергоменеджменту. *Енергетична незалежність сільських територій як пріоритетна модель розвитку : міжнародний та вітчизняний досвід* : матер. I Міжнар. наук.-практ. конфер., 20 травня 2020 р. Полтава : РВВ ПДАА. С. 112–114. (0,16 / 0,08 друк. арк.).

44. Лопушинська О. В. Модель потрійної спіралі як механізм ресурсозберігаючого розвитку підприємств агропродовольчої сфери України. *Scientific development, advanced technologies, innovations* : scientific works and theses VI International scientific and practical conference, 6–8 October 2020. Nemoros s.r.o., Prague, 2020. С. 117–119. (0,17 друк. арк.).

45. Markina I. A., Lopushynska O. V. The main directions of management Of strategic development of agro-food enterprises. *Нові виклики для аграрного сектору України в умовах глобалізації* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конфер. студ., аспірантів та молодих вчених, 22 жовтня 2020 р. Київ : НУБіП України, 2020. С. 59–60. (0,11 / 0,05 друк. арк.).